DE CASIBUS VIRORUM ILLUSTRIUM.

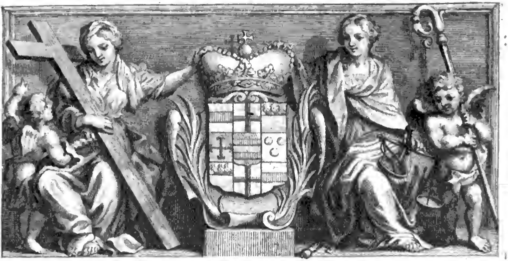
Auctore ANTONIO MARIA GRATIANO *à Burgo Sancti Sepulcri.*

Operâ ac ſtudio D. FLECHERII Abbatis S. Severini.

LUTETIÆ PARISIORUM,
Apud ANTONIUM CELLIER, via Citharea.

M. DC. LXXX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

REVERENDISSIMO CELSISSIMOQUE PRINCIPI

FERDINANDO

EPISCOPO PADERBORNENSI

ET MONASTERIENSI,

S. R. I. PRINCIPI,

COMITI PYRMONTANO

ET LIBERO BARONI DE FURSTEMBERG.

MIHI jampridem erat in votis, REVERENDISSIME ac CELSISSIME PRINCEPS, ut publicum aliquod extaret meæ in te observantiæ monumentum. Ea est apud nos tui Nominis fama ac reverentia, ut ii sibi

parum ſapere videantur, qui ſe tibi non aliquo ſaltem litterarum officio commendarint. Quotus enim quiſque eſt litteratorum hominum cui vel ex ſuffragio laudem, vel ex authoritate præſidium, vel ab exemplo incitamentum non conferas? Cum tamen nihil de meo ſuppeteret quod & ego honorificè dare, aut tu libenter poſſes accipere, nondum editum Gratiani de Caſibus Illuſtrium Virorum librum, ultrò, quæ tua eſt humanitas, è Muſæo tuo depromptum ſuppeditaſti. Atque ita ut debitum tibi perſolvam, utor hîc beneficio tuo, & quod tibi nunc offero, munus etiam id tuum eſt. Quod quidem tibi non injucundum fore confido, ſi & Authoris elegantiâ, & merito in me tuo, & mea in te voluntate æſtimaveris. Has ergo, REVERENDISSIME *ac* CELSISSIME PRINCEPS, *hiſtorias cui auſpicatiùs inſcribam quàm tibi, in quo & ſumma nobilitas generis, & ſublime erectumque ingenium eminent; qui bonam integramque naturam omni honeſtarum artium ſtudio cultam religione demum conſecraſti? Vidit te Roma juvenem Summis Pontificibus*

carum, non ambitione aut gratia, sed tantum conscientiæ pretio ductum ad virtutem & sapientiam ire. Miratur te multis abhinc annis Germania legibus Rempublicam, Ecclesiam exemplis etiam tuis florentissimam administrantem. Sive enim Populos, quorum tibi cura incumbit, regis ac temperas; sive collapsam Cleri disciplinam restituis, egregiè utrumque, & Principem, & Antistitem præstas. Iis enim imperandi artibus præcellis quæ hominum felicitatem & Dei cultum promovent; & quamquam fortunæ tuorum plurimum, plus tamen saluti consulis. Ius cuique suum liberaliter tribuere, tuum tibi non superbè, sed constanter vindicare; divinas leges & tueri & exsequi; subditos in fide atque obsequio continere, & omnem in summa potentia continentiam servare, tibi tam usitatum est quàm decorum. Æqui rectique tenax, nec remissior usquam nec durior, imperium exerces sine fastu, modestiam cum dignitate. Frænare audaciam solitus, virtutem jacentem erigere, id unum præ ceteris caves, & curas nequis

injuriam inferat, nequis patiatur. Nec te nova, REVERENDISSIME *ac* CELSISSIME PRINCEPS, *dignitatum incrementa ad magnam potius quàm ad bonam famam accendunt. Procul omnes dissidiorum causas è tuis finibus avertisti, & cum bellis totâ Europâ æstuantibus, in rem tuam enixius uti posses, pacem consiliis, pacem armis publicam promovisti, quò potentior, eò & justior. Sed, quod sera etiam miretur Posteritas, tot tamque gravibus curis districtus humaniores litteras non fovisti modò, sed etiam coluisti. Sive enim succisivis horis ad carminum ludos descenderis, tanto successu Poëticem attigisti, ut ii quibus ea præcipua cura est, nec venustius nec fœlicius. Sive Gentis cui imperas antiqua Monumenta investigaveris, omnem veteris ævi memoriam excussisti. Sive libet animorum solertiam acuere, collatis beneficiis, ingeniorum delectu habito, restitutis, aut de novo dotatis Academiis bonarum Artium gloriam provexisti. Is es denique*, REVERENDISSIME *ac* CELSISSIME PRINCEPS; *qui nec à tuis satis di-*

ligi, nec ab exteris satis laudari possis, idque unum votis tuis relinquitur, quantus ipse es, tantum te esse credi. Ex hoc tamen virtutis fortunæque fastigio præclarorum hominum casus ne despice. Ea qua soles comitate, hanc excipe miserorum Principum turbam. Erit & hæc ars aliqua laudum tuarum humanæ infelicitatis misertum esse, & quibus lucem procuraveris, iis patrocinium quoque tuum indulsisse. Ego vero me ad invidiam usque felicem æstimavero, si intellexeris, REVERENDISSIME *ac* CELSISSIME PRINCEPS, *quâ fide, quo cultu* CELSITUDINEM *tuam veneror,*

Lutetiæ Paris.
VII. Kal. Dec.
M. DC. LXXIX.

Addictissimus tibi FLECHERIUS
Abbas Sancti Severini.

LECTORI BENEVOLO.

NESCIO quà aut incuriâ temporum, aut fatorum injuriâ id evenerit, ut *Gratiani Amerinæ Ecclesiæ Præsulis Opera*, cæcis quasi tenebris damnata, ægrè demum in lucem prodierint. Fefellit eum diu ſuus labor, & longo poſt obitum intervallo vix dum totâ famâ ſuâ fruitur. Sive incurioſa ſuorum ingeniorum ætas priſtina egregium alioqui Scriptorem neglexerit: ſive eruditi Viri, quibus manuſcripti codices obtigerant, privatis ſtudiis ſuis mallent conſulere, quam de universâ Republicâ benemereri; ſive quorumdam animos Authoris libertas offenderit, bonos aut pravos cujuſque mores, & parvas ingentium domorum origines ſimpliciter enarranti. Quidquid id eſt uno propè ſæculo delituerat Gratianus, niſi quod de Bello Cyprio Commentarii elegantes ac nitidi, omnium manibus verſabantur, cum ecce Commendoni Cardinalis vita fauſtis avibus in lucem prodiit, quam cùm Gallicè redditam, REVERENDISSIMO CELSISSIMOQUE PRINCIPI FERDINANDO FURSTEMBERGIO PADERBORNENSI ET MONASTERIENSI EPISCOPO miſiſſem, alterum ille codicem *de Caſibus Virorum Illuſtrium* ad me perferendum curavit, cujus ego Editioni fidem ac diligentiam, ut res poſtulabat, impendi. Hoc te tantum monitum velim, AMICE LECTOR, Fruere iſto tanti Principis dono; ſi quis Typographorum negligentiâ error obrepſerit, ignoſce, & Galliæ noſtræ gratulare, exteris etiam hominibus lucem & immortalitatem ſine invidia aſſerenti.

DE

DE

CASIBUS VIRORUM ILLUSTRIUM,

Auctore ANTONIO MARIA GRATIANO *à Burgo S. Sepulcri.*

RERUM geſtarum memoriâ, haud ſcio, an ullum inventum regendæ vitæ utilius humana excogitaverit ratio. Nam quibus ævi breve curriculum natura præſcripſit, quæ multis antè ſæculis acciderunt, cognita exploratàque habere, id eſt ortus noſtri tempora induſtriâ præcurriſſe. Nec aliâ re magis animus inſtruitur, & ad imitandum cavendumque eruditur, quàm aliorum factis conſiliiſque ſpectandis.

Cæterùm, noſcendæ antiquitatis ſtudium cùm magnum atque ſalubrem, tum varium ac multiplicem fructum habet: ſive Regum arcanas artes excutias, ſeu tibi bellicis virtutibus, aut civilibus actionibus documenta ſeligas, ſeu rerum eventa conſideres. Mihi emolumentum vel maximum in

contemplatione humanæ imbecillitatis ſitum videtur, quæ nos, & eſſe Deum, & ejus Numine contineri, ac provideri omnia docet, & magnitudine opum temerè ac immodicè efferri non patitur, cùm eas fluxas atque fragiles, & nihil in humanis rebus ſtabile firmumque præter bonam mentem fide ac religione conſtantem advertas. Hinc mihi ſuſceptum, mandare literis exitus caſuſque clarorum Virorum, triſtem ac tragicam materiam, ſed utilem æſtimantibus & memoratu dignam. Nec eos tamen ex omni vetuſtate ac ſcriptorum turbâ colligere, quod immenſum ac prope infinitum eſſet, ſed recentes ac novos, noſtræ aut parentum noſtrorum ætatis. Qui quanquam aut celebrati ſermonibus, aut non obſcuris traditi auctoribus ſint, tamen fuſi diſperſique ſæpè vel non obſervati prætereuntur, vel non perinde ac meretur res, reputantur. In unum coactos volumen, ac veluti ſub uno aſpectu poſitos, rati ſumus legentium intentioribus animis exceptum iri; moturoſque eò magis, quò memoriæ noſtræ propiores fuerint. Orſi igitur ab anno M. D. in octuageſimo, quo hæc ſcribebamus, conſtitimus. Nec ampliùs unius hominis vitam complexi, majus tamen nobis, quàm initio putaveramus, proceſſit volumen: adeò uberem hunc locum humanæ conditionis infirmitas, mille ſemper ſubjecta caſibus, atque omnibus fortunæ telis, quibus aſſiduè inceſſimur, propoſita facit: Niſi vanum fortunæ nomen bellè commenta eſt mortalitas, ut habeant homines, in quod erratorum ſuorum culpas conferant, ab ſéque avertant.

DE RODERICO & CÆSARE BORGIIS.

INITIUM mihi operis à Borgiis, patre & filio, ſumatur, qui & tempore primi occurrunt, & novitate exempli maximè videntur memorabiles. Rodericum Lenzelium Calixtus III. Pont. Max. ſorore ſuâ genitum ex Hiſpaniâ in Italiam adduxit, inſtituitque honeſtis diſciplinis. Adoleſcentem adhuc ob ingenii indolem Archiepiſcopum Valentinorum deſignavit. Mox cooptatum in Cardinalium Collegium, gentili Borgiæ cognomento donavit; quo poſtea ſemper ipſe, poſterique ejus ſunt uſi: Mos enim hîc maximè Hiſpanis uſurpatur, claris ſe nominibus per affinitatem inſerendi. Cardinalatum ſeptem & viginti annos ſecundâ famâ, magnaque induſtriæ opinione geſſit: Niſi quod intemperans haud dubiè ac mulieroſus eſt habitus: Qui ut alias mittam, Vanotiam Cataneam Romæ nobilem matronam impudicitiâ ac formâ inſignem adeò palam dilexit, ut propè juſtæ uxoris loco habuerit, pluréſque ex eâ filios, pene in exitium Italiæ ſuſceperit. Sed hæc & temporibus tum omni luxuriâ licentiáque imbutis excuſabantur; & ipſe ingentia vitia magnarum virtutum ſimulatione tegebat. Nam ingenio rapax atque avidus, profuſam in bonos liberalitatem, gratiæ atque ambitionis causâ exercuit. Domeſtici

quoque ſplendoris, ac propè regii cultûs magnificus oſtentator, & crudelitate pluſquàm barbarâ, adeò moribus & oratione blandus comiſque fuit, ut hominum animos, & ad ſe alliceret, & quò vellet, facilè impelleret. Et ad hæc maximarum rerum uſu, & eloquentiæ laude reliquos Senatores facilè antecelluit. Unde ei aliquot ſummis de rebus mandatæ à Pontificibus Maximis Legationes, quæ illi gloriam prudenter adminiſtratæ Reipublicæ addiderunt. Pontificatum Maximum, jam planè ſenex non prehenſatione ſolùm, & cæteris officiis ac blandimentis, quibus hominum ſtudia captantur, ſed ambitu quoque ac largitione, adeptus creditur. In quo tamen patrator idem ac vindex nefariæ corruptelæ, Dei maximi inſtinctu fuit: Eos enim ipſos, quorum ſuffragia donis ſibi ac beneficiis conciliaſſe arguitur, non multò pòſt adeò infeſtè atque hoſtiliter eſt perſecutus, ut alios exilio, alios morte mulctaverit; non quidem odio flagitii, ſed quò eorum pecuniis potiretur, impenſáſque Cæſari filio, perpetuos exercitus alenti ſuppeditaret. Ab eadem causâ populos tributis, collationibúſque fatigavit: ſed hos tamen vilitate annonæ, humanitate ac lenociniis verborum ita permulſit ſemper; ita verò jus ſeverè atque æquabiliter dixit, ut in officio fideque egregiè continuerit. Quò filios ad magnas proferret opes, Romanas familias divitiis ac multorum oppidorum dominatu inclytas evertendas ac ſpoliandas ſibi deſtinârat. In Arragonios, Neapolis Reges, quòd eas tuerentur, Gallos initio incitavit. Mox lenitus ab iis affinitate & peramplis muneri-

bus, quæ in filios contulêre, ſpretâ Gallorum amicitiâ, fœdus cum Arragoniis percuſſit: & Alfonſus Rex filiam cum Scyllacii urbis dominatu Gotifredo Pontificis filio in matrimonium tradidit; & Franciſcum alterum filium, Gandiæ Ducem, magnis ſtipendiis in ſuam militiam adſcivit; & Lucretia Pontificis item filia Sigiſmundo Biſelii Principi, Alfonſi filio, nupſit. Quod fœdus illi ac Romanæ rei pene exitio fuit, Carolo Rege Galliæ non multò poſt victore cum exercitu, quem ad Arragonios bello proſequendos ducebat, Urbem ingreſſo. Leges quidem impetratæ pacis, arbitrio victoris accepit, quibus poſtea nec ſtetit, & Venetos alióſque Italiæ populos ad conſpirandum ſecum compulit; qui redeunti in Galliam Regi ad Tarum flumen occurrentes cum eo memorabili prælio pari prope utrinque clade conflixerunt. Arragonios inde quorum erexerat fortunam, non deſeruit modò, ſed fœdere cum novo Galliæ Rege, magno cum totius Italiæ motu, juncto oppugnavit penituſque evertit, ut Cæſari filio invidioſam & cruentam, multíſque Principibus viris exitialem potentiam pararet. Cui quidem Cæſari viam ſibi ad magnum imperium per cædes ac ſanguinem munienti, uſque eò indulſit, ut Romanæ Eccleſiæ Provincias omnes ditioni ejus ſubjecerit; cupiditate ac ſcelere graſſanti per fanda nefandáque ſit obſecutus, donec utrumque divina perculit ultio, quæ quò ſerior, eò ſæpè gravior mortalibus incidit. Cùm immanibus ſumptibus ſuis filiíque nullæ pecuniæ ſufficerent, ut quod rectè nequiret, ſcelere atque injuriâ pararetur, aliquot è

Cardinalium numero opulentos & bene nummatos homines veneno occisurus, fortunasque eorum invasurus, convivium tempestivum lautúmque ad fontem Vaticani Horti parari jussit, destinatósque cædi Patres ad cœnam invitavit, & cum his hilarè jucundèque discubuit. Intereà Cæsar duas vini lagenas veneno suffectas pocillatori assignat, ex iis, Cardinalibus convivis; ex aliis Pontifici ac sibi misceri jubet. Sed ille errore, ut credi par est, divinitùs objecto, venenata pocula Pontifici Cæsaríque ministravit. Ita Pontifex senio gravis lethali viru in venas transmisso, paulò pòst extinctus, interiit; opinionémque reliquit, nulli unquam sceleri vindicando manifestiùs adfuisse cæleste Numen: à præsenti enim Deo exactæ pœnæ, versáque fraus in insidiatores videri potest; ut qui cædibus grassari & venena spargere didicerant, eâ demum se morte ipsi mulctarent, quâ tot innocentes indignè peremerant. Pontificatum, in quo Alexander VI. servato mutandi nominis more, est appellatus, decem ferme annos tenuit, adeò exitiabilis habitus, ut cum Romanæ Urbis destructoribus compararetur, jactarentúrque hi versus:

Sextus Tarquinius, Sextus Nero, Sextus & iste;
Semper & à Sextis diruta Roma fuit.

Mortem ejus, quem nuper magnis quoque Principibus terribilem in tanto fastigio positum venerabatur, avidis ac lætis admodum oculis aspexit Pop. Rom. ac nisi Cæsaris arma timuisset, haud temperaturus manibus fuisse creditur, quin corpus ejus, ut erat ex veneni vi tabidum ac deforme, discerperet,

ac diu occultati, pressique odii atque iræ ex tot cædibus atque flagitiis acerbitatem, illius laceratione exsaturaret. Cæsar inter cœnandum quibus ex lagenis sibi patríque propinatum esset, fortè percunctatus, cùm errorem deprehendisset, venenum ab utroque haustum exclamat, atque protinus repulsâ mensâ exiliens, sese in ventrem subitò exenteratæ mulæ injecit, ac seu magnitudine ac celeritate remedii, seu juventæ vi, morbum quidem superavit, sed ex eo graviter ac periculosè ac diu cum adversâ atque infestâ valetudine est luctatus. Hunc Roderico Vannotia concubina pepererat, ac sacerdotali vitæ destinatus, Pisis diu literis ac juri civili magnâ cum spe operam dedit. Sed patre ad Pontificatum evecto Romam cùm accurrisset, statim contra sacrarum legum jura, quibus non justo matrimonio eo honore arcentur, Cardinalis est creatus, adversantibus moribus, ingeniòque ejus truci ac sævo, & belli artibus, quàm segnibus togæ studiis magìs lætante. Carolo VIII. Gallorum Regi victricibus armis totam Italiam pervadenti, & Neapolitanum Regnum ereptum Arragoniis Regibus eunti, Legatus quidem nomine, re autem suspectæ Pontificis fidei obses abductus, vix Velitras usque progressus, decepto Rege, Romam refugit. Nec multò post Franciscum fratrem Gandiæ Ducem occidit, cùm paulò antè Joannem Borgiam Cardinalem, Alexandri sororis filium, quod Francisco impensè faveret, veneno sustulisset. Franciscum verò militaribus honoribus præfulgentem ferre non poterat, séque à patre sacerdotali veste, veluti compedibus vinctum impe-

ditumque teneri querebatur, gerendarum rerum & gloriæ materiam Francisco, annis quidem majori, sed sibi haud quaquam magnitudine animi pari datam. Atque his invidiæ stimulis agitatus, in eum furoris impetum exarsit, ut fratrem, cum quo fortè apud Vannotiam matrem comiter jucundéque cœnaverat, noctu domum redeuntem, telo aggressus confoderit; & ne cædes palam fieret, in profluentem Tyberim projecerit. Cadaver mersum pondere lapidis, quæsitum ad sepulturam, patris jussu, ægrè ab natatoribus est inventum. Unde Senazarius, nobilis ætatis ejus Poëta, sæpè licentiùs, quàm pudentem ac moderatum decet, in Pontifices invehi solitus, Alexandrum versiculis perstrinxit:

Piscatorem hominum ne te non, Sexte, putemus,
Piscaris natum retibus ecce tuum.

Cæterùm Alexander, antequam cædis auctor patesceret, cùm ipse Ascanii Sfortiæ Cardinalis aut Ursinorum insidiis interceptum suspicaretur, & dolore ac desiderio ejus (fuit enim semper in filios perditè effusus) & ab diuturnâ felicitate, perpetuáque à primis usque annis fortunæ in se indulgentiâ, nunquam antè quàm acres morsus ictusque ejus essent, expertus, tanto simul est mœrore mollitiéque victus, ut in Senatu, quem eâ de re vocaverat, multis cum lacrymis, eam sibi à Deo plagam meritò inflictam, séque aliam posthac morum atque consiliorum viam initurum, profiteretur. Verùm ubi haud dubiè à Cæsare interfectum fratrem comperit, adeò immanis atque efferati juvenis facinore est concussus conterritúsque, ut superante dolorem metu, infandi parricidii

ricidii ſcelus diſſimulandum ſibi obliterandúmque ſtatuerit, ac paulatim ex oblivione amiſſi, præſentis caritate filii redeunte mollitus, ei ſeſe veluti captum & obnoxium tradens, totus inde augendis ejus opibus, nullo humani aut divini juris reſpectu, incubuerit. Exinde Cæſar abjectâ purpurâ ſe Cardinalatu abdicat, & ad armorum exercitationes curáſque converſus, Romanæ militiæ imperator cum ſummâ poteſtate dicitur. Qui ante omnia, promptiſſimorum juvenum ac delectorum Centurionum manu, quos totâ Italiâ magnis undique ſtipendiis præmiíſque adſciverat, ſe circumdedit. Cum his noctu per tenebras obire Urbem; ſi quos ſuſpectos aut inviſos haberet, exceptos inſidiis trucidare; omni flagitiorum genere graſſari, ac prorſus omnibus magno terrori eſſe. Poſt Neapolitanum bellum, afflictaſque Arragoniorum opes, ad illud occupandum Regnum animum ambitione & cupiditate flagrantem adjecit. Federicus enim Rex fractâ potentiâ, & à pecuniâ & ab amicis inops, nec popularibus ſuis fidens, & Gallorum arma formidans, tum maximè auctoritate ac ſpe Pontificis niti videbatur. His fretus Cæſar, Tarentinorum urbem, & filiæ nuptias à Federico petiit; ſatis credens eum neceſſitatibus compulſum nihil ſibi negare eo tempore auſurum: Quod ſi filiam Regis, uberrimámque Regni partem in poteſtate haberet, parvo inde negotio ſocerum toto Regno exturbaturum. Hæc Federicum non fefellêre. Itaque à Gallis vinci, quàm Cæſaris inſidiis circumveniri, honeſtiùs duxit. Ab hac ſpe repulſus Cæſar ad Gallos ſe vertit, ac factis cum Carlotâ

Alibretâ regii ſanguinis puellâ nuptiis, Valentinam urbem in Narbonenſi provinciâ dotem accepit; unde illi poſteà Valentini nomen fuit, ac totum ſe Aloyſio Regi tradidit, qui Carolo nuper mortuo in Regnum Galliæ ſucceſſerat. Ad eum in Galliam venit, atque illi, quod ſummopere Aloyſius cupiebat, ex Alexandri auctoritate poteſtatem fecit uxorem repudiandi, cum quâ non juſtum ſibi matrimonium cauſabatur, & in ejuſdem gratiam, inſignia Cardinalatûs Archiepiſcopo Rhotomagenſium attulit, fœdúſque cum eo percuſſit: quo fœdere, Pontifex auxilio eſſe Regi Mediolanum ac Neapolim repoſcenti pollicebatur: Rex contrà, Cæſarem, pellendis Romanâ ditione Regulis, Tyrannîſque ac eorum urbes Cæſaris ipſius imperio ſubjiciendis, pecuniâ exercituque juvare teneretur. Hac Gallorum affinitate, ſocietateque ſuffultus, nullis jam mediocribus aut ordinariis opibus contentus, immenſa atque vaſta animo affectare cœpit, ſpemque ad magnam Italiæ partem dominatu occupandam adjecit, atque nominis ſui omen ſecutus, ſuperbum vexillis titulum, AUT CÆSAR, AUT NIHIL, inſcribi juſſit. Quod idem Sanazarius verſiculis haud tamen ſatis ſalſis redarguit:

Aut nihil, aut Cæſar vult dici Borgia, quidni?
Cùm ſimul & Cæſar poſſit, & eſſe nihil.

Alii item, cùm poſt mortem patris in vinculis haberetur, ſuppliciúmque ejus cupidè à populo flagitaretur, in contumeliam ejus ferebant:

Borgia Cæſar erat factis, & nomine Cæſar:
Aut nihil, aut Cæſar dixit; utrumque fuit.

Verùm opportunus & ipse Aloysii Regis consiliis erat: is enim belli famæ, propagandíque imperii avidus, atque validissimi Regis copiis subnixus non repetebat modò Neapolitanum Regnum, quod Carolus pari fortunæ flatu subegerat, reflatuque amiserat; sed Mediolanum quoque sibi vindicabat, atque Italiæ totius Regnum ingenti animo affectabat, Cæsaremque aptum cogitatis suis imprimis rebatur, cui acerrimum ingenium, ingens animus, magna rei militaris scientia, & ad quodvis facinus prompta audacia inerat. Nec Aloysii magnopere intererat, exscindi ab eo minores Italiæ Regulos Tyrannosque, dum ipse Neapoli ac Mediolano, opulentissimis Regnis potiretur. Primus igitur inquieti & cupidi animi impetus in Romanam nobilitatem est illatus: in qua erant plerique magnæ dignitatis atque potentiæ proceres, graves Urbi atque Pontificibus Maximis, adversus quos identidem contumaces, neque legibus neque Magistratibus parentes, interdum palam hostes, publicam quietem Civitatis sæpè turbabant. In duas divisi factiones erant, quarum altera Ursinos, altera Columnos sequebatur. Hos antea Cæsar inter se commiserat, & Columnos Urbe ac Latii oppidis quibus imperitabant, ejecerat, suisque præsidiis occupârat. Et cùm eâdem mox fraude Ursinos quoque appeteret, sublatisque aliquot eorum, Bracianum infesto exercitu oppugnaret, & prorsus appareret, unum omnia omnium concupiscere, omniúmque exitio imminere, quicunque in Romanæ Ecclesiæ provinciis aliquâ fortunâ eminerent, coïerunt Perusium de com-

munibus rebus, Urſini, Balioni, Bentivoli, Vitellii aliique proceres, initáque ſocietate, valida coacta manu occurrentes Pontificis copias fugârant, & Bracianum obſidione liberaverant. Sed Cæſar haud minùs vafer quàm violentus, quibus par viribus non fuerat, arte aggreſſus, quibuſdam eorum donis promiſſiſque corruptis, eâ diſſolutâ ſocietate, omnes demum fraude circumvenit. Et fuerunt ipſe, paterque ad fallendum, & ad omne ſimulandi diſſimulandique artificium maximè compoſiti; Neque aliâ re minùs falſi quàm quod fallaciſſimi ab omnibus haberentur; ferebatúrque Romæ proverbii loco, neque à patre unquam quæ dicerentur fieri; neque à filio, quæ fierent, unquam dici. Pellectis igitur fictâ pace Urſinis Vitelliiſque, & in ſuam militiam adſcriptis, Cæſar circumferens inde infeſta arma, Guidonem Feltrium Urbino, Pandulphum Malateſtam Arimino, Sfortias Piſauro, Balionos Peruſio expulit. Aſtorrem Manfredum Faventinum egregiâ formâ atque indole adoleſcentem, deditum ſibi ſub fide, primò in ſuorum cohortem recepit, & palam in honore habitum, ſimulato etiam amore in conſuetudinem ſtupri pellexit; ac deductum inde Romam, cùm Regni quàm voluptatis libido in truci animo plus polleret, jugulatum in Tyberim abjecit. Varanios, Camertes, Julium, Venantium, Annibalem, & Pyrrhum ſimul Regno vitáque privavit. Pari immanitate Caïetanam familiam pernobilem Romæ ac potentem, Jacobo, Nicolao, Bernardino variè interfectis, pene funditus excidit, oppidaque eorum in ſuam poteſtatem redegit. Catharinam

Sfortiam, quæ fuerat in matrimonio Hieronymi Riarii, virili constantiâ Forum Livii & Forum Cornelii defendentem diu oppugnavit, victamque Romam tanquam in triumphum duxit, custodiæque mandavit. Ducto deinde in Germaniam exercitu, Jacobum Appianum Plumbino, paternisque fortunis exturbavit; & Florentinos ipsos tanto terrore perfudit, ut prædatis eorum agris, insuper eos metum ac vexationem pecuniâ redimere coëgerit. Postremò Ursinos ipsos, quorum opibus ac virtute multis bellis fuerat usus, fraude oppressit. Nam Franciscum Gravinæ Ducem, & Paulum Ursinos, & cum his Oliberotum Firmanum, & Vitellotium Vitellium, egregios copiarum ductores apud Senogalliam nihil tale timentes cepit, ac fœdè strangulari jussit: quo tempore pater ex composito reliquos Ursinæ familiæ Principes in Adriani arce in vincula conjecit, in quibus Baptistam Cardinalem veneno occidit. Nec interea urbanis abstinebat cædibus. Jacobum Santacrucium Romanum, primæ nobilitatis civem in intimis amicorum antea habitum, quòd magnâ esset in Ursina familia auctoritate, magnaque eum exulum ac facinorosorum hominum manus sequeretur, ad nutumque ejus coïret, occidi jussit. Item Joannem Corbilionem virum militiæ clarum, quòd mulieris cujusdam pudicitiam arctiùs custodiret, quàm ut libidini ejus facilè pateret. Ac Sigismundum Arragonium, Alfonsi Regis filium, Biselii Principem appellatum, qui Lucretiam sororem suam in matrimonio habebat, in atrio Vaticani Templi adortus, graviter vulneravit; & ubi spem

esse vitæ, nec lethaliter ictum didicit, in ipso thalamo ac nuptiali sororis lecto eum confici imperavit. Episcopum Setensem, quod Pontificis in Gallia Legatus Regi quædam contra voluntatem suam enunciâsset, veneno occidit. Multos præterea dites ac pecuniosos homines, alios dolo & fraude, alios vi ac ferro per sicarios suos interfecit. Nec ullæ res, plures quàm suæ ipsorum fortunæ, eâ tempestate subvertêre. In his Joannes Michaëlius Cardinalis Venetus, homo innocentissimus, Pauli II. Pontificis Maximi sororis filius, quòd longè ditissimus haberetur, per ministrum, qui mensæ ejus epulas inferre erat solitus, veneno est necatus. Raptas hoc modo per summam injuriam pecunias profusè militibus largiebatur, quò sibi fidos obnoxiósque & imperiis suis impigrè parentes efficeret; facilè populos contemnens, dum carus militibus acceptusque haberetur. Quibus circumseptus, tot urbibus potitus, tam latè parto dominatu, tot sublatis aut absterritis Principibus, qui officere cœptis posse viderentur, urbis Romæ atque Italiæ imperio imminebat, nisi eum postea divinum avertisset numen; ipseque artifex & minister exitii sui, ut suprà traditum est, fuisset. Ferunt, eum post fortunæ ruinam dicere solitum, omnia sibi meditata, provisa comparataque fuisse ad patris sui mortem, ne quid ea magnopere rebus suis nocere posset, præterquam casum illum, ut eodem tempore & pater decederet vitâ, & ipse lethali implicitus morbo adesse rebus nequiret. Nec tamen non egregium studium erga illum vel semivivum milites, qui ad duodecim millia erant, præstitêre.

Nam Vaticano atque Adriani arce occupatâ tantum Cardinalibus terrorem injecêre, ut Comitia habere præsente ipso ausi non sint. Qui quanquam vitæ anceps periculoso morbo conflictaretur, ægrè tamen, ac vix summis precibus Regum Galliæ atque Hispaniæ Legatorum ab se impetrari est passus, ut secederet Urbe, militésque deduceret, ac liberam Senatui creandi Pontificis potestatem relinqueret. Qui si valens atque integer fuisset, haud dubiè allaturus vim Patribus & Pontificem ex suâ libidine constituturus, & cuncta in potestate habiturus videbatur. Sed impiis conatibus obstitit Dei benignitas: & Cardinales fortiter habitis Comitiis ad Franciscum Picolhomineum, qui vir optimus inter eos est judicatus, quanquam contrà nitente Cæsaris factione, Pontificatum detulêre. Quo intra sex & viginti dies inopinatâ morte subtracto, in ejus locum, Julianum Rovereum, unum omnium Cæsari infensissimum haud minùs constanti decreto suffecerunt; cùm ante Cæsar multos Cardinales, qui beneficio ejus adepti eum honorem fuerant, jurejurando adegisset, nunquam se Juliano suffragaturos. Sed nimirum cœlesti nutu Comitia reguntur; tanto enim studio Julianus ad Cæsaris infringendas opes est delectus, ut pene antè renunciaverint Pontificem cum ingenti omnium consensu Patres, quàm Comitiorum conclavia ingrederentur. Ab eo Cæsar captus, atque in illam ipsam Adriani arcem, quam pater ejus communiverat, ipse armis occupaverat, in quâ tam multos præstantes atque insontes viros necaverat, custodiendus est traditus. Et quanquam omnia sup-

plicia meritus, tamen oppidis omnibus, quæ præsidiis ejus tenebantur, cedere coactus, honoribus, pecuniâ, rebus omnibus spoliatus è carcere est dimissus. Vir crudelis ac ferus, cui Regni ac potentiæ causâ, nulla humanitas, nulla lex, non fas, non jus sanctum, qui nec dominationem sine multorum pernicie parari posse, & ubi ea ageretur nullâ honesti curâ, omnia ad utilitatem securitatemque revocanda esse dictitabat. Sed strenuus bello & æquè consilio ac manu promptus fuit; & in eo haud dubiè usui Reip. quòd pluribus oppressis Tyrannis, viam Julio Pontifici ad pacandas Romanæ Ecclesiæ provincias, ac in fidem Pontificum Maximorum redigendas unus maximè stravisse est visus. Satis constat, fuisse olim tempus quo singulæ civitates populi imperio regebantur: sed brevi ex eâ libertate ortam licentiam in sectas ac studia partium abiisse, execrataque illa & cruenta Guelforum & Ghibellinorum nomina peperisse, pro quibus plus quàm ab ulla unquam externâ vi, aut ullis barbarorum irruptionibus Italici sanguinis est fusum. Ab ea civili rabie multi Tyranni extitêre. Ut enim quisque Dux factionis adversas oppressisset partes, ita, quem ferme exitum civiles discordiæ habent, dominatum invadebat, Regnaque vulgò à potentioribus occupabantur. Id cùm passim totâ Italiâ, tum maximè in subjunctis Romanæ Ecclesiæ urbibus grassatum est malum. Atque hinc Sfortiæ, Bentivoli, Varanii, Feltrii, Malatestæ, Manfredii, Balionii, Vitellii, atque item alii suæ quisque civitati, spretâ Pontificum auctoritate dominabantur. Nec latrociniis, cædibus, dissen-

dissensionibus ullus finis fiebat. Et Italiæ Principes atque exteros Reges, quibus nimia Pontificum potentia videbatur, injustos alieni juris imperiique raptores tueri non pudebat. Hos Cæsar aut sustulit, aut ita confregit, ut nisi inde unus omnium vices crudelitate atque avaritiâ implevisset, fateri necesse haberemus, quietis publicæ, pacandæque Romanæ ditionis, & à Tyrannis liberandæ initium ab illo ortum. Sed nos, qui vitæ exitus illum habuerit, exequi pergamus. Custodiâ elapsus, Româ Neapolim concessit: quò cùm ad eum militarium hominum concursus fieret, veritus Ferdinandus Rex Hispaniæ, ne vir acer, turbulentus, callidus, res novandi ac turbandi publicam pacem consilia iniret, admonente Julio Pontifice, eum comprehendi, impositúmque navibus deportari in Hispaniam jussit; ubi in Medinæ arce diligenti custodiâ triennium asservatus, inde quoque vigilibus deceptis, clàm fune demissus evasit, & ad Joannem Alibretum, Navarræ Regem, affinem suum profugit. Ab eo cum finitimis Regulis bellum gerente liberaliter acceptus, regiis copiis præficitur. Nec ille diu cunctatus, signa cum hoste contulit, suaque imprimis virtute adversam fudit ac profligavit aciem; victórque erecturus jacentem fortunam videbatur, nisi infestum ac tetrum monstrum terris tandem abstulisset Deus. Dum enim fugientibus cupidiùs instat, sclopeti glande trajectus, incertum an à suis, occiditur. Honestiore omnino morte cecidit, quàm ejus tot scelera merebantur. Siquidem ut fortem decuit, in ipsa acie victor occubuit. Cæterùm, si pristinæ fortunæ ejus magni-

tudinem ſpectes, quâ tot urbium dominus, tantis copiis ſuccinctus omnem Italiam nominis ſui famâ terroréque concuſſerat, miſerè pro aliena victoria pugnans, mercenarius Dux, ignobili prælio periiſſe videri poteſt. Cadaver ejus armis veſtimentíſque ab ignaro milite detractis, ut repertum erat nudum, multo pulvere atque cruore fœdatum, in jumenti dorſo, pendentibus utrinque membris, miſerando ſpectaculo contemplantibus priſtinam fortunam ejus, relatum eſſe ad Regem ferunt; atque ejus juſſu, perhonorifico funere elatum, Pampelonæ marmoreo tumulo conditum fuiſſe, ac tumulo verſiculos Hiſpanicâ linguâ inſculptos, quanta viri veneratio fuerit apud eam gentem, teſtantes.

DE ARRAGONIIS.

REGIBUS NEAPOLIS.

TARACONENSIS provinciæ partem, Arragon Hiſpani appellant, unde profectus Alfonſus, Ferdinandi Regis filius, Arragoniorum Regnum apud Neapolitanos condidit, in multóſque annos, ut videbatur, domui ſuæ fundavit; niſi humanæ res, & quod nos opes, vires, potentiam vocamus, infirmæ ac fragiles, maris inſtar affluerent ſemper, atque refluerent. Is clarum nomen apud poſteritatem eſt adeptus, non bellicarum modò ſed etiam civilium virtutum. Inter ipſa bella, quæ prope continenter magno atque excelſo animo geſſit, literarum ſtudiis adeo dicitur eſſe delectatus, ut Julii Cæſaris rerum ab ſe geſtarum commentaria penes ſe ſemper haberet, legeretque fere quotidie, & ſuavitate, & genere ſermonis, & imperatoriâ ejus viri prudentiâ, ſingularique in re militari virtute ac vigilantiâ captus; perditúmque ab ſe diem diceret, quo non aliquid legiſſet; & hiſtorias ſacris traditas libris quadragies ab ſe cum cura perlectas, memoraret. Quin ad ſignificandum propenſum ad doctrinam rerum, quæ lectione bonorum librorum comparatur, animum, pro argumento ſingularique ingenii ſui inſigni

vensi, Sfortiaque urgeretur, Neapolim evocavit, adoptaturam se eum pollicita, si instans rebus suis periculum illius ope depulisset. Alfonsus, cui difficile cum dura & bellicosa Ligurum gente, & maritimis viribus valida certamen erat, oblatam rei atque gloriæ majoris spem cupidè arripuit; omissisque Genuensibus, Neapolim classe delatus, felici eventu Reginam metu atque obsidione cùm exemisset, filius adsciscitur. Verùm ut est nulla dominandi fida societas, dum Alfonsus haud satis filii & consortis appellatione contentus, opulenti Regni spem firmare sibi properat, ne ex feminæ inconstantis, impudicæ, & amatoribus semper obnoxiæ libidine penderet; & Joanna contrà id egit, ut concesso Regis atque heredis nomine, jus Regni se penes maneat, ortæ graves suspiciones in apertum bellum erupêre. Alfonso, ut ingrato atque insidioso, abrogata adoptio, & ad æmulum ejus Aloysium Andegavensem delata, contra quem nuper ipse excitus fuerat. Hæc inde de Regno dimicatio, dum pars utraque spei & cupiditati suæ pertinacissimè hæret, viginti ferme annos tenuit, adeò variâ fortunâ, ut Alfonsus, cùm prosperè fluentibus rebus, acerrimè cœptis insisteret, Caïetamque oppugnaret, à Blasio Assareto Genuensium Præfecto navali pugnâ superatus, cum duobus fratribus, & magno procerum numero in hostium potestatem pervenerit. Ferunt huic Blasio homini novo, & ex humili Scriba per factionem ad eam Præfecturam evecto tantum animorum fiduciæque fuisse, ut cùm Alfonsus per speciem conquerendi de Genuensibus,

tionis urbibus prosperâ expeditione coëgit. Et filiabus, Mariâ Ferrariensium, Leonorâ Suessanorum Principi in matrimonium collocatis, societatibus ex usu rerum suarum cùm Italiæ populis junctis; non munivit modò affinitatibus & fœderibus novum Regnum, sed ex occasione inserens se Italorum discordiis, receptâ in fidem Senensium civitate, ad Etruriæ imperium aspiravit. Ex uxore, quam juvenis duxit, Castellæ Regis propinqui sui filiâ liberos non tulit, eaque brevi amissâ cœlebs inde permansit; sive gaudens solutæ vitæ libertate, seu Ferdinando filio consulens, quem ei Hispana concubina pepererat. Huic moriens multis stabilitum munimentis Regnum reliquit; cui ne defuit quidem par fortunæ suæ indoles: Exceptus enim ingenti Principum defectione, qui captis armis excitoque ex Gallia Andegavensi Duce, pene omnes rebellârunt, tantum consilio fortunaque enituit, ut Francisci Sfortiæ & Pii II. Pontificis Maximi ope adjutus, rebellantium alios arte atque astu disjunxerit, alios secundis belli successibus ita attriverit, ut ad officium tandem omnes redire coëgerit, in magnamque gloriam illi cesserit, traditum à Patre Regnum domesticis exterisque viribus oppugnatum conservâsse. Nec servâsse sat fuit, etiam ornavit ac protulit; & multas reliquias intestini motus, quas Alfonsus nequivit, ipse oppressit ac sustulit. Et qui ad quadraginta annos post patris mortem regnavit, diuturno dominandi usu tantam sibi prudentiæ opinionem fecerat, ut inter Italiæ Principes, unus maximè sagax & providus rerum haberetur. Et Al-

fonſus ejus filius tractandis ab ipſa adoleſcentia armis, ductandiſque exercitibus, Dux evaſit in paucis peritis. Et juvenis acer & manu ſtrenuus, callidi ſenis conſiliis nixus, multas expeditiones proſperè fecerat, & ex eo terribilis aliis factus, magnum rebus ſtabilimen addiderat. Itaque Ferdinandus & foris proſperè geſtis, & domi optimè conſtitutis rebus, egregiâ filiorum ſobole, nepote etiam ſuum referente nomen, adultâ jam ætate, & præſtanti ad omnia indole, & maximè Neapolitanis caro; multos præterea amicitiâ & affinitate complexus Principes, ita ſe Regnumque confirmâſſe, tantis undique præſidiis ſepſiſſe potentiam atque amplitudinem domûs videbatur, ut unus maximè felix ac florens exiſtimaretur, ac nulla mutatio impendere, nullus hoſtis metuendus illi eſſe videretur. Cùm unde minùs ſuſpicari poterat, atque adeò unde ſibi rebuſque firmamentum quæſitum erat, tanta vis adverſæ tempeſtatis erupit, ut tanquam peſtiferum ſidus ac turbo ipſum, Domum, Regnum continenti clade involuerit, filios, nepotes, gentem à ſtirpe everterit. Iſabella neptis ejus Jo. Galeatio Sfortiæ, Mediolanenſium Duci, nupſerat. Pueri ejus parente orbati tutelam Ludovicus patruus invaſerat; nec, cùm illi habilis jam ætas, exque Iſabella natus filius eſſet, dimittebat. Id illa inſolens contumeliæ, & cupidine dominandi virum anteiens, & ferebat atrociter, & Alfonſum patrem muliebri impotentiâ aſſiduis quæſtibus obtundebat, qui erat antè ſuâ ſponte iratus infenſuſque Ludovico, quanquam Hippolytam ſororem ejus in matrimonio haberet, & ingeniorum

niorum dissimilitudine, & quia cùm ipse belli Dux adversùs Venetos à Sixto IV. Pontifice Maximo, fœderatisque lectus esset, Ludovicus ejus invidens gloriæ, neglectâ fide à sociis discesserat, volensque interpellatâ sociorum victoriâ, magnum Venetis periculum averterat. Et ipsum & Ferdinandum pariter Isabellæ & Galeatii injuriæ movebant. Sed Alfonsus naturâ elatus ac ferox Ludovicum minis ac denunciatione belli cogendum, alienum deponere imperium; atque hæc apud vecordem atque muliebrem animum plus ponderis habitura contendebat. Contrà Ferdinandus Ludovici vim atque ingenium timens, & ætate & usu cunctatior, illum precibus & conditionibus ad æqua deducendum differebat, gnarus perinde timidos metu, atque audaces temeritate ad præcipitia compelli solere. Dum his sententiis discrepant, neutram consilii viam satis constanter tenuerunt. Sed Alfonsus, ubi parum legationibus ac verbis profici à patre intellexit, Ludovicum instititit armorum ac periculi metu terrere, occultaque consilia cum Petro Medice, Florentinorum Principe, ad eum procuratione alieni Regni depellendum, agitare. Quâ ille formidine percitus, Gallos ad repetendum armis Neapolitanum Regnum concivit, brevique valentissimæ copiæ cum ipso Rege ab Alpibus sese in Italiam effudêre. Ferdinandus haud nescius virium atque impetûs Gallorum, & quàm multi inter suos Gallico nomini ex veterum factionum studio addicti, & ab se filioque immiti ac duro imperio habiti, res novas cu-

perent, ubi Gallos, contrà quàm omnium opinio fuerat, cum Hiſpanis Germaniſque controverſias compoſuiſſe, & Neapolitanum coquere bellum, eſt allatum, ita eſt iis nuntiis conſternatus, ut fruſtra per literas Ludovicum à præcipiti conſilio revocare conatus, ipſe ſeptuaginta natus annos, navi Genuam deferri, atque inde pedibus Mediolanum petere, placandi exorandique ejus causâ, & ſi ita ei viſum eſſet, ipſam Iſabellam neptem Neapolim ſecum reducendi, decreverit. Sed dum filii ætati ejus timentes moram profectioni injiciunt, & à Gallis interea enixè parari bellum, ſuoſque Legatos, quos impetrandæ aut paciſcendæ pacis causâ ad Carolum in Galliam miſerat, rejectos, nec auditos Galliæ finibus excedere juſſos audivit; ſenex imminens domui ſuæ exitium mente præſagiens, ex cura ac dolore in morbum incidit, & paucis diebus eo confectus interiit. Alfonſus ſuſcepto Regno defenſioni ac bello ſtrenuè incubuit, & ante omnia, Pontificem omnibus obſequiis conciliare atque adjungere ſibi contendit, mutuâque curâ cum eo affinitate initâ, nuru in domum ſuam acceptâ, datâque ad vicum Vari, quò per æſtatem ſeceſſerat Pontifex, venit, ut coram cum eo de bello conſultaret; magnificamque ac prudentem orationem de ſe, deque communibus Italiæ rebus, in conſilio, cui Cardinales omnes & amicorum Principum Legati ſunt adhibiti, habuit. Dictum erat Alfonſi, bella prævertendo avertendoque maximè ex ſententia confici. Igitur approbante Pontifice hoſtium conatus

prævenire decernunt: & Alfonsus hinc classem quinque & triginta longarum navium, quantum antè illa ætas in eo mari non viderat, multorumque præterea omnis generis navigiorum cum Federico fratre ad tentandam Genuam misit, cujus potiundæ spes ab exulibus, qui unà conscenderant, magna. Hinc Ferdinandum filium cum terrestribus copiis, justique exercitûs robore è Campania in Umbriam, atque ibi convento ad Burgum Sancti Sepulcri Petro Medice, eoque omni studio in amicitia confirmato, in Æmiliam, si ita Petro visum foret, transire, indeque Ludovici Regnum invadere, & populos ad restituendum Galeatio, vero Principi imperium, & Ludovicum injustâ dominatione dejiciendum sollicitare jussit, datis clarissimis Ducibus Jo. Jacobo Trivultio, & Nicolao Ursino Petiliano, qui adolescentis ætatem regerent. Verùm hæc consilia salubriter cogitata, & Julianus Cardinalis qui paulò antè ab Hostia Savonam, atque inde in Galliam, odio metuque Pontificis profugerat, detexit: & Alfonsus multâ Ludovici arte deceptus tamdiu distulit, donec à Gallis celeriter in Italiam ad tuendos socios, valida summissa sunt auxilia. Quod si maturatum ab Alfonso foret, disturbari hostes imparati, & in eas conjici difficultates potuerunt, quibus Galli, sponte suâ jam in sententia nutantes, à transitu Alpium cohiberentur. Itaque & Federico & Ferdinando hostium occursu se domum recipere, nullâ prosperè gestâ re coactis, & Florentinis ac Pontifice ipso Gallorum vi ac felicitate oppressis,

tantus Alfonsum simul terror ac desperatio fortem ac impavidum antea habitum incessit, ut accito repente ab exercitu magna cum festinatione Ferdinando filio, coram amicis fratreque Regnum tradiderit; atque ipse veluti humanis excedens rebus, inter prosequentium ad mare, & tanquam viventis funus ducentium lacrymas, conscensis navibus in Siciliam profugerit. Ferunt, Alfonsum non solùm Gallorum rebus, suprà quàm optare ipsi ausi essent secundis, exterritum, quos hiematuros in citeriori Gallia & progredi conantes, objectos Florentinos atque Pontificem facilè moraturos, seque spatium interea multa moliendi ad eam declinandam tempestatem habiturum, sibi persuaserat: sed cùm ipse & pater ejus crudeliter atque superbè imperitâssent, multoque nobilium sanguine ac cædibus manus sævas imbuissent, & jam crebræ voces erumpentis in se odii indices, auribus ejus acciderent, & interfectorum propinquos ad occasionem ulciscendi suorum neces, & multos præterea ad novas spes erectos sentiret, intestini motûs ac repentinæ alicujus seditionis pavore actum in fugam fuisse, & Regnum innoxio filio, & ob liberalem indolem accepto popularibus relinquere statuisse. Sed nocturnis quoque visis infestatum tradunt, quibus nunc vinciri se, nunc à circunstantibus undique gladiis peti, nunc trahi, nunc atrociùs discerpi cernebat, quas species facilè insidens animo timor, & conscientia facinorum dormientibus subjicit. Quin & ei ab domesticorum uno nar-

ratum aiunt, adstitisse sibi Ferdinandi patris umbram, præcepisseque minacibus verbis, nunciaret filio, dimitteret defendendi Regni spem, obstare fata, Deique decretum esse, ut ejus stirps variis agitata casibus funditus interiret: id cùm ob alia injusta facta, tum maximè ob illud quod ipso Alfonso impulsore, Puteolis rediens, in Leonardi fano perpetrâsset. Id quale fuerit, nec ille edidit, nec Alfonsus prodere necesse habuit. Qui delatus in Siciliam, apud Mazaram in Monachorum contubernio, gloriâ, quam multis rebus bello strenuè gestis antè pepererat, magnopere deformatâ, privatus vitæ suæ finem implevit. Nec tamen aspectum inimicæ atque infensæ fortunæ, cui se fugâ subtrahere conatus erat, vitare potuit. Non enim multò pòst Ferdinandum filium Messanæ vidit, maximè miserabili utrique congressu, cùm alter patrem in regio nuper fastigio visum, majestatem regii nominis cultu vitæ atque omni luxu regiæ opulentiæ tuentem, bellatorem ætatis suæ longè clarissimum acerrimumque, tum indutum sacerdotali togâ longâ atque pannosâ, comâ sacerdotalem in morem tonsâ, humilem, demissum atque animo maximè ad cultum religionis composito cerneret; filium alter exactum Regno, extorrem, profugum, omnium egenum, ad alienam confugientem opem aspiceret. Eum tamen consilia repetendi Regni cum Consalvo Hispanorum Duce agitantem, opportunè pecuniâ, quam secum domo extulerat, adjuvit. Proditum memoriæ est, Alfonsum, quamdiu dubiæ aut planè perditæ

Ferdinandi res fuêre, magno humanarum rerum contemptu, cœlestium cultui contemplationique intentum egisse: postquam recuperato Regno, spem retinendæ dignitatis filio affulsisse, accepit, revolutum iterum ad cupidinem, redeundi Neapolim: sed respondisse ei Ferdinandum, sineret priùs res ita ab se stabiliri, ut ne capessere inde iterum fugam necesse haberet. Atque hujus responsi aculeo deterritum, in instituta ratione perseverâsse, deditamque pietatis studiis vitam castè ac religiosè transegisse. Nimis profectò altè mortalium pectora fodit insana dominandi cupido: quæ neque patrem senem, & curis quas immodicæ opes habent, ut ipse ferebat, fessum, & abditæ ac tranquillæ vitæ bona expertum in abjecti semel & filio traditi Regni consilio persistere est passa; & filium ne in partem quidem ejus admittere parentem sivit, quod totum ab illo acceperat. Sed Ferdinandus profecto in Siciliam patre, cùm in eo erectus animus, florens ætas, egregia in omnes humanitas comitasque, nihil sævum, nihil atrox, nihil elatum, nihil quod è paternis avitisque moribus traxisset, cerneretur, admirabili omnium Ordinum lætitiâ à Neapolitanis Rex salutatus in Cassinates saltus ad exercitum redierat, ubi munitis in castris opperiri hostes, primasque ingruentium impressiones angustis in locis excipere, atque eos aditu Regni arcere statuerat. Et Galli Româ egressi Latinâ viâ, quacunque iter facerent, cuncta vi atque armis aperientes adventabant: qui oppidis aliquot, quæ fiducia virium locique portas claude-

re auſa fuerant, perfracto vi tormentorum muro, expugnatis, & magna cum hominum cæde incenſis, tantum diffudêre in omnes formidinis, ut & Ferdinandus militeſque ejus relictis, quas inſidebant faucibus, territi Capuam ſe receperint; & nulla inde civitas morari impetum irruentium, aut experiri vim elegerit. Et Campani ipſi, dum Ferdinandus Neapolim ad ſedandum plebis tumultum excurrit, de tradenda Gallis urbe inter ſe agitant, recurrentemque ad eos mœnibus excludunt. Copiarum Duces ſibi quiſque conſilium capiunt, & aliqui in caſtra hoſtium tranſgreſſi de ſuis rebus privatim paciſcuntur. Neapolitani, qui paulò antè inter fauſtas vulgi acclamationes victoriam illi, imperium, læta omnia ominantes, non ſalutaverant modò Regem, ſed certatim vitam facultateſque ſuas pro ejus ſalute obtulerant, auditâ Campanorum defectione, redeunti Neapolim portas claudunt, ac regium ſtabulum aggreſſi diripiunt. Ipſe perditis rebus, relicto ad cuſtodiam arcis Alfonſo Davalo, naves longas, quæ erant in portu ad viginti conſcendit, atque in Ænariam inſulam, triginta inde millia paſſuum, (Iſchiam nunc vocant) trajecit. In ea eſt arx tum naturâ, tum opere ita munita, ut nullâ vi expugnabilis habeatur. Haud minùs ibi infeſtam ruenti domui ſuæ fortunam invenit, quam in continenti reliquerat. Siquidem Præfectus arcis jam victoris Galli gratiam præmiaque proditionis reſpiciens, nullâ Regis ſui miſericordiâ, in ſummam repente calamitatem delapſi permotus, egreſſum

navi foribus prohibuit. Quo ille inopinato perfidiæ casu, ita conturbatus animo est, ut nunquam antè sævientis fortunæ faciem magis exhorruisse dicatur; & intentis in cœlum oculis, tanquam omni humanâ ope destitutus, divinum exposcens auxilium, diu immotus steterit, fugereque inde protinus in Siciliam decreverit. Sed subiens iterum arcem, repetitis precibus à Præfecto obtinuit, ut ipse cum uno tantùm comite intromitteretur. Quod illi quidem in meritam fallacis animi pœnam vertit, Ferdinando præclari facinoris gloriam addidit. Vix enim immisso intra limen pede, quanquam solus ab turba armatorum exciperetur, indignatione accensus, strinxit gladium, ac tanto impetu se in Præfectum ipsum intulit, tantoque majestas ac veneratio præsentis Regis pudore ac metu omnes perfudit, ut violare aut attingere eum nemine auso, & proditorem & arcem in potestatem suam redegerit. Fit enim ferè, ut in scelere deprehensis hebescat audacia, vindicantibus animus accrescat. Galli non recepti modò à Neapolitanis sunt omni apparatu magnificentiæ, & quibus significari populorum studia gaudiaque solent, sed paucos post dies arx quoque ipsa regiâ gazâ referta, proditione Germanorum qui in præsidio erant, est illis tradita; cunctaque inde victoribus patuerunt; tantâ fortunæ vi, sive omnia iis, suprà quàm optare ausi essent, indulgentis, sive Arragoniam domum profligare atque evertere properantis, ut Regnum armis, viris, opibus longè firmissimum sine sanguine, sine vulnere, sine labore

labore ullo, veluti acciti in ſuum, non oppugnaturi alienum veniſſent, ſubegerint. Cujus victoriæ tanta fuit fama, tantumque ex ea gloriæ nominiſque Gallorum genti acceſſit, ut eâ ad Turcas perlatâ, in quos debellatis Neapolitanis verſurum arma Regem & rumor diſtulerat, & Galli initio prædicârant, formido ingens incuſſa barbaris ſit, multique per Illyrici, Macedoniæque ac Græciæ oras ſe in interiora loca, tutioraque metu receperint: Et cùm Veneta claſſis cum Grimano Præfecto, Ætoliæ littora prætervéheretur, Turcas claſſem eam eſſe Gallicam ratos, magna cum trepidatione ac tumultu fugam undique cepiſſe, multiſque maritimis locis præſidio deceſſiſſe. Sed nimirum gens Gallorum pariter parandis atque amittendis imperiis eſt nata. Non celeriùs, aut minori negotio Neapolim receperunt, quàm inde expulſi ſunt: eo quidem fœdiore exitu, quod qui valentiſſimo exercitu ſuccincti illam victoriam adepti erant, ab inermi atque victo, ex ipſa victoriæ ſede detracti ac dejecti ſunt. Ferdinandus Regno fortuniſque ſpoliatus conſilii inops apud Ænariam, quâ ope perditas ſpes erigeret, agitabat, cùm territos tam ſecundis Gallorum ſucceſſibus Alexandrum Pontificem Maximum, Maximilianum Cæſarem, Regem Hiſpaniæ, Venetos, & ipſum quoque Ludovicum Sfortiam, auctorem & concitatorem hujus belli, ad coërcendam vim ſuperbæ & promptæ ad injuriam gentis, conſpirâſſe audivit. Excituſque eo nuntio ab Ænaria in Siciliam navigârat, atque ibi à patre pecuniâ adjutus,

parato exercitu, cum Consalvo Cordubensi, qui postea Italicis bellis ita inclaruit, ut Magni cognomentum adeptus tenuerit, in continentem classe revectus copias in terram exposuit, & capto Rhegio, multisque populis ad famam ejus erectis atque ultro se dedentibus, & veteribus amicis ad eum undique affluentibus, contento cursu ad redintegrandas res, repetendumque Regnum spei bonæ plenus ferebatur. Eratque consilium, Brutiorum receptis urbibus ac præsidio firmatis, exercitum protinus Neapolim classe trajicere, haud vanâ spe, fessos jam superbo Gallorum imperio Neapolitanos se in Urbem accepturos, cùm eum veluti illudens fortuna novo & gravi vulnere iterum ad terram afflixit, quò videlicet & ademptum & redditum Regnum suum unius faceret munus. Quanquam nos quidem magis more scribentium, quàm verè, hæc inani fortunæ nomini tribuimus, quæ divinæ mentis nutu, caussis intelligentiæ nostræ occultis eveniunt. Sed Ferdinando infesto agmine ad ultima experienda vadenti, ad Seminariam urbem, Galli Obegnino ac Persivo Ducibus occurrunt. Avidè ab adolescente Rege, & cupidine ulciscendi hostes, & testandæ virtutis committitur prælium; ipseque ante omnes audacter in hostes invehitur. Sed celeriter Hispani equites, leviter armati, & cursu eludere, quàm justis viribus congredi cum hoste assueti, ab equitatu Gallico graviter incumbente pulsi ac protriti sunt, omnisque versa in fugam acies. Ferdinandus omnia expertus, tandem & ipse capessit fugam; in qua ipsa

labente equo ad terram datus, cùm superstrati pondere equi explicare se nequiret, & instaret insequens à tergo hostis, & fugæ & salutis spe abjectâ, fatum suum opperiebatur. Animadvertere hîc libet vicissitudinem atque inconstantiam humanarum rerum. Quis crederet, eum ab hoc periculo, solum, ac tam propinquo hoste omni spe destitutum, evasurum? Quis verò ab illa clade ac desperatione protinus ad possessionem Regni perventurum? In ipsa prope morte versanti Neapolitanus juvenis supervênit, ac præsenti peste exempto, memorabili pietate equum tradidit, quo ipse ad fugam utebatur. Ejus pernicitate equi se Rex in tutum proripuit, juvenis insequentium hostium turbâ est oppressus. At Ferdinando, cui spei reliquæ nihil esset, tantum fiduciæ fuit, ut extemplo, veluti si vicisset, repetito priori consilio, classem conscenderit, quanquam milite atque omni apparatu belli vacuam, ac numero navium, quæ ad sexaginta omnis generis erant, magis quàm navibus fretus, ad caput ipsum rerum, Neapolim perrexit, adhibitâ celeritate, ut famam adversi ad Seminariam prælii anteverteret. Novâ atque admirabili prorsus audaciâ, profligatus ac victus victoris animum occupavit, & quibus egregio exercitu instructus in acie par non fuerat, ad eos ex ipsa Regni arce pellendos, ad quod vel integro ac victori aspirare magnificum fuisset, inermis ac spoliatus contendit. Nec fortuna toties antè frustrata juvenem tum sibi se penitus permittentem fefellit. Quanquam tum

quoque ex magna ſpe in ultimam deſperationem conjectum, rurſumque erectum mirè cluſit. Cùm enim in conſpectum Neapolis claſſem dediſſet, ſatis credens, veteres amicos, quorum occultis nuntiis accerſebatur, aliquid moturos, quò ſibi aditus in oppidum pateſieret, diem ipſum expectando moratus, ubi neminem ſe commovere animadvertit, claſſem in proximam Niſitæ inſulam recepit, ac ſequenti die patefacta evocantium ſe amicorum conſilia, eoſque aut metu reſides factos, aut oppreſſos à Gallis ratus, mœrens ac dolens, ſpe animoque abjecto, inde Ænariam petens abſceſſerat. Aſſequitur parvâ ſcaphâ ex oppido elapſus quidam è plebe, nomine Monachus; eique Neapolitanum populum cepiſſe arma, nomenque ejus alacribus ubique vocibus inclamari nuntiavit. Nam Neapolitani Gallorum jam arrogantiæ inſolentiæque pertæſi, & direptæ paulò antè barbarâ ſævitiâ Caïetæ atrocitate, atque invidiâ penitus alienati, etſi Galli ad conſpectum Arragoniæ claſſis urbem cum armatis cohortibus circumeuntes cupidos novandi res metu continuerant; tamen nocturnis coitionibus confirmati, tumultu excitato Gallos in arces compellunt, ac Regem Monachi nuntio propere regreſſum, applicantem littori ingenti lætitiâ ſuſcipiunt, impoſitumque equo totâ Urbe ſpectandum circumducunt: tanto omnium favore, ut illuſtres quædam feminæ à feneſtris in viam deſcenderent, ac Regis dextram amplexantes, madentem ſudore linteis ſuis abſtergerent. Nec multò pòſt Gallos in arce, magnâ ſpe

obſidentem, novo vulnere eum fortuna, tanquam exagitandum vexandumque aſſiduè hunc juvenem ſibi deſumpſiſſet, perculit. Cùm enim Perſivum valida cum manu, ut auxilium obſeſſis ferret, adventare didiciſſet, ad arcendum eum delectas copias ac totius exercitûs ſui robur cum Matalonæ Comite miſit. Is imperitiâ belli cum Perſivo apud Ebulum temerè congreſſus, multis ſuorum aut cæſis, aut in fuga diſſipatis, omni prope amiſſo exercitu, cum paucis Neapolim eſt repulſus. Quod quidem Ferdinandum tanto dolore affecit, ut ad primum ejus rei nuntium de deſerendâ Urbe, conſciſcendaque iterum fugâ agitâſſe dicatur. Verùm collecto mox animo, ſummâ adhibitâ curâ, ne quid famæ ad obſeſſos permanaret, quod inchoatum antè erat cum iis, de deditione, tranſigere properavit, priuſquam de ſuorum adventu, ac ſecundâ pugnâ illi ſuſpicarentur. Ita Perſivo quoque ipſo felici auſu ex Pauſylipi collibus Neapoli, atque aditu ad ſuos prohibito, arces recepit, & ſecutâ rerum inclinatione omnia ferê circa oppida in fidem ejus redierunt. Adjutus inde terrâ marique maximè Venetorum ope, quibus ipſe maritimas aliquot Urbes in pretium lati auxilii tradi juſſerat, repreſſis, ac demum ad Atellam compulſis obſeſſiſque hoſtibus, plenam de Gallis victoriam retulit, dum Carolus Rex in Galliam reverſus, amoribus ac voluptatibus irretitus, ſuos promiſſis ſæpè auxiliis fruſtratus deſeruit. Ferdinandus in certam jam ſpem ſuarum rerum erectus, omnibus prope Urbibus, præter

Tarentum & Caïetam, aut reversis in fidem, aut redactis, recuperâsse dignitatem suam, regiumque nomen egregiè tueri videbatur, cùm partim ex diuturnis belli laboribus, partim ex intemperantia, & novæ nuptæ amplexibus, quibus æquo plus indulserat, morbum contraxit, cujus sustinere vim non potuit. Sic juvenis omnibus artibus, quæ amplissimam fortunam decent, belli pacisque instructissimus, nihil Regno suo præter amittendi calamitatem, & recuperandi labores assecutus, paucis diebus post exactos ex eo hostes, vix conspecto secundarum rerum ac benignioris fortunæ vultu, in medio juventæ flore, sine liberis decessit. Eo mortuo, Federicus patruus Rex à Neapolitanis salutatur, miti vir naturâ, & cupidus pacis, si per eos licuisset, qui Regnum ejus inter se nefariâ pactione diviserunt. Nam Aloysius novus Galliæ Rex, eodem consilio, quo paulò antè in Ludovico Sfortia Mediolani dominatu ejiciendò, fuerat usus, cujus partem Regni Venetis in præmium societatis concesserat, Hispanos quoque pellexit, qui soli obsistere conatibus ejus, & tueri Federicum posse debereque videbantur. Compositis igitur controversiis, de quibus Reges bello certabant, occultum adversùs Federicum fœdus percusserunt: sic partito inter se ejus Regno, ut ipsa Neapolis cum Campania, Samnio, Marsis ac Pelignis Gallo; Brutii, Lucani atque Appulia omnis Hispano cederent. Tanto quidem majori Ferdinandi Hispani, quàm Aloysii Galli infamiâ, quòd hic palam hostis jus suum bello persequebatur; nec

ſcelere ſed errore labi eſt viſus, qui Regem aſtu ac viribus pariter ſuſpectandum victoriæ atque prædæ ſocium incautè adſcivit, primuſque aditum Hiſpanis in Italiam patefecit, cujus tum ipſe unicus arbiter eſſe poterat. At Ferdinandus nullâ laceſſitus injuriâ, propinquus & ſocius Federicum gentilem ſuum improbâ cupidine aliena invadendi, perfidioſiſſimè circumvenit. Ac magnis comparatis copiis atque in Siciliam Italiamque veluti in auxilium ejus traductis, per Conſalvum, ſpe ſui ludificatum tam diu ſuſtentavit, donec Gallorum exercitus in fines Regni irrumperet. Tum nudatâ perfidiâ, è Brutiis & ipſe imparatum deſtitutumque eſt adorſus. Horum igitur conſpirationi impar Federicus ab Caſſinatum ſaltibus Neapolim rediit, atque inde deſperatâ defenſione Ænariam in inſulam tranſmiſit. Et cùm tum cedere Regno dira neceſſitas cogeret, Ferdinandum deſertorem ac proditorem ſanguinis ſui ita eſt averſatus, ut potius, quàm illi ſupplicaret, in Aloyſii naturalis hoſtis ſui fidem confugere maluerit. Apud Ænariam, in Iſchiæ arce erat Beatrix, Federici ſoror, quæ Matthiæ claro Hungarorum Regi nupta fuerat; & eo mortuo, cùm Uladiſlao Jagellonio, florente ætate juveni amore ejus illecta, Regnum conciliâſſet, ſpreta inde ingratè ab eo ac repudiata, ſimul matrimonio Regnoque deciderat, ac domum ad fratrem inops redierat. Aderat quoque Iſabella Joannis Galeatii conjux, haud parva malorum pars, quorum in ipſa origo reſidebat. Ea, Mediolano à Gallis occupato, paulò antè Neapolim

venerat, & geminas utriusque domûs, & in qua nata, & in quam nupserat, ruinas perpessa, & veluti continenti procellâ, viro, Regno, unico filio, avo, patre, fratre, ac denique patruo Regibus orbata, atrato ac funebri in cultu, fessa luctu, præcipuum animo dolorem præferebat. Duæ item Reginæ, mater & filia, quarum altera in primi Ferdinandi Neapolitani, altera in secundi conjugio fuerat, & Federici ipsius parvi liberi, atque uxor. Hæ mulieres in Regia nuper fortuna omnes conspectæ, tum suâ spoliatæ dignitate insignis mutationis atque inconstantiæ humanarum rerum exemplum præbuerunt, cùm abeuntem Federicum, & modò opulentissimi imperii dominum externæ se fidei parantem committere, eam habiturum fortunam, quam internecinus ac sævus hostis, & Arragoniæ stirpis excisor dedisset, cum lacrymis ac miserabili lamentatione circumstantes ad naves deduxêre. Nec ipsum Aloysius inermem ac supplicem ad se venientem, regio animo accepit. Itaque Federicus ingenti dolore concepto, non multò pòst morbo interiit. Næ Ferdinandus quidem liberaliùs filium ejus tractavit: quem Tarenti diu oppugnatum obsessumque, corruptis demum, qui adolescenti in consilio erant, induxit, ut inexpugnabilem Urbem sibi dederet; eâ conditione, ut ei cum rebus suis liberè, quò vellet, abire liceret. Nec tamen servata dedito fides: Nam Ferdinandus, ne dimissus juvenis renovandi belli repetendique Regni consilia inveniret, custodiâ circumdatum in Hispaniam deportari jussit.

jussit. Ubi primò honorificè ac prope regio cultu habitum, non multò post deprehensum fugæ consilia cum Gallis agitâsse, Siatinensi in arce inclusit; occiso priùs in oculis ejus tetro supplicio Philippo Coppulâ Neapolitano, qui ab ipso ad Regem Galliæ occultè commeaverat. Ita res variante fortunâ, ut Philippus pro nepote ejus vitam profunderet, à cujus avo pater suus, Sarnensium Regulus, fuerat securi percussus. Hunc inde juvenem, cùm post Ferdinandi mortem, Hispaniæ populi arreptis armis à Carolo V. descivissent, custodiâ eductum, ac veram veterum Hispaniæ Regum progeniem, unicamque Hispanici Sanguinis reliquiam prædicantes, Regem facere conati sunt: sed ille diuturni carceris miseriâ exuerat regium animum. Itaque pertinaci recusatione, Hispanorum spem studiumque destituit. Quod promeritum Carolus, pacatâ demum Hispaniâ, eâ scilicet gratiâ remuneratus est, ut datâ illi regiâ quidem, sed haud dubiæ sterilitatis uxore, non ab ipso solùm, sed ab stirpe quoque ejus, sibi ac filio caverit. Adeò Reges omnia divina atque humana jura infra utilitates & cupiditates suas habent. Sed nimirum Reges in ipsos imperium est Jovis: ulciscente enim scelus eorum Deo, brevi arma, quæ ad spoliandum Federicum paraverunt, in se ipsos vertêre; & quod uterque alteri injustè eripuerat, de eo inter se diutino bello decertârunt, mutuisque se cladibus confecerunt. Demum & Aloysius magnis affectus detrimentis, Neapoli victus excedere; & Ferdinandus gentilium

ſuorum everſor, à Philippo Auſtrio, genero ſuo, Hiſpaniæ Regno dejectus, ſenex abire patriâ, & navigare in Italiam atque Siciliam eſt coactus: & Arragoniæ gentis excisâ ſtirpe, Hiſpaniæ imperium ad Germanos atque alienigenas, penes quos hodie manet, eſt tranſlatum.

DE

LUDOVICO SFORTIA,

COGNOMENTO MORO,

DUCE MEDIOLANENSIUM.

EODEM tempore, quo Hiſpaniâ profectus Alfonſus Regnum ſibi Arragonioque nomini apud Neapolitanos moliebatur, alterius fundamenta Regni, haud firmiores radices habitura diutiuſve duratura, Sfortiæ domui jaciebantur. Quæ antea obſcura atque humilis, virtute ac fortunâ ad eam claritudinem pervênit, ut & Inſubriæ imperio ſit potita, & cum maximis Europæ Regibus, ipſiſque ante omnes Arragoniis mutuis affinitatum vinculis innexa, poſtremò & eos in exitium impulerit, & eâdem ruinâ præceps unà & ipſa ierit. Mutius Avendolus Cotoneolæ, modico togatæ Galliæ oppido natus, ab violentis corporis viribus Sfortiæ cognomentum adeptus, clarum ad poſteros nomen familiæ ſuæ indidit. Hunc puerum propter humilitatem, Jacomuzzum ferunt vocitatum, pòſt Muzzum, inde cùm clareſcere cœpiſſet, honeſtiore vocabulo Mutium dictum. Sed quocumque ferretur nomine, ex vili agaſone, aut certè ex gregario milite uſque

adeo egregiis facinoribus, audaciaque & consilio omnes militiæ ordines, honoresque, incorrupto & veræ virtuti patenti sæculo, promeruit, ut Alberico Balbiano clarissimo ætatis ejus imperatore, ex cujus disciplina prodierat, multò illustrior majorque evaserit; condideritque alteram de nomine suo factionem. Cùm totius prope Italiæ milites diducti in partes, aut illum, aut Bracium Montorium sequerentur; & ipsi quidem Duces nullo pudore, nullâ fidei aut famæ curâ, quò quæstus ulterioris spes, certiorque utilitas ostenderetur, nunc huc nunc illuc venalia transferentes signa, bellaque, quæ sine eorum operâ geri vix poterant, de industria inter Italiæ Principes, interque liberas civitates assiduè serentes alentesque, attritis aliis, uni magnæ potentiæ magnisque imperiis inhiarent, uni gloriâ belli, existimatione, opibus, clientelis quotidie magis augerentur: res eò accidit ut Bracius occupato Perusio, unde ortus erat, omnique ferme Umbriâ sub ditionem redactâ, urbem ipsam Romam armis oppresserit, impotentique dominatu aliquamdiu tenuerit; & Sfortia Benevento, Tricarico, Manfredoniæ, Bario, Travio, multisque præterea oppidis in diversis Italiæ regionibus imperitaverit, & magister equitum apud Neapolitanos fuerit, qui Magistratus cæteros omnes in ea civitate longè honore atque potestate antecelluit. Sed hic quidem virtutis navatæque operæ præmia ab justis dominis dono acceperat; Bracius nullo nixus jure, cuncta vi atque injuriâ subegerat. Itaque eo ad Aquilam, in cujus obsidione pertinaciter hærebat, à Francisco,

Sfortiæ filio acie ſuperato interfectoque, unà omnis fortunæ amplitudo concidit; atque ipſe etiam ſepulturæ honore caruit, quòd ob ſcelera contemptumque omnis humani ac divini juris, ſacris & rebus & locis à Pontifice Maximo eſſet prohibitus. Sfortia opes ſuas ad poſteros propagavit: ſed ipſum infelix admodum exitus vitæ tulit. Nam in hunc ipſum Bracium, ad liberandam Aquilam, Martini Pontificis Maximi juſſu ducens, in tranſitu Averni amnis, cui Piſcario nunc eſt nomen, indigniſſimo caſu periit. Reſpectantibus enim equitum turmis, ac timidè ſe prææalto flumini committentibus, quò exemplo ſuo animum adderet, princeps ipſe impulſo equo flumen intravit; in adverſamque evaſerat ripam, cùm ad opem ferendam armigero puero, qui forte in gurgite periclitabatur, reverſus, ſubſidente limoſo vado, deſerentibuſque equum poſterioribus cruribus delapſus, ac pondere armorum preſſus, merſuſque ampliùs non apparuit; ac ne corpus quidem ejus ad ſepulturam quæſitum, toto explorato pertentatoque flumine, uſquam eſt inventum. Egregiam filiorum ſobolem reliquit. Ex Antonia Salimbenia Senenſi Boſium, qui uxorem duxit Chryſidem Aldobrandeſcam, quæ ſeptem oppida prope Senenſium fines, in quibus Parſenium & Floreſunum in dotem ad maritum attulit, & ab eo Romani Sfortiæ profluxêre. Ex Maria Martiana, Sueſſani Reguli filia, prædivite femina & longè nobiliſſima, quæ antè in Aloyſii ſecundi Andegavenſis matrimonio fuerat, Carolum. Is tenuitate valetudinis gerendis rebus tractandiſque armis

inhabilis, adoleſcens ſe in Monachorum diſciplinam tradidit, & Gabriel inde eſt appellatus, quem poſtea commendante Franciſco fratre, Pius II. Pontifex Maximus Archiepiſcopum Mediolanenſibus dedit. Duos ex Catella Alopa filios, Leonardum & Bartolum intra pueritiam immatura mors abſtulit. Sed ex Lucia Tretania nobili concubina, quam primâ juventa juſtæ uxoris loco habuit coluitque, longè præſtantiſſimâ prole eſt auctus. Hæc enim Franciſcum, Corradum, Leonem, Joannem, Alexandrum edidit. In quibus omnibus ex paterna diſciplina tanta indoles bellicæ virtutis enituit, ut ſinguli prope abſoluti Ducis nomen, famamque ſint conſecuti; magnoque Franciſco fratri, ad parandum Ciſalpinæ Galliæ imperium, adjumento fuerint: Quorum Alexander nullâ militari laude Franciſco inferior habitus, proprium ſibi dominatum apud Piſaurenſes in togata Gallia peperit, ad nepoteſque propagavit; qui inde violentis Cæſaris Borgiæ armis ſunt pulſi. Cæterùm, mortuo Sforτiâ, magno militum favore Imperator in locum ejus Franciſcus filius ab exercitu accipitur, adoleſcens tres & viginti annos natus: qui non æmulatus modò eſt bellicas patris virtutes, ſed victo ad Aquilam magno prælio, atque cæſo Bracio attritiſque adverſarum partium viribus, ſcientiâ ac diſciplinâ militari & rerum geſtarum gloriâ, opibuſque ac dignitate longè tranſgreſſus, vagam incertamque domûs fortunam aliquando certâ ſtabilique in ſede collocavit. Diu enim vario bellorum eventu totam Italiam, ut antè pater, mercenariis armis ve-

nalis Dux peragratus, Picenique agri Urbibus, quas adversùs jus atque fas occupârat, à Pontifice Maximo adjuvante Alfonſo Rege pulſus, in Venetam, Ciſalpinamque Galliam redierat. Ubi eum multò antè Philippus Mediolanenſium Princeps ob ſpectatam bello virtutem, eximiamque apud milites auctoritatem, generum adſciverat, unicâ filiâ, quam non juſto matrimonio ſuſceptam habebat, cum Cremona nobili urbe illi tradita; neque magnâ, neque nullâ ſpe, in ſoceri Regnum ſuccedendi, cùm & Philippus integra ſibi omnia reliquiſſet, & ejus vario inconſtantique ingenio ſatis fidere nemo poſſet. Sed Franciſcus modò carus expetituſque & belli Dux, & arbiter apud ſocerum, modò rejectus & hoſtis, ſenio ejus ac tempori & occaſioni intentus imminebat. Quo demum mortuo, cùm Mediolanenſes ad capeſſendam libertatem animos nequaquam ſatis firmis ad id civitatis viribus, extuliſſent, & à Venetis inſitâ libidine proferendi fines, acri bello premerentur, Franciſcus receptis Ticinenſibus, Dertonenſibuſque, qui ſe ei urbeſque ſuas ultro tradiderant, primò quidem Senatui Mediolanenſi auxilio adversùs Venetòs fuit: quos immoderatas & graves aliis opes colligentes, omniſque citerioris Galliæ imperium impotenti ambitione affectantes, nobili ad Caravagium pugnâ, egregiè contudit. Mox ut victoriæ ſuæ fructum unus interciperet, momentumque omne belli in ſe uno ſitum appareret, cum Venetis ipſis felicitate ac virtute ejus territis, ſocietatem junxit, pecuniâque eorum adjutus brevi Mediolanenſes,

pari vi atque consilio, in eas difficultates ac metum rerum suarum conjecit, ut quanquam Veneti deserto Francisco eos tueri conarentur, tamen magnis domiti malis deditionem ad eum fecerint. Atque ita Mediolano recepto, atque infestis Venetorum armis fortiter repulsis, reliquas omnes civitates parvo negotio pacavit, ac opulentissimæ Provinciæ regno est potitus; adeoque excelso ac sibi fidenti animo fuit, ut cùm Federicum Cæsarem rogâsset, ut imperium bello partum sibi auctoritate suâ confirmaret, atque ille illiberali nundinatione pro eo juris additamento ingentem pecuniam posceret, Franciscus irrisâ Cæsaris cupiditate munus ejus magnificè despexerit, regnumque quod inde sexdecim annos tenuit rexitque, egregiâ non bellicæ modò gloriæ, sed civilium quoque artium, & justitiæ & æquitatis famâ, decedens planè senex filiis reliquerit, firmum multisque munimentis domi forisque stabilitum; ipsamque Mediolanensem arcem, magnum & nominis sui monumentum & regni, antè perfecerit: Cujus ea laxitas molesque habetur, ut quemvis maximorum Regum ab illa inchoanda deterrere sumptuum atque operis magnitudo potuisse videatur; ea verò munitio, ut nullà vi expugnabilis esse existimetur. Sed certâ naturæ cuncta variantis lege, raro filios, ut dignitatis, ita disciplinæ paternæ hæreditas sequitur. Idque vitii magnæ etiam fortunæ inesse credi potest, cui innutriti filii, nec modum privatæ conditionis unquam experti à parentum industria facilè descitscunt. Hinc ab illis, summis ac diuturnis labo-

ribus

ribus partæ constitutæque opes, pessum horum ignaviâ sæpè dantur. Francisco filii quinque fuere: Joannes Galeatius, materni avi nomen referens, Ludovicus, Octavianus, Sfortia, & Ascanius. Galeatio natu majori regius patris principatus obvenit; quem ille nequaquam paribus artibus gessit, ac minimè patris vestigiis insistens, & luxuriâ & incontinentiâ infamis, uno tantùm profusæ liberalitatis, & in cultu vitæ regii luxûs & magnificentiæ nomine est commendatus: in quo excessisse adeo reliquos gentis suæ Reges fertur, ut memoriæ prodiderint Scriptores portentosi sumptûs apparatum atque pompam, quâ Florentiam urbem est ingressus. Duo equitum millia non militarium, sed qui tantùm officii aut ministerii causâ eum sequerentur, in comitatu habuisse, atque in his Principes Insubrum, atque totius prope Cisalpinæ Galliæ fuisse, quibus omnibus equisque eorum victum largè magnificeque ipsum præbuisse, singulosque aureis aut argenteis vestibus donâsse. Quinquaginta pueros in militaribus equis sumptuosissimè splendidissimeque ornatis eum anteisse; totidem Agasones, ac servos à pedibus in equo eunti circumfusos; alios argenteo, alios serico vestitu fuisse. Qui mensæ cubiculoque ejus ministrabant, longè cæteros ornatu præstitisse. Horum quadraginta præter vestimenta acu picta, multoque auro atque argento intexta, torques aureos magni ponderis collo circumdatos gestâsse, & id quoque munus ab illo accepisse. Cataphractos centum, pretiosis laciniis equisque insignes; pedites quingentos custodiæ

causâ secutos, quorum nemo expers liberalitatis ejus fuerit. Parem Buonæ uxoris cultum, parem puerorum equorumque & Agasonum numerum, ac duodecim præterea schedas auratas, aureaque veste intextas in usum feminarum adduxisse, quas jumentis impositas per Apennini juga transtulerit. Mulos ducentos impedimenta ac sarcinas, & ipsas stragulis sericis superstratas, deportâsse, ipsis quoque mulionibus serico ornatis. Tibicinum, Buccinatorum, Fidicinum, & ad hos Pumilionum, Mimorum, Scurrarum, cæterorumque Aulæ inquinamentorum magnam turbam: atque ex tanto numero neminem, ne ex infimis quidem coquinæ aut stabuli ministris fuisse, non argenteâ aut sericâ veste indutum, quàm dono ab illo accepisset. Postremò hoc agmen, quo nihil speciosius, aut adeo luxuriosius videri poterat, haud disparem secutum venationis atque aucupii apparatum. Quinquaginta paria canum varii generis, ingentem falconum atque accipitrum numerum cum venatoribus, custodibus, & aucupibus suis; & Alitibus ipsis splendentes gemmis ac margaritis pileolos fuisse. Neque hunc luxum aliena in civitate majorem ostentavit, quàm quo vivebat in sua. Quanquam Florentinis sobriis ac frugi hominibus, tantus ac tam prodigiosus est visus, ut tam immanibus sumptibus ullas sufficere divitias posse, mirarentur. Atque huc, tantâ virtute Francisci partæ opes pecuniæque ad imperii munimentum sepositæ, prodigebantur. Tam profuso luxui, quem ipse assentatoresque ejus magnificentiam atque liberalitatem appellabant,

opinionem ſævitiæ æquè levibus ex cauſis quæſitam adjecit, etſi æquabilitatis & juſtitiæ cultor maximè exiſtimari vellet, curamque magnam intenderet, ne qui gratiâ aut pecuniâ corrupti judices à præſcripto Legum diſcederent. Sed ipſe, Mathematicum, quem, quamdiu in principatu victurus eſſet, conſuluerat, quod ejus ſpe & cupidine breviorem diem præfiniens, decimum annum non exceſſurum reſpondiſſet, raptum in carcerem fame necavit. Agreſtem, qui leporem contra edictum ejus occiderat, ipſum cum pelle oſſibuſque leporem mandere & vorare coëgit; ex quo ille miſerè periit. Alteri, quòd Matronam, quam ipſe deperibat, percoleret, rivalem ſuſpicatus, falſo objecto crimine manum utramque præcîdit. Item alium, qui ab eadem cauſa in ſuſpicionem illi venerat, concluſum lignea in arca, eâque clavis confixâ ac pice illitâ, vivum effoſsâ humo obrui ac ſepeliri imperavit. Et Veronenſi cuidam familiari ſuo imprimis caro, menſæ alligato, exſecari atque eximi teſtes juſſit. Tonſorem quoque ſuum equuleo torſit, & nihilominus radendum ſe illi præbere, & novaculæ ejus guttur committere, quem vinculis ac tormentis cruciaverat, ſuſtinuit. Solitum & mutatâ veſte, ſumptoque mercatoris, aut gregarii militis habitu obire ditionis ſuæ oppida, & per diverſoria cauponaſque explorare famam ſui, & deditâ operâ percunctari & expiſcari de ſe hominum ſenſus, & quoſdam inde punitos ab eo, aut provectos præmiis, & quædam etiam ſancita, emendatave ex his vulgi ſermonibus ferunt. Sed nihil æquè nomen

ejus premere est visum, pluriumque odium in eum accendere, quàm effrenata, & per omnium domos errans, & vaga libido, cui nullius pudicitia satis clausa septaque erat, cuncta corruptelis ac muneribus, & ubi ea parum valerent, metu aperienti perrumpentique. Sed adeo omnia licentia lasciviaque depravaverat, ut jam matronæ honori sibi, non pudori, ducerent, à Principe iniri, à pluribusque veluti ortâ æmulatione ultro appeteretur. Quarum ipse famâ ita abusus dicitur, ut etiam amicis eas prostitueret, & lenocinio ejus usi plerique amatores suâ potirentur. Hi mores atque hæ contumeliæ claris quoque familiis inustæ tres nobiles juvenes ad conjurandum compulêre: quorum unus Carolus Vicecomes, super dolorem translati à familia sua in Sfortiam domum Principatûs, incendebatur injuriâ probroque sororis, quam non vitiâsse solùm Galeacium, sed exoleto suo prostravisse didicerat. Hic socios sibi assumpsit Joannem Andream Lamponianum, & Hieronymum Olgiatum. Lamponianum quoque proprii stimuli ingens in Principem odium, quod litem secundùm adversarium judicâsset, incitârunt. Sed Olgiatum vix dum pubescentem amor laudis ex cæde Tyranni traxit, impellente præceptore, & sæpè gloriam memorante, quæ Tyrannorum interfectores manet; Cassiumque & Brutum summis laudibus extollente. Hi Stephani templum, ut divinæ rei interesset, intrantem, nihil veriti tot militum stipatorumque corporis turbam, adeo efferaverant, & adversùs omne periculum obfirmaverant animos, aggrediuntur. Lamponia-

nus literarum fasciculum manu præferens, propiùs cùm accessisset porrigentis dextram, primus femur gladio hausit, atque iterum vulnus in lævum adegit latus. Carolus & Olgiatus à tergo invadentes crebris repetitis ictibus pene antè confoderunt, quàm animadverti, quid fieret, à circumstantibus posset. Et cadente demum Principe, clamore ac tumultu orto, dum majores conjurationis vires, nec aliter ausurum quemquam tot armatis hominibus circumseptum adoriri suspicantur, pro se quisque præripere fugam contendunt. Ante omnes mixti populo ac turbæ mulierum satellites aufugiunt, ac templum momento deseritur. Galeatius ac penes eum unus è custodibus corporis jacentes à Sacerdotibus inventi; nec procul inde Lamponianus, quem assecutus satelles Æthiops hastili cuspide transfixum occiderat. Atque talem Galeatius tantis modò deliciis voluptatibusque circumfluens, tantis conspicuus opibus, tot militibus ad ostentationem regiæ magnitudinis circumdatus, à tribus juvenibus in medio armatorum agmine, frequente inspectanteque populo, multis vulneribus fœdè laceratus, vitæ finem invênit. Carolus & Olgiatus cùm inter tumultum trepidationemque fugientium templo evasissent, biduo pòst latebris se occultantes, inventi captique sunt. Prætereundum hoc loco non videtur, quod de Olgiato scriptum Auctores reliquêre. Hunc viginti annorum adolescentem facie ac pulchritudine muliebri, tenero mollique corpore, qui ante id facinus, telum aut arma nunquam attrectâsset, primùm ad rem longè

atrocissimam, maximeque ancipitis periculi, necem Principis animum accommodare potuisse: mirum; mirabilius, nullo privato in eum odio, nullâ injuriâ, sed ut quem regium ob fastum, immoderatamque libidinem Tyrannum rebatur, tolleret, adductum. Sat videri poterat, tam teneri corporis spiritum, tantæ audaciæ ac tanti discriminis facinus capere cogitatione potuisse, quod etiam strenuè est executus. Nec tamen hîc admirationis terminus in hoc juvene fuerit. Ad exprimendos conjurationis socios, tortori traditus negavit alios pulcherrimi facti participes, præter eos qui in omnium conspectu id essent ausi; neque enim, si qui forent, se quemquam meritâ laude fraudaturum. Quum non judicium solùm ab eo, sed etiam ultio atque supplicium peteretur, atque ipse irritaret contumaciâ tortorum iram, omnibus cruciatibus acerbissimè laceratus, inter ipsa tormenta nullo edito unquam gemitu, constanti voce nihil aliud, quàm se gloriâ egregii facinoris frui; neque eam sibi à sævientibus auferri posse, prædicabat. Ductus ad supplicium, quod erat futurum, ut vivus quatuor in partes secaretur, nihil eâ pœnæ atrocitate, aut aspectu carnificis exterritus, animo vultuque immoto, ac propiùs lætanti Carolum hortabatur, dolorem fortiter ferre, quando mortem, quæ brevi sensu transigitur, immortalis fama secutura esset: oravitque carnificem, ut antè in se animadverteret, quò Caroli animus fractus ac debilitatus suo exemplo confirmaretur. Mox nudato corpore, ac palo alligatus, circumfusam multitudinem avertentem miseratione

à tam tetro spectaculo oculos, constanter est allocutus, esse eos memores debere liberatorum suorum dictitans. Postremò piâ oratione propitiato placatoque Deo, moriens quoque atque ultimum edens spiritum, eandem in vultu ac sermone constantiam retinuit: quin & in ipsis carceribus vinculisque, membris per tormenta divulsis, versus jactitâsse dicitur, quorum paucos qui extant, quanquam ab adolescente, atque rudi adhuc sæculo, & in ipsa prope morte compositos subscribere, non videtur esse, cur pigeat, quò magis imperterriti animi robur in tam molli corpore, immaturaque ætate advertatur.

Quem non mille acies, quem non potuêre phalanges
Sternere, privatâ Galeaz Dux Sfortia dextrâ
Concidit; atque illum minimè juvêre cadentem
Astantes famuli, nec opes, nec Regna, nec Urbes.
Hinc patet, humanis quæ sit fiducia rebus;
Et patet hinc, sævo tutum nil esse Tyranno.

Interfecto Galeatio, certamen illico inter vindicantes sibi unici filii tutelam est ortum. Et initio quidem omnibus studio popularium prælata est mater, eique adjunctus Ciccus Simoneta, spectatæ vir industriæ atque fidei. Et Ludovicus occisi Galeatii frater res novas moliri compertus, Pisas in exilium abire est coactus. Sed Buonâ, id nomen pueri matri fuit, amoribus deditâ & quotidianis stupris probrisque fœdante domum, Ludovicus ab exilio revocatur. Is brevi dejectâ matre procurationem pupilli regnique invasit, ac statim cupidum & ambitiosum animum ad regnum ipsum occu-

pandum adjecit: Quod etiam præreptum ſibi iniquo patris judicio aiebat, qui etſi Galeatio minor ætate, primus tamen in lucem poſt partum Mediolanenſe regnum fuiſſet editus; neque enim ordinem naſcendi, ſed conditionem ſpectari oportere. Et fratrem privato patre genitum, non in aliam, quàm in qua natus eſſet, fortunam ſuccedere debuiſſe. Sed id quidem nihil neceſſe fuit ad cujuſquam inquiſitionem vocare, cùm brevi omnia ipſe ſuæ poteſtatis fecerit. Ad eam autem quam deſtinaverat animo dominationem, duplicem habuit perveniendi viam. Quicumque primùm omnium fratris beneficia haberent, memoreſque ejus ac fideles puero futuri videbantur omni publicâ adminiſtratione, alios aliâ causâ removit. Mediolanenſi arci, cæteriſque totâ ditione, homines probos ſibi obnoxioſque imponit, item militares præfecturas amicis ſuis clientibuſque impartitur, & publicis vectigalibus, ac ipſi denique juriſdictioni lectos ab ſe præeſſe jubet. Et ne quis poſthac obſiſtere aut objicere ſe conatibus juſſiſque ſuis auderet, Ciccum Simonetam ex veteribus Galeatii fratris amicis egregiâ virtute civem, quique integrâ fide rem Mediolanenſem pro puero adminiſtrârat, unuſque non defuturus illi, ac ſe Ludovici conſiliis oppoſiturus videbatur, falſis criminibus circumventum, palam medio in foro ſupplicio affecit. Sic hiſcere audente jam nemine, cuncta ſimul illi, arces, arma, pecuniæ, poteſtas in omnes vitæ neciſque, vera dominationis inſtrumenta in manus venêre. Deinde puerum ipſum ſponte ſuâ infirmo imbecilloque

imbecilloque ingenio ita instituit, ut hebetiorem disciplinâ redderet. Non literarum, non armorum, non militaris rei studiis, non denique moribus, aut artibus ullis imbui ætatem ejus pati, quæ regiâ fortunâ atque adeo ingenuo atque honesto loco natum decerent. Quin studio quæsiti adhibitique corruptores, qui pueriles annos ad ludicra, ad voluptates, ad luxum ultro labentes, etiam adjuvarent atque impellerent, in otio ignaviaque assiduè haberent. Ita educato, ne postquam adultior quidem ac juvenis est factus, erigere animum ad capessendas magnarum rerum curas, & vindicandum reposcendumque à patruo regnum facilè fuit; deserto præsertim ac destituto paternis amicis, quos omnes, aut fictis causis everterat Ludovicus, aut specie honoris amoverat; & præterea obsesso custodibus ab eodem Ludovico appositis, qui omnia dicta factaque ejus exciperent, & ne quis torpentem excitaret, adverterent. Et qui deditâ operâ animum ejus languore desidiaque infecerat, ipsam hanc adolescentis inertiam socordiamque, retinendi imperii causam, dum illius esset confirmatior ætas, ne Regentis inscitiâ detrimentum Respublica pateretur, cupiditati suæ fraudique prætendebat. Notis inde artibus conciliandi vulgi studia, ipse facilis aditu, blandus alloquio, in omni congressu perhumanus & comis, tenuiorum adeuntium, & interdum abutentium patientiâ suâ ineptias leni ferre animo, ex ore ejus nulla superba vox excidere, nulla iracundia de constantia decedere, ingenuas artes fovere, doctos homines, & ingenio atque

industriâ commendatos provehere pecuniâ, honoribus afficere; Urbem ædificiis privatim ac publicè exornare, plebi adversùs potentiorum injurias auxilio esse, jus æquabiliter dicere, vilem annonam præstare, sublatis latrociniis omnia pacata tranquillaque habere. Quibus rebus apud populares & invidiam suam, & Galeatii desiderium ita lenibat, ut boni atque integri aut taciti mœrerent, aut metu absisterent; alii prospicientes animo infelicis pueri exitum.; spes suas præsentibus accommodarent, vulgus lætæ pacis atque otii bonis fruens, publici incuriosum ageret. Sed in magnis, quibus Ludovicus permistus fuit vitiis, virtutibusque longè altiùs animum ejus ambitio perruperat: qui cùm Ducis modò vocabulo abstinens, cætera non ut tutor ac procurator alieni Principatûs, sed ut verus Princeps administraret, verique Principis auctoritas illi, & apud suos & apud exteros inesset, & Galeatius inani tantùm nomine Ducis ferretur; tamen quiescere non potuerit, donec quoque nomen Ducis ac jus in se tranferret. Atque impium consilium specie pietatis obtexit. Neptem enim suam, Galeatii sororem, nomine Blancam Maximiliano Cæsari in matrimonium tradidit, ut tanti Regis affinitate, & novum familiæ decus, & Galeatii rebus stabilimen quæsitum videretur. Sed occultâ immanis pecuniæ pactione cum Maximiliano ejus rei cupido semper & prodigo transegit, ut Galeatio præterito, tanquam pater avusque ejus, sine Cæsaris auctoritate, Mediolanensium imperium non jure possedissent, ipse, qui primus post partum eum dominatum Fran-

cisco filius natus erat, Dux appellaretur, & Maximilianus quadraginta millia nummorum aureorum specioso dotis nomine, ab eo acciperet. Hujus appellationis diploma Ludovicus clam habuit, donec sublato Galeatio, minori cum invidia proferret. Galeatio adulto jam nupsit Isabella, Alfonsi Arragonii filia, puella eximiâ formâ, excelso ac virili animo, & regio spiritu imbuta. Vulgavit fama, Galeatium, ut usu Veneris prohiberetur, nec coïre cum nova nupta posset, cantionibus ac veneficiis à Ludovico petitum; sive liberos ne procrearet; sive amore Isabellæ, cujus specie ita exarsisse illum primo aspectu constat, ut de ea abducenda à Galeatio, sibique jungenda cogitâsse dicatur. Verùm hæc utrisque libentibus necessitudo est inita: Nam Arragonii Galeatium, ubi regni sui potens esset factus (id nimirum redditurum mox patruum rebantur) uxoris socerique consiliis usurum, & Ludovicus suspicionem atque infamiam affectati regni abstersurum, & cogitata sua altiùs abditurum, datâ fratris filio pernobili conjuge, sperârunt. Utrosque spes fefellit: Illæ enim nuptiæ non solùm iis infaustæ, qui junxerunt, sed regnis quoque ac familiis eorum funestæ atque exitiabiles, totique Italiæ calamitosæ fuerunt. Jam Galeatius quartum & vigesimum annum agebat, duorumque filiorum patrem cum Isabella conjux fecerat, nec suspicio deponendæ procurationis aut mentio ulla à Ludovico fiebat. Quin eò miseriarum venerat infelix adolescens, ut cùm in patrui domo magnifica ac splendida omnia viserentur, ei & familiæ numerus esset præfinitus, &

ſumptibus modus à Ludovici quæſtoribus ſtatueretur. Quam indignitatem Galeatius ſtupore animi lentè, Iſabella impatientiùs ferebat, quæ vix dominationem modicè toleratura, ſervituti certè ac ſordibus ſummittere animum neſciebat: & acuebat iras muliebris æmulatio, & Beatrix Ludovici conjux (ea Herculis Ateſtini Ferrarienſium Ducis erat filia) principali cultu habita, & faſtu & potentiâ multò quàm ipſa conſpectior. Omnia tamen vorare eam, & iram & dolorem premere caritas liberorum, & amor in virum ſubigebat: donec natus Ludovico filius diſtulit rumorem, eum Ticinenſium Principem deſignari, ut inde veluti propinquo gradu ad imperium efferretur, quod Ludovicus abrupto demum pudore eſſet occupaturus, ſeque verum Ducem nuncupaturus. His incitata vocibus, metuque cùm antea patrem crebris literis quæſtibuſque muliebriter fatigâſſet, hominem fidum ſibi clam Neapolim miſit, qui eum, avumque de omnibus rebus edoceret, oraretque ut fraude impiâ circumuentis, oppreſſiſque aliquando ſubvenirent; & quos miſeriæ non moviſſent, pericula ſaltem inſidiæque moverent. Infandæ ſpei atque cupiditati Ludovici unam modò Galeatii filiiſque vitam obſtare, eam ſeu palam vi, ſeu clam dolo auferre malit, in manu ſitam Tyranni eſſe. His accenſus Alfonſus, quæ aliorum quoque ſermonibus famaque acceperat, & veteri in Ludovicum odio, & inſitâ animo ferociâ, bellum atque arma fremere. Sed Ferdinando omnia priùs experiri, neque vim hominis metu atque ambitione præcipitis ullâ denunciatione exagitare

est visum. Mittuntur Mediolanum Legati, clari ac diserti viri, qui multo cum honore verborum Ludovici, ereptum fratris filio regnum, conservatum appellantes, maturæ jam ætati ejus ut redderet, petierunt. Pari simulatione responsum ab illo: Jampridem se alieni regni procuratione fessum, in qua pro officio erga fratris filium, valetudinem curis ac vigiliis attritam amisisset. Itaque quando ille adolevisset penes quem manere semper veri Principis nomen, ac jus voluerit, in eum jam perlibenter regendi imperii sui onus rejecturum, quod ad eam diem summis cum laboribus, nec mediocri invidiâ, inter varios rerum ac bellorum motus, sustinuisset. Legati plures dies expectando Mediolani obversati, verba dari Regibus suis intelligentes, discesserunt. Sed Ludovicus, qui antea Arragonios cum Petro Medice occulta consilia contra se miscuisse, didicerat, ne simul duorum præpotentium Principum viribus opprimeretur, præmoliendum sibi aliquid, quo conatus inimicorum refringeret, statuit; ut præcipiti ac fatali ambitiosi animi decreto, atque adeo irati ei sæculo numinis instinctu, Legatos trans Alpes ad sollicitandos Gallos misit, corruptisque pecuniâ ac donis, quos apud Carolum VIII. (is tum Gallis imperitabat) gratiâ atque auctoritate valere intellexerat, adolescentem Regem stolidâ spe occupandæ Italiæ, & magnæ invadendæ gloriæ elatum perpulit, Arragonios aggredi armis, & regnum Neapolitanum, cujus ille se heredem ferebat, bello repetere. Atque ignem illum accendit, cujus flammæ Italiam omnem ingenti bellorum

incendio multos annos depopulatæ, Arragoniæ, Sfortiæque domûs amplissimas opes everterunt; & ipsi Ludovico maximè miserabilem & calamitosum exitum vitæ attulerunt. Fuerit hoc loco operæ pretium memorare, quantâ inter se varietate hæ duæ familiæ egerint: quarum conditores fuerunt Alfonsus & Sfortia, longè dispares genere: quippe Rex ille antiquâque Regum stirpe genitus; hic non privato solùm, sed etiam humili atque obscuro loco natus; sed virtute, fortunâ ac rebus gestis prope pares. Sfortia Alfonsum Neapolim applicantem à Joanna in præmium latæ opis adoptatum, pro Aloysio Andegavensi contrà arma tulit. Eundem à Regina desciscentem nobili prælio pepulit, gravique incommodo affecit. Franciscum Sfortiæ filium Alfonsus Neapoli potitus acriter oppugnavit; nec solùm oppida, quæ in Neapolitano Regno multa habebat, ei ademit, sed jussu Pontificis Maximi cum exercitu profectus agri Piceni urbibus expulit. At Franciscus parto Insubrum imperio, Ferdinandum Alfonsi filium gravi ac periculoso bello ex sævâ omnium Principum ad Joannem Andegavensem rebellione implicitum ac prope circumventum, enixè adjuvit, unusque maximè amittendi regni fortunâ liberavit. Vir enim prudens haud minùs quàm fortis, quanquam affinitate Andegavensibus junctus, nec injuriarum Alfonsi oblitus; tamen nequaquam tutum sibi Neapolim in Gallorum venire potestatem, seque medium ac veluti obsessum utrinque eorum regnis atque viribus teneri, est ratus. Hujus filius Ludovicus paternis

ſpretis conſiliis Gallos ſibi haud vanas ob cauſas valde ſuſpectandos, contra Arragonios multis officiis atque neceſſitudinibus familiæ ſuæ illigatos in Italiam amens metu atque ambitione ac ſcelere præceps, ultro accerſivit: nec enim ſolùm Arragonios terrere aut implicare bello adventu Gallorum voluerat, ſed è medio tollere Galeatium, malâ ſtimulante cupidine, meditabatur. Id & occultius fore in tanto rerum motu, & ſe minori cum invidia, jus atque nomen Ducis aſſumpturum exiſtimabat. Galli igitur hortatione ac promiſſis ejus exciti, Alpes ingenti peditum atque equitum numero tranſcendêre, Italiâ omni externi ac novi hoſtis famâ atque expectatione concuſsâ. Ludovicus deſcendenti ab Alpibus Carolo Regi ad Aſtam occurrit, inde unà Ticinum venêre. Galeatius ſibi ſupremo morbo, quo non multò poſt diſceſſum Regis interiit, decumbebat. Viſit eum Rex, lectoque ejus perhumaniter aſſedit, omni honore dignatus non ſolùm quod penes eum Ducis ac Principis adhuc nomen maneret, verùm quod duabus geniti ſororibus propinquâ affinitate attinebantur. Sermo, quia Ludovicus aderat, nulla de re fuit. Tantùm Rex eum bono eſſe animo, ac bene de ſalute ſua ſperare, quæ ferè dici ægrotantibus ſolent, juſſit, & infelix juvenis apprehensâ Regis dextrâ, admotiſque parvis liberis Franciſco & Bonâ, eos, quando ipſe jam fato ſuo cederet, voce, prægravante vi morbi, fractâ ac debilitatâ, multo cum fletu illi commendavit. Eo majori miſeratione commoto Rege, Principibuſque, qui cum eo aderant, quo-

major suspicio animis suberat, innoxium adolescentem, nec aliud meritum, quàm quod eâ fortunâ esset natus, impii patrui fraude interire. Tum Galeatii conjux Isabella, & dolore viri, & futurâ mox suâ filiorumque orbitate, & periculo paternæ domûs afflicta. quam Galli tantis succincti viribus oppugnatum ibant, nihil tot virorum ac principum conspectum verita prodiit, ac sese ad Regis pedes projecit, effusaque vi lacrymarum, crebris singultibus verba præpedientibus per Christianæ pietatis fidem, perque regium nomen oravit, ne sævire in patrem gentemque suam hostiliter vellet. Florens erat ætas, & forma adeo insignis, ut verteret omnium in se oculos. Hæc, & lacrymæ & fortuna ejus, & pietas pro patre deprecantis confudêre adeo juvenis Regis animum & ad misericordiam flexêre, ut nisi pudore deterritus, ne tam levi ex causa tantorum consiliorum apparatum, cursumque intercidere videretur, daturus eam Isabellæ precibus veniam fuisse sit creditus, ut inhibitis armis, conditionibus cum Arragoniis transigeret. Tum allevatam omni honôre verborum prosecutus, multaque benignè pollicitus, eò progressum absistere bello, sibi nec integrum esse; nec licere respondit. Ticino profectus Placentiam Rex prosequente Ludovico venit. Hîc assecuti Ludovicum nuntii de Galeatii morte Mediolanum magnâ celeritate revocârunt. Venenum ei à pàtruo datum haud dubiis argumentis compertum Auctores tradidêre; magnamque ab illo adhibitam curam, ne statim sæviret, néve sceleris signa extarent, dilutum ita atque temperatum,

ut

ut ſenſim veluti morbus ac tabes abſumeret. Sub adventum ejus Mediolanum cogitur Senatus, in quo referentibus quos ſæpè antea præparaverat, ſententiaſque dicentibus, non eſſe in tanta temporum tempeſtate, motuque armorum, quæ undique totâ Italiâ circumſtreperent, Principatum puero committendum, conſenſu decernitur, ut rogetur cogaturque Ludovicus amplecti Rempublicam & Ducis nomen, & civitatis imperium accipere. Ita ille primò ſpecie recuſantis, mox etiam prolato Maximiliani diplomate Dux appellatur. Carolus progreſſus in Liguriam, atque inde Piſis, Florentiæque receptus, ac Romæ quoque Pontifice metu tranſire in partes coacto, atque incredibili felicitatis curſu, nullo occurrente hoſte, Neapolitano Regno, pulſis Arragoniis, potitus, tantum univerſæ Italiæ, & imprimis Ludovico terrorem incuſſit, ut ipſo inſtigante Pontifex Maximilianum Cæſarem, & Regem Hiſpaniæ, & ante omnes Venetos, quorum maximæ & florentiſſimæ tum erant opes, ad conſpirandum, fœduſque jungendum ſecum, & cum Ludovico compulerit. Galli enim haud dubiè victoriâ inſolentiores facti, & minitari his qui adverſati rebus eorum fuerant, & qui ſe medios eſſe, & in neutram partem miſceri voluerant, ſpernere jam cœperant. Sed haud minùs Ludovicus præpotentibus fretus ſociis efferri videbatur. Quippe Aloyſium Aurelianum Regis propinquum, virum ſummæ apud Gallos potentiæ eludens, literis hortari non eſt veritus, ut traditâ ſibi Aſtâ (ea Aloyſii

imperio continebatur) saluti consuleret, in tutumque se ultra Alpes reciperet, ignarus prorsus (adeo mortalium mentes futuri improvidæ sunt) ab hoc ipso Aloysio, qui in Regno Galliæ Carolo successit, se Principatu, libertate, ac denique fortunis omnibus spoliatum, æterna in vincula traditum iri. Itaque Aloysius præcipuo certamine animi odioque in Ludovicum accensus, dum ille se ad oppugnandam Astam segniter comparat, Novariam firmum atque celebre oppidum in Ludovici Regno capit, ab Opiciis civibus, qui se injuriâ paterno agro pulsos ab eo querebantur, noctu introductus. Quâ re Mediolanum nuntiatâ, ita perculsum animo Ludovicum ferunt, tantoque pavore perfusum, ut fletu non temperaverit, statimque ab arce in domum Veneti Legati descendens, eum ut ad Senatum scriberet, seque & suum Regnum Patribus commendaret, supplicibus, & nequaquam Regi decoris verbis oraverit. Nec Veneti illi defuerunt; cùm ut eo beneficio hominem sibi devincirent, tum quod Gallos, si Ludovicum Mediolano expulissent, graves imperio suo accolas fore, prævidebant. Magnis brevi coactis copiis, lectoque earum imperatore Francisco Gonzagâ Mantuanorum Regulo, acerrimi animi, magnæque virtutis adolescente, non solùm Aloysium Mediolano imminentem averterunt, sed redeunti in Galliam Carolo ingenti animo se in itinere objecerunt. Atque in Parmensi agro ad Tarum flumen signa cum eo contulerunt, eo eventu, ut se quidem utrique vicisse prædicarent, sed

utrique veriùs pro victis se haberent. Rex in magno discrimine versatus, inclinatâ haud dubiè in ea parte, quâ ipse pugnabat, Gallorum acie, ægrè periculo est exemptus. Mox accursu undique suorum non restituit modò prope perditas res, sed pepulit etiam hostes, atque recipere se ultra flumen, magnâ trepidatione ac redire in castra coëgit; avertissetque in non dubiam fugam, si eodem impetu transire flumen fuisset ausus. Sed iter quod hostes intercludere sibi conati erant, vi atque armis aperuisse contentus, atque adeo non ex vano victorem se ferens, suos & ipse in castra reduxit. Itali contrà, & exutum ab se impedimentis Regem, & Gallos unâ modò die quieti datâ, nocte insequenti, non conclamatis more militari vasis, magno silentio abiisse, multis passim sauciis rebusque relictis, pro concessa sibi victoria interpretabantur. Cæterùm, sicuti plurium opinio & communis fama tenuit, victores Gallos eâ pugnâ discessisse, ita ne ipsi quidem inficiebantur Galli, si omnes Italorum copiæ prælio interfuissent, quarum pars prope tertia abfuit; aut nisi milites prædæ cupido ad diripienda impedimenta, quæ Trivultius gnarus militaris avaritiæ deditâ operâ iis objecerat, à pugna abduxisset, magnâ se Galliæ clade eam diem nobilitaturos fuisse. Pax inde inter Ludovicum & Regem est composita, magis quia fessis, affectisque gravi atque ancipiti prælio, spatio ad reficiendas integrandasque vires opus erat, quàm odiis detersis, aut minutâ nocendi voluntate. Ludovico Novaria resti-

tuitur, ipse legibus fœderis variè Gallis illigatur. Sed eas leges, regresso ultra Alpes Carolo, ipse ad suas rediens artes per varias frustrationes prope omnes elusit. Tum pacato undique regno, nullo hoste metúve impendente, Ludovicus tam inflari prosperis, quàm frangi adversis solitus, ingenti sese gloriâ efferebat. Carolum Regem suo impulsu in Italiam descendisse, eamque ab Alpibus ad Siciliæ fretum, quanta in longitudinem patet, victorem percurrisse, eundem ubi ipse ab ejus amicitiâ recessisset, multis involutum difficultatibus excedere Italiâ atque in Galliam redire coactum. Arragonios bellum in se moliri ausos ab eodem se stratos afflictosque, & mox ad spem prioris fortunæ erectos fuisse. Petrum Medicem, quod suam auctoritatem consiliaque sprevisset, principatu dejectum, patriâ quoque exulare. Florentinis ob eandem causam aliquot in Liguria arces, imperii sui claustra cum ipsis Pisis adempta esse; tantum denique in se uno ad omnia momenti fuisse, ut unde ipse stetisset, eò se victoria inclinâsse videretur. Et pòst paulò cum Carolum majoribus, quàm antea copiis in Italiam rediturum, bellumque ipsi Ludovico facturum, & magnos armorum apparatus in Gallia fieri, nec unquam intentiùs rem militarem administratam esse percrebuisset, Maximilianum Cæsarem, cum quo in colloquium ad Larium lacum venerat, auctoritate suâ perduxit, ut acceptâ à se Venetisque pecuniâ cum exercitu in Italiam ad propulsandum Gallicum bellum transiret. Sed & fama de Gallis

brevi refrixit, Carolo ab armorum ſtudiis ad amores voluptateſque delapſo, & Cæſaris adventum, qui expectatione quàm re plus ponderis habuit, æquè levis ignobiliſque in Germaniam reditus dedecoravit. Cæterùm, hæc Ludovico magnam gloriam addebant, cui tantum ingenii artiſque in explicandis, dirigendiſque maximarum rerum conſiliis, tractandiſque Regum animis ineſſe videretur. Et fuit ſanè Ludovicus ſummo ac peracri ingenio, & magnarum rerum non capax ſolùm, ſed etiam appetens, ni ſæpè ingenti animo ſuſceptas, propter timiditatem atque inconſtantiam omiſiſſet: intentus, vigilans, nullius rei negligens, laudis atque famæ avidiſſimus, quam & conſequi potuit ſummam, ſi bonam quàm malam maluiſſet. Sibi certè tantam ingenii ac prudentiæ opinionem apud omnes fecit, ut ejus nomen inter Europæ Reges imprimis clarum ac celebre haberetur, diuque arbitrum belli paciſque inter Italiæ Principes egerit. Cognomentum illi Moro fuit, ſive à fuſcedine oris, ſive ab arbore, quam ipſe per ambages, maturi cautique ingenii ſui naturam indicans, pro ſingulari inſigni atque argumento geſtavit; quòd Mori eam vim cautionemque eſſe ferunt, ut nunquam niſi exactâ hieme veluti ex tuto fruticet. Sed Morum Itali Æthiopem appellant, & ille gnarus eo ſe nomine ab omnibus vocitari, quo ſuum in Italiæ pace ac tranquillitate colendâ ſtudium atque curam exprimeret, magna in tabula regio aſpectu ac regio cultu mulierem pingi juſſit, cujus purpuream

vestem Æthiops setis verrebat: quam tabulam cùm Florentini Legati fortè spectarent, unus eorum, ut est ea natio acuta imprimis, ac dicax, Videat, inquit, sedulus ille Æthiops, ne pulverem omnem, & purgamenta quæ regiâ veste excutit, in se ipsum converrat. Excellenti eloquentiâ cùm à natura erat præditus, tum ad eam excolendam ne doctrinæ quidem, ac literarum studio destituebatur. Solertiâ atque industriâ tantâ fuit, ut ægrè pati videretur, quemquam eâ sibi laude præferri. Cùm Carolus Rex in apparatu Neapolitani belli Petro Mediceo, quòd eum Arragoniis studere didicerat, vehementer irasceretur, essetque propterea Florentinos negotiatores omnes discedere Galliâ, & maximè Lugduno jussurus, Ludovici admonitu ipsius tantùm Petri mensarios ejecit. Quæ res & dignitatem Petri apud cives suos minuit, & qui illi in Republica adversabantur, intellectâ Regis voluntate privatim Petro, non publicæ civitati infensâ, animos sustulerunt: unde evênit, ut sub adventum Gallorum ausi in Petrum palam concionari, concitatâ plebe, eum Florentiâ expulerint. Et cùm ipso auctore fœdus inter se ac Ferdinandum Regem Neapolis & Florentinos, tuendæ pacis Italiæ causâ, frenumque cupiditati ac potentiæ Venetorum injiciendi esset junctum, id quo firmiùs arctiusque constrictum, omnibus simul populis Regibusque ostentaretur; suasit Ludovicus, ut ad deferendum de more Alexandro VI. novo Pontifici Maximo obedientiæ atque fidei officium, omnium simul

ſociorum Legati Urbem inirent, ſimul Senatum dari ſibi à Pontifice poſtularent, unuſque omnium nomine ad eum verba faceret. Qui alios in ſuam ſententiam perduceret, aptoſque ſibi ac ſuis rebus faceret, miris aggredi, verſare, circumagere, ac demum evincere artibus, erat ſolitus. Maximilianus Cæſar multas & graves cùm ſuas tum familiæ ſuæ odii ac inimicitiarum cauſas cum Gallis habebat: quarum illa recens cum Carolo ipſo erat, quòd Margaretam Maximiliani filiam, vivo adhuc Aloyſio patre ſibi deſponſam, adoleſcentulamque admodum, necdum nubilem aliquot annos in Gallia habitam repudiaverat, intactamque ad patrem in Germaniam remiſerat; atque Annam citerioris Britanniæ Reginam, dotale Regnum afferentem duxerat, Maximiliano ipſi, qui eam ſibi paulò antè deſponderat, præreptam. Cujus geminæ contumeliæ indignitate incenſus Maximilianus moverat magis in Gallos arma, quàm geſſerat bellum, à quo eum abſtinere, & pecuniæ inopia, & Belgarum conſenſus pacem præoptantium cogebat. Retinebat tamen iram, & ſi fortuna daretur, ad ultionem animum. Huic, ut oſtendimus, Ludovicus neptem ſuam collocaverat; eaque affinitas Ferdinando Arragonio ſpem prope certam attulerat, Ludovicum ab Gallorum amicitia diductum iri, quando iis Maximilianus implacabilis fore videretur. Quod contrà accidit: nam Ludovicus ſuis artibus hominem aggreſſus, multis rationibus, quas acutiſſimè invenire & comminiſci erat ſolitus, vi-

ctum ad paciſcendam pacem cum Gallis perduxit. Maximè autem ſimulandi diſſimulandique callidus fuit, atque has veras Regum eſſe artes dictitabat: Labi, errare, decipi ac circumveniri ſæpè, qui ſtultè ingenuitatis famam appetens, ſeque reſque ſuas incautè lectioribus aperiret, aut vano honeſti decorique ſtudio ſuas opportunitates utilitateſque relinqueret. Hinc fides ei nulla, nullum fœderis jus, nulla ſtabilis ſocietas aut amicitia, niſi ex commodo fuit. Et hæc quidem communis videtur eſſe potentium macula, res omnes utilitate metiri, & ad eam, recto honeſtoque poſthabito, cuncta dirigere. Quo uno nullus mortalium vitam deteſtabilior exagitat ac perturbat error, nullus religionis ſanctitatem, unicum humanæ ſocietatis vinculum infirmat magis, ac reſolvit; nullius denique graviores atrocioreſque pœnas pendentes homines, juſtioraque piacula, ipſorum ſæpè Regnorum interitu, exigentem Deum cernimus, in quibus rarum exemplum is ipſe Ludovicus fuit: qui quidem nullâ re magis, quàm artificio fallendi placere ſibi videbatur: quo tantùm præpolluit, ut uno tempore & Carolum Regem ad Neapolitanum bellum promiſſis ac pollicitationibus ſollicitaret, & cum Maximiliano Cæſare, Caroli & Gallorum gentis inimiciſſimo affinitatem atque amicitiam jungeret, & Ferdinando Arragonio, & Italiæ Principibus magnam ſui ſpem faceret, & apud omnes auctoritatem & fidem retineret. Sed Alfonſum quoque ipſum, & Petrum Medicem infenſiſſimos hoſtes ſuos in ipſis

ipsis erumpentis belli initiis mirè elusit. Qui cùm Gallorum adventum antevertere, & hinc classe in Liguriam, hinc terrestribus copiis in Parmensem agrum impetum facere, & Ludovicum imparatum duplici periculo urgente, & antè opprimere, quàm Gallorum auxiliis confirmaretur, decrevissent, idque Ludovicus à Juliano Card. proditum didicisset, differendo apud eos, atque Pontificem quàm perniciosus universæ Italiæ, quàm verò sibi imprimis, ac Mediolanensi rei periculosus (nec erat aliter) Gallorum transitus esset futurus; nec se adeò amentem esse, ut salutem suam Regnique, alienigenæ ac barbaræ gentis fidei crederet, tantumque armatorum intra fines suos reciperet, ac brevi se hanc omnem quæ impendere videretur tempestatem, discussurum, voluntatisque ac studii sui in tuenda Italiæ pace, insigne documentum daturum, verè sanctèque affirmando; Alfonsi hac spe lactati celeritatem in apparandis rebus, ita est remoratus, ut spatium sibi ad accersenda Gallorum auxilia, seque ab hostili vi muniendum, fuerit. Et quod videri mirabilius potest, cùm Ludovicus hæc ipsa de arcendis Italiâ Gallis apud Petrum Medicem per Legatum suum profiteretur, nec minùs quemquam, potiri eos Neapolitano Regno velle, quàm se prædicaret, & ei præterea magnopere auctor esset, ne à societate Arragoniorum discederet. Petrus suadente Alfonso, quò omnem ei fidem apud Carolum abrogaret, hæc consilia ejus omnia Legato Gallorum, qui Florentiæ erat, aperuit: qui ne fingi ea invidiæ causâ

existimaret, illum domi suæ aulæa inter & lectum abdidit, ac simulatâ valetudine, accersiri Ludovici Legatum jussit. Ibi repetitum ab utroque de omnibus rebus sermonem ut acceperat, Gallus ad Regem suum perscripsit; etiam atque etiam monens, ut à Ludovici fallacis ac perfidiosi hominis fraude caveret. Nec tamen inde minuta Ludovico auctoritas, qui hæc dicta ab se sopiendi hostis, moramque apparatibus eorum inferendi causâ, facilè probavit. Quod & consecutus cùm fuisset, ridere postea inscitiam & credulitatem, ac stuporem eorum erat solitus. At talis quidem fuit Ludovicus; qui quemadmodum his artibus magnam sibi potentiam, magnumque fecerat nomen, ita fluxa fides eum, & infamia per scelus occupati regni, omnium invidiæ atque odio subjecit. Duæ deinde res maturum in exitium ejus tempus, accelerârant. Caroli Regis repentinâ morte interitus, in cujus locum Aloysius Aurelianus peculiaris hostis ejus successit; & Venetorum non alienatio solùm ab eo, sed ira ingens, multis ipsius in eam Rempublicam contumeliis ac maleficiis irritata. Cùm enim adhortante maximè illo, Pisas quæ instinctu ejus rebellaverant, tuendas à Florentinorum armis Veneti suscepissent, & grave ac sumptuosum multorum annorum bellum ejus rei causâ sustinuissent, sæpè ab certa spe adjiciendi eam imperio suo Urbem, Ludovici astu ac livore fuerant dejecti. Hinc ortum dissidium, Gallos iterum in Italiam adduxit: quæ res & Ludovicum præcipitem dedit, & Venetos ipsos magnis cladibus

calamitatibusque involvit. Aloysius præter insitam cupiditatem proferendi fines, singulare in Ludovicum odium ex superioribus bellis conceptum habebat, & Mediolanensis regni hereditatem haud vano jure ad se pertinere aiebat, in quam avia ejus Valentina à Galeatio Vicecomite patre vocata esset. Itaque statim cœpto regno, & infensum se Ludovico non obscurê tulit, & ejus Mediolano exturbandi consilia habuit; quod quidem expeditissimum fore sibi existimabat, si Venetos Ludovico belli socios sibi adjunxisset, quos satis sciebat, magis quia finitimos Gallos reformidarent, quàm studio Ludovici in amicitia ejus manere. Quod si partem aliquam de Ludovici regno iis obtulisset, cupidos imperii, & magna affectantes, pellici non diffidebat posse. Legatos eorum, qui gratulatum in Galliam ad se venerant, delinitos omnibus humanitatis officiis, multa de Ludovici perfidia odioque præfatus, de societate appellare Senatum jussit. Et Veneti Patres hinc Aloysii vi, hinc Ludovici ingenio pensitatis, ac veriti, ne traherent in sese bellum, quod ab infido socio propulsaturi essent, ac simul irâ cupidineque malis consultoribus incitati, societatem Regis acceperunt, pacti ut Cremona cum adjacentibus oppidis, agroque qui citra Abduam flumen fines eorum attingeret, sibi ex fœdere traderentur. Eâ Urbe ditioni suæ adjectâ, satis se tutos fore à vi atque injuria Gallorum arbitrabantur. Ludovico nihil in vita tam insperatum, aut nec opinatum accidit, qui morte Caroli veluti gravi hoste metuque

liberatus sustulerat animos, & palam ipsos spernere Venetos cœperat. Quorum Legato cum militibus Pisas iter habenti transitum per suum regnum negaverat, atque eos contumacibus verbis impotentiæ ambitionisque incusans, nec unquam se vivo potituros Pisis denuntians, rescisso quod cum iis habebat, fœdere, auxilia Florentinis miserat. Nec postquam Aloysium Mediolanense bellum moliri sensit, propterea discessuros ab se Venetos suspicabatur: neque enim eorum, quàm suâ minùs interesse, Gallos prohiberi Italiâ, ne gens bellicosa atque avida, & Italico nomini inimica, sedes sibi in Cisalpinis urbibus, fertilibusque ac maximè frumentariis agris caperet, inquieto ac bellatore sub Rege, qui semper libertati eorum inde immineret; nec ita decipi quemquam, ut si ea loca Galli tenerent, mansurum quidquam in eodem statu speraret. Et qui Neapolim in Gallorum ditione esse periculosum rebus suis duxerant, & Carolum vanum ac futilem juvenem tanto nuper conatu gloriâque Italiâ pepulerant, eos certè Aloysium, ætate, ingenio, exercitatione armorum, studio magnarum rerum, rebus omnibus præstantem Mediolano potiri, laterique eorum prævalidum æmulum hærere passuros, credibile non videri. Vera hæc erant: eò plus fiduciæ Ludovico offerebant, facilem sibi cum iis, quanquam læsis, reditum in gratiam fore. Quin dicere erat solitus, licere sibi, quos vellet, eos ludos facere; se enim vel invisum, & sæpè eorum libidini adversantem, quàm Galliæ Regem quovis

fœdere obſtrictum, habere illos finitimum mallet. Magis hæc cum de Venetis ſpes, quàm de Gallis judicium fefellit. Perculſus igitur tantâ periculi mole, & ab ipſo quoque Maximiliano Cæſare, quem magnis ſemper muneribus pecuniiſque coluerat, deſertus, primùm Venetos ſupplici deprecatione placare ac reſtituere ſibi, deinde cum ipſis paciſci Gallis, ſeque Aloyſii ſtipendiarium facere eſt conatus. Poſtremò ab utriſque rejectus, ad Turcarum Regem confugit, eumque in Venetos concitavit, eam cum Gallis ſocietatem ad Turcas Græcia expellendos, initam eſſe oſtendens. Et Barbarus quidem occaſioni non defuit. Ceterùm, Ludovicus, quanquam deſertus ab amicis haud negligendas copias peditum equitumque hoſtibus objecerat, quæ ſi non repellere, ſuſtinere certè impetum eorum aut remorari poſſe, dum validiora ſibi e Germania auxilia venirent, videbantur, ſi Ducem peritum belli habuiſſent. In quo Ludovici ipſius magnopere deſiderata prudentia eſt; qui ut Galeatii Sanſeverini generi ſui ad Franciſcum Gonzagam Mantuæ Regulum militare imperium deferri, ſeque ditioni ejus ſubjici indignè ferentis intempeſtivæ ambitioni obſequeretur, Franciſci ipſius fortis & experientis Ducis operâ ſummè neceſſario tempore caruit. Nam Galeatius ne in conſpectum quidem ſe ingruentium dare Gallorum auſus, cùm Alexandriæ ſe mœnibus incluſiſſet, paulò pòſt eâ quoque Urbe prædæ hoſtibus relictâ, in cujus oppugnatione plurimum laboris temporiſque inſu-

mendum ſibi ipſi exiſtimaverant Galli, Mediolanum ſe recepit. Ad ejus deſertæ & mox captæ urbis nuntium, Ludovicus rebus jam diffidens ſuis, motumque in ſe civium timens, cum concubina ac liberis (nam conjux mortem obierat) & Aſcanio Cardinale fratre, alteroque Cardinale Galeatii generi ſui item fratre, Mediolano exceſſit, & Comum profectus, inde per Larium lacum, & loca in quibus paulò antè Maximilianum Cæſarem, ſuis ac Venetorum ſtipendiis in Italiam accitum magnificentiſſimo apparatu ac regio ſplendore acceperat, deformi ac miſerabili agmine puerorum ac feminarum, patriam, propinquos, amicos, cum lacrymis fletuque relinquentium in Germaniam profugit. Mediolanenſes ſecutæque eos reliquæ civitates Aloyſio Ducibuſque ejus portas aperuerunt. Cremona cùm Legatos de deditione ad Regem miſiſſet, ex auctoritate ejus cui fœderis leges in ipſa victoria violare non eſt viſum, Venetos in urbem accepit. Nec fuit toto Regno ex Præfectis arcium ullus, qui fidem Ludovico præſtaret. Omnes nullâ expectatâ vi, acceptis, quæ pacti erant proditionis præmiis, arces victoribus tradiderunt: quorum qui Mediolanenſem cuſtodiebat, educatus à Ludovico, atque ex humili loco ad magnam fortunam evectus, & Aſcanio Cardinali qui ſe cuſtodem ejus arcis, in qua retinenda tantum ad omnia momentum eſſet, fratri obtulerat, prælatus, tria millia optimorum militum, ingentem tormentorum atque omnium rerum apparatum ad ſe defendendum,

magnamque commeatûs copiam, ad tolerandam vel longissimam obsidionem, in arce habebat. Ita qui fidem nulli unquam promissi religione constantiaque habuerat, ne in se quidem fidelem suorum quemquam invênit. Ad Maximilianum Cæsarem Oenipontem cùm venisset, ab eo hospitaliter accipitur; non dolorem solùm ex amici ac propinqui calamitate præferente, sed ipsum se ac Regni vires ad restituendam fortunam liberaliter pollicente. Verùm illo tardiùs ac cunctantiùs, quàm res ac tempus Ludovici patiebatur, se commovente, Sfortii fratres consilium sibi ceperunt, conductis mercede octo Helvetiorum millibus, & sexcentis equitibus in Italiâ, eodem quo fugerant itinere, redierunt. Aloysius Rex non diu Mediolani moratus, relicto ad custodiam ejus Joanne-Jacobo Trivultio, in Galliam redierat, adeo de Ludovico securus, ut Cæsari Borgiæ magnam exercitûs partem in Æmiliam Flaminiamque ducendam tradiderit. Et Trivultius Dux alioquin egregius & bellator insignis, nimio partium studio provectus adversam Gibellinorum fortunam variè presserat. Quod Gallorum insolentiæ additum, in omnium domibus licentiùs quàm mos Civitatis ferebat, agentium, ut Ludovici desiderium omnibus rediret, effecit. Qui occultis multorum nuntiis sollicitatus, tantam in omnibus rebus diligentiam ac celeritatem adhibuit, ut priusquam Trivultius præsidia cogeret, copiæque, quæ Borgiæ sub Alegrio Duce militabant, reverterentur, Comum cum quinque Helvetiorum milli-

bus, sequi aliis jussis, descenderit, magnaque Comensium voluntate in oppidum sit receptus. Quod ubi Mediolanum est nuntiatum, tanta concitatio populi Sfortiæ nomen inclamantis fuit, ut Trivultius cum Gallis fugere in arcem sit coactus. Et Ludovicus, & Ascanius inter lætas suorum acclamationes, manantibus præ gaudio lacrymis, Urbem sunt ingressi. Ac reliquis quoque civitatibus certatim se dedentibus, pene facilius quàm amiserant, Regnum receperunt: magno prorsus fortunæ ludibrio, tollentis eos, ut mox iterum fastigio detractos, gravius terræ affligeret illideretque. Mediolano, Novariam, quæ hostium præsidio tenebatur (fatalem exitio ejus Urbem) cum iisdem Helvetiis, Italicis cohortibus circiter viginti, quas scribi statim jusserat, aut non expectatis, aut cum fratre ad obsidendam Mediolani arcem relictis, Ludovicus contendit, quâ, dedentibus sese qui in præsidio erant, sine certamine receptâ, in obsidione arcis consedit. Aloysius interea ad amissi Mediolani nuntium pudore atque irâ incitatus, summo studio conatuque novas copias, in quibus decem Helvetiorum millia fuêre, Duce Tramoliâ in Italiam miserat, cui se Trivultius, Ligninus, & Allegrius Galli Duces ad Mortariam conjunxerant, atque inde protinus motis castris Novariam appropinquârunt. Qui cum Ludovico erant Helvetii primò ejus ad Novariam accessu, aliquot gentis suæ cohortes, quæ cum Allegrio è Flaminia redierant, corruptas impulerant, ut signa ad se transferrent. Hinc Ludovicus haud

tutò

tutò ſalutem ſuam credi tam fluxæ Helvetiorum fidei ratus, quorum tantum eſſe numerum in hoſtium caſtris didicerat, magnopere nuntiis literiſque urgebat, ut octo Italorum peditum millia, & equites quadringenti Mediolano ad ſe venirent. Sed prævertit barbarorum perfidia providi atque cauti hominis diligentiam; datum poſteris utile documentum, nunquam ſe exterorum atque alienigenarum auxiliis, mercedem & quæſtum ex militiâ, non famam quærentium ita committendi, ut non plus habeant propriarum virium, quibus ſe tutari ac ſpes ſuas poſſint. Nam Helvetiorum primi, qui Gallis militabant per idoneos homines, occultaque colloquia, ſtatim magna polliciti præmia, ut Ludovicum proderent, populares ſuos perpulerunt. Qui primò ſtipendium, cujus vix dum exierat dies contumaciter flagitare, deinde negare ſe in fratres & conſanguineos ſuos pugnaturos, poſtremò tanquam abituri domum rapiunt ſigna. Ludovicus, cùm ad eos prodiiſſet, argenteis vaſis, quæ in uſum abaci penes ſe habebat, dono ſtatim datis, miti atque humili oratione non nihil ad miſericordiam flexerat; ſed veriti Duces, ne ſi Italorum cohortes Mediolano ad eum ſupervenirent, integri ſibi ad perfidiam nihil relinqueretur, Gallos monuerunt, copias propiùs admoverent, mœnibuſque circumfunderent. Ludovicus precibus, obteſtationibus, lacrymis, promiſſis fruſtrà lenire atque impetrare ab iis conatus, ut ſaltem ſe ali-

quò tutum in locum deducerent, postremò omni præclusâ spe eò descendit, ut se mixtum eorum ordinibus abditumque fortunam fugæ tentare paterentur. Id verò etiam negare barbaris pudori fuit. Ita Ludovicus miserandum humanæ sortis spectaculum editurus, sumptis Helvetii gregarii peditis armis, militari ejus gentis more braccatus, prælongam humero hastam ferens, oppido, militum vulgo immixtus egreditur. Sed ab his observatus, quibus clam mandatum ab Helvetiis fuerat, per medias hostium acies cùm aliis incedens agnoscitur, captusque statim ad Duces totius exercitûs concursu perducitur, ne ipsis quidem hostibus ad tam indignæ ac tam deformis rei speciem lacrymas tenentibus, miseratione viri potentiæ, atque ingenii famâ nuper omnibus ætatis suæ principibus excellentis. Quibus se abdiderat armis, ornatuque exuto, suus redditur cultus, atque custodiæ traditur, & paucos post dies in Galliam ad Regem mittitur, qui Lugduni, ut ex propinquo Italicis rebus adesset, substiterat. Ludovicus diei medio, validâ septus peditum atque equitum manu Lugdunum, omni civitate atque Regiâ aulâ ad spectandum effusâ, est ingressus. Sed ipse quoque Aloysius studio videndi veterem atque invisum hostem, fruendique oculis fortunâ ejus, & victoriâ suâ, ignotus prætoriani equitis habitu dicitur illi occurrisse, avideque eum atque intentè contemplatum esse. Ut eum inde in con-

ſpectum admitteret ſuum, quamvis impensè id expetierit, & ſummis precibus contenderit Ludovicus, impetrari à ſe non eſt paſſus: ſed inexorabili decreto in Locenſem turrim conjectum ibi æternis carceribus mandavit, ita ut ab immiti Rege ad miſeriæ ſolatium, fallendumque diræ ſolitudinis atque otii tempus, legendi ac ſcribendi facultate privaretur. Ad decimum annum in eo carcere ingratam vitam produxit, ut non ſolùm magna, ſed etiam diuturna illa calamitas ei eſſet; & quò ærumnis ſimul omnibus cumularetur, atque infelicem animam ſine ullâ ſpe traheret, Aſcanium fratrem, cujus liberati nuntio ſuſtuliſſe oculos, & aliquam ſpei melioris lucem aſpexiſſe videbatur, Romæ diem ſuum obiiſſe audivit, decimo tandem anno & ipſe ærumnoſæ fortunæ finem morte invênit. Aſcanius à Sixto IV. commendatione Ludovici, qui Catharinam fratris filiam Hieronymo Riario Pontificis propinquo in matrimonium collocârat, Cardinalis eſt creatus: Quem ille honorem ab ſe primùm in familiam ſuam illatum, ob ingentes, quas & à Patre acceperat, opes, & prima illi ſacerdotia ſuppeditabant, ita geſſit, ut ampliſſimæ dignitatis ſplendorem, cultu vitæ, & planè regiâ in omni genere magnificentiâ longè anteierit; ſic, ut ei vel habitandi laxitate, vel ædium ornamentis, vel omnis domeſticæ ſupellectilis pretio, vel apparatibus conviviorum, vel equorum ſtudio, vel denique canum

atque venationis & aucupii sumptibus, nullus ætatis suæ Principum anteferretur: quæ in Ascanio conspectiora gravioraque in vulgus erant, quòd sine fastu ac superbia habebantur; atque ipse officiis in bonos, humanitate in omnes pariter excellens, Senatorii muneris partes egregiè tueretur; nisi hæc in sacrato viro, sacratique honoris insignibus fulgente, ad nimiæ atque invidiosæ luxuriæ notam revocari posse viderentur. Ascanius quidem in Romana Aula, atque inter ordinis sui Principes eminentissimæ amplitudinis atque potentiæ fuit. Quam tamen potentiam malè rexisse est visus iis Comitiis, quæ post Innocentii VIII. mortem sunt habita, in quibus, haud dubiè magnis præmiis pollicitationibusque corruptus, omnibus studiis connixus, ut Rodericus Borgia Pontifex Maximus renunciaretur, tenuit; exitiabili cum Christianæ Reipublicæ, tum domui suæ errore; cùm postea Rodericus in Ludovici fratris perniciem cum Aloysio atque Venetis conspirârit, ut Cæsari filio magna fortuna ac dominatio, cujusvis strage ac ruinâ pararetur. Cujus belli impendente tempestate, Ascanius Mediolanum venit, ut fratri potentibus undique hostibus petito adesset. Sed eo ad Novariam miserabiliter destituto captoque, cùm omnis inde fortuna verteret ad Gallos, ipse Mediolano multis Gibellinæ factionis principibus comitatus profûgit. Ad Ripaltam, Placentini agri castellum, ut ibi viæ labore fessus noctem eam conquiesceret,

ad Corradum Landum, veterem hoſpitem, ac neceſſarium ſuum divertit. Ab eo (ut rarò quicquam tutum eſt à fortuna deſertis) victorum gratiam fide, officioque potiorem ducente, accitis Placentiâ Carolo Urſino & Lonzino Benzonio, Venetorum Præfectis eſt proditus: Quem Venetias deductum flagitanti inde & magnopere contendenti Aloyſio, ut ſibi dederetur, & precibus minas ac denunciationes miſcenti; Veneti, ne Regem haud magnâ de re à ſe alienarent, Mediolanum tranſmisêre. Ab Aloyſio in Galliam eſt perductus, & colente eum multis officiis Georgio Amboſio Cardinali Rhotomagenſi, qui ſummum gratiæ atque auctoritatis locum apud Aloyſium tenebat, honeſtiori quidem cuſtodiæ, quàm frater, ſed libertatis ſpe nihilo meliori eſt traditus. Verùm, viam illi ad libertatem, poſt toleratum forti ac patienti animo triennii carcerem, Alexandri Pontificis mors aperuit. Nam Rhotomagenſis Cardinalis tantis ſuis & Gallorum fretus opibus in magnam ſpem adipiſcendi ſummi honoris (ut quæ homines impensè cupiunt, etiam facilia ſibi fingunt) elatus, Aſcanii operam ambitioni ſuæ magno uſui fore arbitratus, eum ſecum ad Comitia Romam duxit, acceptâ fide, rediturum in Galliam, ſi Rex ita juſſiſſet. Sed Julius novus Pontifex indignum ferens Romanæ Eccleſiæ Cardinalem nullo ſuo merito captivum in aliena poteſtate haberi, eum fruſtra querente & repoſcente Rege, manere Romæ

ac liberum esse jussit. Nec tamen ea diuturna lætitia Ascanio fuit, qui non multò pòst, dum ad recuperandam patriam, pellendosque Mediolano Gallos, cum Consalvo atque Hispanis, adjutore Liviano, bellum molitur, in ipso consiliorum apparatu veneno interceptus moritur.

DE

PETRO MEDICE,

FLORENTINORUM

PRINCIPE.

MEDICÆORUM gentem, ſeu vetus ac nobilis, ſeu nova atque humilis origo ejus ſit, duo Coſmi maximè illuſtrârunt: Quorum prior futuræ magnitudini fundamentum jecit; poſterior etiam faſtigium impoſuit: nec anni plus centum ab uno ad alterum interceſsêre. Sed de poſteriori Coſmo alibi, ſi locus dabitur, dicemus. Prior ex mercaturæ, quanquam honeſtæ ac liberalis quæſtibus tantas congeſſit opes, ut majores vïx publicè civitas poſſideret: Quippe quadringenta aureorum nummorum millia ab eo privatis publiciſque ſubſtructionibus impenſa dicuntur. Quæ ſumma, tempeſtate illâ immanis prorſus atque maxima eſt habita, nondum Indis atque ultimis Occidentis plagis inventis, unde magna auri atque argenti vis ab Hiſpanis in Europam continenter conjecta, & numerum pecuniæ nobis & libidinem auxit. Tantis Coſmus opibus ſapienter opportuneque utendo, atque in loco largiendo, ac ipſam interdum annonam privato ſumptu ſuble-

vando, non plebem folùm atque egentes, quibus certo fubfidio liberalitas ejus erat, ad ftudium fui illexit, fed reliquorum quoque civium magnam partem ære fibi ac beneficio obftrinxit: Quibus tamen non dono, fed mutuo dicitur pecuniam tribuere folitus fuiffe, caverique fibi fyngraphis & chirographis eorum voluiffe. Quâ ratione duo confequebatur, & ne res in criminis atque ambitus fufpicionem vocari poffet, & ut cives illâ pecuniæ debitione obligatos obnoxiofque teneret, à quibus repetere, cùm libuiffet, licebat. Ipfe autem cùm non villas modò atque hortos, & ædes regiâ magnificentiâ ædificaret, fed templis quoque publicifque operibus Urbem exornaret, cætero cultu victuque vel mediocribus civibus fefe adæquabat, nihil à more ac difciplina civitatis difcedens, quæ maximè diligentiâ atque parfimoniâ, & frugalibus munditiis delectari, lautitiam, copiam atque omnem luxum afpernari videtur. His Cofmi artibus & eximiæ in omnes beneficentiæ cùm ingentes animi atque ingenii virtutes accederent, & in fingulis Reipublicæ muneribus obeundis parem, & prudentiæ & integritatis laudem, apud omnes mereretur, brevi civitatis Princeps, & arbiter ac Dominus publici confilii evafit, ut jam in Magiftratibus atque in imperiis domi forifque non alii ferè quàm traditi commendatique ab eo, quique cuncta ftudio ac fuffragationi ipfius accepta referrent, confpicerentur. Quo quidem docuit Cofmus, privatorum divitias, cùm modum exceffèrunt, periculofas liberæ civitati effe; & ubi æquo jure vivendum fit, neminem

minem unum, quantumvis egregium excellere nimio plus debere. Neque reprehensione, sed imitatione dignum illum Atheniensium morem fuisse, quicumque civis, seu bonis seu malis artibus partâ dignitate communis juris æquabilitatem transire, nimiumque inter omnes eminere cœpisset, Urbe expellendi. Quod non invidiâ, sed provido peramicæ & cautæ civitatis judicio factum existimare licet, ut ne virtus quidem ita cujusque extolleret opes, ut officere publicæ libertati possent, cui custodiendæ expedire, innoxios quoque interdum multare, ut callidis atque ambitiosis spes atque aditus præcluderetur. Quanquam ipse quidem Cosmus principum conspiratione, qui regnum ejus ultrà ferre non poterant, & præreptum ejus gratiâ, potentiâque æquabilitatis jus, indignabantur, excedere patriâ, & abire in exilium est coactus: cùm antè in vincula traditus summum capitis periculum ab inimicis, qui tum in Magistratu erant, adiisset, à quo ipse insigni industriâ gratiosi scurræ ministerio, corrupto præsenti pecuniâ Vexillifero, (hic erat summus in civitate Magistratus) se proripuit. Sed ea res, quòd sæpè gratiosis & popularibus usu venit, in amplitudinem ac stabilimen dominationis illi vertit. Ita enim eâ calamitate, quæ ab invidis & obtrectatoribus immerenti inflicta putabatur, accensus est in eum civitatis favor, ut ab exilio reducto parum abfuerit, quin nomen quoque, non solùm jus regni potestatemque detulerint. Suscepit inde rexitque Rempublicam Cosmus, quamdiu vixit: vixit autem ad ultimam senectam, tantâ æqui-

M

tatis & moderationis gloriâ, ut & publico populi decreto moriens, pater patriæ ſit appellatus, & potentiæ hereditatem filio tradiderit. Hunc nequaquam patri virtute atque induſtriâ parem, corpore inſuper ab perpetuis articulorum doloribus inhabilem, ſæva excepit conjuratio, Nicolao Soderino homine acri ac vehemente duce. Cùm enim in mercaturæ negotiis haud negligendas jacturas feciſſet, ne laboraret inde fides, quâ maximè omnis trapezitarum nititur ratio, exigere à civibus pecunias, quas iis commodaverat pater, inſtituit. Quæ res multorum ab eo animos alienavit, conſpirandique audaciam inimicis addidit. Sed cùm inſidias, quæ è villa redeunti poſitæ erant, parvo caſu declinâſſet, vocato ad concionem populo, ac patefactâ fraude, atque omni ordine conjurationis expoſito, magno omnium conſenſu damnati facinoris ejus auctores; & quia ſponte profugerant urbe, proſcripti atque hoſtes judicati ſunt. Sic fortiter vindicatâ dignitate, conſervatoque civitatis Principatu, octavo poſt exceſſum patris anno, morbo extinctus interiit; duobus filiis, Laurentio & Juliano, præſtantiſſimæ indolis adoleſcentibus, relictis. Qui cùm cæteris rebus memorabiles fuêre, tum ſingulari in eo fortunâ, quòd uterque filium Pontificem Maximum genuit: Joannem Laurentius, qui Leo X. eſt appellatus; Julianus Julium, qui Clemens VII. eſt dictus. Laurentius natu major gubernaculis Reipublicæ eſt admotus, in quo magnum ingenium, & quantumvis magnæ rei capax ſtatim exſplenduit. Is avo quàm patri ſimilior, nec eo ullâ inferior

laude; artes quoque ipsius, quæ in patre obsoleverant, júvenis retulit. Tantumque illi sive industriæ, sive naturæ ad promerendam hominum gratiam fuit, ut usurpans cum omnibus, etiam tenuioribus, civibus ex æquo officia, & auctoritatem in summa comitate retineret, & potentiam sine invidia tueretur. Et quidem nullæ ei civiles virtutes videntur defuisse. Literas non coluit modò, sed viros ætatis ejus famâ eruditionis clarissimos penes se habuit; & Bibliothecam à Cosmo avo institutam copiâ, delectuque optimorum librorum locupletavit; quos totâ Græciâ per idoneos homines magno sumptu studioque conquisitos Florentiam comportandos, multosque eorum in Latinum à doctissimis hominibus vertendos, edendosque publico bono curavit. Atque ipse cùm omnes attigit liberales doctrinas, tum Græcæ Latinæque, & maximè Etruscæ linguæ studio excelluit; in qua extant ab eo scripta poëmata egregiè culta, plenaque acuminis & suavitatis. Et quanquam domi quàm militiæ, in toga quàm in armis clarior sit habitus, tamen ne hujus quidem expers gloriæ fuit. Ligustico bello cùm ignaviâ atque inscitia Prætorum res parum prosperè administrarentur, veniens ipse in castra, Petrosanctenses, qui cum Liguribus sentiebant, egregiè perdomuit, & Sergianum permunitum oppidum de Genuensibus recepit; & Volaterranos, qui occiso Florentinorum Prætore, atque armis sumptis superbè rebellârant, ducto ad obsidendam eorum urbem exercitu, omnibus belli cladibus affectos expugnavit, punitisque severè auctoribus, multa-

taque civitate, redire ad imperium ſubegit; & in conventu, qui prope omnium Italiæ Principum, ad Venetorum reprimendam vim, Cremonæ eſt habitus, ita dicitur de tota ordiendi gerendique belli ratione ſcienter apteque diſſeruiſſe, ut à peritiſſimis Ducibus, qui in conſilio aderant, unus præcipuam bellicæ prudentiæ laudem tulerit. Verùm magnâ ingenii atque omnium virtutum famâ florentem, quæ rerum humanarum inconſtantia eſt, fortuna gravi perculit vulnere, in ſummumque dignitatis ac vitæ diſcrimen adduxit; ut inde ereptus, dominatum patriæ firmiori ſuorum gratiâ ſtabiliret. Huic fortunæ duabus maximè rebus ortæ cauſæ traduntur. Altera, quòd Claricem ex Urſina familia, nobili Romæ & ſuis & factionis opibus præpotente, uxorem duxit, quò faſtidire civium ſuorum nuptias, ut imparium, & externis præſidiis munire ſibi regnum viſus, multorum animos offendit. Altera, quòd Sixtum IV. Pontificem Maximum in ſe magnopere irritavit, cùm in petitione Cardinalatûs pro Juliano fratre ſummâ ope contendens, repulſam paſſus, Vitellios, Tiferratum tyrannide invadentes, atque ob id hoſtes à Pontifice judicatos, veluti in ultionem pecuniâ auxiliiſque juviſſet, atque omnibus inde Sixti conſiliis ſe objeciſſet. Hinc conjuratio in cædem ipſius fratriſque erupit, tantò cæteris atrocior, quantò validiores auctores atque duces eſt nacta. In qua non Principes modò civitatis, Paëtii, Salviati, Bandinique fuerunt, ſed Hieronymus quoque Riarius, ſororis filius Pontificis, qui cùm ſummâ eſſet apud avunculum gratiâ, vim

quoque ac pondus ipsius in partes trahere videbatur. Ad facinus suâ sponte sævum, addidêre contemptum sacrorum, ipso in templo atque ante aras, cùm maximè res divina fieret, peragendæ rei delecto tempore, atque ipsâ hostiâ, cùm potissimùm eam Sacerdos supra caput attollens, adorandam populo præbet, signo exsurgendi aggrediendique juvenis constituto. Et Franciscus quidem Paëtius, ac Bernardus Bandinus, quibus Juliani cædes mandata fuerat, edito signo infestis sicis intentum mysteriis, ac genibus nixum adorti, celeriter confecerunt: Laurentius, vulnere in cervice accepto, protegentibus, & corpora sua objicientibus amicis, in proximum sacrarium evasit: quo incolumi nuntiato, pollutæ religionis scelus omne in insidiatores recidit. Neque enim illa hostia cui vis divini numinis inest, quam Deus, & suæ erga homines, & hominum inter se caritatis & conjunctionis pignus statuit, sanguinis atque cædis tesseram factam se, non gravi piaculo luere auctores voluit. Nam populus jacentis ac fœdè trucidati Juliani aspectu, contrà quàm conjurati speraverant, misericordiâ atque irâ concitatus, libertatis nomen ingeminantes aspernatur; eoque eventu pro Medicæis arma cepit, ut conjurati omnes variè comprehensi extemplo injectis gulæ laqueis è curiæ fenestris suspensi, turpissimo supplicio necati fuerint; eoque indignantium furor proveheretur, ut ne ipsi quidem Francisco Salviato Pisanorum Archiepiscopo parcerent; quem, ut erat in lintea sacerdotali veste, fractis cervicibus è fenestra sus-

penderunt. Tantaque sævientium, & sumere de sontibus pœnas festinantium aviditas fuit, ut cùm non caperent fenestræ ipsæ pendentium numerum, restes præciderent præcipitarentque nondum exanimes in forum, quò locus aliorum suppliciis, qui subinde rapiebantur, foret; ac decidentes excipiens vesana plebs laniaret, uncisque tractos in profluentem Arnum projiceret. Unus evasit Bernardus Bandinus, Juliani interfector, qui cùm se tam adversis partium rebus nusquam satis tutum existimaret, ad Turcas Constantinopolim profugerat: sed ne quid sanciendæ Medicæis dominationi, aut vindicandæ Juliani cædi deesset, inde quoque retractus, iisdem fenestris pari supplicio est interfectus: sive eum Turcæ dediderint, sive Florentinus mercator fraude interceperit. Quem ferunt, deditâ operâ, per speciem ferendarum mercium eò appulisse, Bandinumque pro veteri amicitia benignè in navim invitatum clam cepisse, ac protinus solutis inde anchoris asportâsse. Laurentius, post sedatum tumultum, obligato vulnere in forum atque curiam progressus magno populi clamore salutem illi gratulantis accipitur. Atque ipse accensa in se hominum studia gravi aptaque oratione adeo inflammavit, de sua modestia atque innocentia verè magnificeque prædicando, ac de insidiis & crudelitate inimicorum moderatè querendo, ut dubiis quoque civibus in partes traductis conciliatisque, potentiam firmissimâ omnium benevolentiâ sibi communierit; bellumque ipsum, quod inde sævum atque atrox est secutum, uno maximè memo-

rabili facinore in gloriam suam verterit, & civitatem ipsam singulari beneficio devinxerit: Sixtus enim Pontifex ob violatum, atque indictâ causâ tetro supplicio affectum Archiepiscopum, Laurentio Florentinoque populo sacris interdixerat, & socio belli assumpto Ferdinando Neapolitanorum Rege, æquè Florentinis infenso, ac proferendi imperii cupido, eos armis prosequebatur. Qui improspero icti prælio, pulsis fugatisque eorum Ducibus, hinc Sixti copiis, hinc Alfonso Ferdinandi filio, acerrimo juvene, cum infesto exercitu irrumpente, gravi & periculoso bello premebantur. Et Sixtus Ferdinandusque ad conflandam Laurentio apud cives invidiam, discordiamque serendam, non Rempublicam ab se, sed injustam unius dominationem oppugnari prædicabant, veroque in eum odio ferri videbantur. Laurentius omnibus simul difficultatibus circumveniebatur; & cùm adversum pugnæ casum passus, æquè & infestos foris hostes timeret, & domi civium constantiæ diffideret, consilium à necessitate anceps, & famam gratiamque ex eventu habiturum, cepit. Profectus Pisas conscendit naves, & Florentiam renunciari Magistratibus jubet, quò omnibus constaret, incolumitatem civitatis suâ sibi salute cariorem esse, ire se ad hostem, aut pacem domum relaturum, aut bellum suo unius capite redempturum. Perrexit inde duabus cum triremibus Neapolim, ac præmisso, qui fidem acciperet, tutò venturum, inopinatò Regem adiit: A quo primùm ut hostis, nequaquam placatè acceptus, tantâ dicitur gravitate atque eloquentiâ de

ſtatu Italiæ, de liberarum civitatum regulorumque ſtudiis, ac de Regis ipſius utilitatibus ex Florentinorum amicitia, orationem habuiſſe, ut Ferdinandus ab ira atque hoſtili animo in admirationem ingenii virtutiſque ejus converſus, pacem fœduſque cum eo Florentinoque populo, ex uſu utriuſque compoſuerit; ſtatimque miſerit, qui Alfonſum filium deducere ex Etruria exercitum juberet. Et Laurentius Florentiam rediens exoptatæ pacis auctor ſummis omnium ſtudiis pietatem ejus erga patriæ ſalutem, induſtriam virtutemque prædicantium, eſt acceptus: tantaque inde auctoritate atque opinione prudentiæ inter omnes Europæ Reges vixit, ut cauſam turbatæ in Italia pacis, adventuſque Gallorum, ex quo orta bella, continuataque multos per annos non Italiam modò, ſed orbem terrarum magnis cladibus involverant, in mortem ejus conferant rerum Scriptores; adeò cura illius vigilantiaque in exæquandis Principum Italiæ viribus, ne quis ſupra cæteros ſeſe efferret, enituit. Mortuus eſt tertium & quadrageſimum agens annum, magno nomine ac deſiderio ſui apud omnes relicto. Ex tribus filiis, quos è Clarice ſuſcepit, Petrus ætate prior in Principatu ſucceſſit, ita confirmato ſtabilitoque bonis patris artibus, ut opulentiſſimam civitatem multis imperitantem urbibus, ac præcipuas in Italiâ dignitates in poteſtate ac ditione haberet, ſi paternis veſtigiis, diſciplinæque in qua edoctus erat, inſiſtere aut voluiſſet, aut adeò per ingenium, nequaquam tantæ moli par potuiſſet. Verùm enimverò primis ſtatim initiis, quàm omnia diſparia

dispariа dissimiliaque in se essent, ostendit; & cui ne moderato quidem ac diligenti facilis futura apud Florentinos gratia & auctoritas fuerat, succedendi in tanta caritate virtuteque Laurentii, ipse publici privatique juxtà contemptor, inanibus armorum ludis spectaculisque, & matronarum amoribus animo curisque occuparetur. Igitur contrà quàm instituerat pater, rarò in Senatum publicaque consilia venire, non obire Magistratus, non publicis fungi muneribus, denique nihil pro civili more, nihil quò civium studia retineret, agere. Et cùm pater vim dominationis strenuè occupans, speciem invidiamque egregiâ moderatione declinaret, Petrus ostentare, quàm habere regnum, videbatur malle; spretisque Senatoribus, Rempublicam domestico paucorum consilio administrabat, nova fœdera, novas societates amicitiasque ex sua libidine, nihil consultis Magistratibus instituebat; cumque offendi eâ re Principes civitatis sensisset, de abolendo omni libertatis ac Reipublicæ nomine, inducendaque veri Regni forma, inditâ sibi Ducis appellatione, cogitâsse eum ferunt: atque in hanc cogitationem se arctissimo fœdere Arragoniis Regibus Neapolis conjunxerat, peregrinis quoque opibus se contra cives firmans. Laurentii consilia in id semper excubârunt, ut pax inter Principes Italiæ conservaretur, libratisque viribus, mutuo metu omnes continerentur; ideoque medium se inter Ferdinandum Regem Neapolis, & Ludovicum Sfortiàm Mediolanensium Principem gerens, qui eâ tempestate & opibus, & calliditate ingenii, & imperandi cupidi-

tate pares habebantur, utriusque amicitiam ex æquo coluit, & sæpè dissidentium iras controversiasque composuit: ex quo pari & ipse in honore, ac existimatione apud utrumque fuit. At Petrus hoc aut neglecto, aut non satis percepto patris consilio, Virginii Ursini propinqui sui, qui in Ferdinandi fide atque clientela erat, suasu instinctuque totum se ad ejus amicitiam applicavit: quæ parva dictu res maximum momentum ad statum Italiæ labefactandum habuit. Hinc enim incussa Ludovico suspicio, ne illa Ferdinandi Alfonsique filii cum Petrò conjunctio ad se opprimendum conflata esset, eum transversum egit, & ad præceps & calamitosum illud consilium impulit, Gallos in Italiam evocandi: quod inde & ipsum, & Petrum, & Arragonios Reges continenti ruinâ pervertit. Hujus conjunctionis studiosè dissimulatæ, & clam habitæ signa Ludovicus haud minori studio indagavit, collegitque. Cùm mortuo Innocentio Pontifice Maximo, in ejus locum crearetur Alexander VI. ad hunc de more venerandum, debitumque illi obedientiæ atque fidei officium persolvendum omnes Reges, liberæque civitates Legationes adornabant. Ludovicus quia junctus fœdere ac societate cum Petro Ferdinandoque erat, ac magnopere lætabatur non provisa aliis consilia in medium afferre, auctor sociis fuerat, ut omnium simul Legati urbem intrarent, simul Pontificem in Senatu adirent, unusque eorum pro omnibus oraret, quò cunctæ Italiæ civitates apparerent ita animis consiliisque consentire, ut unâ veluti mente voluntateque regi mode-

rarique crederentur; id ad singulorum augendam existimationem magnopere pertinere. Et Ferdinandus quidem, ne Ludovicum novis inventis maximè sibi placentem redarguere in re parva videretur, facilè ei est assensus: Sed Petrus, qui juvenili studio elatus, ut suas copias atque amplitudinem in Romana Aula; illoque Principum conventu ostentaret, pro Florentina Republica sumpto Legati nomine, Romam magnificentissimo ac planè regio comitatu cultuque parabat proficisci, Ludovici sententiam magnopere animo aspernabatur, suam pompam ac splendorem in aliorum turba Legatorum minùs fore conspicuum dolens. Sed palam eam refellere, ne Florentiæ quidem ausus, à Ferdinando clam petiit, ut rem discutiendam susciperet. Qui quanquam invitus faceret, tamen indulgens in eo juvenis levitati, egit cum Ludovico, ut consilium conjungendarum Legationum omitteretur, caussatus fieri vix posse, ut in multitudine tot Legatorum res ordine ac sine tumultu administrarentur. Ferenti ægriùs Ludovico, & cujus rei auctor ipse Romæ ac per Italiam ferretur, eam mutari, in suam contumeliam accipienti, Ferdinandus simpliciter est fassus, Petri rogatu se à priori sententia recessisse. Id verò Ludovici animum multò altiùs pupugit, qui quod antea suspicari cœperat, Petrum & Ferdinandum intimè consentire, ex ea re planiùs intellexit. Eò accessit, quòd inter Pontificem & Ferdinandum, ob castella quæ Virginius de Francisco Cybo emerat, gravi exortâ contentione, Petrus à Ferdinando stare, nihil reveritus Pontificis majestatem, est visus.

Enimverò Ludovicus hanc conjunctionem in se susceptam, imperitumque juvenem vaferrimi senis artibus illectum, haud ineptè existimans, hinc ambitione, hinc metu stimulante, Carolum VIII. Gallorum Regem, ad inferendum Arragoniis bellum, Regnumque Neapolitanum armis repetendum, in Italiam adduxit. Et Petrum quidem perpetui Laurentii patris instituti, in neutrius se partem dimittendi, & communem concordiam tuendi admonens, ab Arragoniis avertere, nequicquam est conatus. Qui usque adeo nihil sapere est visus, ut in consilio temerè suscepto etiam inconsultæ constantiæ laudem appetierit. Assentiente Ferdinando, Legatos in Galliam ad Carolum miserat, simul purgatum civitatem de eo quod studere Arragoniis diceretur; simul ad tentandos de compositione Gallorum animos. Sed Rex, commemoratis majorum suorum, ac patris imprimis sui multis in Florentinam Rempublicam Medicæosque ipsos officiis difficilibus eorum temporibus, postulavit ab iis ut sibi per eorum fines exercitum ducenti commeatûs copiam præstarent, & ad speciem initæ amicitiæ, centum gravis armaturæ equites darent; minitans, ni fœdus in has conditiones ferrent, Petrum se Florentinosque pro hostibus habiturum, ac protinus omnibus Regno suo excedere jussis, Galliæ commerciis negotiisque interdicturum. Id fieri sine maximis civitatis jacturis non videbatur posse, cujus opes unis mercaturæ compendiis continentur; nec cives usquam alibi quàm in Gallia plures negotiabantur, aut ulli genti pluribus impliciti rationi-

bus erant. Unde illud Florentino populo insitum erga Reges Galliæ studium, cujus est apud vulgus una conciliatrix utilitas, existere putatur. Nemini civium hæ fœderis leges non accipiendæ videbantur, quibus tanta belli tempestas tam parvo impendio declinaretur; & Petrus ipse suorum consensu motus, ostendit Ferdinando, neque id magnopere ad belli summam pertinere; & sibi ex ea societate aditum, cùm opus foret, ad conciliandam pacem futurum. Sed Ferdinandus, quanquam pacificatorem Petrum non aspernaretur, haud tamen eam tanti spem æstimabat, ut quod ad opinionem famamque hominum plurimùm referret, Petrum Florentinosque amicitiâ suâ detractos, hostibus accessisse credi vellet; querendo itaque nullâ causâ labare apud Petrum conjunctæ benevolentiæ atque fœderis fidem, eum in amicitia retinuit; tametsi, & amici deterrerent, & civitas Caroli denunciatione minisque, & detrimentis cessaturi ex dirempta Gallorum societate quæstûs magnopere commoveretur. Sed Petro rebus omnibus prior antiquiorque societas cum Arragoniis fuit; sive ea hominis jam rebus semel cupitis pertinacia; sive ut plerique tum existimârunt, ab intimo amicorum, quem Arragonii magnis donis promissisque corruperant, est inductus; sive eum Gallorum motum rumore ac famâ, quàm re terribiliorem fore, brevique incassum evasurum, sibi persuaserat; nec facilè Carolum ab Aloysii XI. patris sui consilio abscessurum: qui sæpè à nostris Principibus sollicitatus, Italicis rebus constantissimè se abstinuit. In quo Petrus ipse parum

memor paternæ ſententiæ fuiſſe eſt viſus, quem ad ſignificandum opulentiſſimi Regni robur, dicere ſolitum accepimus, Ingens Italiæ impendere malum, ſi ſe Galli ſuaſque vires nôſſent. Ludovicus ſub ipſum Gallorum tranſitum, ſive tantam bellicoſæ gentis vim, vel ab ſe concitatæ metuens, impeditum difficilemque ad victoriam curſum efficere Gallis cuperet; ſive Petrum Arragonioſque conſopire, ne quod parari intellexerat, antè impetum in ſe facerent, quàm Gallorum auxiliis muniretur, Petrum, veluti mutato animo, ne ſe ab Arragoniis disjungeret, hortabatur; ſeque operam daturum ut aut non tranſmitterent Alpes Galli, aut domum non multâ re geſtâ redirent: Neque enim adeò furere ſe, ut Neapolitanum Regnum ab alienigenis feriſque nationibus, & ſibi maximè imminentibus occupari, quàm teneri ab Arragoniis malit, cum quibus controverſiæ ad tempus & ſumi ſine periculo, ac deponi poſſent; cum externis atque barbaris, linguaque & moribus haud minùs quàm ſpatio Alpium differentibus de libertate ac ſalute certamen eſſe. Se quidem ſatis habere, Alfonſi Regis ferociam, & minitari ſibi auſi arrogantiam, gallico metu retuſam cohibuiſſe. Petrus nihil Arragoniis non gratificans, nec quantum in ſe virum irritaret ſatis expendens, hortante Alfonſo hæc omnia prodidit Gallis: quæ ne fingi ab ſe ad invidiam inimici crederentur, Caroli Legatum poſt aulæa, quibus ornatum cubiculum habebat, occultavit; & Ludovici accerſito Legato, omnia quæ ille ſecum Ludovici verbis antè egerat, ita ut à Gallo audiretur,

repetivit, ac magnopere est conqueri orsus, quòd cùm ipse auctoritate & cohortationibus ejus inductus, ne fœdus à Florentinis cum Carolo feriretur, ad eum diem constanter obstitisset, certior nunc fieret, Gallos ad Neapolitanum bellum, maturandumque transitum in Italiam assiduè à Ludovico ipso sollicitari. Itaque se sibi verba dari diutiùs non passurum, & cum Carolo de suis rebus transacturum. Tum Mediolanensis, ignarus fraudis, quò & placaret commotum Petrum, & ab ea suspicione removeret, multò quàm antea vehementiùs accuratiusque eadem illa disseruit, affirmavitque. Gallus Legatus, qui aulæis tectus latebat, cuncta, ut audierat, ad Carolum, multùm Ludovici perfidiam incusans, perscripsit. Quæ tamen non tam ad fidem illi apud Regem abrogandam, propter hominis singularem in rebus solertiam valuerunt, quàm ut exinde ad Petri exitium incumberet, incitamento fuerunt. Erant Medicæi juvenes duo, Laurentius & Joannes, amplissimis præditi fortunis, sed ab levitate ingeniorum turbidi inquietique, & Petri potentiæ occulto livore abversi, quanquam ei sanguine imprimis conjuncti. Hos nactus Ludovicus magnâ spe ac cupidine inflat incitatque; atque ipsi adjuvante eo, cum Gallis de Petro principatu movendo, consilia habent; sed indicio ejus rei ad Magistratus Florentiæ delato, non tam ab illis eam injuriam, quàm à Ludovico inflictam sibi Petrus existimans, eò se arctiùs Arragoniis adjunxit; juvenibus, ne sævire in propinquos suos videretur, parci jussit: nec ultrà in eos est animadversum, quàm ut

in villas suas relegarentur. Verùm illi cùm inde profugissent, multa criminando, Regem proceresque Gallos à Petro magnopere abalienârunt. Cæterùm, Carolus per varias de fœdere moras à Petro ductus diu ac delusus, postremò, monente eodem Ludovico, Florentinorum quidem Legatos abire Regni sui finibus jussit, sed negotiari privatim nemine prohibito, Petri ipsius mensarios Lugduno omnique Galliâ ejecit: ut non tam publicè Florentinis irasci se, quàm Petro ipsi, appareret, à quo civitas, Gallici nominis alioquin perstudiosa dominatu oppressa teneretur. Quod quidem callidum Ludovici consilium non fefellit, qui magnæ invidiæ incendium Petro apud cives suos conflatum iri ex ea re existimavit: Quo sanè incendio ipse, domusque ejus haud multò pòst conflagravit: Etenim ingruerant inde secundissimo rerum cursu in Italiam cum Rege Galli, valentissimis succincti copiis, magnoque ac terribili æneorum tormentorum apparatu: quorum ab antecursoribus cùm Arragonii, quà Liguriâ, quà Æmiliâ repulsi se in Regnum recepissent; Petrus & fortunâ territus Regis, & celeritate adventûs ejus oppressus, quanquam suspectus & invisus præproperâ desperatione ad eum in castra venit, ultro se ei permittens, cujus paulò antè fœdus pene ex æquo respuerat. Jussus itaque Sergiani, Petrosanctæ, Pisarum ac Liburni arces dedere, (hæ erant urbes, quibus ab ea parte Florentinæ ditionis fines terrâ marique claudebantur) imperata fecit, atque ita in fidem ipse domusque est receptus; mirantibus Gallis, tam facilem gravissimis Regis postulatis

postulatis se præbuisse, à quo paulò antè & Rex & gens Gallorum sperni ac despectui haberi esset visa, præsertim qui scirent Carolum mitioribus conditionibus, ac vel unius traditione arcis, contentum fuisse futurum, dum civitatem in partes traduceret, hostibusque suis averteret. Sed Florentinorum Legati civitatis Principes, qui cum eo ad Regem venerant, fœdè proditam eâ pactione Rempublicam à Petro, privati commodi ac rationis causâ indignè ferentes, accendentibus præterea eos Laurentio ac Joanne, qui in Gallorum castris atque in honore apud Regem erant, magno consensu literas liberæ indignationis plenas Florentiam publicè miserunt, imperii claustra à Petro, non expectatâ Senatûs auctoritate, ac ne cum collegis quidem re communicatâ, in potestatem Gallorum privato consilio tradita querentes. Cum his allatæ & privatim ad multos literæ nuntiique multò licentiùs in absentem Petrum invehebantur. Quæ edita in vulgus, & superioribus addita erratis, ex quibus Petrus adverso rumore erat, magnopere animos hominum commoverunt, incusantium haud minùs inconstantiam ejus, ignaviamque primo statim discrimine fatiscentis, quàm temeritatem ab amicitia Gallorum civitatem avellendi, pertinaciamque in studio Arragoniarum partium persistendi. Et veteres Medicæorum inimici locum res novandi, ac premendi adversarios nacti, rei jam planè inclinatæ non defuerunt. Venisse tempus, veram ac solidam libertatem repetendi, ac Rempublicam impotenti unius familiæ regno liberandi admonebant.

Petrum in pace arrogantem, in periculo timidum appellabant, & Rempublicam atque ipſam urbem Florentinam nullo milite, nullis præſidiis munitam bellicoſiſſimæ genti, unius inſcitiâ ſocordiâque ad prædam objectam, atque in caſum ultimæ calamitatis datam increpabant. Ita omnibus ſe circulis congreſſibuſque inſerentes, & quà cupidis atque audacibus animum, quà infirmis atque imbellibus metum addentes, tantum irarum atque tumultûs conciverunt, ut amici etiam & beneficiarii Medicæorum, eo veluti æſtu commotæ multitudinis abriperentur, nec quiſquam ſurdis atque concitatis ire obviam aut omnino hiſcere auderet. Petro Florentiam, ut advenientem Regem domi ſuæ hoſpitio quàm magnificentiſſimè acciperet, antecedenti alii ſuper aliis nuntii occurrerunt, maturaret iter, rem ad tumultum atque ſeditionem ſpectare. Ingreſſus Urbem, ubi contumacibus ſe vultibus aſpici, atque amicorum alios declinare congreſſum, alios dilabi ab ſe videt, pergit in curiam, allocuturus Magiſtratum, actorumque cum Rege rationem expoſiturus, & publicâ auctoritate, quando in ſe parum ponderis jam eſſet, hominum ſermones, & motumpopuli ſedaturus. Sed qui conciverant, haud ignari, majori periculo omitti defectiones, quàm incipi, à publico quoque conſilio prohibere eum parant, delectoſque juvenes obſervare januam, atque aſſiſtere ad cuſtodiam jubent: Quorum Jacobus Nerlius, nobilitate atque audaciâ cæteros anteiens aſcendenti Petro fores objecit, multaque cum ignominia Curiæ aditu excluſit. Ad id facinus,

veluti ſigno accepto, populus paſſim ad capienda arma diſcurrit, Petrumque recipientem ſe domum ſibilis ac maledictis, & quidam etiam lapidum conjectu, inceſſerunt. Petrus tam perditis rebus, tantis violatus contumeliis, omiſsâ dignitatis curâ, ſaluti jam ſuæ magnopere timens, paucorum equitum præſidio protinus ſe in fugam conjecit, ac per devios Appennini colles Bononiam evaſit, regno, domo, patriâ, bonis, fortunis, rebus omnibus uno temporis momento ſpoliatus. Idem fecêre Joannes Cardinalis & Julianus fratres, & Julius patruelis, adeo ancipiti periculo, ut Joannes depoſitâ purpurâ Franciſcani ſodalis cucullâ ſeſe occultans, ementitæ perſonæ beneficio elaberetur. Hi ſunt Joannes & Julius, qui poſtea ad ſummum rerum humanarum faſtigium, alius poſt alium, Romæ pervenerunt. Atque hoc modo Medicæi poſt ſexaginta annos, quàm patriæ dominatum occupârant, Florentiâ ſunt exacti. Tyrannorum ſanè nomine indigni, à quibus manente Magiſtratuum, & publici conſilii formâ auctoritateque, nec ullo invidioſo imperii vocabulo aſſumpto, imperium ipſum æquabiliter, moderatè ac prope civiliter ſit habitum, ſi libertatis & communis juris oppreſſoribus nomen indi honeſtum ullum poſſet. Ferunt Laurentium Petri patrem perſpectis filii moribus, à civili æquabilitate ac majorum ſuorum manſuetudine abhorrentibus, ingenioque ſæpè ſe contumaciâ atque contemptu aliorum efferente, cum lacrymis ſolitum inter ſuos dicere, eum aliquando ſibi familiæque exitio futurum. Nec ſanè excuſari vanitas Petri

atque imprudentia poteſt, qui adeo pertinaciter Arragoniis adhæſit, ut eos non ſolùm Ludovici, ſed etiam Gallorum amicitiæ exitiali errore antetulerit, & per quos regnum ſe Florentiæ, liberamque rerum omnium poteſtatem, abolito Reipublicæ ac libertatis jure, adepturum ſperavit, eorum adverſæ fortunæ primus occurrit, primuſque ſævo ejus impetu afflictus profligatuſque, etiam traditam à majoribus ſuis regno proximam potentiam amiſit. Quem errorem, quod præterire hoc loco non eſt viſum, coràm falsè objeciſſe aliquando Petro Ludovicus ipſe dicitur. Cùm enim uterque ad Regem caſtra ad Sergianum habentem veniſſet, & Petrus adventanti Ludovico obviam honoris gratiâ egreſſus, & tamen, quòd devio itinere venerat, non occurriſſet, in primo inde congreſſu, excuſanti Petro, ideo ſe obviàm ei non factum, quod rectâ viâ Ludovicus deerrâſſet, argutè ille, Ita ſanè, inquit ſubridens, erratum ab alterutro noſtrum eſt; ſed ego vereor ne regiâ viâ ipſe deceſſeris. Cæterùm, Florentini cùm Petrum fratreſque ejus hoſtes judicâſſent, interfectoribuſque eorum præmia ſtatuiſſent, ut mos multitudini, ubi vi ac ſeditione agitata, metum legum excuſſit, ab ira ac ferocia ad rapiendi licentiam flectendi, poſt evulſa omnibus publicis privatiſque locis Medicæorum inſignia monumentaque, impetum in domus eorum omni veteri recentique opulentiâ refertas fecerunt. Erat magna cælati auri argentique vis, multa antiqui operis ſigna ſtatuæque, & nobilium artificum manu pictæ tabulæ, & Aulæorum, ſtragularum, ac cæte-

rorum ædium ornamentorum, vestisque omnis generis, omnisque pretiosæ supellectilis, ad explendum cujusvis Regiæ luxum, ingens copia. Quæ omnia, aut direpta cupidæ plebis avaritiæ cesserunt, aut positâ hastâ, præconis subjecta voci licitatoribus, vili pretio sunt addicta, arte inimicorum, ut populus illâ auctione prædâque contactus, nunquam postea ad voluntatem eos reducendi flecteretur. Sed quo die ejectis, ut ipsi prædicabant, Tyrannis, Florentini libertatem arripuerunt, qui fuit XV. Kal. Decembr. M. CCCCXCIV. Pisæ, vetusta ac nobilis Etruriæ urbs pari casu exemplique vicissitudine ab iis desciverunt. Pisani enim occultis Ludovici Sfortiæ instincti cohortationibus, ad occasionem præsentium faventiumque Gallorum, captis repente armis, atque cum ipso Prætore omnibus Florentinis civibus expulsis, sese in libertatem vindicârunt, & ab diuturna servitute ex insperato emerserunt. Quam libertatem sexdecim inde per annos continenti bello à Florentinis oppugnati, magis virtute atque constantiâ, quàm viribus conservârunt. Carolus Pisis profectus Florentiam venit, & ut victoris speciem præferret, insignibus tectus armis, militari insidens equo, equestremque lanceam manu tenens urbem est invectus, exercitu quoque sub armis introducto, vehementer quidem sollicitâ suspensâque civitate non metu solùm tot millium armatorum, quos intra mœnia receperat, tantique tormentorum, quæ curribus agebantur, apparatûs; sed multò magis rumore, qui non ex vano emanârat, Regem Medicæos Florentiam redu-

ctorum, atque in pristinum dignitatis ac potentiæ gradum, restituturum. Nam proceres Gallorum erant aliquot viri summæ apud Carolum auctoritatis, & ante omnes, Philippus Sabaudiæ Ducis frater, qui Petri indigno casu permoti, causæ ejus impensè favebant; facinusque Florentinorum, à quibus, postquam in amicitiam atque fidem à Rege fuisset receptus, arcesque tradidisset, patriâ exactus foret, fortunæque ejus crudeliter & avarè direptæ, ad ipsius contumeliam Regis revocabant, violatamque majestatem victoris atque unici controversiarum ac rerum omnium disceptatoris atque arbitri, ferebant; & rationibus ejus, rem Florentinam in unius manu esse, quàm popularibus agi fluctibus, magis conducere, differentes; Regem adduxerunt, ut Petrum, datis ad eum literis, accersitum mitteret: Carolum enim, præter suorum cohortationes, haud mediocriter commoverunt Alfonsinæ, Petri conjugis lacrymæ, quæ in Medicæa domo diversantem adiens, pedibusque ejus parvum filium admovens, ut dignitate ac fortunis omnibus paucorum malignitate ac perfidiâ indignè spoliati misereretur, obtestata erat. Sed rei planè decretæ obstitit fortuna Petri, qui Bononiæ, quò quæsitum eum regii nuntii venerant, non est inventus; & Florentini hoc perculsi metu de suis rebus cum Rege transigere properârunt, seque ingenti pecuniâ, cujus tum maximè egens ob immanes belli sumptus Rex erat, redemerunt, fœdusque cum eo percusserunt. Sed & fœdus, & pacem, & cuncta prope turbavit, atque civitatem in summum salutis

discrimen conjecit, unius Senatoris temerarium ausum, quod tamen illi, ut pleraque eventus tollit, in maximam constantiæ atque virtutis gloriam vertit. Is fuit Petrus Capponius, primæ nobilitatis atque dignitatis civis, vir ingenii atque animi magni interritique, & juxta suis Gallisque spectatus: qui cùm forte Rege coram de conditionibus fœderis disceptaretur, & regius Scriba fœderis leges ex scripto recitaret, in quibus visæ pleræque intolerabiles sunt, atque Galli insolentiùs abnuentibus minitarentur; Capponius indignatione accensus, abreptum è Scribæ manibus libellum, Rege inspectante, concerpit, Et quando res, inquit, impotenter ac per vim agitur, & nobis non ferendum imponitur jugum, vestras vos buccinas Galli inflabitis, nos è turribus nostris campani æris sonitum dabimus; protinusque abrupto colloquio, discessit. Vir erat notæ integritatis atque constantiæ, & ex eo auctoritate summâ: eò minùs Galli temerè quicquam, aut præfractè ab eo in re tanta dici agique suspicari poterant. Itaque quod irritaturum feroces atque indomitos animos videbatur, mitigavit. Eam enim non ex vano fiduciam rati, cùm publicè privatimque magnum armatorum numerum sui quemque præsidii causâ conduxisse in urbem Florentinos scirent, ne intra mœnia validæ urbis de summa rerum periclitari cogerentur, revocato Capponio, æquioribus conditionibus fœdus percusserunt. Nam qui præsidium relinquere Florentiæ, ac Præsidem publici consilii dare, atque oppidum in potestate sua habere contenderant, contenti eo fuerunt, ut

Florentini ad militare imperium neminem nisi ex auctoritate Regis legerent, & Gallorum Legati duo quamdiu bellum atque Rex in Italia maneret, Florentiæ omnibus pacis bellique consiliis interessent. At Petrus, ut ad eum revertamur, Bononiæ nihil moratus, Venetias infelici festinatione concesserat. Causa properandi fuit, quòd Joannes Bentivolus, qui eo tempore patriæ libertate oppressâ tyrannidem Bononiæ tenebat, advenientem, ut erat subagrestis ac ferox, inclementiùs acceperat, exprobrans, quod per muliebrem metum ac formidinem, nullo nudato gladio, nullius sanguine effuso, solo populi clamore agi se præcipitem patriâ dominatuque esset passus; nec se solùm magnis incommodis difficultatibusque implicâsset, sed morem pellendi dominos sinendo inultum, aliis quoque par periculum creâsset, omniumque civitatum cupidinem ad idem audendum sollicitâsset. Sed Petrus Venetiis quoque repetendæ patriæ occasionem elabi est passus, quo missæ ad eum à Joanne fratre, qui Bononiæ substiterat, Regis literæ fuerant; ac potuit adesse in tempore, priusquam pactiones cum Florentinis conficerentur, si maturatum ab illo, atque audacter arrepta fortuna foret. Sed rem maximè in celeritate sitam segni consultatione corrupit. Nam distractus ancipiti curâ, ac spem inter metumque fluctuans, nec ipse se satis expediens, consilium à Senatu Veneto petiit: qui auctor illi fuit, Regis se fidei non committendi, ne Galli Florentinorum pecuniâ depravati, aut adversariis cum suis proderent, aut ipsi inde ludibrio fortunam ejus haberent.

Ferunt,

Ferunt, Venetos parum ſincerâ fide id Petro conſilium dediſſe: quòd anxii jam tum ſucceſſibus proſperiſque in Etruria Gallorum rebus, veriti ſunt ne Petrus beneficio Regis, patriæ dignitatique reſtitutus, ejus quoque arbitrio imperioque obnoxius & ipſe eſſet, & rem Florentinam haberet. Adeo in magnis rebus & ſe diſpicere, ac ſtatuere quid optimum factu ſit, eſt difficile; & aliorum conſilio uti periculoſum, cùm plerumque homines in eo dando ſuum ipſorum commodum magis ſpectare, quàm fidei rationem ducere conſueverint. Erravit inde in exilio Petrus decem annos; & qui ultro oblatum tempus locumque redeundi in patriam abire, atque uti neſciverat, omnia inde tentanti molientique proſperè nihil ſucceſſit. Primus conatus ejus non irritus modò illi, ſed ſumptuoſus etiam, pro præſenti inopia atque gravis fuit. Virginius Urſinus affinitate conjunctus Petro, cujus mater uxorque ex Urſina gente erant, Tarrenſi pugnâ, quæ inter Gallos Venetoſque in Parmenſi agro pugnata eſt, cuſtodiâ elapſus (Neapolitano enim bello apud Nolam captus, in Galliam ducebatur) Mediolano Romam redierat, & Ludovico, qui Florentinos diſtrahere, & à Piſano bello avertere cupiebat, magnopere cohortante, Petrum Florentiam reducendum ſuſceperat, & veteres Præfectos, militeſque, qui adversâ Ducis fortunâ variè dilapſi fuerant, ad novam ſpem excitos, datâ à Petro pecuniâ, evocârat, confectiſque aliquot equitum turmis, ac militum cohortibus, profectus Tuderto, Gualdum petiit, ut Peruſinis id oppidum oppugnantibus auxilio

esset, eoque officio civitatem ad omnia opportunam Florentinis invadentibus se conciliaret. Sed à Gualdo irrito incœpto in Senensem agrum abscedens, atque inde adjuncto Petro ad Cortonam tentandam Florentinorum fines ingressi, nullâ succedente re, Clusium rediêre. Nam Florentini ex eorum motu in magnum conjecti terrorem, omnibus aliis posthabitis, ubique se huic conatui objecerant. Et contrà, neque Joannes Bentivolus è Bononia, neque Catharina Sfortia è Flaminia, ut constitutum erat, & Veneti Ludovicusque receperant, quidquam moverunt, & pecunia in stipendium, & spes deficere Petrum ac Virginium cœperat. Quibus impediti difficultatibus cùm ignobiliter hæsissent, ad Virginium à Rege Galliæ missi supervenêre Camillus Vitellius & Gemellius Gallus cum mandatis, literis, præstantique pecunia ad eum in Regis militiam partesque traducendum. Virginius rebus suis pensitatis, sperans se per Gallos amissa Neapolitano bello oppida quæ Columnii, æterni familiæ suæ æmuli tenebant, recuperaturum, conditionem accepit, novisque delectibus, largè præbitâ à Gallis pecuniâ, aucto equitum peditumque numero, confirmato promissis Petro, & se eâ confectâ expeditione, multò valentiorem, longeque apparatu ac spe certiore ad eum in patriam reducendum reversurum pollicitus, in Apuliam transiit. Sed Virginius quidem ruinâ partium prostratus eum exitum habuit, ut captus, & in arce sua Neapoli in custodiam traditus, in vinculis periret. At Petrus fratresque magnis incassum sumptibus factis, ac

præsenti spe destituti Etruriâ excessêre. Dum nova daretur fortuna, id interea agebant, ut per fideles atque idoneos homines variâ arte civium animos allicerent, ac veteres amicos maximè occultis nuntiis sollicitarent, & creatis ex eorum numero magistratibus ipsi in patriam aliquâ conditione revocarentur. Nam quod ferè in nova libertate commutataque Republica usu venire solet, plerique qui dignitate honoribusque floruerant, repulsi depressique jacebant; multi tollebantur, qui nullo antè numero aut nomine fuerant. Etenim omni jure ad plebem translato, cui communi civitatum malo suspectæ invisæque nobilium opes erant, homines non novi solùm, sed sordidi etiam atque pudendi inprimis Magistratibus conspiciebantur, ut ipsi sæpè sellularii ab opere atque officinis suis, fuligine ac sordibus malè detersis, sumptâ ad tempus togâ ascenderent curiam, publicis consiliis interessent, & interdum ad ipsa gubernacula sederent. Et ut sunt acuta perspicaciaque Florentinorum ingenia, hominesque prompti linguâ, & sui æstimatores, nemo ex opificibus ipsis erat, qui administrandæ Reipublicæ scientiâ ulli Nobilium concederet, docerique se ab altero vellet. Unde necesse erat, præpostere multa ac perperam fieri: Ut plerosque Patricii generis, qui & Rempublicam regentium temeritate arrogantiâque labare, brevique casuram prospiciebant, & se spretos abjectosque ab infimis ac despectissimis hominibus indignabantur, magnopere jam præsentium tæderet, ac Medicæorum imperium, in quo suus optimatibus locus erat, sæpè

requirerent. Nam & Hieronymus Savonarola Dominicanus civitatem in partes deduxerat: is multâ dicendi facultate, arteque & quotidianis concionibus, quas à Religione ad civiles quoque res converterat, multitudinem ſanctitatis, & prudentiæ opinione ita tenebat, ut unus audiretur, ex unius ſententia Magiſtratus mandarentur, ab uno denique publicæ privatæque res pendere, uni parere cuncta viderentur. Quæ res etiam Nobilium multos ad eum attraxerat: quippe ab hac factione qui diſſentiebant, ii ferè in ſuſpicione atque odio apud plebem erant: ſed & ipſi haud minùs Savonarolam ſectatoreſque ejus, atque eam Reipublicæ formam oderant. Erantque ex his qui Petrum aſſiduè hortarentur, ne deſereret ſeſe, ſtatumque diviſæ, perturbatæ, confuſæ civitatis ſuam occaſionem haberet. In his erant ex optimatum numero Laurentius Tornabonius, à quo etiam pecuniâ adjutus Petrus dicebatur, Nicolaus Rudolfus, Janotius Pucius, Joannes Cambius. Ii magno telorum numero clam in ſuas domos ad familias clienteſque cùm uſus poſceret, armandos, comportato, Petrum, ut compoſitum inter illos erat, ſe manè ſummo cum expeditis militibus ex inopinato portæ inferentem, accepturi in urbem erant, eo majori ſpe patrandi negotii, quòd tum in ſummo Magiſtratu eſſet Bernardus Nerius, gnarus conſilii, & in tempore ſocius futurus. Nec rei defuit Petrus, per Bartholomæum Livianum ex diſciplina Virginii magnæ hominem virtutis, maximeque pugnacem atque impigrum, qui poſtea ad ſummos militariis imperii gradus per-

vênit, sexcentis equitibus ac totidem militibus celeriter atque occultè conscriptis, nocturnis itineribus Tabernulas (id vico est nomen Senensi viæ imposito) venit. Inde nuntios Florentiam ad conjuratos misit, qui se posterâ die sub lucem ad portam accessurum, eamque occupaturum docerent. Habuissetque effectum haud dubiè res, nisi eadem quæ Petrum persequebatur fortuna, huic quoque conatui ejus se objecisset. Eâdem nocte tantus sese imber cœlo effudit, ut equis virisque vexatis, ægrè ad multum diei Florentiam pervenerint, spatiumque inimicis ad se colligendos, claudendasque portas atque omnes aditus præsidiis firmandos fuerit. Ita Petrus & Livianus paucas horas ad sagittæ jactum ante portam morati, cùm undique armatos affluere in mœnibusque consistere, nec ullum à conjuratis motum adverterint, veriti ne adventu equitatûs, quem Florentini celeriter è Pisanis castris accitum miserant, impeditum receptum, erumpentibus hostibus, haberent, conversis equis ordinibusque servatis abiêre. At Florentini id quòd res erat, suspicati, non fuisse Petrum ausurum rem tantam, nisi essent in ipsa urbe patriæ ac libertatis proditores, quorum ille spe accituque venisset, diligentiâ atque studio maximè inimicorum Medicæi nominis, quod latebat, investigârunt, editoque indicio, cùm alios multos, tum ipsos Cambium, Rudolphum, Tornabonium, Pucium, & cum iis Nerium in vincula conjecerunt, à quibus quæstione habitâ evocati Petri, totiusque consilii confessionem tormentis elicuerunt: & criminis manifestos

Octo-viri capitalium rerum judices capite damnâ-runt. Ab damnatis ad populum est provocatum: licebat id novâ lege, quam post expulsos Medicæos, fautores plebis, suadente Savonarolâ, pertulerant, non aliâ re magis sanciri communem libertatem, populoque suum muniri imperium rati, quàm si ab singulis Magistratibus ad eum provocatio esset. Sed adversarii accusatoresque, in quibus eminebat Franciscus Valerius, vir acer ac ferox, & amicitiâ Savonarolæ factionisque illius gratiâ, opibusque maximè tum in civitate florens pollensque, veriti, ne multitudo facilè prehensatione ac lacrymis propinquorum & calamitate nobilissimorum civium commota ad misericordiam flecteretur, negârunt, præsidium iis esse in lege ad firmandam libertatem lata, qui libertatem ipsam prodere Tyrannis in animum induxissent: solosque expertes populi auxilii esse debere eos, qui omnia jura populi pervertere, & omnium opem legum tollere; & ipsam in hostium potestatem tradere, patriam impiè conati essent. Damnatorum propinqui populi fidem implorabant, neminem auxilio legum excludi debere contendentes, nec cuiquam provocationis jus præsidio futurum, si tales cives experiundi populi judicium facultate privarentur. Ad ipsius autem Savonarolæ genua provoluti, ipsum Valeriumque deprecabantur, ne tantam ignominiæ notam tam claris familiis inustam vellent; contentique mitiori pœnâ, eâ dignitate homines atrocitate tam fœdæ mortis liberarent. Exorari Valerius non potuit, qui Nerio privatim inimicus adeo inexpia-

bili in illum odio ferebatur, ut & popularem legem infirmari, & unà quatuor primarios cives ſibi vetere amicitiâ & familiaritate conjunctos, tetro ſupplicio perire, quàm inimico parci maluerit, ignarus ſe in ultionem tam implacabilis iræ, ab iis aliquando mactatum iri, quorum preces humileſque deprecationes ſuperbus tum deſpiciebat. De damnatis ſupplicium in carcere ſumptum, corpore ad ſepulturam ſuis conceſſo: Quæ cùm abſciſsâ cervice efferrentur, tanta populum miſeratio dicitur cepiſſe cùm aliorum, tum Nerii ipſius, quem nuper in ſumma poteſtate conſpexerunt, ut haud minùs hanc pœnæ acerbitatem damnarent, ut eſt ad omnia leve & commutabile vulgus, quàm antea facinus eorum execrati fuerant. At Medicæi fratres, quanquam & dolore bis jam ad irritum delapſæ ſpei, & tot amicorum indignâ cæde angerentur, quâ difficiliorem ſibi reditum fieri intelligebant; tamen cupiditati ſuæ inhærentes ad omnem occaſionem excubabant. Venetis cum Florentino populo, propter Piſanos quos in fidem ſuſceperant, bellum gerentibus, Petrus certo ſe fœdere adjunxit; & ut Florentini ab oppugnandis Piſis ad ſua tuenda averterentur, è Flaminia per Appennini juga validam manum ſub egregiis ducibus Guidobaldo Feltrio, Liviano, ac poſtremò etiam ipſo Petiliano, Veneti in Caſentinates immiſerant, Bibienaque, frequenti in illis ſaltibus oppido, à Liviano capto tentatoque Puppio, magnum Florentinis terrorem ne ad mœnia ipſa Florentiæ pervaderet bellum, incuſſerant. Sed Pauli Vitellii Florentinorum ducis,

quem à Pisano bello evocatum hosti objecerant, virtute industriaque ille est omnis repulsus atque oppressus motus: cautibus enim summisque cacuminibus per disposita præsidia, scienter ac militari peritiâ occupatis, interscissisque aut clausis omnibus itineribus hostem durissimo anni tempore frigidis in jugis, ac prædaltâ tectis nive ægrè consistentem, in eas necessitates compulit, ut id nullo accepto incommodo, multis illatis detrimentis, atque hoste ex iis locis excedere coacto bellum confecerit. Et paulò pòst, interprete atque arbitro Hercule Ferrariensium Duce, pax inter Venetos & Florentinos est composita. Hæc quoque spes Petrum cùm fefellisset, ad Cæsarem Borgiam, qui Pontificis nixus opibus, & Gallorum affinitate auxiliisque suffultus, circumferens infesta arma, immani cupiditate omnium Italiæ Principum, liberarumque civitatum fortunis, aut insidias, aut vim allaturus videbatur, se contulit ejusque se fidei commendavit. Irruperat tum Cæsar ab expugnata Faventia in Bononiensem agrum, Joanni Bentivolo Bononiensium Tyranno imminens. Sed eo ex Regis Galliæ auctoritate omisso, pecuniaque multato, per ejus fines exercitum in Tusciam induxit; ac speciem reducendi Petri ferens, Florentinos magnopere conterruit: sed ipse aliud sævo atque ambitioso animo volvebat. Cùm enim Florentiæ alii Savonarolæ sectam in Republica sequerentur, alii ab his dissentirent, alii optimatum, alii populi imperium præferrent, alii Medicæis studere crederentur, ex tot intestinis civitatis odiis discordiisque occasionem

locumque invadendi regnum, in quod reducere Petrum videri volebat, aut aliquam urbem de illorum imperio in suam ditionem redigendi captabat; aut certè ostentando Petrum, ad necessitatem paciscendi secum adducturum se eos, magnamque ab iis pecuniam expressurum sperabat, quanquam Petro, ut Ursinos & Vitellios qui in suo exercitu militabant, in amicitia atque officio contineret, liberaliter omnia polliceretur. Sed Petrus fallacis ac perfidiosi hominis artes execratus, ne quod senserat agi, ipse ultro inimicis auro accepto dederetur, ab illo discessit. Et Cæsar rebus cum Florentinis compositis, ad oppugnandum Plombinum pervadens, copias ex eorum finibus deduxit. Petrus quartùm jam conatu redeundi in patriam dejectus, quantò fortunam infestiorem experiebatur, tantò pertinaciùs novæ semper oborienti spei incumbens, quâ se cunque via aperuisset, eò enixè se inferebat. Conspirârunt cum Ursinis, Petri propinquis, Pandulphus Petrucius Senensis, Joannes-Paulus Balionus Perusius, & Vitellotius Vitellus Tyfernas. Hi sua quisque in patria tyrannidem occupârant, & ad reducendum Petrum subigendosque Florentinos, ut morem pellendi dominos ulciscerentur eò libentiùs, promptiusque studia viresque contulerant, quòd alienum dominandi jus vindicando, suum sibi firmare ac sancire videbantur. Vitellotius bellator eâ tempestate maximè insignis belli curam suscepit, & ad prosequendos Florentinos proprium atque internecinum odium afferebat, à quibus non multò antè Paulus frater imperator eorum, fuerat

ex parum certa suspicione, præcipiti judicio damnatus, ac securi percussus. Balionus militibus, Petrucius pecuniâ eum juvabant. Sed ille per se veteranas egregias cohortes, & equitum alam ductabat, militabatque Cæsari Borgiæ, qui dissimulanter cœptis ejus favebat, cupidus insinuandi sese Etruriæ rebus, quarum videbatur arbiter fore si Vitellotii conatus progressum habuissent. Et ille quidem Aretinis, ab insito in Florentinos odio ad eum desciscentibus, Aretium Cortonamque & aliquot circa oppida recepit. Quod ubi Florentiam est nunciatum in civitate discordi atque invicem suspecta, tantum tumultum trepidationemque concivit, ut qui initio propter imprudentiam Magistratûs hunc motum neglexerant, contemptimque acceperant, veluti inopinatâ re perculsi, inopiâ consilii torperent; hinc ab novo hoste acri, irato, avido ultionis; hinc ab intestina fraude sibi ac Reipublicæ timentes. Et Vitellotium modicis domi facultatibus, atque aliena merentem stipendia, nisi clam Cæsaris Borgiæ pecuniâ opibusque fulciretur, nunquam per se ad majus fortunâ suâ consilium, adjicere animum ausurum fuisse, existimabant. Quibus ex rebus eò desperationis venerant, ut Petrus Soderinus unus Senatorum magnâ in civitate gratiâ atque auctoritate in consilio populi perditas res, comploratamque libertatem diceret, nisi Regis Galliæ ope defenderetur; ad eumque tum maximè ab Alpibus in Italiam descendentem confugiendum, Legatosque extemplo decernendos pro sententia censuit. Perterritis ac dubitantibus cæteris, nec ullo operam

ſuam in id munus Reipublicæ offerente, Soderinus iterum ſe patriæ cauſam non ſegniter nec timidè acturum apud Regem eſt pollicitus. Collaudantibus certatim cunctis prudentiam conſtantiamque ejus, & plebe ingenti favore hominem ferente, & abeuntem proſequente fauſtis ominibus, Soderinus ad Regem eſt profectus: apud quem de Cæſaris artibus, fraudis ac perfidiæ plenis, deque ejus immenſa cupiditate atque ambitione ad Italiæ regnum aſpirantis facundè accurateque, ut erat excellenti vir ingenio, diſſerendo, nec ullius magis quàm Regis ipſius intereſſe, hominis ſævi, bellicoſi, parati, immani libidini injici frenum atque obviàm iri oſtendendo, ne ſi rerum in Etruria arbiter fieret, inde Mediolanenſi atque Neapolitano Regno immineret, & cum Gallorum hoſtibus ad eos Italiâ pellendos conjuraret, adeò Regem permovit, ut extemplo unum Præfectorum cum ala equitum gravioris armaturæ Florentiam miſerit, ac Cæſari denunciârit, Vitellotium militem ſuum Etruriâ decedere, atque urbes captas Florentinis reſtituere juberet. Id ſi facere neglexiſſet, ſe ſuorum ſociorum injurias non neglecturum. Acrioribus verbis miniſque cum Vitellotio Medicæiſque, ac cæteris conſilii ejus affinibus egit: atque ipſe tranſcendere propterea Alpes maturavit. Verùm hoc ſerum Florentinis auxilium futurum fuit, ſi Vitellotius ab recepta Cortona, recta ad Florentiæ mœnia duxiſſet: neque enim dubitatur, quin aut ſeditione plebis in tam divulſa & confuſa civitate, tamque ſuſpectis ac infenſis inter ſe civium animis, aut Medicæorum factione animos in occaſio-

Q ij

nem tollente, aliquis Petro aditus ad perrumpendum in urbem futurus fuerit. Sed Vitellotius cupiditate prolapsus, ut Burgum Sancti Sepulcri, proximam Tyfernatibus urbem, quam sibi immodicâ spe navatæ operæ præmium destinârat, in potestatem redigeret, quanquam Medicæi obtestarentur, ne victoriam è manibus elabi pateretur; tamen causatus ex disciplina militiæ, nihil à tergo hostile esse relinquendum, ad eam oppugnandam urbem flexit retro agmen. Et Burgum quidem nullo militari præsidio firmatum, nudatumque juventute quæ Florentinis in castris apud Pisas militabat, facilè dedentibus civibus recepit. Sed eo interjecto tempore Gallorum auxilia ac Regis denunciationes supervenêre, quibus omnes cedendum esse censuerunt. Ita urbibus deducta præsidia, & pacatæ Florentinorum res sunt. Quod adeo lætum Florentino populo accidit, ut cùm inde stabili ac valido imperio, ad frænandam plebis licentiam, egere Rempublicam visum esset; Petrum Soderinum, quem auctorem parentemque publicæ pacis ac libertatis appellabant, paulò antè domum à Gallica Legatione reversum, singulari studio plebis, & omnium prope ordinum consensu perpetuum Dictatorem (Vexilliferum ipsi appellabant) creaverint, antiquatâ lege, quâ illa potestas sexaginta dierum spatio finiebatur. At Petrus Medices toties ab adversâ fortuna elusus jactatusque, & suis jam consumptis opibus, & amicorum exhaustâ benignitate, & magno alieno ære conflato, ipsisque Alfonsinæ conjugis dotalibus bonis oppignoratis, angustiore in dies, & suâ & suorum fide, omni reliquâ spe damnatâ ad Aloy-

sium ipsum Gallorum Regem, à quo nuper portis prope ac limine patriæ prohibitus fuerat, cujus tam latè arma atque imperium valebant, confugit; ab eo ut in fidem atque clientelam acciperetur, impetravit. Neque enim recuperandæ patriæ spem omittebat, alentibus eam foventibusque assiduè à Florentia multis, qui studia illi sua eò prolixiùs venditabant, quò magis ex tuto jam fingere ac mentiri impunè licebat. Nec ipse diffidebat, viâ atque arte abduci Regem à Florentinorum amicitia posse, ac tum se ab eo in pristinum dignitatis locum facili negotio restitutum iri. Accensum eâ tempestate erat ingens bellum inter Aloysium & Ferdinandum Regem Hispaniæ de Neapolitano Regno, quod paulò antè Federico justo Regi ereptum improbâ pactione inter se diviserant. Gliscente enim, quæ de finibus orta erat differentiâ, & insitâ Gallorum ingeniis insolentiâ, & ambitione Ducum rem ad arma deducere cupientium ab disceptatione juris, quotidianisque altercationibus ad provisum jam inde ab initio meditatumque utrinque bellum est procursum. Citiùs quidem belli is exitus fuit, ut Hispanus majori Consalvi Ducis, quàm militum virtute superior evaserit, Gallosque post diuturnam contentionem eo omni Regno expulerit. Petrus hoc ardente bello Cassinatum saltibus ab Aloysio fuerat præpositus, qui Capuanæ imminentes viæ Sancti Benedicti Templum in summo vertice situm cùm vetustate ac religione, tum magnitudine atque opere inclytum habent, cujus erat Antistes Templi Joannes Card. Petri frater. In castra inde Gallorum venit, qui præliis aliquot malè habiti à Consalvo,

tum ad redintegrandum bellum multò majori quàm antea exercitu, Campaniam ingressi ad Lirim amnem (Ghariliano nunc est nomen) consederant. Adversam tuebatur ripam Consalvus impar viribus, sed obsequio militum, & consilio intentior, & nutanti apud hostes imperio, quàm suis copiis magis fidens. Nam Gallis imperator fuerat Franciscus Gonzaga Mantuanorum Princeps, vir egregiè fortis, & superioribus spectatus bellis: sed Italum Ducem aspernantes Galli, imperiis ejus assiduè obtrectabant. Quod ubi sensit Franciscus sive indignatione accensus, sive ab certo consilio prospiciens jam animo ejus belli exitum, traditâ Gallis exercitûs curâ, per causam curandæ valetudinis, Mantuam redierat. Post cujus discessum, nullo certo imperio ducibus æmulatione atque invidiâ diffidentibus, nec satis consilia explicantibus, quod semper tristem bellis exitum attulit, labare res apud Gallos magnopere cœperat. Hoc fretus Consalvus, cùm eum numero militum, castrorum situ, rebus omnibus inferiorem hortarentur sui, ut in tutiora concederet loca, neque salutem suam exercitusque, ac victoriæ spem hosti longè valentiori ad non dubiam cladem objiceret, memorabilem illam edidit vocem, malle se inferentem in hostem gradum, in ipso statim vestigio occumbere, quàm paucos retrò passus cedentem, ingloriam vitam ad ultimam senectam perducere. Nec fortuna quæ plerumque virtutem sequitur, bellicosi viri forte consilium fefellit. Nam Gallos effecto ponte traducere exercitum conantes, sed quia nemo erat unus quem milites respicerent, cui virtutem probarent suam, à quo

navatæ operæ præmia expectarent, segniter nec pro solita ferocia se inferentes, Consalvus instructâ occurrens acie multa cum cæde ad flumen pontemque repulit, ac transitu plures dies prohibuit, donec Ursinorum adventu, qui per superbiam inscitiamque spreti à Gallis, à Consalvo amplis stipendiis honestaque in exercitu procuratione invitati, haud leve ad victoriam momentum afferentes, ab Roma in Hispanorum castra venerant, vires auxit. At Galli præterquam quòd sine imperatore erant, multis necessariis laborabant rebus, quarum inopiam non tam difficiles per anni tempus subvectiones, quàm avaritia Quæstorum publicam pecuniam intervertentium, faciebat. Et ab pluviosa hieme, humidis ac palustribus in locis ægrè consistebant, obtinentibus omnia aquis ac tabernaculis cœnoso in solo vix hærentibus. Quarum tædio difficultatum, gens tolerandi insolens, ac facilè ob incommoda laboresque fatiscens, morbis tentari cœperat, equitatusque omnis, quo maximè valebant, in vicinas urbes discesserat; item militum magnus numerus, ut sub tectis sævam & infestam imbribus hiemem tolerarent, à signis dilapsi, aberant. Quibus Consalvus satis exploratis, consilii auctore, ac duce Liviano pontem paulò supra hostium castra amni imposuit, ac traductis copiis adortus ex inopinato Gallos fudit; ingentique editâ strage, non castris modò exuit, sed insecutus fugientes, ad Molam memorabili magis, quàm dubio aut difficili prælio debellavit. Quo prælio, nullæ ante id tempus Hispanorum in Italia opes, constitutæ firmatæque sunt; Gallorum maximè attritæ. Petrus in fœda ab Liri fuga,

cùm Saleſſorum Regulus, ad quem maximè poſt Gonzagæ diſceſſum, ſumma imperii redierat, ænea tormenta, ne in poteſtatem venirent hoſtium, quod ſummo dedecori Galli ducunt, in navigia imponi, ac ſecundo amne ad mare atque Caïetam, quæ à Gallis tenebatur, tranſvehi juſſiſſet; eadem navigia cum multis nobilibus Gallis, ut tutiori fugâ Caïetam evaderet, conſcendit. Sed ea in oſtio fluminis adverſis excepta ventis, vehementi æſtu jactata, tormentorum prægravante pondere, priuſquam levari jacturâ poſſent, cum omnibus vectoribus abſorpta fluctibus ſunt. Sic Petrus, cùm non ultra biennium poſt patris mortem, patriæ dominatum tenuiſſet, & ampliſſimâ fortunâ, magnâque inter Principes Italiæ dignitate, decem annorum errore exilioque tolerato, extorris & egens, & fruſtra ſemper ad omnium opem confugiens, & omnibus amiſſis præſidiis facultatibuſque, à ſpe tamen animum nunquam avellens, (tanta dominationis, quam per inſcitiam temeritatemque amiſerat, repetendæ pervicacia libidoque inceſſerat) poſtremò in ruina partium, quas ſequebatur, obrutus undis, vitæ finem miſerabilem invenit, exeunte anno M. D. III. Corpus ejus ejectum in littus, in Sancti Benedicti Templo apud Caſſinum nullo fuit honore, vulgari tumulo illatum. Sed Coſmus Medices, ille qui Florentinorum domitâ oppreſsâque libertate, & urbe Senâ ſub ditionem ſuam redactâ, primus Etruriæ Magnus Dux eſt appellatus, vir omnis magnificentiæ cultor, marmoreo ſepulcro condidit.

D E

DE
HIERONYMO SAVONAROLA
DOMINICANO.

RELIGIONIS ſtudium, quemadmodum pio conſtantique innixum animo, humanis rebus altiùs exerens ſeſe, gratiam, opes, gloriam, quæ ferè homines prima ducunt, excelsè ac magnificè deſpicit, & cœlum modò, ſummumque ac æternum inſpectans bonum, eò ſpe & cogitatione totâ effertur; ita imbecillâ infirmâque mente, aut non capitur, aut parum firmè conſiſtens, ambitione, cupiditate, vel, quæ purè ſanctèque Deum ac fidem colentes ſequitur, prædicatione atque famâ corruptum, facilè ad humana mortaliaque revolvitur. Nec ingenii noſtri opus tam arduum ullum, quàm vitam innocenter inſtitutam, caſteque & integrè cûltam pietatem, atque animum ab curis fluxarum & humilium rerum, ad cœleſtium contemplationem traductum, continere, ne inde blandimentis ac ſtudiis vulgi, & gloriæ illecebrâ dimotus detrahatur. Id adeò videtur Hieronymo Savonarolæ uſu veniſſe, quem egregium alioqui virum, & multis excellentem doctrinæ atque religionis laudibus, hic ipſe popularis auræ atque gloriæ æſtus, abripuit, tranſverſumque egit. Is

Ferrariæ humilibus parentibus natus, in Dominicanorum disciplinam puer est traditus; In qua, ex instituto familiæ, literarum studiis à prima ætate operam dedit, eâ quidem contentione peracris ingenii, ut brevi magnos in omni genere eruditionis progressus fecerit. Et cùm sapientiæ, cognitioni, divinarumque rerum scientiæ magnam dicendi facultatem adjecisset, in mandato inde munere concionandi ad populum de religione, tantò majus est nomen existimationemque adeptus, quantò magis animum à contagione humanarum cupiditatum abducens, ita se comparâsse est visus, ut æqualem verbis vitam ageret, & ad eos conformaret mores, qui cœlestis doctrinæ magistrum, & modestiæ, humanitatis, continentiæ, sanctitatis doctorem decere videntur. Hæc ei non solùm apud suos honorem dignationemque pepererunt, sed magnam apud omnes existimationem fidemque addiderunt. Cum hac fama Florentiam à Magistratibus societatis missus, ut in æde Sancti Marci, quam in ea urbe incolunt Dominicani, & in qua sacra procurant, conciones de more haberet, mirum dictu est, quàm brevi, quantam sibi audientiam, quantos concursus, quantam opinionem sapientiæ atque sanctitatis fecerit, & in quantam omnium admirationem venerit. Sed dum Florentina res in Medicæorum auctoritate ac ditione fuit, uniusque arbitrio regebatur, privatorum modò officiis cultus, ab instituta vitæ ratione nihil recessit. Verùm ubi Petrus Medices sub adventum Gallorum, alienatâ ab eo civium voluntate, in exilium est pulsus; & multitudo omne

ſibi uſurpavit jus Reipublicæ, & aut excluſis aut ſuſpectis primoribus, cuncta populari licentiâ agitari ſunt cœpta, ut ferè plebs libertatem in libidinem vertit, tum non celebrare ſolùm conciones & audire orantem, ſed impenſiùs quàm antea laudibus ferre, ventitare domum, colere, conſulere, unum ſapere, ab uno vera utiliaque credere provideri, denique ad unum de omnibus rebus referre, uni parere. Quæ res Patriciorum quoque multos attraxit; illectos alios eadem virtutis opinione, alios ſpe & cupidine, per hominem maximè apud vulgi animos gratiâ pollentem, in Republica creſcendi, cùm niſi qui probari ab eo crederentur, cæteri ferè Magiſtratibus honoribuſque repulſi jacerent; ita illi omnia proceſſerant, aliis metu, aliis ſtudio ſe ſpeſque ſuas in ejus fidem atque auctoritatem conferentibus. Tantus ex his erat, ut jam nec publicè nec privatim in civitate quicquam ſine conſilio & auctoritate ejus agi, reſque ipſa publica prorſus nutu arbitrioque moderari illius videretur, effuſis adeò in illum hominum voluntatibus, adeò celebri jam potentiâ atque auctoritate ejus in Republica ut exterorum quoque populorum Principumque, qui publicè gratiam amicitiamque cum Florentinis aut haberent, aut expeterent, Legationibus adiretur. Cæterùm hic eum favor ab inſtituto vitæ ac religionis curſu abductum, eò demum cupidine gloriæ provexit, unde mox præceps datus miſerabili exitu periit. Cujus antea oratio omnis in divinarum rerum explicatione verſabatur, hominumque mores à contagione vitiorum avocans, ad veræ virtutis lau-

dem assiduè excitabat, jam à gravitate religionis desciscens, plena civilium studiorum rationumque, ac prorsus popularis, & auribus multitudinis serviens, & haud dubiè infecta partibus erat. Mox apertiùs premere optimates, jura plebis extollere, cuncta ad populi arbitrium revocare; ibi veram solidamque libertatem esse ferens, ubi omnes ex æquo Reipublicæ participes fierent; nec dici verè liberam civitatem posse, quæ, tenuioribus exclusis, paucorum potentiâ haberetur. Legem quoque provocationis ab singulis Magistratibus ad populum suasit, tulitque, quò summum rerum jus penes populum ipsum esse appareret. At Civitas per hæc in diversa studia, sectasque diducta, meliore parte sui claudicans nutabat; nec novæ libertatis radices agere ac defigere altiùs poterat. Nam primates non æquari modò sibi gratiâ atque dignitate, sed sæpe præferri humiles atque sordidos opifices, pro indignissimo habebant, nec novorum hominum solum, qui quotidie ab pudendis artibus ad primos Magistratus, depulsâ nobilitate, obrepebant, sed ipsius jam Reipublicæ à plebe occupatæ, ac per summam libidinem habitæ, pertæsis compluribus Principum, redierat Medicæorum desiderium. Quippe ne libertas quidem, nisi spe ex suâ vice ac tempore dominandi ferè expetitur. Fuêre in his Laurentius Tornabonius, Nicolaus Rudolphus, Jannotius Pucius, & Joannes Cambius, qui pellecto in consilii societatem Bernardo Nerio, (is tum fortè in summo Magistratu erat) Petrum Medicem clam Florentiam evocârunt; & Petri quidem conatus,

qui seriùs quàm constitutum fuerat, mœnibus ac portæ successit, irritus fuit; dato Florentinis spatio claudendi portas, & se armis defendendi. Sed indicium conjurationis cùm paulò pòst emanâsset, comprehensi auctores, ac tormentis fateri crimen adacti, ab Octo-viris rerum capitalium majestatis damnati sunt. Illi ad populum ex nova lege provocârunt. Provocationi intercessit Franciscus Valorius, homo vehemens acerque, & amicitiâ Savonarolæ & opibus factionis ejus plurimùm in Republica pollens: qui privatim Bernardo Nerio inimicus, & hostili ab eo odio diffidens, ne multitudo lacrymis & prehensatione necessariorum, & respectu principum civium ad misericordiam flecteretur, veritus; negavit eos civium loco esse habendos, qui civitatem ipsam ac patriam prodere hostibus conati essent; aut ullam iis legem auxilio esse debere, qui leges omnes atque omnia populi jura, quantum in ipsis fuit, sustulissent. Pervicitque, ut non datâ provocatione, supplicium de damnatis sumeretur. Neque cùm ad genua ejus ac Savonarolæ, propinqui eorum acciderent deprecantes, ut ne quam legem ad populi sanciendam libertatem ipsi tulissent, ejus beneficio nobilissimi cives excluderentur, à se impetrari est passus. Quâ quidem sive superbiâ supplicum preces despicientis; sive constantiâ premendi noxios, & illorum pœnâ cæteros ab simili fraude deterrendi, haud in Valorium ipsum quàm in Savonarolam acriora accensa odia sunt, non eorum modò quos ea calamitas attingebat, sed multorum præterea Principum adversæ factio-

nis, qui irâ atque invidiâ æstuantes, hominis cucullati regnum, & ultimæ plebis arrogantiam ultra ferre nequibant. Hi palam ire obviàm multitudinis animis dominanti non ausi, clam eum apud Pontificem Maximum in impietatis crimen devocârunt, tanquam Ecclesiæ & majorum placitis pugnantia doceret, adeoque in Romanæ urbis mores licenter atque immodicè grassaretur; ut non tam detestari hominum vitia, & pravas consuetudines velle, quàm Pontificibus Maximis & Sacerdotum Ordini conflare invidiam, & populorum animos à Romanæ Ecclesiæ cultu avertere videretur, & quietum civitatis statum seditiosis concionibus perturbare. Hæc sæpè accusantes tenuêre, ut Alexander Pontifex eum literis Romam ad dicendam causam evocaret: quibus cùm ille diu per varias frustrationes, Pontificis jussa eludens, non paruisset, fuerat ab eo concionandi ad populum facultate privatus, & mox sacrificiis prohibitus, & postremò graviori pœnâ excommunicatus. Atque ille quidem initio, ne spernere Pontificis Maximi jussa majestatemque videretur, dies complures se & sacris & templis abstinuit: sed veritus inde, ne ea res minuendæ sibi auctoritati esset, dilaberenturque ab se paulatim homines, ac suum senesceret nomen, nisi id dicendi laude tueretur, quæ Pontifex in se statuisset, quia Reipublicæ & divinis jussis adversarentur, vim nullam habere, neque se iis teneri ferens, qui falsis criminibus indictâ causâ damnatus esset; contra Pontificis imperium, solitum concionandi munus repetiit, vehementiùs acriusque in obtrectatores

insurgens, à quibus ea in se conficta crimina aiebat, non tam odio sui, quàm ut eum vano metu Pontificis ab studio plebis, optimaque in Rempublicam mente & salutaribus consiliis, deterrerent. Et Medicæos, ut Tyrannos atque hostes omnibus concionibus incessens, & Pontificem ipsum sæpè magnâ libertate asperè vehementerque perstringens, alienâ invidiâ crescere, & potentium odia veluti pro Republica contemnens, in suam vertere gratiam studebat. Et quidem multitudo eò majoribus hominem præconiis favoreque ferre, quò constantiùs pro una libertate atque commodis malevolorum calumnias sustinentem, certaminaque subeuntem, non Medicæos, non ipsum Pontificem Maximum formidantem, cernebat. Ipse elatus tantis ac tam immotis hominum in se studiis, atque ex eo fidentior, & ipsâ irritatione atque injuriâ ferocior ac vehementior factus, nec doctrinæ atque eloquentiæ, ac ne sanctitatis quidem jam famam, quæ summa de illo erat, contentus, etiam Vates ac Dei Nuntius, & futura cœlesti monitu providere ac præcinere credi volebat. Et quædam, ut ipse prædixerat, eventu comprobata, tantam huic vanitati fidem apud imperitum vulgus fecerunt, ut viventi præsentique tanquam conditionis humanæ modum supergresso, homines divinitatem quandam tribuerent. Et magnam brevi felicitatem, magnum imperium populo Florentino, si in cultu Dei præstitisset, suisque paruisset monitis, pollicenti; magnas item adversariis atque hostibus eorum calamitates, ut divino incitatus spiritu denuncianti, assensus fides-

que perinde ac cœlesti Nuntio Vatique erat. Sed Primores urbis atque adversarii factionis ejus hunc nacti locum, non eam esse civitatis fortunam, anxiè hinc Medicæorum atque exulum insidiis; hinc intestinâ discordiâ ægrè, cujusque nondum satis nova coaluisset libertas, differebant, ut Pontificem Maximum tam alieno tempore, injuriis, & contemptu majestatis ejus lacesserent, cùm deliniendus obsequiis & officiis conciliandus videretur, per quem tum maximè definiendo Pisano bello, recipiendisque Pisis agitarent. Hanc unius contumaciam ac temeritatem aliquando in publicam perniciem erupturam, nisi publicum consilium & auctoritas Magistratuum intercederet, & inconsultos amores vulgi, atque intempestivam cucullati hominis ambitionem confidentiamque compescerent, eumque audientem Pontificis Maximi imperio esse juberent. Simul hæc, simul Romæ augentes omnia in majus ad Alexandrum deferebant: qui quanquam & hominem & rem ferre leviter videbatur, tamen impulsu eorum, missis Florentiam publicè literis civitatem ipsam, non jam Savonarolam incusans dedi eum, sibi postulavit, multa interminatus, si hominem ab se piorum societate & communione submotum, ultra tulissent. Ex his literis post multas inter se civium contentiones, quæ plures dies tenuêre, imperatum tandem à Magistratibus Savonarolæ est, ut & sacris se & concionibus, donec Pontifici Maximo satisfecisset, abstineret. Nec ille publicam civitatis auctoritatem est detrectare ausus. Verùm per Dominicanos suos homines in dicendo exercitatos

exercitatos frequentibus concionibus dabat operam ut plebem in studio sui retineret, & quæ in rem essent, edoceret. Contrà Sancti Francisci Sodales, & veteri doctrinæ æmulatione, & novâ Pontificis in Savonarolam irâ incitati, ad infringendam potentiam ejus auctoritatemque apud vulgus convellendam, cupidè consurrexerant, multaque dicta ejus refellentes, magnis sæpè altercationibus cum Dominicanis rixabantur. Savonarola non multò antè, cùm populum alloqueretur, inter jactationem futura vaticinantis, & nihil doceri ab se, quod cum divinis literis, cumque Dei voluntate non consentiret, affirmantis; se verò pro veritate rerum, quas diceret medias intraturum flammas, inviolatumque inde cœlesti ope abiturum injecerat. Id & Franciscani redarguebant, & tuebantur Dominicani, magnâ utrique vi atque pertinaciâ. Quorum certamen in eum aliquando furorem atque impetum animorum contentione prorupit, ut unus eorum non dubitanter diceret, pro magistri dignitate, ac pro fide ac sententia, quam defenderet, se ipsum in ignem conjicere, certâ spe incolumem evasurum. Idem cùm adversarius haud minùs confidenter de se affirmans polliceretur, conveniunt ambo, ut verusne Vates, an falsus veterator esset Savonarola, periculo vitæ in corporibus suis ignis decerneret; adeo impotenter agitant animos, atque occæcant contentionum ac partium studia. Constat, Savonarolam id ægrè tulisse, & discutere tam insanæ contentionis certamen voluisse: sed quia res in fre-

quenti acta hominum cœtu erat, ut neutri, salvâ existimatione, à promisso liceret discedere, dicta dies est, quâ in medio foro accensum ïgnem populo coram uterque ingrederetur, magnopere erectâ civitate in expectationem atque eventum futuri miraculi. Cùm dies advenisset, completur forum, quod pro Prætorio est latum amplumque, concursu non solùm universi populi Florentini, sed ingentis præterea multitudinis, quæ undique ex vicinis urbibus Florentiam ad spectaculum novæ nec unquam antè visæ, aut auditæ rei confluxerat. Statuta in medio erat lignorum strues, atque hinc Franciscanus, hinc Dominicanus sua membra incendio torrenda, unâ freti divinâ ope ultro daturi (tanta mentes seu fiducia veri, seu pervicacia occupârat) longo suorum ordine comitante aderant. Jamque admoturi rogo ignem erant, cùm nuntiatur Franciscanis instituisse Savonarolam, ut Dominicanus flammas intrans consecratam Christiano ritu panis hostiam manu præferret. Id verò recusare Franciscani, nec ita conventum dicere, atque adeo ne debere quidem in eo de tota simul Religione periclitari, de cujus majestate haud parum apud imperitorum animos detractum iri videretur, si quod naturaliter fieri poterat, illam hostiam ignis absumpsisset. Cùm Savonarola, qui in re præsenti aderat, suum negaret aliter quàm cum sacrata illa hostia discrimen subiturum, atque in eo perseveraret, ita discessum è foro domum est, ut omnes per Dominicanum stetisse crediderint, quò minùs illa con-

troversia experimento ignis transacta fuerit. Hic dies Savonarolæ potentiæ, & mox etiam vitæ finem attulit, documentum, nulli pelago se tam periculosè quemquam, quàm auræ vulgi gratiæque committere. Pari levitate tollunt favore in immensum populares suos, destituuntque. Visus periculum commento hostiæ defugisse, mirum quàm levis inde vilisque à plerisque haberi sit cœptus, quantum dictis ejus fidei detractum, quem religionis & sanctimoniæ laude spectatum, vel ipsum miracula portentaque facturum, crediderant. Ea vero res addidit adversariis ejus animos. Itaque posterâ die excitato fortè tumultu, totâ urbe ad arma concursum est. Quâ re permotus Magistratus, cùm liberandam tandem eo negotio atque ludibrio civitatem statuisset, fontemque illum discordiarum amovendum, ministros cum militibus ad capiendum eum ire jussit. Haud segniter Monachi, obseratis Templi foribus, advenientes aditu prohibent, amicorumque qui accurrerant, receptâ manu vim afferre conantes telis arcebant. Sed sumpserant maximè inimici ejus arma, in quibus longè infestissimi irrupêre, quorum propinqui paulò antè, ob evocatos Medicæos, damnati & supplicio affecti fuerant. Ab his crematæ fores, ac Templum non tamen incruento certamine expugnatum, & Savonarola cum sodalibus duobus in publicos carceres deductus. Neque hanc nacta licentiam hîc constitit ulciscendi libido: Franciscum quoque Valorium, à quo damnati provocationis jure & auxilio novæ

Legis privati fuerant, recipientem se domum assecuti, multis vulneribus, exprobrantes superbiam, advolutos nuper genibus ejus aspernantis, contrucidârunt; uxore quoque ejus, quæ ad protegendum virum domo prosilucrat, interfectâ. De Savonarola quæstio inde habita, additis à Pontifice Maximo judicibus duobus, Romolino Episcopo, & Magistro Societatis Dominicanorum, ne quid per iram aut gratiam in eum consuleretur. Primò inficianti, ac varia nectenti adhibita tormenta: quorum ob mollitiem corporis impatiens cuncta dicitur fassus de se esse. Gravissimum crimen visum, quod se à Deo futurorum moneri, cœlestique jussu ea populo enunciare mentitus, plebis studia ac voluntates falsâ specie religionis captâsset, aut divinum se vatem ferens, impendiò mendacio hominibus imposuisset. Interrogatus, quò hæc cuncta spectâsset fraus, negavit se inde divitias, aut ullos appetiisse honores; id modò quæsitum ab se hac prædicatione sui, atque tam astuti consilii apparatu, ut se maximè auctore publicum Christianæ Reipublicæ Concilium haberetur, in quo suæ ante omnes eluceret sanctitatis atque eloquentiæ laus; & revocatis majorum institutis, & Sacerdotum moribus ad priscæ disciplinæ normam correctis, unus inde maximè veteris restitutæ vivendi rationis atque ordinatæ Ecclesiæ gloriam ferret. Multa, quæ præterea ab inimicis objiciebantur, de interversis pecuniis, de occultis voluptatibus ejus, ac de consiliis clam cum Regibus contra Rempublicam habitis, constat,

facilè diluisse. Sed de fraude impia confessum Romolinus & Magister Societatis Sacerdotio sacrisque solemni ritu moverunt, & capitalium rerum judicibus (nam Sacerdotibus mortis damnare quemquam est nefas) reliquerunt: à quibus cum duobus sodalibus ejusdem sceleris convictis, in ipso foro, fractis cervicibus suspensus, & circumdatis ignibus combustus est. Tanto ad spectandam rem multitudinis atque omnium ordinum concursu, quantum nuper miraculi spes, quod in Franciscanum editurus credebatur, fecerat. Ipse tam fœdæ mortis supplicium, ut constanti animo, ita obfirmato ad silentium subiit: suspenditque de se hominum judicia nullâ voce signove edito, ex quo aut innocentia ejus aut culpa argui posset. Ergo varius, pro cujusque studio, sensuque discedentium ab eo spectaculo sermo, famam quoque ejus ambiguam posteris reliquit. Alii meritas pœnas habere eum simulatæ pietatis, & immensæ ambitionis, quòd non civilibus modò rebus se plusquam cucullatum, & sacrorum curæ & cœlestis sapientiæ studiis deditum, deceret, miscuisset, sed ipsum ascendere cœlum, & divinitatem affectare esset ausus, prædicabant. Alii impatientiâ doloris falsum fateri, quàm inficiando tormentis lacerari, elegisse; sanctumque virum invidiâ ac conspiratione inimicorum oppressum lugebant. Atque hæc adeo opinio multorum animos incessit, ut cineres ex incendio ejus directi, ac domi religiosè asservati à plerisque fuerint; prosecutique carminibus mortem ejus sint præstantia

ingenia: quorum quatuor hosce versiculos propter eorum elegantiam non omiserimus:

Dum fera flamma tuos, Hieronyme, pascitur artus,
Relligio sanctas dilaniata comas
Flevit, & ô, dixit, crudeles parcite flammæ,
Parcite: sunt isto viscera nostra rogo.

Nec inter alios magis quàm inter Dominicanos suos diversa fama fertur. Non sermonibus modò, sed editis quoque libris oppugnatus defensusque; manetque lis ne in hanc quidem diem sedata, aut dirempta. Scripta ejus leguntur, in quibus valde probatur libellus, qui Crucis Triumphus inscribitur, quo veritatem Christianæ pietatis fidemque præclarè est visus asseruisse.

DE
JOANNE LEIDENSE.
ANABAPTISTARUM REGE
APUD MONASTERIUM.

MAGNITUDINE ac novitate sceleris meruit ut cum illustribus viris memoraretur Joannes Leydensis Batavus sarcinator, qui adeo humili ab artificio ad invadendum Regium nomen processit, ut sordidiorne ipse fuerit, an atrocius facinus sit ausus, haud facilè discreveris. Nec verò ipsius, quàm rationis, quâ sibi etiam ad opes ac potentiam munivit, magis dispudeat. Nos, quia nova ac multis nobilitata flagitiis res est, repetitam ab initio, pro instituta tamen brevitate trademus. Ex quo, quantum valeat error, & ubi sacrorum ac religionis arbitrium vulgus invasit, in quàm tetras & quàm absurdas superstitiones labatur, intelligi facilè ac perspici poterit. Initium turbandi res sacras, unde tantum Christianæ Reipublicæ est vulnus impositum à Martino Luthero, in Leonis X. Pontificatu est ortum. Hic Islebiæ, ignobili Saxoniæ pago, humilibus parentibus ortus, viginti natus annos, subitâ religione

correptus cucullum induerat, ſeque in diſciplinam Auguſtinianorum tradiderat, tantumque in literarum atque eloquentiæ ſtudiis profecerat, ut diſertiſſimus Germanici ſermonis haberetur: nam quæ Latinè ſcripſit, planè inquinata ſunt & barbara. Quâ laude atque exiſtimatione ſui inflatus, & vitio gentis ferox & inſolens, ab concepta repulſæ indignatione eò audaciæ proceſſerat, ut Pontificis Maximi majeſtatem frequentibus concionibus aſtutè carpere non vereretur. Et paulò pòſt Principum quorundam Germaniæ novis rebus ſtudentium favore ad tantam eſt inſaniam elatus, ut ſacratarum Legum jura omnia polluere ſit aggreſſus. Verùm etſi detorſerit ipſe multas divinarum literarum ſententias, multaque ſacrorum inſtituta convulſerit; tamen in eo maximè exitioſus ac peſtifer fuit, quòd ſpretâ Eccleſiæ auctoritate, quâ veluti vallo ſacrorum fides continetur muniturque, religionis clauſtra refregit, aggeremque reſcidit, quo patefacto immenſus hic errorum Oceanus irrupit, at tot Chriſtiani nominis Provincias Regnaque inundavit, tot monſtra feraſque, tot diſtortas ac perverſas opinionum formas invexit. Siquidem laxatâ atque ſentiendi atque opinandi licentiâ, alii cupiditate atque ambitione, alii odio iraque, alii imbecillitate ac errore, novas ſibi quiſque religiones ex ſacrorum librorum interpretatione effinxit. Igitur ab eodem hoc capite ac fonte Luthero cùm multæ aliæ ſectæ, tum ii qui ab re Anabaptiſtæ ſunt dicti, profluxerunt. Hæc natio ex plebeis maximè hominibus, agreſtibuſque conflata, incredibile memoratu eſt,

quibus

quibus se superstitionibus obligârit. Ante omnia abolendum baptismum, quo infantes initiati affectique sunt; ac tum demum eâ salutaris aquæ ablutione utendum docent, cùm rationis usu ac luce illustrata mens mysterii ejus vim intelligere, & ad animum transmittere possit. Homines, aiunt, naturâ liberos nasci, & hanc Evangelii legibus confirmatam, & ex æquo omnibus tributam libertatem esse; proinde non opibus, non honore, non potestate ullâ præstare aliis quemquam oportere. Reges, Tyrannos atque alieni juris rerumque usurpatores esse: item injustos reliquos omnes Magistratus; nec ulli homini aut legi parendum, nisi quas Deus ipse sacris in libris sancivisset. Nihil propriè cujusquam, omnia omnium esse. Parsimoniâ ac labore vitam sustentandam, procul luxuriâ ac voluptatibus: &, ubi disciplina viget, conferunt in commune omnia, & communi sumptu aluntur. In Marcomannis, quam hodie Provinciam à flumine Mora, Moraviam dicunt, mediam inter Hungariam & Bohemiam, magnus est eorum numerus. Feruntur à Magistratibus, quod agros summâ industriâ colunt. Mihi eam gentem peragranti, & cum aliquot eorum collocuto, non literarum modò atque omnis doctrinæ expertes, sed imperiti prorsus & ad omnia rudes sunt visi; tantùm vitam in labore innoxiam agunt. Hinc obstinata illis imbibitæ semel animo opinionis fides, à qua nulla ratio eos, nullius auctoritas, ac ne præsens quidem suppliciorum metus deduxerit. Operas fodiendis agris locant, mercedem ad eum qui huic rei præest, afferunt, à quo necessaria

in victum accipiunt. Nec semel accidisse, narratum est mihi, ut custos publicæ pecuniæ, eâ interceptâ, aufugerit. Matrimoniorum nulla sanctitas illis; singuli plures uxores habere, nec adulteria ullo in probro aut delicto ponere dicuntur. Cujuscumque formam concupieris, eâ fas potiri, dum te numinis instinctu, non libidine dicas concubitum appetere. Augere hominum genus, & propagandæ studere soboli, maximè Deo acceptum dicunt: & quosdam, ferunt, noctu in Templum promiscuam congregare mulierum hominumque multitudinem, extinctisque luminibus, nullo discrimine aut cognationis aut ætatis, quam cuique sors obtulerit, cum ea coire: ut procreandis liberis, non voluptati operati videantur. Sacrorum non alias ceremonias cultusque norunt, quàm in unum convenire locum, atque ibi prolatos in medium divinarum rerum libros legere. Tum qui dicendi peritior inter illos, orationem habet, quâ & interpretatur aliis, si quid obscurius inciderit, & omnes in susceptæ disciplinæ fide confirmat. Andreas Carolostadius, unus è primis Lutheri sectatoribus, brevi dedignatus Magistratum, ab ejus doctrina discedens, anno M.D.XX. renovari baptismum, nec ulli nisi adultâ & confirmatâ ætate tribui docuit. Sed longè maximum incrementum à Thoma Muntzero hic error accepit, qui ingenio proçax, nec minùs vafer, & facundus in concionibus, quàm ad omnia audenda projectus & confidens, cùm & ipse à Luthero descivisset, pariter & dicta ejus refutabat, & in Pontificem Maximum, quod tum valde populare erat, invehe-

batur; & prorſus facere, non ſequi ſectam geſtiebat; atque ultimæ ſe plebi inſinuans, & maximè agreſtium imperitos animos captans, ita Germaniam prope omnem obierat, ut paſſim novæ ſuperſtitionis virus diſpergeret, & ubique magna ſeditionum & conjurationum ſemina jaceret; cùm ruſticanos homines gravi ſervitute preſſos, miſerando eorum fortunam, increpandoque Principum ac Magiſtratuum ſævitiam, ſuperbiamque, ac inexplebilem ſitim, miſerorum ſanguinem fortunaſque ſugendi, & brevi lætiora pollicendo, magnopere ad cupiditatem ac ſpem novarum rerum erexiſſet. Adjuvabant hominis conſilium, quanquam aliò ſpectarent Lutherus ipſe ſociique ejus, qui & omnibus concionibus vulgi gratiam occupantes, Principum aliorum ſegnitiem, aliorum vim ac tyrannidem incuſabant, & editi ab his ſeditioſi libelli, propter rerum, quas docebant, novitatem, omnium manibus verſabantur. Quibus ex rebus anno M. D. XXV. ille tandem agreſtium tumultus erupit, qui Germaniam omnem in magnum inſignis alicujus accipiendæ cladis atque amittendæ dignitatis diſcrimen conjecit. Quòd ſi Muntzero aliiſque furoris ejus miniſtros pares, ut concitandæ, ita regendæ multitudinis artes fuiſſent, magno civili ſanguine exundatura Germania fuit. Nam quantæ ſeditionis vires fuerint, numero cæſorum; quanta omnium alacritas atque ardor ad repetendum jus ac bello vindicandum, temeritate eorum licet æſtimare: qui ſine conſilio, ſine duce, veluti ſi in capiendis, non tractandis armis ſita vincendi ratio

esset: ita inconsideratè ac temerè sunt coorti. Et quanquam improvida atque incondita turba nullo imperio, nullo rectore, tantùm ferociâ atque impetu ageretur; tamen priusquam oppressi sunt, multis locis, cædibus, rapinis, incendiis maximè Templorum sunt grassati, multæque Provinciæ direptæ ac vastatæ ab iis sunt. Cùm vis atque motus major esset visus, quàm ut singularum civitatum Regulorumque opibus sustineri posset, habiti Germaniæ Conventus, collatæque in commune vires. Nam Germania est omnis distributa in partes decem, (Circulos ipsi appellant) ac suum quæque separatum Concilium habet, ad quod de communibus rebus, pace belloque, seu conferenda tributa, seu tuendi fines sint, refertur. Primùm à Suevis seditiosorum fractæ vires, tribus eorum millibus apud Lipem, & octavo pòst die ad Valtingam mille quingentis interfectis. Tum Gulielmus Dux Bavariæ quinque, & Palatini & Virtembergenses supra sex millia; & Diopoldus quidam à Petra, mille quingentos ceciderunt. Et ab Antonio Lotharingiæ Duce tanta est edita strages, qui dispersos, & in plures distractos manus est aggressus, ut ad sex & viginti millia occisa ab eo dicantur. Lantgravius Hassiæ mille; Saxoniæ ac Brunsvicensium Duces sex millia trucidârunt; Item alia alibi, ut interfecta eo tumultu sexaginta millia hominum credantur; supra ducenta millia in armis fuisse. Quæ multitudo si nacta Duces esset, pervertere Germaniæ statum potuisse non dubitatur. Captus & Muntzerus in Turingia est, qui cùm in caupona se sordido lecto,

morbum ſimulans abdidiſſet, prope fuit ut eo commento perquirentes falleret. Agnitus extractuſque, ubi fugæ ac vitæ ſpem omnem intercluſam vidit; tum verò non Lutheri modò rationem, ſed ſuam quoque condemnâſſe, quidam auctores prodidêre, ſeque non errore, ſed ambitione & cupidine ad ea deſcendiſſe profeſſum, ac veram Religionis fidem, & colendi ritè Deum doctrinam non alibi quàm in Romana Eccleſia inveniri, palam eſſe teſtatum. Leve ac prope rejiciendum ſcelerati hominis teſtimonium, qui non opinione deceptus, ſed prudens ſcienſque cupiditatem parandi opes, & nominis ſui famam propagandi, religioni ac fidei, pro qua mori pulchrum & ſalutare habetur, antetulerit; atque infinitum hominum numerum ab ea colendæ pietatis ratione abduxerit, quam demum ipſe, effuſo menti præſentis ſupplicii metu, ſerò agnovit. Sed à Lutheranis vel ob id acerbiùs tortus, & omnibus cruciatibus pro merito necatus eſt. Tot cæſis hominum millibus, magis ſeditio atque tumultus oppreſſus eſt, quàm labes ſuperſtitionis extincta, ingentes manſêre reliquiæ, manavitque contagione morbus in dies latiùs; maximè Holandiam (hanc Batavos coluiſſe olim putant) Friſiam, & circumjectas inſulas corripuit. Inde in VVeſtphaliam tranſgreſſus, fœdum illud Monaſterienſe Regnum, Regemque peperit, de quo dicere nos inſtituimus. Eſt VVeſtphalia Germaniæ regio haud ignobilis, inter Viſurgim & Rhenum, Friſios attingens; Bructeros Angrinarioſque eam olim tenuiſſe Germani auctores tradunt. Munſter ipſi Urbem, gentis caput

appellant, & situ, & mœnibus, & publicis privatisque ædificiis, & incolarum frequentiâ inprimis nobilem. Carolum Magnum condidisse aiunt, Saxonibusque objecisse, dato Episcopo Lugdero spectatæ sanctitatis viro, qui barbaros ad Christianæ pietatis fidem traduceret, paulatimque feros atque indomitos animos Religione molliret, nomenque ab insigni Templo ac Monasterio ab eodem Carolo ædificato accepisse; & hodie quoque in ditione atque imperio Episcopi, ut pleræque civitates Germaniæ, manet. In hanc urbem fundente se assiduè latiùs per Germaniam Lutheri disciplinâ, Bernardus quidam Rotmannus concionatum Lutheri missu venerat; qui benignè hospitio à paucis consilii conscius acceptus, primò cœtus convenientium ad se habuit; deinde excitis audiendi studio pluribus, cùm hominem magna jam multitudo (ut facilè vulgus novis ducitur rebus) sequeretur, nequicquam repugnante, & mox etiam favente Magistratu, in foro concilia concionesque instititit habere, donec pulsis veteribus Sacerdotibus, aut metu se non commoventibus, Templa quoque urbis occupavit; accitisque aliis Doctoribus, populum omnem à cultu Catholicæ pietatis avertit, Episcopo, non ut oportuit, initio se hominis cœptis objiciente. Paucis inde interjectis diebus Monasterium ex Holandia venit Joannes quidam Leidensis, ab oppido in cujus agro ortus erat, cognomentum adeptus, homo patriâ suâ ignobilior, ac mortalium postremus, qui victum resarciendis vestibus quæritare esset solitus. Hic nullâ eruditione, quippe qui legere vix

sciret, nullâ instructus ingenuâ arte, eâ dignitate inter Anabaptistas erat, ut ad eum ferè primas illi deferrent. Hic ergo plebem à Catholicæ fidei placitis, veluti Religionis arce abductam opportunè nactus, ac in sui generis infimorum hominum amicitias aurésque naturali ad id facilitate penitus influens, multos quotidie in suam sententiam deducebat. Biblia, quo nomine ferè sacros libros vocitamus, in Germanicum versa sermonem in manibus semper ferebat. Omnibus nunc antiquorum Vatum, nunc Christi ipsius ex Evangelio recitans dicta, & cum his quæ ipse docebat, conferens; ignarum ac stolidum vulgus ita in sui ac disciplinæ studium convertit, ut abjectâ, quam nuper tam cupidè amplexati fuerant, Lutheri doctrinâ, omnes se ad Anabaptistas Leidensemque conferrent. Qui ubi suam multitudinem esse, seque animorum vulgi potiri intellexit, ipsum quoque Rotmannum sæpè appellando, in sententiam suam pertraxit, atque ex æmulo atque adversario socium ministrumque insaniæ suæ fecit. Nam ille dejectum se loco cernens, retinendæ dignitatis causâ, quam modò ducebat, sequi ultro multitudinem statuit. Addidêre socios se & alii Lutheranæ sapientiæ magistri, assueti concionibus, nec tractandi oratione vulgi animos, imperiti, Hermannus Stapredus, Kniperdolingus, & Joannes Mattheus. Hunc & Leidensem summos esse vates, ac divino Spiritu afflatos præsciscere ac præcinere futura, persuaderi sibi credula plebs est passa. At Magistratus civitatis ac primi civium his attoniti, & quorsum res esset eruptura, verentes,

ferò & poſt amiſſum jam omne jus excedere urbe, Anabaptiſtis juſſerunt: quo facto ſeditionem quam metuerant, maturârunt. Nam Mattheus, ſimulato fanatico furore in publicum proſiluit, ac diſcurrens per urbem exclamat, ultima impendere, adeſſe divinam ultionem, niſi expiâſſent ſe omnes ac laviſſent novo baptiſmate. Per hæc concita plebs, quæ quiſque domi habebat, telis arreptis, occupant forum, adverſarioſque urbe pellunt. Tum multitudinem omnem ex agris evocatam in urbem introducunt, ac refractis armamentariis, adminiſtrante impigrè omnia maximè Leidenſe, arma agreſtibus diſtribuunt: bona civium quique diſceſſerant, quique ſuſpecti erant, diripiunt, repugnantium cædem faciunt, civitatem ac Rempublicam in ſuam poteſtatem redigunt, ordinantque arbitratu ſuo; ſi ordo ac ratio ulla in ſumma rerum omnium confuſione eſſe potuit. Templa fanaque omnia ſpoliant, ac pleraque diruunt, niſi quæ ſibi aut in horreorum uſum, aut conciliis plebis habendis reſervârunt; ex his amotæ aræ, diſturbata Dei ac Divorum ſimulacra incenſaque ſunt, & omnia ornamenta detracta. Edictum inde omnibus urbis partibus capitis ſtatutâ pœnâ his qui non paruiſſent, ut quod quiſque auri argentique, aut divitis ſupellectilis domi haberet, in publicum conferret, certis ad hæc arripienda ædibus deſignatis. Item quicquid frumenti, frugumve fuit è privatis domibus in publica horrea comportari juſſum. Secundùm hæc, libros omnes omnis generis publicos, privatoſque deferri in forum, ac tantùm ſacrarum literarum volumina ſervari

vari jubent, congestosque in unum acervum flammis absumpserunt. Atque idem Mattheus vates abdentibus quid divinam iram denunciabat; & cùm diligentes ejus rei exploratores instituisset, quæ occultari compererat, eá divinitus sibi enunciata simulans, apud quos deprehendisset, in eos nullâ veniæ spe, ut cœlestis numinis violatores, animadvertebatur; tantaque dominantium severitas erat, ut non factorum modò, sed dictorum quoque supplicia exigeret: Siquidem juvenem per lasciviam ac jocum vaticinationes irridentem, comprehendi statim, abductumque in concilium plebis, strangulari protinus jusserunt. Quibus rebus tantus erat incussus omnibus metus, ut illam hominum colluviem sibi atque imperiis suis egregiè parentem haberent. Leidensis, cujus inter omnes eminebat auctoritas, triduum non à publico solùm, sed ab omni hominum conspectu in abditum secessit, atque inde demum prodiens, simulat se divinis rebus operatum, & à Deo, quæ fieri vellet, admonitum. Ac Kniperdolingo nudatum gladium tradit, tuerique justitiam jubet. Duodecim viros creat, penes quos administrandæ publicæ rei curam esse jubet: legem de connubio, pluribusque ducendis uxoribus sancit; & ut magni legum latores solent, ne quid cæteris præcipere, quod non facturus ipse esset, videretur; delectas tres puellas confestim sibi matrimonio jungit. Alia item, ut conducere rebus visum, instituit; quæ omnia à Deo doctum se jurejurando confirmavit: tanta & impudentia mentiendi illi, & aliis credendi facilitas fuit. Seditio quorundam

novas aſpernantium leges eſt orta, concurſumque ab armatis in forum, & captus Kniperdolingus & aliquot è duodecim viris. Id verò facinus Leidenſis multitudinem multò majorem ſecum trahens adeo atrociter vindicavit, ut ſeditioſorum quinquaginta ſupplicio affecerit, & in aliquot ad palos colligatos collineari ſclopis, & trajici ac lacerari plumbeis glandibus juſſerit. Jam Leidenſis cuncta ad ſe traxerat: nam & oppreſſa ſeditio, punitique ſeverè auctores, & conſtitutæ leges, & dati legum cuſtodes, majorem in ipſo poteſtatem eſſe, quàm quantam impartitus aliis fuiſſet, declarabant; magiſque nomen imperii illi, quàm vis deeſſe videbatur. Id quoque jam aſſumere maturum ratus, & certus, nec duodecim viros, nec Kniperdolingum præventos à ſe, obligatoſque beneficio auſuros ſe opponere, & multitudinem facilè approbaturam, hominem idoneum è numero vatum ſubornat, & quæ fieri vellet, quove modo, ut ſui quoque regni Deus auctor fieret, oſtendit. Vates (ut erat inſtructus, populum in forum ad concionem vocat: adſtitiſſe ſibi numen narrat, ac ſe juſſiſſe nunciare illis, quàm docti eſſent, pietatem colerent, auctorique ejus gratiam referrent. Deum enim ita velle, ut Joannes Leidenſis debellatis omnibus Regibus, populis omnibus ſubactis, orbis terrarum imperio potiretur, ſanctiſſimaque Religione ac legibus victos formaret. Proinde hominem Deo acceptum ipſi Regem ſibi conſtituerent, eique dicto audientes eſſent. Sive tanta nuncianti hæc fides fuerit; ſive pro ſe quiſque Leidenſis gratiam præripere, quem jam regnare

intelligebant, properârit; assentientibus læto clamore proximis, omnes eum Regem salutant, sublatumque humeris in editiori loco, ut conspici salutarique ab omnibus posset, locant. Ille tumultu sedato, ac facto silentio, tacitus, corpus prosternens humi, procubuit; rursusque attollens, nixus genibus, vultum manusque in cœlum intendens, diu immotus stetit. Deinde ut invitus ac refugiens subire regnum, ut onus videretur, affirmat, id ita fore sibi multò antè à Deo significatum fuisse; sed reticuisse se ac celasse eos, ut saltem differret quod declinare non posse sciret: Postremò suscipi à se Dei jussu regnum, nec aliter illud quàm ex ipsius jussis monitisque Dei esse gesturum profiteretur. Haud equidem sum nescius, commentitia hæc & fabulæ similia legentibus visum iri: quibus me quoque ipsum adscribere, qui apud alios legi, nisi & non dubii auctores traderent, & res minimè vetusta esset, & ego in ipsa Monasterii urbe multa vestigia harum rerum aspexissem, & cum iis essem locutus, qui non meminisse solùm, sed etiam interfuisse se dicerent. At Leidensis in spem (ut sui crediderant) subigendi imperio suo omnes terras, suscepto Regis nomine, Regum quoque more omnia circa se disponit. Abrogatâ duodecim viris potestate, ex iis aliisque, ut quemque ætas aut ingenium commendâsset, consilium sibi deligit; & id quoque magnifico vocabulo, Senatum appellat. Aulam Aulæque ministros pari vanitate designat. Alios Præfectos Regiæ Domûs, alios scrinii Magistros dicit, alios apparere sibi, alios alia curare jubet. Satellites item,

ſtipatoreſque corporis ad cuſtodiam ſui adhibet. Atque ipſe aſſumpto diademate, atque argenteo baculo in purpura auroque (ut ornatu quoque luderet Regem) procedit. Apparatus ſacrorum, ac veſtes, quibus amiciri aræ, & res divinæ fieri conſueverant, detractas ſacrariis, in ſuum verterat cultum: ut qui nuper conſuendis agreſtibus tunicis vitam toleráſſet; huic regium fœdanti nomen, chlamydes ex auro, ſacrataque veſte fierent; adeo à pagano Sartore, omnibus ſimul divinis humaniſque rebus eſt inſultatum. Duos dignitate atque formâ inſignes pueros ex eorum numero, quos ad domeſtica miniſteria, more Regum ſibi aſciverat, prodeuntem in publicum anteire ſe in equis jubet, atque alterum elatum dexterâ ſacrorum librorum volumen; alterum nudatum enſem præferre. Quo volebat intelligi, daturum ſe Orbi leges quæ iis libris continerentur, atque in repugnantes armis vindicaturum. Eodem quoque modo eminere tollique inter reliquas feminas, Reginas ſuas voluit, quarum numerum ad quindecim auxerat. Sedem quoque ac tribunal ſibi in foro quàm editiſſimum ornatiſſimumque erigi mandavit, atque ex eo jus populo reddebat: quæ magis maleficiis puniendis, quàm diſtrahendis dijudicandiſque controverſiis juriſdictio exercebatur. Neque enim lites erant inter eos ullæ, quarum ſtirpes verba Meum, Tuumque, lege ſublata, & omnia in commune habita exciderant. At Franciſcus VValdeckius civitatis Epiſcopus ad recuperandum quod per inertiam amiſerat imperium, animum aliquando intendens, cùm fini-

timos Regulos populosque docuisset, interesse omnium, nefarii exempli rem ultum ire, exercitum comparaverat: cui, præter civitates quæ VVestphaliæ concilii sunt, & Coloniensis Archiepiscopus & Clivensium Regulus, & proximi Belgæ auxilia miserant. Sed cùm infestis copiis, pluribus simul locis ad mœnia subiisset, magnâ Anabaptistarum virtute undique est repulsus; repetitis per aliquot dies majori semper vi impressionibus, majori semper detrimento suorum, recipere in castra milites est coactus. Igitur irritâ spe per vim expugnandi urbem amissam, & mœnibus validam, nec minùs constantibus animis defensam, reliquam cogitationem ad obsidionis consilia convertit. Castellis idoneis locis ædificatis, & in plures stationes exercitu distributo, oppidum circumsêdit. Anabaptistæ, quanquam nullius externi, aut bello exercitati militis præsidio juvarentur, nec præter agrestium multitudinem, & oppidanam plebem aliud robur in armis haberent; tamen tantum ardoris ipsa superstitio faciebat, tantaque industria Leidensis, tamque ad omnia vigilans cura fuit, ut & oblatam veniæ spem rejicerent, & non à muris solùm repulerint Episcopum, sed animorum satis etiam ad erumpendum, tentandasque hostium stationes, sæpè habuerint. Hic ad provisam antè obsidionem tolerandam, magnam commeatûs omnis generis copiam in oppidum comportaverat; mœnia &, sicubi collapsa essent, refecerat, & novis munitionibus ex usu excitatis, egregiè adversùs vim communierat; quicquid totâ urbe aut publicè aut privatim armorum fuit, juventuti

distribuerat, ac delectu habito militarem omnem ætatem centuriaverat, in cohortesque descripserat, datis Centurionibus Præfectisque quibus parerent. Et post assumptum nomen Regis, delectis ex omni numero duodecim, quorum eminere virtus scientiaque in re militari videbatur, curam summamque belli commendavit, ac suam cuique partem mœnium, quam defenderent, attribuit. Et ut incitaret honore virtutem, omniaque pro majestate novi nominis instituerentur, eos, quæ proxima regiæ amplitudini dignitas habetur, Duces appellavit: & quò magis sibi ac Reipublicæ firmaret, spe ac promissis ingentibus oneravit, brevique ad maximas opes imperiumque evecturum se illos est pollicitus. Intermissâ mœnium oppugnatione, Episcopus id modò cum cura cavebat, ne quid commeatûs in oppidum importaretur; domituram famem, quos expugnare arma nequîssent, satis credens, nec diu suffecturam tantæ multitudini alendæ antè convectam rem cibariam. Tam segne bellum Leidensis principio adeò contempsit, ut quotidie suos ad serenda cum hostibus certamina ultro portis emitteret; verbisque imbellis viri Ducatum illudens, magis condendis religionibus, moribusque novæ disciplinæ formandis, quàm belli negotiis occuparetur: certus, haud quaquam duraturos in bello tamdiu hostes, quantum ipse frumenti, ad frustrandam spem eorum, in urbe haberet. Verùm ubi perseverantiùs opinione suâ continuari obsidionem videt, duo de triginta homines, quos maximè fidos sibi, & ardentes studio novæ sectæ nôrat, ad alios circa

populos ſollicitandos mittere ſtatuit. His in occulto eadem ſingulis mandata dedit, ut ubique quantas quiſque poſſet, manus cogerent, & ad opem ferendam obſeſſis, loco dieque inter ſe dicta, convenirent. Palam diſſimulatâ causâ fingit, ſe cœlitus admonitum, juſſumque à Deo eos in varias terrarum partes, ad propaganda ſacrorum quæ ſola divino numini accepta eſſent, inſtituta dimittere. Hic enim perpetuus illi mos fuit, nihil publicè agendi cujus non Deum auctorem faceret. Cum his igitur in publico convivatus, hortatuſque eos ut divinâ freti ope fortem ac diligentem operam Deo ac Religioni navarent, ac multis laudibus proſecutus, abire juſſit. Qui noctu egreſſi oppido, cùm vigilias hoſtium fefelliſſent, diverſi proficiſcuntur. Nec vana Leidenſi hæc fraus fuiſſet, niſi in agris hominum cœtus habentes, concitanteſque ad arma multitudinem, comprehenſi quidam, atque eorum indicio inventi alii captique immaturam rem corrupiſſent: qui tormentis confiteri fraudem inopiamque obſeſſorum adacti, quia nemo ab prava qua imbuti erant opinione, abduci potuit, ſtrangulati omnes, ac flammis cremati ab ipſis quoque Lutheranis ſunt. At non inopia ſolùm, ſed fames etiam urgere obſeſſos cœperat; jam frumentò omni, frugibuſque abſumptis, ægrè plebs vitam tolerabat, voceſque orantium primores, ut ſaluti civitatis conſuleretur, audiebantur. Quas Leidenſis voces non conſolando fractos debilitatoſque animis, ſed pœnarum ac ſuppliciorum atrocitate compeſcebat, adeo ſeverè, ut cùm conſpirâſſe quoſdam in necem ejus depre-

hendisset, septem & quadraginta eorum jugulari in medio foro jusserit. Et cùm item unam Reginarum, quam inprimis caram habebat, tot miserorum calamitate vix animam trahentium, & corpora diuturno confecta jejunio passim per omnes vias sternentium permotam, id quidem haud quaquam arbitrari se gratum esse Deo dixisse, delatum ad eum esset, vocari eam, adducique protinus in mediam concionem jusserit; atque omnibus coram increpitæ, quòd ex qua domo exempla constantiæ peti conveniret, inde impiæ voces solvendo imperio prodiissent, statim vinciri post terga manus, ac nudari collum, seque inspectante flenti, miserabiliterque viri fidem per tori societatem imploranti, gladio cervices cædi atque interfici imperavit: Triste circumfusæ concioni spectaculum, sed utile, ut in tali re documentum sanciendæ reliquorum fidei, & ad ultimam famis atque inopiæ patientiam firmandæ. Tantus enim ex sævitia Regis metus omnes incessit, ut taciti fatum suum opperirentur, & pro se quisque tolerandæ vitæ remedia exquireret. Quod terræ inter hostium castra, urbemque circa mœnia fuit, ligonibus invertêre, & raparum leguminumque injecêre semina; multisque ea res per æstatem subsidio fuit. Postremò cùm equorum jumentorumque omnium carnibus se substentâssent, iis quoque consumptis, canes, feles, mures consectabantur; nec ullum erat tam immundum animal à quo abstinerent. Atque eò demum est ventum, ut pelles coriaque macerare, ac fervidâ mollire aquâ, & mandere conarentur: herbas radicesque omnis generis,

generis, & quicquid muris, parietibusque obnasceretur, avidè comederent. Senum atque inutilis ætatis turba, cùm oppido emissa ne ab hostibus quidem reciperetur, per omnes passim campos deficientibus viribus strati exanimabantur. Multi in ipsa urbe, humanis quoque cadaveribus eorum quos aut fames aut morbus absumpsisset, aluisse sese feruntur. Leidensis cùm metu continebat omnes, tum variâ spe ducebat, brevi affirmans fore, ut sibi ingentes copiæ auxilio venirent, quibus non summoturus modò obsidione hostes, sed debellatos ditioni suæ subjecturus esset. Quod adeò pro non dubio asseverabat, ut victoriæ præmia ante bellum divideret suis, nominaretque urbes & oppida, quæ cuique daturus dono esset. Sed & præcepisse dicitur illis, ut in acie Philippo Lantgravio Hassiæ, Lutheranæ factionis Principi, & viro magnæ inter Germanos dignitatis parcerent, quòd eum transiturum in partes, & fidelem sibi operam ad reliqua navaturum, certum haberet. Atque hæc sibi cœlestibus monitis, visisque affirmari docebat; Deumque; ut ipsorum potentiam fidemque experiretur, circumsideri eos, & illâ ad tempus inopiâ anxios habere voluisse. Sed quanquam ille omnia ad Deum referre, unaque divinorum promissorum fiduciâ niti se credi volebat, haud tamen segniter, ut cœlo sibi delaberentur auxilia, expectabat; sed occultis nuntiis assiduè Hollandos Frisiosque sollicitabat, à quibus ei non dubia nec vana spes maturæ opis afferebatur. Nam in iis gentibus latissimè diffusa illa Anabaptistarum hæresis erat, & magno studio cu-

raque eximendi periculo suos tenebantur. Ab his clam missæ tres naves armis, viris, commeatu onustæ non fefellêre Belgas, & motus eorum, & maria observantes: Quas Amsterdamo nobili Hollandiæ portu profectas, ut Oceani sinu, cui Zuderseæ est nomen, transmisso inde terrestri itinere per Frisios in VVestphaliam, Monasterium penetrarent, assecutus cum classe Georgius Scenchius, Belgarum Præfectus, perforatas magnis tormentorum ictibus, cum rebus hominibusque in medio mari demersit. Nec tamen ea res terruerat obstinatos, liberassentque Leidensem, & magnum belli incendium in Germania excitassent, nisi intensis in id Magistratibus in ipso conatu apparatuque moliendi movendique res, pluribus simul locis oppressi punitique fuissent. Continuabatur alterum jam annum obsidio; nec minùs qui oppido inclusi erant, quàm qui foris castra habebant, hujus tam diuturnæ ac inertis militiæ tædium cœperat; multique quotidie è castris in vicina oppida dilabebantur, bellumque paulatim deserebant. Quod intelligens Episcopus, fatigando precibus Germaniæ Principes, monendoque, ne tam dirum nefas, & in omnium capita recasurum si inultum esse paterentur, negligerent, tenuit ut Concilium gentis Ulmam cogeretur, in quo majora illi auxilia decreta missaque sunt. Quæ cùm advenissent, quanquam satis virium visum omnibus esset, ad urbem aggrediendam, afferendamque vim mœnibus; tamen ne milites efferatis desperatione ac rabie belluis objicerentur; & quia Episcopus servari civitatem cupiebat, ne frustrà recepta

inde ab se esset, si expugnatam armis milites diripuissent, exinanitaque sibi, ac militari licentiâ vastata traderetur, communi sententiâ decernunt, ut in obsidionis consilio perseveraretur: sic enim sine ullo vulnere venturam in manum non dubitabant. Itaque & circumdata, clausaque arctiùs omnia, ut ne singulis quidem aditus egressusque ex urbe pateret; & subire quidam ad muros, & animos per colloquia tentare jussi. Sed Leidensis gravi edixerat pœnâ, ne quis se inconsulto cum hoste colloqueretur. Ipsum ergo Leidensem appellari placuit, si fortè oblatâ impunitate ad dedendam urbem adduci posset. Vilgericus Obersteinus, nobilis Germanus, qui auxiliaribus copiis præerat, ad colloquium cum Anabaptistarum Rege venit, egitque cum eo, ut restitueret Episcopo urbem: In quo rem gratam facturum Germanorum genti aiebat; & pollicebatur publicâ, suâque interpositâ fide, ei omnibusque qui eum sequi voluissent, tutò quò vellent abeundi potestatem futuram. • Virum & nobilitate generis, & militiæ honoribus præstantem, adeò agrestis & barbarus Rex contempsit, ut scurrilibus derisum verbis ultro ad transeundum invitaret, atque non ipsi solùm, obsidentibusque militibus, sed universæ Germaniæ minitaretur. Tantum illi aut spei supererat, aut stolidæ superbiæ animus morti obfirmatus faciebat. Sed inopia famesque non vulgus solùm jam plebemque premebat, verùm ad ipsum quoque pervenerat Regem Ducesque; nec tolerari ultrà posse videbatur. Profitetur unus Præfectorum, Langhenstratus nomine, cui fidebat Rex plurimùm, se per-

hostium stationes evasurum, & intra quartum decimum diem cum aliquo commeatu subsidioque rediturum. Dimissus à Rege collaudatusque clam in castra hostium venit, collocutusque cum Episcopo & Vilgerico, suam suorumque incolumitatem pactus, tradere urbem pollicetur. Deligitur nox Joanni Baptistæ sacra, ut cujus Divi manu primum Christi Dei capiti infusum baptismum fuisse divinæ Literæ tradunt, ejus festo die de baptismi violatoribus pœnæ caperentur. Langhenstratus ad obsessos reversus, comparatam ab se manum, doctamque quà potissimùm, quove tempore accessura ad oppidum, vitaturaque hostium stationes esset, & omnia, ut res visa poscere, composita refert, seque præcessisse ad eos excipiendos introducendosque dicit. Leidensis suos certiores facit, commeatum cum novi ac recentis præsidio militis adesse; sic Deum sibi per quietem significâsse, proinde bono essent animo, lætioraque in dies expectarent. Cùm dicta nox advenisset, proditor qui portam quæ Crucis dicitur, custodiebat, monet suos, ne se commoverent si intrantes armatos sensissent; se enim subsidium, commeatumque in urbem eâ nocte intromissurum. Ita Germanos patefactâ portâ, introducit. Ingressi sub signis paulò ante lucem, silenti agmine ad occupanda idonea loca vadunt; tum sublato clamore, proximas stationes, obviosque trucidant. Nec Anabaptistæ à fortuna deserti, proditique à suis, non memores pristinæ ferociæ cecidêre. Multis in urbis partibus aggregantes sese, cruenta cum hostibus certamina conseruêre, circumventi undique cæsi-

que. Haud ſpernendus numerus ſe in forum conglobaverat, unde ad viarum oſtia audaciſſimè pugnam ciebant. Verùm creſcente hoſtium multitudine, cùm integros atque impetu victoriæ ardentes, victos jam ſe & fame enectos diu ſuſtinere poſſe diffiderent, non tamen ante pugnandi finem fecêre, quàm pactâ ſalute in fidem recepti ſunt. Multi tamen eorum veniæ ſpe abjectâ ultro ſe hoſtium telis obtulerunt: in quibus fuit Rotmannus, qui primus civitatem ab Epiſcopi ſui fide averterat. Rex, quòd alterius victoriæ inſtar fuit, cum Kniperdolingo & Joanne Matthæo vivus in hoſtium poteſtatem pervênit. Magna ſine diſcrimine ullo ætatis aut ſexûs ab incitato & parcendi neſcio Germano milite, totâ urbe eſt edita cædes; cùm æquè Lutherani noſtrique ad extinguendam exitiabilem ſectam ſanguine ignobilium capitum graſſarentur; magiſque quia occidendo feſſi fatigatique ſunt, quàm imperio Ducum, aut Epiſcopi precibus finem cædibus fecêre. Decem inde dies egerendis cadaveribus, quibus ſtratæ omnes viæ erant, purgandæque urbi, ac recognoſcendis captivis dati. Quæſtiones quoque de multis habitæ, ac ſupplicio affecti multi, quorum facinus aut impietas emineret: multitudo, datâ præteritorum veniâ, redire ſub priſcas ſacrorum leges eſt juſſa. Leidenſis ad Epiſcopum adductus, perinde eum deſpexit, dedignatuſque eſt, ut ſi verus Rex humilem aliquem ſacrificulum alloqueretur. Percunctanti, quibuſnam dirarum ſtimulis actus in civitate alienâ, tàntis ſceleribus flagitiiſque debacchari non fuiſſet veritus; ille per contemptum ac

ludibrium Papam appellans, Quid eſt, inquit, mi Papa, quod queraris, aut qua in re tibi nocuimus? qui nihil ex tua urbe nobiſcum aſportavimus? & eam, quòd ſine magnis ſumptibus facturus ipſe non fuiſſes, egregio opere munitam tibi reddidimus? Verùm ſi quid damni feciſti, facilè repones; idemque ego tibi brevi nummulis repletam crumenam dabo, ſi meum conſilium ſequi volueris. Quærenti, & quod tandem id conſilium eſſet? Jube, inquit, me caveâ includi, ac per omnes Germaniæ urbes circumducito tecum, nec niſi ſtipem ad te afferentibus oſtendas; tum næ multis teruncіis locupletior referes te domum. Increpante Epiſcopo, an cum ſui generis opifice aliquo cavillari ſe crederet? & quâ fiduciâ tam ſævam in aliena civitate invadere ac exercere tyrannidem auſus eſſet, exigente; ſubridens ille, Et quis te, inquit, ejuſdem civitatis Tyrannum eſſe juſſit? Reſpondente Epiſcopo, imperium ad ſe juſtum, juſtis ſuffragiis eorum, penes quos ea poteſtas eſſet, delatum; Et mihi, inquit Leidenſis, Deus ipſe regnum hoc tradidit. Tum Epiſcopus impudentem hominem ac ſcelere perditum cuſtodibus tradit, aſſervarique per aliquot dies juſſit, ac tormentis fateri, cum quibus, quibuſve in Provinciis conſilia miſcuiſſet, cogi. Poſtremò cum Kniperdolingo & Matthæo ad ſupplicium ducitur, & candentibus forcipibus pariter lacerati in ſummam turrim aſcendere juſſi, ibi cervicibus fractis, clathratis feneſtris, Rege in media ſtatione locato, ſuſpenduntur. Manentque hodie reliquiæ: & nos cùm in eam veniſſemus urbem, ſeptimo ac vigeſimo pòſt anno vidimus.

DE HENRICO OCTAVO REGE BRITANNIÆ.

HENRICUM octavum Regem Britanniæ nihil videtur caussæ esse, cur inter eos non referamus, quorum adversos casus exponendos suscepimus: Etsi enim humanæ sortis calamitates magis intulit aliis, quam ipse perpessus est, & neque regnum neque vitam ullâ sui, sed debitâ necessitati ac naturæ morte amisit, tamen cùm veluti à semetipso desciscens immanibus se flagitiis sceleribusque contaminâsset, ex summo gloriæ fastigio, summaque hominum gratiâ atque existimatione, quâ unus maximè inter omnes Reges floruerat, repentè in summam infamiam, quæ haud minor, quàm Regni jactura videri potest, præcipitavit. Huic etenim Henrico, quamdiu in fide atque institutis majorum permansit, nullum Regum Principumve aut animi aut ingenii virtutibus parem ferunt ætatis ejus scriptores: Ac ne famâ quidem ac rebus foris domique gestis quemquam anteponunt. Non ei forma, non valetudo, non robur corporis defuit, non animus dignitati corporis par. Justitiæ, liberalitatis, mansuetudinis, magnanimitatis præclara exem-

pla memorantur. Multæ claræque victoriæ: quarum illa maximè illustris, cùm transmissis in continentem egregiis copiis, feroces exultantesque prosperis rebus Gallos, fuso eorum equitatu, quo invicti antè habiti fuêre, validisque eorum expugnatis urbibus egregiè retudit, compescuitque. Nec illa minus nobilis, quâ Jacobum Regem Scotiæ ausum infesto exercitu Angliæ fines incurrere, ut Henricum ab Gallico bello ad sua tuenda averteret, per Thomam Havardum Surreï Comitem acie victum occidit, Scotorumque res uno prælio propè in perpetuum afflixit. Reverso inde domum tantum hæ res opinionis nominisque apud omnes nationes fecerunt, ut unus arbiter pacis bellique inter reliquos Reges esse videretur. Quos quidem omnes cùm virtute ac virtutis gloriâ, tum Christianæ rei studio, ac pietate erga Pontifices Maximos facilè anteibat. Quos haud secùs quàm parentes omnibus semper officiis obsequiisque percoluit; quorum Julium II. Gallorum armis vexatum enixè adjuvit; urbem Romam captam, crudelemque in modum direptam, & Clementem Pontificem Maximum sceleratè ac perfidiosè à Cæsarianis militibus oppressum, captumque unus maximè tantæ calamitati exêmit. Adeóque animum in omnes partes bene audiendi incitavit, ut literarum quoque ac doctrinæ laudem appetierit, & quidem consecutus sit maximam: scripto atque edito libro adversùs Martinum Lutherum, tum à Christo Deo traditam divinarum ceremoniarum, & sacrorum disciplinam novis explosisque religionibus turbantem. Neque infrà magnitudinem suam duxit,

Lutherum

Lutherum ſordidum ac deſpectum hominem, quia ſacra, legeſque divinis editas literis, & Catholicæ Eccleſiæ auctoritate, & cultu tot ſæculorum gentiumque ſancitas polluto ore temerare eſſet auſus, arguendum ſibi refellendumque deſumpſiſſe. In quo cùm priſcæ pietatis non cultorem modò ſe, ſed etiam vindicem præſtitiſſe eſſet viſus, clarum ad poſteros cognomentum, Defenſoris Catholicæ Religionis à Leone X. Pontifice Maximo, ad quem librum miſerat, eſt conſecutus. Idem ſive fraude inductus, ſeu cæco atque inſano amore perditus, ſive utroque, ita ſe ipſum repente exuit, ut obſtupefecerit admiratione homines, ex quanto viro in quàm tetrum, quàm immane monſtrum evaſerit. Qui cùm omnium libidinum maculis ſe vitamque contaminâſſet, fœdatas turpiſſimæ luxuriæ ſordibus manus optimi cujuſque cæde ac ſanguine ita inde imbuit, ut dubium reliquerit, flagitioſior, an truculentior Tyrannus dici meruerit. Furoris initium ab uxoris repudio, rumpendiſque ſacratarum legum vinculis cœpit. Ea Ferdinandi Hiſpaniæ Regis filia, Caroli V. Cæſaris matertera erat; fueratque antè Arcturo fratri ejus nupta, qui imbecillâ valetudine vixdum quartum decimum ingreſſus annum, conjuge non tactâ, cùm obiiſſet, petentibus id enixè Regibus, Virgo ex auctoritate Pontificis Maximi Henrico eſt tradita quanquam ob utriuſque parum maturam conjugio ætatem dilatæ nuptiæ ſunt, nec ante Henrici patris mortem conjunctæ, ne quis non ſponte ductam ab eo exiſtimare poſſit. Habeo Auctores, in pactionibus initæ hujus inter Hiſpaniæ &

Britanniæ Reges affinitatis fuiſſe., ut Edoardus, Edoardi IV. fratris filius, (qui, quia patrui Regnum jure illi obveniret, à Britanno in cuſtodia detinebatur) antè necaretur, quàm deducta Catharina (id puellæ nomen fuit) ad Arcturum eſſet, quò eum certior ſucceſſio regni ſublato juſto herede maneret; atque ita innoxium puerum, veluti victimam infauſti conjugii mactatum fuiſſe. Quis ergo miretur, nuptias non tam matrimonii ſanctitate, quàm inſontis adoleſcentis cæde conjunctas, juſtâ Dei irâ alteri inde Regi ignominioſas, alterius regno calamitoſas evaſiſſe. Igitur Henricum, ſeu morum Catharinæ pertæſum, quacum duo de triginta ânnos vixerat, & ex qua liberos ſuſceperat; ſeu novo amore ab illa ſeque alienatum, ſive ſuorum conſiliis artificiiſque deceptum, cupido ingens inceſſit ejus repudiandæ, cum qua ſibi aiebat connubii jus non eſſe, quæ antè juncta fratri ſuo fuiſſet. Verùm cùm viſa major res eſſet, quàm ut ſine juſto conſiliorum apparatu moveri poſſet; & ne ipſi quidem Regi tutum, invidiam, quam ex tam inſigni Reginæ injuria orituram apparebat, ſubire, initio quidem differri rumoribus placuit; ſummiſſis, qui inſerentes ſe cœtibus, Regis caſum miſererentur, matrimonio caſtæ quidem & probæ, ſed quæ nubere illi per leges non potuiſſet, impliciti; atque ita multitudinis ſenſum explorare. Et univerſi quidem, ut nefas & piaculum aſpernabantur: ſed paucorum aſſentatio apud ægrum animum validior erat. Non tamen auſus ipſe palam mentionem rei facere, per Thomam Volſcium Cardinalem Eboracenſem, qui unus cùm reliquorum

omnium, tum novissimi consilii non particeps solùm, sed etiam auctor erat, subornat Francisci Regis Galliæ Legatos, qui fortè ad se pacis ac fœderis firmandi caussâ venerant (ab hac enim cogitatione magnopere se Gallis, hortante Volscio, tradiderat) ut sanciendæ in perpetuum amicitiæ sororis Francisci conjugium Henrico offerant, quando in Catharinæ matrimonio salvâ religione permanere non posset. Et Galli quidem optatam occasionem nacti, avertendi in perpetuum à Cæsare Henricum, & inexpiabile inter eos odium serendi, cupidè arripuêre, & à Rege in amicorum consilium admissi, ut instructi à Volscio fuerant, eum audacter de novis nuptiis appellârunt. Ita res, quanquam aspernantis speciem præbente Rege, in consultationem est adducta, & ab præparatis aliis, aliis sponte suâ in omnem assentationem pronis, & cupidines ejus rimari solitis religio dubitanti est injecta. Ergo Rex captato tempore, cùm Clemens VII. Pontifex Maximus direptâ Româ, ac ingenti affectus clade, magnisque inde obsessus difficultatibus esset, Legatos ad eum misit, qui perculsum confirmarent, dicerentque Henricum non regni modò sui opes & facultates omnes, sed ipsum se pro erigenda defendendaque indignè oppressi Pontificis majestate offerre. Atque his promissis, egentem omnium opis delinitum, de matrimonio, quod sibi non justum cum Catharina esse aiebat, dissolvendo magnopere rogarent. Clementi, etsi quanta ab se res, & quàm ad multa pertinens peteretur, non ignoraret; tamen non facile fuit destituto fractoque, Regis magni ac summæ

inter alios auctoritatis spem, nobili responso, ut decuit, praecidere; praesertim cùm ex Legatorum verbis in spem venisset, voluntati Henrici ipsam assensuram Reginam, paratamque ultro se in Virginum sacratarum septa abdere, atque ibi procul humanarum rerum curis reliquum vitae transigere. Quin Clemens, ut tempus ac res suae tum erant, opportunè sibi oblatum existimans, quò & Carolum Caesarem terreret, & Henricum devinciret sibi, ita respondit, ut & Carolo metum injiceret, & Henrici spem fovendo augeret. Qui quidem enixè operam sublevandae Pontificis afflictae fortunae navavit. Et crescentibus ex eo in dies illius meritis officiisque, cùm post rem saepè dilatam locus ampliùs tergiversandi Clementi non esset, instaretque assiduè Rex, ac summis precibus contenderet, Legatum in Britanniam misit Laurentium Campegium Cardinalem, hominem & scientiâ juris, & prudentiae laude spectatum, apud quem Rex, Reginaque, de conjugii jure desceptarent. Huic traditum diploma, quo id non verum matrimonium fuisse pronunciandi facultas Campegio permittebatur, ferunt; jussumque illud quidem occultè indicare atque ostendere Regi, quò faciliùs rem judicio decerni pateretur, moramque cujus impatiens videbatur, aequo animo toleraret: Sed clam imperâsse Campegio Clemens dicitur, ut id neque traderet Regi diploma, neque de causa statueret, expectaretque de tota re voluntatem suam, qui quae fieri vellet, ei in tempore esset mandaturus. Interea tereret ipse tempus, judiciumque extraheret; ac si Regina, quod Legati facturam aiebant,

conjugio ſponte cederet, in id animum ejus confirmaret. Et Campegius quidem, lentè itinere confecto, in Britanniam cùm veniſſet, ac ut imperatum ei fuerat, diploma Regi, & Eboracenſi Cardinali quem Pontifex ei collegam honoris causâ addiderat, ſecretò oſtendiſſet, Rege, Reginaque ad dicendam cauſam citari juſſis, diſceptator ipſe ac judex conſedit. Magnifica verò res, & Romanæ Eccleſiæ inprimis decora, Reges imperio, famâ, genere, opibus claros, florenteſque in ſuo Regno ad hominis alienigenæ atque inermis purpurea in toga ſedentis tribunal ſiſti, cauſamque orare, ſtaturos ſententiæ, quam de iis ipſe tuliſſet. Et adſtitêre quidem tribunali Reges; Henricus, ut decretum pro ſua libidine extorqueret; Regina, ut Judices & Judicii locum refutaret, cùm diceret, iniquum eſſe, deſtitutam atque abjectam cogi cum Rege in ſuo Regno de fama & fortunis contendere, diſceptantibus iis, quorum alter ejus gratiæ datus Judex, alter etiam auctor illi injuriæ fuiſſet. Fertur, Regina cùm hæc dixiſſet, Judicibus coram ad genua Regis procubuiſſe, ac virum dominumque appellans, profuſo fletu per ſuum tot annorum obſequium, per unicam filiam, commune caſti conjugii pignus, obteſtata eum eſſe, ut ſi ſtaret ſententia, ſecum indigno judicio decertandi; at ſaltem Romæ id apud æquos Judices non gratiæ cujuſquam, non ſpei obnoxios peragi pateretur; & Rex dicitur pudore confuſus, benignè allevans eam, facturum ſe, quod poſtularet, recepiſſe. Celebratum id judicium cauſaque fuit multorum ingeniorum ſcriptis, quæ vulgo aut contra Regem,

aut pro eo edebantur; neque enim defuêre, qui ingentibus Henrici muneribus & profusissimâ largitione corrupti in adulationem ejus, literis abuterentur, & jus & fas post pecuniam haberent. Extracta, quod haud difficile fuit, causâ, & sæpè ex ampliatione reposita, cùm Pontifex interea resurgentibus paulatim rebus suis, ut injurias ulcisceretur, injuriarum oblitus, fœdere cum Cæsare percusso, & ad Florentinos, qui calamitate ejus usi, arreptâ libertate, ipsum gentemque ejus patriâ expulerant, armis redire sub jus & imperium Mediceorum cogendos se compararet; & Catharinam accepisset, contrà quàm initio crediderat, constanter pro matrimonio contendere, neque in eo juris sui quicquam remittere; & Cæsarem appareret, materteræ contumeliam non necturum, certum hominem in Britanniam ad Compegium misit, qui cùm diploma traditæ potestatis abrogandi regium conjugium, tollere atque inflammare protinus juberet, cognitionemque illam Romam ad se revocavit. Henricus, quo propior spei suæ fuerat, eò impatientiùs delusum se ac rejectum ferens, abrupto omni legum respectu, Reginam antè thoro, & consortio Regni summotam, matrimonio quoque exegit; & facto demum cum ea divortio, Annam Boleniam, quam amore flagrans deperibat, sibi incestis nuptiis junxit; vitiatam antè ab se, ac tum prægnantem, & quod fœdius est, creditam ipsius filiam, cujus certè matrem sororemque diu in pellicatu habuisse non dubitabatur. In quo animadvertere licet, quàm impotentes libidinum & cupiditatum suarum Reges sint. Proditum memoriæ

est ab Anglis Scriptoribus, admonitum Henricum fuisse ab Annæ parentibus, cùm pater Legatione apud Gallos fungeretur, bienniumque abesset, conjugemque ipsius interea Rex potiretur, ex concubitu ejus ortam Annam esse; videret ergo, ne pater filiæ nuptias appeteret. Ad hæc, Annam ipsam non suspectæ solùm pudicitiæ, sed planè famosam esse, delatum ad eum est, atque adeo initam sæpè ab se confiteri quidam veriti non sunt. Non tamen hæc, non inimicitiarum, quas cum Cæsare suscipiebat, non Clementis, non famæ, non denique religionis respectus continuêre, quominùs præceps, quò insani amoris impetus rapiebat, ferretur. Et qui Catharinam, quòd antea fratri suo nupsisset, in matrimonio habere, religioni sibi vertebat, is filiam suam aut certè eâ matre natam, quâ ipse concubinâ usus diu fuisset, jungere sibi matrimonio sustinuit. Nec quia Clemens lenire eum conatus, non licere sibi sacratas violare leges, & quæ nobis præcepta divinitus sunt, ea ne Pontificibus quidem Maximis infringere aut immutare, fas esse ostendisset, summisque, ac usque ad indignitatem demissis precibus obtestatus eum esset, ut animi amorisque impetum cohiberet, placari ac revocari à furore potuit. Itaque Pontifex preces & monita contemnentem, primò minis ac denunciationibus deterrere est conatus, deinde pronunciato secundùm Reginam judicio, Henricum spretæ Pontificis Maximi majestatis, ac divini polluti juris damnavit, & excommunicatione, ut nunc loquimur, affecit. At ille amens cupiditate atque irâ, & velut diris, quibus traditus erat,

furiisque exagitatus, in Pontificis ipsius jus potestatemque invasit, & jura omnia humana divinaque confundens, à Catholicæ Ecclesiæ societate, & Pontificum Maximorum fide descivit, seque à reliquo Christianæ Reipublicæ corpore præcidit, & Pontifici Maximo ullum in Angliam aut Hiberniam jus esse dicenti, aut omnino Pontificis nomen cum honore usurpanti majestatis pœnam statuit; Item iis qui aut reciperent scriptas Roma literas, aut eò mitterent; & quò per omnia contemptor Pontificis auctoritatis videretur, ipse se Hiberniæ Regem appellavit, cùm antea Reges Britanniæ Dominos tantùm se ejus Insulæ nuncuparent, quam à Pontificibus Maximis beneficiario nomine accepissent; divinamque inde sibi arrogans potestatem, se ipsum summum in Britannia sacrorum Antistitem, & Ecclesiæ Caput appellavit, proque eo haberi colique à suis jussit. Adversantes, & religione se ac divinis jussis excusantes atrocibus pœnis cupiditati suæ parêre subegit. Thomam Volscium Eboracensem Cardinalem, quem ipse ad summam potentiam, summasque opes extulerat, novæ uxori gratificans, judicii metu ad mortem adegit, ita qui primus Regi nefarii consilii auctor extiterat, primus ultori Deo pœnas pependit. Thomam Morum Scrinii Regii Magistrum, & Joannem Fisherum Episcopum Rofensem, duo clarissima Britanniæ lumina, carceribus priùs, & vinculis trahere in sententiam conatus, ut à Fide Romanæ Ecclesiæ, & tradita à Deo Religione nullâ posse vi, nullis ærumnis deduci intellexit, in forum abductos, inspectante, atque in

eo

eo oblita servitii, ingemiscente civitate, securi percuti jussit; quorum Rofensis paucis antè diebus in Cardinalium Collegium fuerat à Pontifice Maximo cooptatus. Eidem supplicio ab pari causâ Excestriæ Marchio, vir regiæ nobilitatis, & Henricus Montacuti Regulus, & Edoardus Hennellus sunt traditi; Arthurus Plantagineta ortus Edoardo Rege cum Honoria uxore, magnæ dignitatis homines æterna in vincula sunt conjecti. Sed ne Thomæ quidem Havardo, viro bellicis laudibus Britannorum clarissimo pepercit, cujus virtute geminas de Scotis victorias retulerat; navalem alteram, quâ Andream Barthalanum hostium Ducem, victâ ac profligatâ ejus classe, cepit; terrestrem alteram multò nobiliorem, quâ Jacobum eorum Regem in acie occidit: sed apud amentem scelere atque impietate nullius meriti memoria satis efficax erat. Thomam non solùm ipsum in custodiam, abscisâ spe libertatis, tradidit; sed quò geminaret infelici seni calamitatem, de Henrico ejus filio, Surrei Comite, palam supplicium sumpsit. Reginaldum Polum Cardinalem, virum eruditionis & innocentiæ gloriâ clarissimum, absentem proscripsit, præmia interfectoribus ejus constituit, tantaque libidine hauriendi sanguinis ejus flagravit, ut percussores in Italiam usque transmiserit, qui aditus egressusque ejus captantes, ex insidiis adorirentur, quinquaginta nummûm aureorum millia iis pollicitus, qui Poli caput ad se in Angliam retulissent: irritatus maximè quatuor voluminibus, quæ Polus ad eum magnâ gravitate atque copiâ scripta misit, quibus suam interrogatus à Rege sen-

tentiam, haud minùs liberè quàm piè ac disertè prompsit de novo titulo, quo se Henricus sacrorum in Anglia Antistitem, summumque Ecclesiæ Caput nuncuparat. Cumque potiri ad cædem Polo, aut per immissos sicarios obtruncare nequivisset, fratrem ejus natu majorem, & quod multò immanius fuit, Margaretam matrem, anum septuaginta transgressam annos, feminam optimam ac sanctissimam, & regiâ stirpe ortam, quia Reginaldum genuisset, & à Christianorum sacrorum fide abduci se non pateretur, securi percussit. Ac ne aliarum quidem feminarum cæde cruentas abstinuit manus. Catharinam Reginam non contentus matrimonio suo exturbâsse, summâque ignominiâ feminam clarissimorum Regum stirpe genitam affecisse, etiam veneno (ut fama tulit) aut certè perpetuis injuriis & mœrore & lacrymis confectam mori coëgit; cùm usque eò fureret, ut communem filiam abdicaret, & omni principali honore spoliatam remitteret matri, ac utrique sumptus vix in necessarium victum, privatumque cultum suppeditaret. Elisabetham Berthoniam, sacratam Virginem multa Britannis ob scelus Regis adversa vaticinantem, hortantemque precibus placare cœlestem iram, & Mariam tum spretam abjectamque post patrem Regno potituram, prædicentem, è Sacrario Templi abstractam cum Sacerdotibus aliquot divinarum literarum doctoribus idem incusantibus, foro medio laqueis strangulatos, latronum more suspendit. Alias item æquè levibus de causis, quòd cædem virorum lamentarentur, necari jussit. Sacerdotum, &

maximè Monachorum ſtrage ac ſanguine omnia Monaſteria inundârunt. Multos tetris carceribus conditos fœtore, fame, ærumnis conſumpſit; alios unco tractos per urbem atque omnibus cruciatibus tortos laqueo ſuſpendit, abſciſsâque inde veſte, antequam exanimarentur, exenterari ſecarique in partes juſſit; alios vivos circumdatis flammis combuſſit: in quibus eximia conſtantia Carthuſianorum fuit, quorum integrum Londinenſe Collegium, juxta juvenes ſeneſque variè laceratos necavit, quòd ſe dicerent, prohiberi Religione, ne Regem ſacrorum Principem appellarent; ut utra major, inſani ac furentis Regis immanitas, ac Monachorum ipſorum, ne fidem Religionis deſererent, in perferendis cruciatibus animi firmitas fuerit, diſcerni haud facilè poſſit. Libet ſubjicere judicii formam. Adducebantur vincti ante Judicum Tribunal, inter quos dignitate ac ſævitiâ eminens Cramvelius quidam quærebat ab reis, an Regem ſacrorum in Anglia Principem agnoſcerent. Conantes declinare tam præciſæ interrogationis telum, ac ſe Regi omnem cultum, fidemque quæ divinis juſſis non adverſaretur, debere profitentes interpellabat Cramvelius, exigebatque ut ſine exceptione ulla, Regi tam divinarum quàm humanarum rerum jus arbitriumque tribuerent; tergiverſantes, ac Religionem objicientes, carnifici ad ſupplicium ſtatim tradebat, atrocius in eos qui conſtantiùs reſpondiſſent. Ab eadem cauſa Franciſcani, quorum erat in Anglia ingens numerus, edicto Regis capti uno tempore omnes, & in vincula conjecti, ac diu rerum omnium egeſtate

vexati sunt: quorum cùm aliquot statim occidisset, reliquis partim oblivione Regis, partim unius è ministris studio producta magis vita, quàm concessa est: nam denique omnes aut palam supplicio affecti, aut fame necati, aut malis diuturni carceris confecti periêre: Quorum unus Joannes Forestus, quia sanctitate emineret, atque adeo quia Catharinæ Reginæ plures annos à sacris fuisset, eique piam ac fidelem operam navâsset, exquisitis cruciatibus est occisus: brachiis enim deductis, & ferreâ catenâ ad patibulum revinctis pendentem subjecto igne, lento supplicio tamdiu torruerunt, donec totus inassatus atque exustus exanimaretur. Postremò ipsum Cramvelium, à quo incitari sævitia ejus consuevit, & quo crudelitatis ministro diu fuerat usus, interfecit, iratus illi, quòd auctor implicandi se Germanorum fœderi extitisset, atque ei in suspicionem Lutheranæ hæresis venisset. Ita Cramvelius, qui sævienti Regi materiam subjicere, & per ludum ac jocum supplicia exercere, & atrocia in insontes exempla edere, ac sæpè cum voluptate ac risu spectare erat solitus, lætum ipse populo spectaculum supplicio suo præbuit. Id quoque in Henrico mirum videri potest, quòd qui à communione & societate Ecclesiæ & Pontificum Maximorum fide non desciverat solùm, sed hostilem in eos animum induerat, idem tamen hæreticos cujusvis sectæ omnes acriori prope, quàm nos odio insectaretur. In utrosque certè veluti ex æquo nocentes pariter animadvertit. Nam damnatos fortè tres Calvinianos cum tribus Catholicis eodem tempore, eodemque sup-

plicio affecit: Rarum exemplum: simul damnari, simul duci, simul puniri, quique defendissent Catholicæ Fidei pietatem, quique oppugnassent, ac parem pœnam tam dispari causæ constitutam. Per omnes denique ordines suppliciis grassatus, multa hominum millia carnificum manibus interfecit. Crudelitatem secuta avaritia est: sublatis Templorum Sacerdotibus, Templa ipsa per Insulam omnia ut suam prædam expilavit, auro, argento, donisque atque omni sacrorum instrumento apparatuque detracto, latissimosque fundos justis dominis per supplicia extinctis, sibi ac fisco adjudicavit. Nec contentus tam fœdâ expilatione, delubra omnia polluisse, ne quid sanctum, inviolatumque immanitati suæ relinqueret. Thomæ Bechesii Cantuariensium Archiepiscopi quadringentos ante annos ob defensam constanter Religionem ac jura sacrorum fortiter vindicata, interfecti, & in Divorum inde numerum ob edita miracula relati, sepulcrum, direptis donariis, diruit, ac viri sanctissimi reliquias ossaque disjecit ac dissipavit, ipsumque pro Divo haberi, aut omnino ullum ei cultum honoremque tribui vetuit. At ne nova quidem nupta, postquam amplexibus ejus exsatiata libido est, sævitiam ejus effûgit: Quam adulterii compertam cum Georgio fratre, ac reliquis flagitii ejus sociis, capite plecti in foro jussit; ac die posterâ Joannam Semeriam duxit, cui parturiendi difficultate graviter laboranti luxatis ei omnibus membris, quò partui egressum patefaceret, necem attulit: sive, ut alii tradidêre, antequam exanimaretur, secari uterum, atque extrahi

fœtum, imperavit, maturum, & qui patri ſuperfuit, regnavitque. Tam atrociter matrimonia exercenti, quartæ tamen non defuêre nuptiæ Annæ Clivenſium Reguli filiæ. Quam ipſam libidinoſo, & novas quotidie formas appetenti minùs placentem, ſeptimo, poſtquam duxerat, menſe dimiſit; & Catharinam Havardam inſigni pulchritudine & mollioribus commendatam moribus duxit. Verùm ne in hanc quidem clementior eſt inventus: pari enim crimine ac priorem Annam, damnatam publico ſupplicio affecit. Atque ad ſextas inde nuptias tranſiit Catharinæ Pariæ; quam ut potiretur, virum cui nupta erat, fraude ſuſtuliſſe eſt creditus. Ac ne ſic quidem effrenatam libidinem domi continuit, quin per Matronarum nobilium ſtupra vagaretur. Sed uſque adeo licenter, & legibus & hominibus illuſit, ut qui uxores contra omne jus atque fas ex libidine ducere, ac dimittere conſuêſſet, legem de nuptiis ferre, ac matrimonii jura ſtatuere, matrimoniorum everſor non ſit veritus; ſciveritque, ut inter quos conſenſu primùm, deinde etiam concubitu contractæ nuptiæ eſſent, iis vera conjugii neceſſitudo, quæ niſi morte dirimi non poſſet, maneret; immemor prorſus, non Catharinam modò ab ſe, ſed Annam Clivenſem paucis antè diebus repudiatam fuiſſe. Nec magis pius in Mariam filiam, priore uxore, Cæſaris materterâ, natam, fuit, (filius enim eadem matre natus adhuc infans decedens paternæ ſævitiæ injuriam præmaturâ morte effûgit.) Hanc inviſam, quia matris ignominiæ indoluiſſet, & à priori Religionis fide abduci ſe non patiebatur, abjectam ſervilemque in

modum habitam, lege de consilii sententia lata, ut matrimonio non justo ortam, paterni Regni hereditate privavit; translato jure in Elisabetham novo matrimonio genitam, quam & Principem Angliæ appellavit; quanquam id quidem ultimis annis cùm pœnitere eum impii consilii flagitiorumque cœpisset, mutavit, ac testamento Elisabethæ prælatam, primo loco post filium heredem dixit. Per hæc scelera cùm cresceret illi ex ipsa sævitia sæviendi materia, & plerique Principum tenaces priscæ sacrorum disciplinæ, in peregrinos se ritus compelli non finerent, execrarenturque inde liberiùs Tyranni mores, etiam gravis eum seditio excepit, & aliquot populi arreptis armis priscæ Religionis jus vindicaturi videbantur. Sed Henricus missis, qui blando alloquio mulcerent iras, atque prolixè omnia pollicitus, quæ multitudo postulâsset, sedavit in præsentia tumultum, & mox per varias causas traditos in custodiam multitudinis duces, numero ad triginta interfecit. Postremò tot facinorum conscientiâ stimulante animum, sibi ipse invisus esse cœperat. Nam scelera plerumque auctoribus ipsis in supplicium vertunt. Ac ferunt, eum quotidianis prope conviviis & comessationibus studiosè operam dedisse, ut multo vino obruta mens à cogitatione tot facinorum, & prioris vitæ atque gloriæ memoriâ averteretur. Cujus desiderio sæpè ingemuisse eum, nec lacrymis temperâsse satis constat. Ultimis annis cùm Regnum peregrinis Religionibus oppletum, atque omnibus sectis doctrinisque patefactum animadverteret, (neque enim resciffo vinculo, quo

Eccleſiæ Catholicæ jungebatur, arceri Angliâ ullis pœnis hæ peſtes potuerunt) ſeque ingenti omnium odio invidiaque flagrare ſentiret, ſui adeo pœnitere eum cœpiſſe, Britanni ferunt, ut de reconcilianda gratia cum Pontifice Maximo agitâſſe, idque Regi Galliæ primùm, deinde Epiſcopis aliquot Regni ſuî aperuiſſe affirment. Sed rationem viamque ejus rei exquirentem mors intemperantiâ, ac nimiâ ſaginâ corporis accerſita oppreſſit: virum cujus neque virtutes, neque vitia exponi ſatis pro merito, tradique poſſe videantur; in eo certè memorabilem, quòd repente vitam, mores, ingenium, ſeque ita immutavit, ut ab numine aliquo transformatus in alium videri potuerit.

DE

THOMA VOLSÆO CARDINALE EBORACENSE.

THOMÆ Volsæo genus non novum modò & obscurum, sed humile etiam atque sordidum fuit: patre Lanione, ac pari matre genitum ferunt, à quibus puer ad ludos est deductus, non in spem doctrinæ ullius, aut dignitatis, sed ut primas modò literas disceret, quarum ipsi expertes erant. Sed ille ingenio ac studio superatâ parentum expectatione, etiam tinctus liberalibus disciplinis evasit: & mox majorem fortunâ suâ animum sumens, Sacerdotii nescio quid adeptus, in Regiam irrepsit, in qua paulatim succrescens, tandem ad Henricum ipsum Regem insinuandi se aditum est nactus; apud quem primò ingenio atque industriâ probatus, mox obsequio & assentatione plurimùm valuit, donec gratiâ & auctoritate tantus fuit, ut Rex sæpè curas defugiens, onus omne Regni in ipsum rejecerit, tantâ fidei industriæque ejus fiduciâ, ut permissâ uni, laxataque rerum omnium summâ, Regis tantùm nomine penes Henricum manente, jus atque imperium in

ejus arbitrio ac poteſtate relinqueretur; pluriſque facerent homines in publicis privatiſque rebus Volſæum in ſuam ſententiam adduxiſſe, quàm Regem. Quippe quod ille cenſuiſſet, ratum erat, Regis voluntas facilè auctoritati ejus cedens mutabatur. Hinc ad Eboracenſem Archiepiſcopatum prædivitem, & magnæ dignitatis apud Anglos evectus, atque ingentibus auctus copiis, etiam Cardinalis, Rege id ſtudioſè petente, ut crearetur, à Julio II. Pontifice Maximo impetravit. Quâ tempeſtate tres maximi Chriſtianæ Reipublicæ Reges trium Cardinalium conſiliis regebantur: Cæſar, Matthæi Langi, Gurcenſis; Rex Galliæ, Georgii Amboſii, Rhotomagenſis; & Henricus hujus Volſæi, Eboracenſis; in quo robuſtum ſanè ingenium, plurimùm ſolertiæ, & in expediendis explicandiſque magnarum rerum conſiliis prompta calliditas atque induſtria fuit. Magnitudine Henrici atque auctoritate omni, quæ maxima erat, in hunc redundante, ne apud cæteros quidem Reges non magno in pretio atque honore fuit. Anno M. D. XX. cùm in colloquium Franciſcus & Henricus Reges veniſſent, ejuſque rei cauſa, & Britannus in continentem trajeciſſet, & Gallus ad ultimos Belgarum fines acceſſiſſet, & poſitis medio in campo duobus admirandi operis tentoriis, in quibus ſe Reges mutuâ humanitate invitarent, acciperentque, certaret uterque oſtentatione opum, tertium Thomæ tentorium haud minùs magnifico apparatu eſt poſitum, ut per omnia Regibus ipſis æquari Lanii filius videretur. Sed ampliſ-

ſimis quoque muneribus, magniſque annuis penſionibus, & omnibus officiis cùm ab eodem Franciſco, tum à Carolo Cæſare certatim ſemper eſt cultus, & ab utroque honorificentiſſimè appellatus. Siquidem Franciſcus ad eum ſcribens, Fratrem nuncupare erat ſolitus: Carolus Cæſar diu literas aliter, quàm manu ſuâ ſcriptas non dedit, in quibus ſe Filium ſubſcribebat. Sed ille in Franciſcum propenſior ferè fuit occultis ſtudiis, & magis fidis: ſive ingenio Regis ſimplici, aperto, liberali delectatus; Carolum magis tectum & ab Hiſpanico faſtu, minùs patentem ſibi aſpernabatur: ſive emptus, corruptuſque Gallico auro, cujus fuiſſe avidiſſimum eum conſtat: Quippe opes congeſſit tantas, ut prope Regem ipſum magnitudine pecuniæ ſuperârit. Hoc igitur fortunæ proventu animum naturâ elatum ac tumidum, quod ferè vitii novitas, & repente collecta pecunia habet, eò ſpe & cupiditate extulerat, ut perpetuam Legationem Britanniæ, Galliæque, & vicariam Pontificis Maximi poteſtatem in ampliſſimis Regnis ſperare, & petere à Clemente VII. non ſit veritus; cui & Franciſcus aſſentiri, & Clemens ipſe non abnuere, ne cupidum ac ſuperbum offenderent, videri volebant; magiſque arte ducta, dilataque ab utroque, quàm rejecta ſpes & poſtulatiò ejus eſt. Quin ipſum quoque Pontificatum Maximum affectâſſe eum, ſunt qui tradunt, fovente de induſtria, atque alente ſpem ejus Cæſare, quò per illum in ſuas partes Henricum traheret, ſociumque Gallici belli haberet. Verùm victis demum magno

prælio apud Ticinum Gallis, & Francisco eorum Rege capto atque in Hispaniam abducto, facilè vanas hominis spes destituit. Quod Volsæus ut ulcisceretur, auctor Henrico repudiandæ uxoris fuisse creditur. Post nuncium captæ à Cæsarianis urbis Romæ, & obsessi in arce Clementis, ab Henrico in Galliam missus, tantis honoribus acceptus est, ut majores haberi ne ipsi quidem Regi potuerint. Atque ille quidem haud secùs, quàm si omne in se captivi Pontificis jus translatum fuisset, ita omnia pro libidine disponebat. Nam unum è proceribus Galliæ; quem Clemens petente Rege, Cardinalem designaverat quidem, sed tempus renunciandi eum distulerat, assumere honoris ejus insignia, seque pro Cardinale habere jussit. Nec Joannes Salviatus, qui Legatione apud Regem fungebatur, objicere se Pontificium jus usurpanti, ne alieno ac difficili tempore offenderet, est ausus. At etiam Cardinales omnes evocare per literas Avenionem non dubitavit; specie quidem consultandi de Pontifice in pristinam libertatem vindicando, re autem cupidine improbâ, si quis casus Clementem & ab hostibus circumsessum, & dolore tam adversæ fortunæ fessum, atque ex eo valetudine parum firmâ oppressisset, Pontificatum Maximum per factionem invadendi. Sed à Cardinalibus immensa vanissimi hominis ambitio facilè est per varias frustrationes elusa. Apud Britannos in maxima semper invidia fuit; quam incendebat, onerabatque non humilitas modò generis, & immodicæ opes, quæ in bonis quo-

que ac moderatis invidiosa esse solent; sed insolentia hominis atque fastidium, quo se ita efferebat interdum, ut ni vitia ejus immota atque constans gratia Regis superaret, toleraturi Britanni cum fuisse non viderentur. Namque ille demissâ ac prope servili adulatione adversùs Regem, in cæteros regio fastu agebat. Principes gentis, magnæ viri fortunæ ac nobilitatis, sive observandi ejus, sive rei suæ causâ adeuntes, oberrantesque cubiculi sui foribus non modò spernebantur ab ipso, sed janitoribus ejus ludibrio erant; à quibus aditu sæpè exclusi, abire cogebantur. Ipsam verò Reginam vel florentem mariti gratiâ non oderat. solùm æmulatione potentiæ, & irâ in Cæsarem, cujus illa matertera erat, sed etiam despici ab se videri volebat. Quâ re muliebre odium magnopere commovit, quod diu tectum, dissimulatumque aliquando in apertas contumelias minasque eruperat, Reginam impotenti irâ ulturam se aliquando suas injurias, atque sordidi Fartòris arrogantiam malo repressuram minitante. Quæ minæ quamvis per superbiam spretæ à Volsæo sint, tamen in animum ejus altè descenderunt. Ricardus Silleius Britannus, vir primæ apud suos nobilitatis, & æqualis temporum illorum, & patriæ rerum maximè peritus, quo cùm mihi sanè perfamiliaris usus atque amicitia intercessit, libellum à se conscriptum mihi ostendit, quo ab hac Volsæi cum Regina simultate orsum initium tradit malorum, quæ Angliæ Regnum tot Principum cædibus ac sanguine cruentatum, tantis intestinis cladibus

fractum, demum à Christianis sacris, & Catholicæ Ecclesiæ fide averterunt; culpamque omnem confert in Volsæum, cujus pectus tumidum fiduciâ fortunæ, altius quàm æquum fuit, Reginæ convicium penetravit. Qui ingenti insuper in Cæsarem stirpemque ejus odio, & inclinatione in Gallum incitatus, ut acrem animum ad vindictæ cupiditatem intendisset, primum Regi scrupulum injecisse Ricardus scribit, Reginam veram conjugem esse non posse, quæ antè in matrimonio fratris fuisset, quando id divinæ vetarent leges, quas solvere ne Pontifici quidem Maximo jus esset. Non aspernante sermonem Rege, adhortatus Volsæus eum dicitur, ut de ea repudianda cogitationem susciperet: quâ unâ re & alienæ consuetudine atque concubitu se liberaturus, & animum gravi crimine exsoluturus esset, & aliâ inde ductâ, in spem virilis stirpis venturus, quâ & indignè careret, & frustra ex sterili atque effœta expectaret; nec aliud felicitati ejus deesse, quàm marem filium, quo sibi suisque firmaret Regnum, & genere ac familiæ nomine propagato, posteritati quoque consuleret. Neque enim defuturam ei in Gallia Regii sanguinis uxorem, & Clementem Pontificem Maximum tum è custodia elapsum, ac tantâ ac tam recenti à Cæsare injuriâ cladeque affectum, ac multis difficultatibus circumventum, & quacumque re demereri ac devincire sibi Regem cupientem, haud difficulter passurum impetrari à se, ut irritas priores nuptias & contra sacratas leges factas declararet. Quod cùm Henricus

& tædio deflorescentis uxoris, & cupidine liberorum, & occulto Annæ Boleniæ amore saucius avidè consilium arripuisset, in tantam ejus rei libidinem præcipitavit, ut qui ornamentum ac præsidium antea fuerat, pestis ac dedecus ingens Christianæ Reipublicæ evaserit; facinoraque illa atque immania scelera ediderit, quæ nos suprà, cùm de eo ageremus, attigimus. Alii Volsæum non auctorem fuisse repudii, quo Regem sua cupido, & amoris intolerantia, & assiduæ Boleniæ inter blanditias preces impulerunt; sed fovisse modò spem ejus, ut interea Regina seponeretur, ut si mos Regi à Clemente gestus foret, enatam Francisci Regis conjugis sororem matrimonio ejus destinâsse (ea erat Aloysii XII. filia, quæ postea Herculi Ferrariensium Duci nupsit), sic enim & spem Reginæ præcisum iri, mariti gratiam recuperandi; & Henricum hinc inustâ Cæsaris domui tam insigni maculâ, amicum ei nunquam postea fore: hinc Regi Galliæ arctâ affinitate junctum ab amicitia ac societate ejus nunquam discessurum. Verùm hæc versutè ac subtiliter cogitata à Volsæo non multò pòst illi exitii causa fuêre, ut sæpè improba mens in auctoris vertitur pœnam. Nam Bolenia in torum consortiumque recepta Regni, & Regis novo amori indulgentis potens facta, crebris criminationibus Henrici animum à Volsæo, quem matrimonio suo adversatum inexpiabili odio persequebatur, penitus alienavit: qui jam antè vilior Regi esse cœperat, postquam à Clemente de suo divortio, contrà quàm affirmans pollicitus fuerat, impetrare

nihil potuerat. Igitur penes quem nuper summa rerum omnium potestas erat, in quo præter nomen Regis, regia potentia, regiæ opes, cultusque ac splendor regius conspiciebantur, repente prohibitus regiâ, ab omnibus deseritur: nec aliud in domo ejus, quæ modò observantium atque adeuntium multitudinem non capiebat, quàm metus, & mœror, & solitudo videbatur. Mox mulctatus omni pecuniâ, spoliatusque fortunis omnibus, abjectus & inops Eboracum ad curam sacrorum relegatur, lætantibus cunctis, & increpantibus meritò afflictum; miserationem enim omnem superbia exemerat. Sed inimici haud satis depressum, qui erigi aliquando, ac resurgere posse crederetur, rati, timentesque ne rediret tandem Regi desiderium viri, seu memoriâ dignitatis, seu necessitudine operæ ac industriæ ejus: eaque inde calamitas ultro iis in perniciem verteret, ni properarent ipsi, atque anteverterent, dum recens ira patentes aures criminibus præberet, urgere ac penitus tollere hominem statuunt. Confictis literis, quas ab eo ad Regem Galliæ missas intercepisse se aiebant, quibus arcana cum Francisco consilia agitare, & res novas haud dubiè moliri videretur, subdunt accusatorem, qui eum majestatis postularet. At Volsæus vocatus à Rege ad dicendam causam, in itinere, irâ ac dolore ferocem atque asperum animum incendente, in febrim incidit, cujus vim sustinere non potuit. Ita opportunâ morte, imminenti morti est exemptus. Neque enim dubia damnatio, ac supplicium ejus vel insontis futurum fuisse creditur.

DE

DE

JOANNE FISHERO EPISCOPO ROFFENSI, & THOMA MORO, BRITANNIS.

EXEMPLA casuum humanorum nusquam alibi crebriora, quàm apud Britannos invenias; apud quos vis ac potestas nimia Regum sæpè in Principum cædes suppliciaque erumpit. Nec Regum ullus plura quàm Henricus, de quo suprà retulimus hujuscemodi exempla, suppeditavit: tot viris famâ, genere, opibus claris truculentâ rabie necatis, ob negatum sibi divinarum rerum jus, quo se in Anglia sacrorum Principem & Caput Ecclesiæ appellari, haberique volebat, ut tantæ crudelitatis causa crudelitate ipsâ importunior ac detestabilior esse videatur. Nos perpauca selegemus. Maximè autem illustria fuisse sunt visa, quæ in Joanne Fishero & Thoma Moro idem edidit Henricus. Quæ quidem virorum ipsorum dignitas

atque virtus haud minùs quàm fortuna, atque amplitudo nobilitavit. Nobis conjungere utrumque, atque in unam conferre narrationem, titulumque, consilium fuit, quòd eodem mortis genere, iisdem diebus, ab eodem Rege, eandem ob causam interfecti, parem quoque constantiam in perferenda injuria præstitêre; pari uterque gratiâ apud ipsum floruerat Regem; denique pares utrique doctrinæ atque innocentiæ laudes summo omnium consensu tribuuntur. Fisherus Episcopus Roffensium fuit, in eoque obeundo atque implendo munere magnopere hominis diligentia sanctitasque enituit. Nam & sacra piè casteque procuravit, & commendatos fidei suæ populos in cœlestis vitæ præceptis, gràvibus crebrisque concionibus studiosè erudivit, & salutaribus legibus revocatis, aut novis conditis ita corruptissimo sæculo rexit hominum mores, ut speciem antiquæ probitatis in suis hominibus retulisse videretur. Et ut religionis studio, & amore in populos curæ suæ traditos, non cupidine aut ambitione ullâ hæc ita facta institutaque fuisse ab illo, intelligas, ne Regis quidem auctoritate adduci unquam potuit, ut se ad ampliorem opulentioremque Ecclesiam transferri pateretur. Negabat enim, deserturum se sponsam, quæ prima sibi obtigisset, & in qua ornanda excolendaque tantopere laborâsset. Ad hæc scriptis atque editis libris Catholicæ Fidei pietatem illustravit, confutavitque Hæreticorum pravas opiniones, & maximè Martini Lutheri causam egregio volumine jugulâsse est visus, ipso statim initio furentem ag-

greſſus. His excellentem religionis atque ingenii laudibus Henricus, præclarus tum veræ virtutis fautor, Londinum ad ſe evocavit, ac adjutus maximè ab illo eſſe creditur, in eo componendo & conficiendo libro, quem Henricus ad Leonem X. contra Lutherum ſcriptum vulgavit. Cæterùm, Fisherum & in præcipuo ſemper honore atque dignitate habuit, & multis ac magnis in rebus operâ & conſilio ejus eſt uſus: donec ex ſummo illo, ac præſtanti & viro & Rege, in tetrum ac ferum mutatus, omnia jura humana divinaque libidini ſuæ ſubjecit, ac furiis & furore percitus confudit & perturbavit. Reginæ injuriam, feminæ clariſſimo genere, claro item Rege ortæ, ſpreto Pontificis Maximi judicio, tam contumelioſè Regno conjugioque abjectæ cùm omnes ingemuêre boni, tum prudentiſſimi quique id veluti futurarum cladium omen acceperunt. Quidam ne illa videre, neu ſermones hominum, vultuſque & inde offenſionem incurrere Regis cogerentur, per excogitatas ſibi quiſque cauſas, Republica Regeque omiſſo, Londino domum diſceſsêre. Quibuſdam manere, & rem ſibi non probari, haud obſcurè ferè audacia fuit: atque in his fuêre Morus & Fisherus, quibus ab optimæ mentis conſcientiâ inſtar culpæ eſt viſum, ullius metûs ſuſpicionem præferre: & ut Regiâ haud inviti ceſſêre; ita ab oculis civium abſcedere, neutri conſilium fuit. Et Rex implacabilem in hos iram conceperat, quòd ipſo ſtatim initio conatui ejus adverſati fuerant, & palàm Reginæ faverant cauſæ; & cùm utriuſque ſumma dignitas, ſummaque apud omnes prudentiæ

atque integritatis opinio esset, eorum auctoritate magnopere multitudinem permoveri intelligebat. Ergo utrumque post abjectam Reginam in vincula conjecit, ac diuturno quindecim mensium carcere maceravit. Interea lata lex est de Concilii sententia, quod sanctius ipsi habent, & delectis ex omnibus Regni Ordinibus constat, quâ ut summus in Anglia Arbiter ac Magister sacrorum, &, ut ipse se dixit, supremum Ecclesiæ Caput Rex ab omnibus & haberetur & appellaretur, sciscebatur, capite sanciens si quis huic legi assentire abnueret. Quod adeo exactum ab omnibus est, ut ne tacitis quidem, dissimulare rem non novam modò, nec antè auditam, sed impiam prorsus & execrabilem liceret. Interrogabantur enim nominatim omnes quicumque in aliquam Regi suspicionem venissent, & ante alios à Fishero & Moro, quid de ea lege sentirent, est quæsitum. Etsi enim hos maximè oderat Rex, quibus sua scelera, etiam arcana cognita esse haud ignoraret; tamen, quia magnum ad multitudinem pondus habiturum videbatur, si & novam legem, & remissum Reginæ nuntium approbâsse, viri pari doctrinæ atque innocentiæ famâ spectati dicerentur, magnopere eos trahere in sententiam cupivit: ac sæpè, qui constantiam tentarent, atque eos ad gratiam Regis recuperandam, omissâ pertinaciâ, hortarentur, unde non libertas modò iis, sed reditus quoque ad pristinam dignitatem esset futurus, summisit. Verùm illi, ut dignum moribus atque anteactâ vitâ fuit, neque spe, neque metu abduci à fide ac studio veri unquam potuerunt. Et Fisherus quan-

quam imbecillâ valetudine, & gravi ætate, & carceris fessus incommodis, etiam libros scripsit, quibus de matrimonii sanctitate, deque nova Regis appellatione luculenter suam est sententiam persecutus: quos postea libros Henricus magnâ diligentiâ conquisitos, supprimendos abolendosque curavit. Interea Romæ Paulus III. Pontifex Maximus, quo Regi verecundiam, ultra sæviendi in virum tantis & literarum & fidei ornamentis præstantem, injiceret, simul constantiam & virtutem ejus remuneraret, eximioque honore illustriorem redderet, cumulatum amplissimis atque veris laudibus in Cardinalium Collegium cooptavit. Verùm, quòd sedaturum remoraturumque acerbitatem, atque impetum Regis crediderant homines, apud trucem atque efferatum animum irritamento, ad exsatiandam immanem rabiem, accelerandumque sanctissimo viro exitium fuit. Eo quippe honore perstrictum se contumeliâ, atque injustum importunumque odium in virum, cujus virtus externis luceret nationibus, sibi exprobratum existimans, atque inde iram intendens, conditionem Fishero ferri jussit, aut Regi, quod leges Patriæ in sanctiori Angliæ Concilio latæ honoris decrevissent, ratum haberet, atque in id jusjurandum daret, aut supplicium quod Majestatis violatoribus deberetur, subiret. Cùm ille cumulatum se quidem omnibus honoribus Regem cupere, sed qui tribui salvâ religione possent, respondisset, productus, ut mos genti, ad Judicum Tribunal sistitur, à quibus indicta pœna, ut per urbem unco tractus, postremò strangulatus laqueo suspenderetur. Quo

facto nihil tam ignominiosi ac fœdi supplicii denunciatione territus, in carcerem eo die est reductus Non multò pòst, ad x. Kal. Julii, concesso minùs turpi genere mortis, securi est percussus, cùm antè omnibus coram precatus Deum esset, ut Regi cum prospero ac secundo vitæ cursu sanam bonamque redderet mentem. Caput ejus, cui tributa paulò antè purpurei galeri ornamenta deberentur, quò majori ludibrio spectaculum atrocius populo præberet, prælongæ hastæ infixum, ostentari in eodem foro, in quo truncum jacebat cadaver, Henricus jussit. Quod nullo turpi pallore deforme, & adhuc constantiam, quâ senile guttur feriendum carnifici præbuerat, in vultu retinens, multi, obliti metûs, ac perpetuæ hominis innocentiæ sanctitatisque memores, venerabundi cum lacrymis fletuque adorâsse dicuntur; eoque amotum Regis jussu, ne quid tumultûs in multitudine excitaret. Ferunt, non multos ante mortem dies perlatam ad eum Cardinalatûs sui famam, acceptamque læto animo fuisse, dixisseque id purpurei coloris insigne datum Cardinalibus esse, ut meminerint, vitam atque sanguinem, cùm usus posceret, pro fide erga Catholicam Ecclesiam non dubitanter perfundere: id unum se honoris ejus munus brevi impleturum. Tertio decimo pòst die, quàm Fisherus ab insano ac furente Rege infando decreto est occisus, eâdem procellâ ac turbine immitis animi, Morus quoque est abreptus. Is magnam ingenii vim, quam naturæ munere fuerat adeptus, egregiè ingenuarum artium studiis excoluerat: eò majori conatûs ejus, atque solertiæ admiratione,

quòd pedem non solùm insulâ, sed Londino, ubi erat ortus, nunquam extulit; ibique non aliis ferè, quàm qui in ludis mercede docent, in prima ætate usus præceptoribus, non Latinas modò, sed Græcas quoque literas perdidicit, atque in omni liberali disciplina magis contentione animi, & ut dicitur, marte suo, quàm ullis Doctorum adjumentis usque adeo profecit, ut mox prolatis validi, excultique ingenii monumentis, magnopere inclaruerit. Quorum præcipuâ approbatione est acceptum volumen, quod Utopia inscribitur; in quo novæ Insulæ commento optimæ Reipublicæ leges formamque exprimere est conatus. Aliarum gentium res, mores, instituta percunctando legendoque, magnâ in id curâ studioque adhibito, explorata cognitaque habuit, & exterorum amicitias eruditionis famâ conciliatas absens diligenter coluit. A juris civilis studiis, quibus adolescens intentam operam impendit, ad causas agendas in forum cùm descendisset, & neque malas susciperet, & bonas summo studio conatuque defenderet, brevi, fide atque industriâ tantum sibi nomen inter omnes fecit, ut unus maximè cujusque causæ patronus adoptaretur. Ab harum igitur famâ & commendatione artium adscitus in Regiam, ac rebus adhibitus, & gravis & constantis tum animi, tum consilii specimina dedit; tantaque in homine ad magnas res, & gerendas & sustinendas indoles enituit, ut eum Henricus Cancellarium Regni creaverit. Cujus Magistratûs ea vis atque dignitas est, tantumque ei Anglorum legibus tribuitur, ut Regi proxima auctoritas habeatur, custodiæ-

que ac poteſtati ejus Regium Sigillum, quo Literæ ac Tabulæ publicæ obſignantur, tradatur. In quo quidem ille Magiſtratu non prudentiæ atque induſtriæ minores, quàm integritatis, fidei, modeſtiæ, religionis, humanitatis laudes eſt promeritus. Quibus virtutibus & Regi percarus, & magnâ apud omnes gratiâ fuit, magnum quoque apud exteras nationes nomen famamque adeptus. Sed tanta ac tam illuſtria vitæ ornamenta facilè gloria mortis pro Chriſtianæ pietatis inſtitutis fideque conſtanter oppetitæ ſuperavit. Principio ubi Regem amore perditum ad cupiditatem repudiandæ Reginæ incubuiſſe ſenſit, pro ſua fide atque officio, quanta negotii moles moveretur monitum, ut matrimonii fœdus ſanctum haberet, magnopere eſt hortatus. Deinde cùm ob id alienatum haud dubiè à ſe intelligeret; ne aut aſſenſum, quod abominaretur animus, rei novi ac peſtilentis exempli præbere, aut graviùs offendere cogeretur, reddito Regi Signo, ſponte ſe Magiſtratu abdicavit, & à Regia ſe, Reque publica removens, quaſi familiarium rerum curis & ſtudiis literarum domi attineretur, raro in publicum prodire, & maximè congreſſus & cœtus vitare hominum inſtituit; haud ignarus, apud infenſum aut invidiâ ſui, aut aſſentatione in Regem, multorum ſe criminationibus peti: ut mos Aulæ, dimotos ſemel loco delapſoſque premendi certatim atque impellendi. Cunctabatur tamen Rex aggredi hominem inſontem, ac ſecundo claroque rumore apud vulgus; & cui adverſæ res favorem addidiſſe viderentur: donec abrupto non pudoris modo, ſed religionis quoque reſpectu, ac omni-

omni divino humanoque ſpreto jure, Reginam conjugio, Regiaque privatam in domum exegit; & cujus impotenti amore agitabatur, Boleniam in thorum ejus induxit, & impoſito ſolemni ritu diademate, Reginam appellavit. Tum demum rem improbantibus indita vincula, & Morus ante omnes detruſus in carcerem: & lex inde lata, ut Regi ſacrorum Principis, & ſupremi Capitis Eccleſiæ jus eſſet. Poſtremò amiſſâ ſpe, comminui aut labefactari fidem, conſtantiamque ejus poſſe, interfecto, ut oſtendimus, Fishero; Morum quoque tolli imperavit. Mos Britannis, rerum capitalium reos ducere ad Judicum Tribunal, ut coram aut diluant crimen, aut faſſi pœnam meritos ſe, damnationi ſuæ aſſentiantur. Inter Judices (ſic præceperat Rex) ſedebant Dux Nortfolcii, & Cancellarius, qui Moro nuper in eo Magiſtratu ſucceſſerat. Hi recitatis, quæ crimini dabantur; quæ multa & atrocia erant, qualia impio ac nefario patriæ proditori objici poſſent, adductum in conſpectum Morum, nomine compellant, & quanquam ultima merito, tollentes verbis clementiam Regis, ſpem non veniæ ſolùm, ſed priſtinæ gratiæ faciunt, ſi in animum induxiſſet, abſiſtere aliquando pertinaci ſententiâ. Morus tametſi inviſo damnatoque ſupervacuam defenſionem rebatur, tamen ne ſilentium, aut ſegnitiæ ſibi, aut ſuperbiæ, aut adeo conſcientiæ delicti alicujus verteretur, ſe verò nihil cauſæ videre reſpondit, cur ſententiæ ſuæ pœniteret; ſed ſibi adeo multa objici, ut feſſo debilitatoque diuturnâ valetudine carcereque vereretur, ut ſatis memoriæ aut virium ad ea

refutanda suppeteret. Tunc afferri Dux sellam, & considêre eum jussit. Et ille multa paucis complectens, cunctaque ad duo capita revocans, Arguor, „ inquit, quod novissimi Regis consilii, novæ ducen„ dæ uxoris, veterisque repudiandæ dissuasor fuerim; „ nec ego inficior. Atqui quod sentiebam, quodque „ minimè dubium arbitrabar, id summa cum religio„ ne atque fide pro sententia attuli Regi; nec crimen „ hoc, sed officium fuit. Quid enim aut falsa pro ve„ ris, aut contrà quàm animus ferebat meus, quod „ sine perfidia ac scelere fieri non poterat, Regi sua„ derem? Et tamen ob id, quando fides in crimine „ ponitur, satis videri possum mulctæ, satis pœnarum „ dedisse, qui bonis fortunisque amissis, & in Fiscum „ redactis, æternis damnatus vinculis, situ, squallore, „ sordibus, ut cernitis, obsitus, quintum ac decimum „ jam mensem carceribus claudor. Alterum accusa„ tionis caput est, negatus à me legi assensus, quâ „ Rex sacrorum Arbiter constituitur. Quam legem „ conditam, post me conditum in carcerem, nemo „ vestrûm ignorat: neque ego de ea appellatus ab „ uno Scribarum, qui missus ad me in carcerem venit, „ aliud respondi, quàm ista ad me non magnopere „ jam pertinere, quem capite diminutum, ac civium „ numero exemptum, legumque omnium expertem „ de legibus respondere quid attineret, qui denique, „ abjectis pridem humanarum rerum curis, ad cœle„ stium contemplationem animum traduxissem. Id „ vos responsum seu contumaciæ mihi, seu cautioni, „ sive etiam calliditati vertere malitis, ad atrocis cer„ tè atque capitalis rei crimen revocari silentium

non poteſt; multò minùs ego ob id majeſtatis à vobis condemnari. Neque enim ullæ leges niſi maleficiis pœnas ſtatuunt, reticentiæ, ſanè nullæ. Hic eum unus Judicum interpellans, Eo ipſo, inquit, quod indicare te, & promere quid ſentires, jam aſtutè renuiſti, ſatis eſt perſpicuè deprehenſus animus alienus à lege tuus, ſatiſque ex eo ipſe manifeſto majeſtatis crimine tenêris: neque enim cunctanter tibi, ſed apertè ac ſtudiosè approbanda lex fuit, quæ amplificandæ Regis dignitati ſit. Atqui, inquit Morus, Juriſconſulti aſſenſionis vim ſilentio tribuunt: quorum eſt dictum, tacentem conſentire videri. Et promptè quidem, nec dubitanter, quæ in honorem Regis decernuntur, amplecti atque comprobare omnes debent; ſed quæ Religioni non ſint, quæque divina ac ſacrata jura non prohibeant. Magna probis omnibus Regis auctoritas, magna legum, ſed major multò eſt Dei, & inſidentis animo non vanæ ac nuper adinventæ, ſed confirmatæ, conſtantis ac veræ Religionis, cui humanarum rerum prævertere quicquam, magnum eſt nefas. Ac etiam ſcriptæ à me è carceribus ad Fiſherum literæ, in ſpretæ ac violatæ novæ legis crimen trahuntur. Quas ego literas proferri legique palam pervelim: ſed quando inflammatas dicitis à Fiſhero, ſic habetote, non aliud in iis, quàm familiares & ſuetos nobis ſermones fuiſſe, & mutuas cohortationes ad contemptum rerum humanarum, quas fragiles fluxaſque eſſe, magno uterque noſtrûm malo uſuque didiciſſet. Unæ omnino fuerunt, quæ hanc attingerent cauſam. Cùm enim illæ ad me miſiſſet roga-

„ tum, quid ego nuper in quæſtione de nova lege
„ reſpondiſſem, id modò reſcripſi, animum me meum
„ officii ac Religionis memorem conſuluiſſe: idem
„ ipſe faceret, nec (quod ſanctè affirmare poſſum)
„ plura reſpondi; neque aliud his literis continebatur.
„ Accuſor poſtremò, dixiſſe me in eadem quæſtione,
„ legem hanc ancipiti gladio ſimilem videri, cujus
„ eſſet acies utrinque acuta, ut in alterutram induci
„ neceſſe videretur, ſic aut violandam Religionem,
„ animumque fraude ac ſcelere inexpiabili obligan-
„ dum, legem hanc ſi approbes; aut grave majeſtatis
„ crimen ſubeundum, & corpus vitamque ſupplicio
„ ac pœnæ obnoxiam habendam, ſi refutes. Cujus
„ dicti culpam magnopere onerat Fisheri reſponſio
„ eâdem ſimilitudine uſi: unde conſpiratum inter nos
„ condictumque inſimulamur. Equidem me ita me-
„ mini locutum, ut non tam eſſe ancipiti acie hanc
„ legem dixerim, quàm ſi qua lex hujuſmodi ferretur,
„ difficilem habituram alterius offenſionis vitandæ
„ rationem. A Fishero reſponſum idem ſi eſt, id evê-
„ nit ingenii, morum, & ſtudiorum ſimilitudine, non
„ ullâ in id noſtrâ conſenſione. Atque hæc à me ſic
„ dicta factaque ſunt: ex quibus non ego improbè ac
„ doloſè ad infirmandam infringendamque novæ le-
„ gis vim feciſſe, ſed multa de me ad vos, Regemque
„ falsò ac malitiosè delata fuiſſe convincuntur; neque
„ meum crimen ullum eſſe hujuſmodi, ex quo capite
„ damnari juſtè poſſim. Hæc cùm Morus eſſet locu-
tus, Judices ſuo more, conſilio habito, damnatum
pronuntiarunt. Tum Morus, Non ignarus, inquit,
decreturi quid eſſetis, dubiis ambiguiſque reſponſis

effugere quæstionis vestræ laqueos, atque ancipites « mucrones novæ legis, & falsò mihi objecta crimina « paucis refellere sum conatus, sed ut illustrior judicii « hujus calumnia iniquitasque appareret. At verò nunc « quid de lege, ac de hoc toto Regis facto sententiæ « habeam, libet planiùs apertiusque differere, quò « meam saltem liberem penitus fidem, atque exsolvam. « Septimus evolutus est annus, ex quo Rex cupiditate « istâ dimittendæ uxoris agitari est cœptus, & mihi to- « tum est hoc in libris literisque tempus consumptum. « Multa pervolvi legique volumina, maximè veterum « illorum virorum, quorum non ingenii magis quàm « religionis ac sanctitatis gloriâ divinæ sunt literæ il- « lustratæ. Apud hos & matrimonium ejus justum « verumque, neque aliter quàm alterius morte dirimi « posse, comperi; nec ratio, nec exemplum extat ul- « lum, sacrarum rerum arbitrium atque jus ad profa- « nos homines, aut alios quàm sacratos viros, & san- « ctissimo Sacerdotio præditos esse delatum. Sic dicere « orsum, & ut videbatur, copiosam & maximè liberam orationem parantem, Cancellarius interrupit: Ac næ tu, inquit, More, tibi sapiens eximiusque videris, qui plus intelligere, plus scire unum te putes, quàm homines Britannici nominis doctissimos; unique tibi plus tribui credique quàm omnibus Britanniæ Episcopis, omnibus Principibus, omnibus denique Ordinibus postules. Ego verò, inquit Morus, mihi istuc non arrogo, qui pro uno Episcopo, qui legi vestræ suffragatus sit, sentientes mecum innumerabiles habeam viros, fide, doctrinâ, sanctitate præstantes, qui egregiis monumentis lu-

men Christianæ disciplinæ attulerunt, quique ob Religionem castè atque integrè cultam, & miraculis affirmatam pietatem in cœlum ipsum perveᴢti, atque in cœlestium numerum relati sunt: quibus certè plus auctoritatis, plus fidei, quàm vestris Episcopis debetur. Et pro uno paucorum assentatorum concilio, in quo ista conflata lex est, omnia ego afferre possum legitima & Oecumenica Concilia, quot ab condita Ecclesia sunt habita; & pro uno non maximo Europæ Regno, & respectu Regis, metuque obstricto, omnia Christianæ Reipublicæ Regna, omnes Provincias objicere. Tum Nortfolcii Dux, Tandem, inquit, sese, More, animi tui pravitas prodit. Cui Morus, Mihi, inquit, hæc dicere testarique, ut animum fidemque liberem meam, necesse fuit, quod non aliâ mente effari ac profiteri me, Deum invoco testem, cui perspecta omnia, quem ne intimæ quidem hominum cogitationes fugiunt. Itaque ne hoc quidem reticebo, aut ignorare vos patiar, nullis mortalium, leges contra Ecclesiam ferre, jus esse; ac vobis multò minùs id licuisse, qui sanctissimo jurejurando obligati eratis, nihil unquam quod dignitati Ecclesiæ & Christianis institutis adversari videretur, decreturos. Huius sacramenti religione vos quis exsolvit, aut omnino exsolvere potuit? Ecquid sentitis, quo piaculo vos Regnumque obstrinxeritis; quæ pœna vos, quæ violati Numinis ira gentem Anglorum maneat? Sed video offendi aures, & vera monentis dicta aspernari; nec ego obtundam vos pluribus, qui sciam unum me hac noxâ cecidisse: neque enim reproba-

tæ legis crimen me, ſed mea conſtans, atque pia libertas inviſa Regi, meæ inconcuſsâ fide plenæ voces & cohortationes ad non violandam conjugii, quod illi juſtum cum Regina erat, ſanctitatem, afflixit ac perdidit. Quò magis id unum dari à Deo Optimo Maximo Regi ſummè precor, ut fidelium ac proborum amicorum conſiliis utatur. His dictis in arcem, ubi arcta in cuſtodia habebatur, eſt reductus, comitante multitudine, ac viri indignam fortunam miſerante. Filia erat Moro, nomine Margareta, puella ingenii probi ac magni, & ex eo unicè dilecta patri; à quo non honeſto modo, & perhonorifico ſemper cultu educata, ſed in liberalium quoque diſciplinarum ſtudiis, & Græcis & Latinis literis erudita fuerat. Hæc audito patrem abduci, oblita virginalis decoris, ſuique, proripit ſe domo, & ægritudine & dolore amens illi occurrit, & nihil ſtipantes ſatellites, nihil hominum verita turbam, per medios vadens, irruit in amplexum patris, atque arctè collum tenens, diu loqui aut verbum mittere nullum potuit. Quam Morus oſculatus, Age, inquit, filia, quod Deus Optimus Maximus ſtatuit de nobis; id tu moderato ac Chriſtiano animo accipias, doloremque tuum ac ruinam domûs patientiâ vincas, teque patris innocentiâ conſolare. Sic divulſus ab ea, perrexit viam Morus. Puella dolore ac fletu immota aliquandiu ſtetit: tum iterum impotenti animo percita recurrens, in patris collum invadit; & Morus nihil magnopere commotus, firmo, ſed in quo patrius amor facilè emineret, vultu avulſam, iterum amplexu ſuo conſolatus, & ut pa-

tris animam Deo piis precibus commendaret, monitam reliquit. Biduò pòst in forum, quod spectandi causâ ingens multitudo compleverat, Morus producitur; qui in concionem quidem ascendit (nam mos genti morituris potestatem populum alloquendi facere) sed perpaucis verbis tantùm testatus est, se nullius delicti adversùs Rempublicam conscium esse sibi, integramque Regi fidem & præstitisse semper, & inviolatam ad mortem usque afferre: deinde orare eos Deum jussit, uti Regi amicos, ministros & consiliarios, homines pios, & virtute ac fide spectatos daret: postremò, & pro se Deum orarent, ac precibus sibi propitiarent, ab iis postulavit; ac simul se carnifici præbuit, à quo caput illi securi cruentâ adhuc, & prope calente ab recenti Fisheri cæde, est præcisum.

DE

DE

REGINALDO POLO CARDINALE BRITANNO.

MAGNUM religionis atque innocentiæ & par literarum & eruditionis nomen nostris temporibus consecutus est Reginaldus Polus, Britannus; nec in sua terra magis quàm in aliena claruit. Nam in Italia, ubi magnam partem ætatis egit, rerumque ac fortunarum suarum domicilium habuit, prope ad summum honoris ac dignitatis fastigium Italorum studiis est elatus. Huic maternum genus à Regibus Britanniæ fuit: Margareta enim mater, Georgio Clarentiæ Duce, Edoardi IV. Regis fratre est orta: Quem Georgium Edoardus, quia cum hostibus suis conspirâsse, seque Regno dejiciendi consilia habuisse diceretur, captatum fictâ reconciliatione gratiæ, clam occidit, novo ac fœdo mortis genere. Nam Cretici vini dolio demersum suffocavit (si quidem verum est quod Argentonius Gallicarum Rerum Scriptor æqualis temporum illorum tradit) Sed ne ipse quidem Edoardus majorem inde in Ricardo altero fratre fidem erga se, quàm ipse Georgio præ-

ſtiterat, invênit. Is enim tutor ab eo filiis relictus, necatis fraude pueris, imperium Angliæ invaſit; & quibus conſervator Regni datus fuerat, iis ne vitam quidem relinquere ſuſtinuit. Verùm & ipſi paulò pòſt, unde minimè ſperaverat, parricidii ultor eſt exortus. Nam Henricus Richemondiæ Comes, qui in Gallia quartum decimum annum exulabat, evocatus adjutuſque ab Anglis, Ricardum unico apud Seceſtriam prælio victum, dominatione ſcelere quæſitâ, & ſimul vitâ ſpoliavit. Et idem ſcribit Argentonius, ſuâ memoriâ in Britannia ſupra octuaginta Regiæ ſtirpis viros in illa, quæ inter duas ejuſdem ſanguinis familias de Regno orta eſt diſſenſio, variè interfectos fuiſſe. Atque is Henricus, qui ſeptimus eſt dictus, Regno occupato, ad quod ex privato atque humili loco pervenerat, Ricardi facinorum, quorum ultor fuerat, imitator factus, Edoardum Clarentiæ Ducis filium, Reginaldi Poli avunculum, non ob aliud quàm quòd ſolus virilis ſtirpis ex Regio Sanguine ſupererat, quò Catharinam Ferdinandi Hiſpaniæ Regis filiam eâ re faciliùs Arthuro filio ſuo in matrimonium dedi impetraret, palam in foro ſecuri percuti, nihil tale meritum imperavit. Ita inſonti puero regium genus, quod decori eſſe debuerat, exitio ac morti fuit; tantò apud Reges dominandi libido, quàm juſtitiæ & humanitatis jura, plus valet. Margaretam ſororem ejus non ulli ex Regni proceribus, ne cujus opes animique Regii Sanguinis conjugio extollerentur, ſed Ricardo Polo, mediocri viro, affini ſuo nuptui dedit, quem

inde cubiculo ſuo præfecit; (cui muneri qui præeſt, Ciamberlanus linguâ eorum dicitur) & in Equitum Collegium, quos Garteriæ vocant, legit: cujus inſigni honoris etiam principibus viris ille dignatione æquabatur. Eidem, quia ingenio vir leni, placidis & tranquillis moribus, & vitâ pariter eleganti innocentique erat, Arthurum filium educandum commiſit. Neque hunc alia res, quàm quod quietâ ſummiſsâque naturâ eſſet, provexit; neque in Pola familia ante eum magnopere quiſquam enituit. His Reginaldus parentibus eſt natus, Martio menſe, M. D. anno, & puerum matris cura (nam pater maturè deceſſerat) liberaliter inſtituit; ubi adolevit, undevigeſimum agens annum, in Italiam eſt profectus, Pataviique conſedit: ubi & quia Henricus VIII. Rex eum proficiſcentem viatico atque annuâ pecuniâ juverat, & propter nobilitatem dignitatemque Regii Sanguinis, unde ortus ferebatur, in magno ab omnibus honore eſt habitus; & ipſe brevi effecit, ut haud minùs virtute ac moribus ſuis, quàm generis commendatione appeteretur. Nam in omnibus honeſtis artibus, & maximè in politioris humanitatis ſtudiis magnâ eſt ingenii atque induſtriæ famâ verſatus, & in moribus & in oratione ejus modeſtia, humanitas & religio ſingularis eluxit. Septimo pòſt anno reverſus in Britanniam, & ab ipſo Rege perbenignè acceptus, carus, expetituſque ſuis omnibus, ac eximiis eruditionis & integritatis laudibus celebratus, magnam concitaverat ſui expectationem; & ſermone & opi-

nione hominum insigne aliquod Sacerdotium, primique Britanniæ Episcopatus ei destinabantur. Verùm hæc, quæ haud falsa fortasse futura spes fuit, paulò pòst in calamitosum illum Britanniæ scopulum, amentemque Henrici cupiditatem dimittendæ uxoris, incurrit: in qua Polum Rex sibi adjutorem ministrumque fore, suis in eum meritis fretus, haud dubiè speraverat: si quidem tum nihil, nisi ex auctoritate Pontificis Maximi agere instituerat. Igitur cùm appellatus ab eo Polus ita sententiam suam indicâsset, & obtestatus esset Regem, ne in incœpto perseveraret, adeo exarsisse Henricum ferunt, ut manu ad pugionem adactâ, impetus eum occidendi Poli cepisse dicatur. Sed eo tamen cohibito, avertens inde se, nullo dato responso Polum reliquit: qui eâ re satis futurorum admonitus, per causam repetendi studia, per gratiosum amicum impetrat abeundi veniam, atque iterum ex Insula in continentem exulatum potiùs quàm peregrinatum navigavit; annumque in Gallia immoratus, Patavium se contulit, vitamque eam instituit, ut sanctitas & religio ejus omnium prædicatione celebraretur, adderetque favorem ei indignatio Regis, cujus causa nemini bono probabatur. Erupêre inde ex Henrici pectore illæ furoris atque insaniæ flammæ, quas suprà, cùm de eo diceremus, attigimus; abjectaque uxore, sacrorum Principem se, summumque Religionis Antistitem in Britannia dici jusserat: atque hunc honorem sibi tribuere recusantes pœnis suppliciisque subigebat. Lætabatur Polus, quòd in malis patriæ suæ pro-

cul ipſe ab aſpectu eorum ageret, ac tam violenta Regis imperia opportuno diſceſſu ſuo evitâſſet. Sed ecce tibi tabellarius à Rege cum literis, quibus jubebatur Polus dicere de nova appellatione ejus, quid ſentiret. Ea enim Henrici rabies fuit, ut ne ſentiendi quidem liberam facultatem hominibus relinqueret. Elicere intimos ſenſus, quò in diſſentientes inde ſæviret, cupiebat. Diu cunctatus Polus, ubi viros ſanctiſſimos Fisherum & Morum interfectos ob id à Rege accepit, æmulatione pietatis & conſtantiæ eorum vehementer incitatus, quatuor edidit libros, & ad Regem miſit, in quibus de tota re accuratè, luculenter, pari moderatione ac libertate diſſeruit. Auxit ea res magnopere Poli exiſtimationem, cùm eruditionis quæ in iis libris eximia enituit, tum fidei & conſtantiæ laude. Itaque cùm multorum & gravium virorum ſermonibus de præſtanti ejus virtute ad Paulum III. Pontificem Maximum perlata fama eſſet, Romam evocatum in ampliſſimum Collegium Pontifex cooptavit. At Henricus, acceptis Poli libris, quibus veræ labes animi ejus nudabantur, malorumque fons atque origo aperiebatur; incredibile eſt, quanta hominem ira ac libido expetendæ de Polo ultionis invaſit. Abſentem eum majeſtatis damnavit, & præmia interfectoribus quinquaginta nummûm aureorum millia ſtatuit. At cùm intereà vana ſpes facta reducendi ad fidem atque officium Henricum Pontifici eſſet, Legatum Polum in Galliam miſit, ut inde Britannicis rebus excubaret, aditumque, ſi quis eſſet ad ſpem ſanandi Henrici,

perquireret, quando & Rex Galliæ & Cæsar operam in id suam obtulissent. Ea re cognitâ, Henricus statim certum hominem de suis ad Franciscum Regem Galliæ misit, per amicitiam petens ab eo, atque obtestans, ut vinctum Polum sibi traderet, professus maximo se beneficio affectum iri ab eo, si id impetrâsset: tantoque studio atquè ita accuratis precibus cum Francisco egit, ut ille, qui ob dissidia quæ ei cum Cæsare erant, magnopere retinere in amicitia ac societate Henricum cupiebat, ab hospite quidem atque Legato violando prodendoque longè animo abfuerit: cæterùm renunciari illi jusserit, ut extra fines Regni sui aliquò abiret, ne qua causa ex ipso dirimendi societatem fœdusque quod sibi cum Henrico esset, oriretur. Qui Cameracum, nobile Belgarum oppidum, cùm transiisset, varias sibi à Rege positas insidias, magis Dei beneficio quàm cautione aut curâ suâ, vitavit. Leodium inde in Eburones evasit, ubi Everardi à Marchia Cardinalis, cujus erat ditionis oppidum, fide atque studio locum ad insidiandum Henricus nullum sibi relictum cernens, ad Belgas, qui tum bello cum Gallis contendebant, misit; qui in Concilio eorum, cui Everardus quoque adhibebatur, renunciaret suis verbis, se quatuor peditum millia, qui suâ pecuniâ militarent, auxilio iis missurum, si captum Polum vivum in potestatem suam tradidissent: tanta rabies, hominis innocentissimi ad cædem suppliciaque potiundi, crudelem animum invaserat. Reverso in Italiam non cessavit

easdem assiduè fraudes struere; adeoque deprehensi sæpè sunt percussores insidiatoresque ab eo summissi, ut Pontifex certos corporis custodes illi tradiderit, quibus vitam suam à vi atque insidiis Henrici tueretur. Tradiderat item ei Pontifex cum imperio regendum Viterbium, ut & honestiùs eo vectigali se aleret, & haberet propinquam Urbem quò posset aut otii ac literarum, aut valetudinis, aut animi causâ, cùm libuisset, secedere. Ibi quoque capti Itali aliquot tortique, se ad eum interficiendum missos confessi sunt. Item Capranicæ, quò se Polus per æstatem, vitandi gratiâ urbanos calores, contulerat, Britanni tres ad idem facinus missi; & Bononiensis quidam, insignis sicarius, quanquam perhonestâ familiâ natus, qui Venetiis ob spoliatum apud Ravennam, cæsumque Venetum civem patricii generis, supplicio est affectus, in quæstione confessus est, diu se Tridenti, ubi Polus cum duobus collegis Concilio præsidebat, eum, ut ex insidiis adoriretur observâsse, pecuniamque ob eam rem à Rege accepisse. Quæ res Polo vitam non sollicitam modò, perpetuo metu tot insidiarum, in cujus caput tanta proposita præmia multorum cupiditatem allicere possent, sed gravem quoque injucundamque reddebant; assidueque & suo periculo, & patriæ calamitatibus angi cruciarique cogebatur, unde quotidie nova crudelitatis exempla edita à Rege afferebantur; nec in alios quàm in optimum & constantissimum quemque, qui à majorum institutis & priscâ sacrorum fide discedere recusarent, donec

ipse domestico longè gravissimo atque acerbissimo vulnere est perculsus. Nam Henricus, cùm ei omnia tentanti, ac ne maximis quidem parcenti sumptibus, intercipere Polum non successisset, implacabilis iræ atque acerbitatis suæ impetum in Margaretam Poli matrem avertit. Ea erat lectissima & sanctissima femina, Edoardi Regis fratris filia, nec tamen genere quàm moribus, innocentiâ, ac totius vitæ laude nobilior: in cujus disciplina antè Henricus Mariam unicam filiam educaverat. Tum abreptam in carcerem diu ærumnis ac miseriis malè habitam, falsis etiam nuntiis interfecti Reginaldi filii tortam, postremò altero filiorum natu majori, qui simul captus in eadem custodia habebatur, crudeliter necato, anum ipsam, alterum & septuagesimum annum agentem, palam in foro capitali supplicio affecit; nullum ob crimen aliud quàm quod Reginaldum genuisset, & de fide Catholicæ pietatis decedere recusasset. Ea verò res Polo, qui semper matri carissimus, atque ab ea unicè dilectus fuisset, singularem attulit animi dolorem: sic, ut reliquæ vitæ per tot suas suorumque calamitates traductæ solatio omni spoliatum se non inficiaretur; quanquam eâ moderatione tam tristem nuntium accepisse dicitur, ut, qui ei tum ab Epistolis erat, scriptum reliquerit, literas quibus matris casus continebatur, lectas, cum aliarum fasciculo literarum sibi à Polo traditas, seque jussum singulis respondere. Ad quem cùm ipse eas retulisset, quæ Anglicè scriptæ erant, quòd homo Italus gnarus ejus linguæ non

non esset, constanti vultu Polum dixisse iis literis rem eximiâ gratulatione dignam contineri, orantique Scribæ ut se participem tam lætæ rei haberet, Polus, Mater, inquit, mea actæ innocenter vitæ tantum est à Deo præmium consecuta, ut pro ejus Religione fortiter mortem oppetens, præcelso martyrii honore sit affecta: & nobis hæc quoque ad cæteros, quos apud Deum habemus, deprecatores accessit. En merces educatæ ac tam diligenter institutæ filiæ. Nec aliud in Regem tam injustæ cædis auctorem locutum, in Sacellum, ubi Deum precari consueverat, se recepisse. His igitur versatum fortunæ ac vitæ incommodis, tantis curis sollicitudinibusque ac tot periculis defunctum, Henrici mors, quæ secuta est anno M. D. XLVIII. tandem perpetuo vitæ suæ imminenti discrimine liberavit. Illusit illi inde fortuna, quæ provecto ingenti favore, ac prope jam adepto Pontificatum Maximum mirabili modo eripuit. Mortuo post Henricum Paulo III. Pontifice Maximo, Conclavia habendis comitiis ingressos Cardinales diduxerant studiis in duas factiones Cæsar & Rex Galliæ, pravo & Patribus ipsis, summoque Ordini indecoro exemplo. Qui Caput ac Rectorem, & quod amplius est, Vicarium divinæ potestatis, Christianæ Reipublicæ atque humano generi daturi sunt, in quo deligendo mentes atque sententias, ne suâ quidem ipsorum ullâ infectas cupiditate divino regendas Numini tradere ac permittere deberent, eos præjudicata atque arbitrio alieno obnoxia suffragia illò afferre; & quod sui muneris suique beneficii facere possent, ejus magnam gratiæ

Ee

partem in alieni ſtudii imperiive auctoritatem derivare, ſanè indigniſſimum videri debet. Quod quidem adeo non probabatur ab aliis, ut cùm nominatos etiam ab Regibus quoſdam quos ipſi aut rejicerent, aut fieri maximè vellent, vulgatum eſſet, proſcinderentur omnium ſermonibus Cardinales, qui ſibi præſcribi ſuamque libertatem alienis imperiis obſtringi paterentur, & ut ea tempora ferebant, carminibus quoque peracerbè lacerarentur: quorum pauca ſubjiciam minùs amara, nec omnino incondita, quando ſcripta in Actis illorum dierum interregni invenimus.

Quid Imperator, quid ſibi Rex Galliæ
Vult? Quid ſibi tantum arrogant? Quid hoc nefas?
Hi jura ſancient, reſolventque ut volent,
Quæ veſtra ſunt, quæ ſancta, quæ nemo attigit?
Leges dabunt vobis? & his parebitis?
Parebitis vos his iniquis legibus?
Et ſervietis liberi? Non vos pudet?
Ad nutum eorum Principem creabitis?
In quo ſacrarum ſumma rerum eſt omnium?
Quæ vos rapit dementia, aut culpa, aut furor?
Iurâſtis, ah ſcelus! Fides non vos data
Deo optimo, tot teſtibus præſentibus,
Non veſtra conſcientia, atque honos movet?
Totus tremo horreoque, ubi occurrunt mihi
Pœnæ graves, quas vos luctis impii:
Periuria hæc inulta non ſinet Deus.

Verè ac jure increpiti, ni manifeſtum eſſet hos ipſos in animis eorum, aut odii aut gratiæ aut cupiditatis affectus cœleſti nutu atque voluntate gubernari, eo-

que tandem deflecti ferrique quò eos occultè afflans divini Spiritûs aura provexerit: seu deteriorem elegerit, per quem Numinis sui sceleribus nostris violati injurias ulciscatur; sive assumpserit optimum, à quo in veræ pietatis cultu officiisque homines contineantur. Quæ pars respicere Cæsarem videbatur, ea multò superior numero erat, atque horum ferè suffragia Polum Pontificem ferebant. Qui partium Gallorum habebantur, hoc ipso illum respuebant, quod studere tantopere ei æmulos suos intelligerent: & tempus variis rebus extrahebant, quòd Cardinales Galli undecim aberant, magnisque itineribus adventare dicebantur, quos expectari vehementer alii cupiebant. At Cæsariani contrà antè edere Polum Pontificem properabant, quàm Galli advenirent. Jam eò adducta res erat, ut ad prid. Non. Decembris Polum renunciaturi essent, adeoque ne ipsis quidem ambigentibus Patribus certus putaretur, ut direptum spoliatumque, ut mos, cubiculum ejus, & collectæ ab omnibus sarcinæ, & factæ illi à plerisque gratulationes, & qui ejus rei curam habebat, jussus Pontificium ornatum afferre, & extra Conclavia perlatus rumor, & nuntii ejus rei, tabellariique in plures dimissi partes ab Urbe fuerint, & in Vaticanum à populo concursum, & proposita affixaque multis locis insignia ejus cum tiara & clavibus. Ipsi quoque adeo non dubia res fuit, meditatam scriptamque orationem quâ Patribus pro tantis de se factis judiciis grates ageret, fuêre qui se legisse affirmarent. Mos & jus valet, ut suffragiorum partes duæ ex tribus Pontificem creent, & iis inclusi Conclavibus

Cardinales erant unus & quadraginta, ut quem viginti octo dixissent, is adeptus summum honorem censeretur. Suffragiis initis tabellæ viginti tres Polum habuerunt. Tum quod consuetudo fert, Alexander Farnesius, cujus auctoritatem multi Cardinales sequebantur, & Rodulphus Pius, in quorum tabellis præteritus de industria Polus fuerat, quò suo exemplo excitarent attraherentque alios, voce palam eum Pontificem dixerunt (id ipsi accedere vocant) vigesimo septimo loco Montius Cardinalis accessurum se erat pollicitus, idque ab omnibus sciebatur; vigesimo octavo licebat Polo se ipsum Pontificem dicere. Unius ergo suffragium ad implendum numerum deerat. Interrogante Ordinis Principe, an accedere quis vellet, respectantibus aliis alios, & maximè Farnesio amicos, quos non defuturos sibi crediderat, nutu invitante, inventus est nemo qui muneris sui facere Pontificatum Maximum ac deferre ad Polum voluerit: neque Carpensis & Farnesii auctoritas, neque metus, quod mirandum est, ne ab alio præverteretur, quemquam permovit. Ita surrectum ac discessum ea die è Sacello in quo comitia habentur, à Patribus est; & elapsa semel tantæ rei fortuna nunquam postea se reddidit Polo; & adventu Gallorum aucto adversantium numero, & dejectus ipse est, & Montius Cardinalis Pontifex creatus. Polus, ut post tam insignem repulsam, quam tamen animo æquabili & constanti tulit, hominum sermones oculosque vitaret, secessit Urbe, abdiditque se Monasterio quod est ad ripam Benaci lacûs, inter Brixiam ac Veronam, cui nomen

Magazano, & ſalubritate cœli & collium agrorumque circà amœnitate, otio ac literis quibus ille delectabatur, loco aptiſſimo. Hîc bellè ſibi ac ſtudiis ſuis viventi fortuna, ne tam abſtuliſſe illi in aliena terra ſummi faſtigii honorem, quàm reſervâſſe in ſua videretur, repente deſperatum multò antè ab ipſo aditum, ei non ad reditum modò in patriam, ſed ad ſummum gloriæ & potentiæ gradum reſervavit: Extinctum enim adoleſcentem Edoardum Britanniæ Regem, & redditum Mariæ paternum Regnum, ei eſt allatum; quo quidem nuntio multiplici eſt lætitiâ affectus. Nam & nec opinata illi reviſendi aliquando patriam, ſuoſque poſt quinque & viginti annorum exilium ſpes affulſerat, & Mariam potitam rerum cernebat, cum qua tam multas benevolentiæ ac neceſſitudinis cauſas haberet. Siquidem pares ab utroque injuriæ calamitateſque toleratæ, par utrique in retinenda fide avitæ Religionis conſtantia, par item in Margaretam Poli matrem pietas, à qua alter genitus, altera educata fuerat. Denique quam unam ipſe omnibus ſub patre fratreque officiis pietatis ac fidei ſemper coluerat, quæ eò gratiora fuerant, quò magis occulta: & feminam religioſiſſimam haud dubitabat, Chriſtiana ſacra & Catholicæ pietatis inſtituta Angliæ populis redditu-ram. His tot uno tempore gaudiis perfuſo, literæ ab Urbe allatæ redduntur, quibus ſibi à Pontifice Maximo Britanniæ Legationem cum magna poteſtate decretam eſſe cognovit. Tam diu moratus, donec res maturiores ex Anglia nunciarentur, itineri ſe dedit. Sed non antè in Inſulam trajecit, detinente

eum per varias moras Carolo Cæſare, quàm Philippus Cæſaris filius Mariæ matrimonio jungeretur. Tum miſſi in Belgas à Regibus Legati, Bruxellis eum ad mare, atque inde, paratâ ad id ipſum claſſe in Britanniam traduxerunt. Nec ſolùm exilii ac damnationis leges decretaque Henrici in caput ejus facta omnia abrogata deletaque ſunt; ſed certatum, ut multò honorificentiùs reductus, quàm contumeliosè ejectus videretur. Procurſum ad mare à pleriſque, ut appellenti ad littus officii causâ præſtò eſſent. Adventanti Londinum non omnis modò multitudo obviam eſt effuſa, ſed omnes Urbis Magiſtratus, omnes Epiſcopi Sacerdoteſque in linteis veſtibus, cum infulis inſignibuſque ſuis, & Principes quoque gentis certatim occurrêre. Deſcendens de navi, (nam flumine vehebatur) ab ipſo Rege obviam egreſſo accipitur, unàque ad Reginam aſcendunt; quæ adeo adventu ejus eſt lætata, ut hunc diem quo incolumem eum vidiſſet, haud minùs lætum fuiſſe ſibi, quàm quo paterni Regni poſſeſſionem adiit, profeſſa ſit. Tantis denique honoribus ab omni genere eſt affectus, quanti ad abolendam ex animis eorum expiandamque violatæ Religionis maculam venientem decere ſunt viſi. Cujus rei causâ coactum biduò pòſt in Regiam Regibus coram gentis concilium, admiſſaque omnis multitudo, in quo Polus adventûs ſui cauſam expoſuit, gratulatuſque eſt iis ingens hoc atque ſingulare Dei beneficium, qui tot adverſa perpeſſis eos tandem Reges dediſſet, à quibus ſublatis exciſiſque malorum fibris, gens Anglorum in priſtinum dignitatis decus, &

avitam Christianæ pietatis gloriam vindicaretur. Postremò quàm optatum accidisset sibi, memorans, quod leges adversùs se latas perstudiosè abrogâssent, seque patriæ suæ post diuturnum exilium reddidissent, habere se dixit quo iis præclaram gratiam rependeret, quando non terreni soli natales sedes, sed cœlum ipsum atque reditum in cœlestem patriam, cujus aditu defectione ab Ecclesia exclusi fuissent, aperturus eis esset: ipsos modò admissi facinoris verè & ex animo pœniteret, & quæ superiorum improbitate temporum impulsi, non sponte, contra communem parentem Ecclesiam decrevissent, ea nunc datâ facultate volentes, cupideque rescinderent. Cui cùm actæ ab omnibus gratiæ essent, posterâ die relatum de ea re ad concilium est, ac summo consensu abrogatæ Henrici atque Edoardi Leges, & supplici Libello petitum à Regibus ut qui soli insontes ejus piaculi fuissent, deprecatores se pro suis præberent, quo & ipsi eò exsolverentur. Missi igitur Principes aliquot qui Legatum in Regiam adducerent, ac reliqui frequentes adesse jussi, unà Reges cum Legato majorem ingressi curiam editiori in loco consedêre: Reginæ latera, dexterum Polo, sinistrum Philippo tegentibus. Tum per Cancellarium (sic illi Magistratum eum vocant) jubentibus omnibus, traditus Regibus libellus: quo perlecto, exsurgens Regina Legatum oravit ut populos Regni sui, datâ erratorum veniâ, quorum ipsos constaret pœnitere, cum communi parente Ecclesia in gratiam reduceret. Legatus consîdere Regibus jussis, cùm Pontificis Maximi Diploma re-

citari mandâsset, quo quantâ ipse facultate ad id instructus ab eo esset, continebatur, aptam accommodatamque rei & copiosam orationem habuit, omnesque ut summum Dei beneficium agnoscerent, est hortatus, cujus fieret singulari munere, ut quorum majores primi omnium gentium in ipsis prope nascentis Ecclesiæ initiis Christianæ Religionis Fidem publicè suscepissent, ii item omnium primi, explosis, quæ eis inculcatæ fuerant, falsis opinionibus, publico consensu ad officium fidemque resipiscentes rediissent. Quòd si tantopere lætari & gratulari sibi Beatorum mentes dicuntur, si unus modò ab errore atque pernicie revocatus ad spem salutis fuerit; quantis exultare gaudiis eas credi debere, tot unâ die populis ac tantâ amplissimi Regni multitudine, quæ æterni hostis humani generis fraudibus fuerat ab Ecclesia Deoque abalienata, cum Deo ipso Ecclesiaque in gratiam redeunte. Cùm multis in hanc sententiam dictis finem fecisset, Rex & Regina, & secuti eos reliqui omnes genibus procubuêre. Et Legatus stans ducto, ut mos, dexterâ manu super multitudinem signo Crucis, solemnibus verbis eos defectionis crimine piaculoque exsolutos expiatosque pronunciavit. Quâ voce magno approbantium clamore acceptâ, surrectum ab omnibus ac perrectum in Templum est, & solemni carmine à Sacerdotibus divino Numini gratiæ sunt actæ. Speciosus sanè Polo dies, atque eximium ad omnem posteritatem honoris & gloriæ decus! à qua gente paulò antè damnatus & exul, & gravissimis fuerat decretis conscissus, in qua natus modico

modico ac privato loco eſſet, ejus nunc omnes quot in Inſula erant Principes, atque adeo ipſos Reges humiles, ac ſibi genibus advolutos conſpexiſſe: & patriam & Regnum, inprimis nobile atque amplum ab reliquo Chriſtianæ Eccleſiæ corpore unius ſcelere atque amentia hominis abſciſſum, per ſe reſtitutum reconciliatumque fuiſſe. Summo inde ſtudio ordinandis rebus animum intendit, accepta à Pontifice tantâ poteſtate, quantam nulli ante eum Legato permiſſam meminerint homines. Et Regina non ſacrorum modò arbitrium illi, ſed Regni quoque permiſit. Eum Archiepiſcopum Cantuarienſem approbante Pontifice deſignavit, qui Caput ac Princeps eſt in Anglia reliquorum Epiſcoporum, ex cujus Sacerdotii vectigalibus ſupra triginta aureorum nummûm millia ad eum perveniebant. Eundem publico conſilio præſidêre, ad eum de omnibus rebus ab omnibus Magiſtratibus referri, coli denique obſervarique, atque ejus auctoritati haud ſecus quàm imperiis ſuis obtemperari juſſit. Ita repoſuiſſe fortuna illi eſt viſa, quod in Pontificatûs Maximi repulſa ademerat, tradito poteſtati ejus inter ſuos cives in opulento ac nobili Regno, omnium divinarum humanarumque rerum arbitrio; donec verſa retrò, haud levi offenſione, tantæ felicitatis curſum interrupit. Romæ interea Pontifices Maximi duo, Julius III. & Marcellus II. continuatis prope funeribus elati, & creatus Pontifex fuerat Joannes Petrus Carafa, qui Paulus IV. eſt dictus. Apud hunc in gravem ſuſpicionem Poli eſt fides vocata, quaſi ejus de juſtificatione opinio parum cum Catholicæ Ec-

clesiæ sententia consentiret: sive id ita esset, quod & integritas viri atque religio & scripta ejus haberi, legique permissa, facilè videntur refellere: sive, ut nulla est intacta ab obtrectatione atque invidia virtus, malevolorum artificio, qui in Anglia dignitatem Poli atque opes ferre non poterant, Pontificis auribus fuerat inculcatum; cujus erat ingenium elatum, vehemens, acre; & cùm pronum ad suspicionem, tum ubi fides ac religio ageretur, præceps ad vindicandum: Et tum ab eadem causa Joannem Moronum Cardinalem magnæ existimationis in custodiam tradiderat, cui cum Polo plurimus usus amicitiaque intercesserat. Nec mora Paulus Legationem Britanniæ, & quicquid Julius potestatis indulserat, abrogat Polo, atque ipsum ad reatum redire Romam jubet; ac lecto in summum ordinem Guillelmo Peto Britanno, Franciscanæ familiæ homine, obscuro quidem genere, sed divinarum literarum scientiâ & vitæ laudibus noto, eum successorem Polo, & Legatum Britanniæ (nam ibi tum apud Reginam erat) destinavit. Enimverò Regina, re præcognitâ, haud mediocriter est commota, non Poli solùm, sed suarum quoque rerum causâ. Ergo priusquam ipse aut Franciscanus rescìscerent, datis ad Pontificem literis demonstrat, sine summo Regni sui & Catholicæ rei detrimento abduci à se Polum eo tempore, aut omnino à cura ac vigilia Britannicarum rerum amoveri non posse. Deprecatur Pontificem, ne sibi omni conatu ad restituendam Christianæ disciplinæ rationem incumbenti incommodare vellet. Vocato inde ad se Franciscano, agit cum eo,

ut quando exacta jam illi, & inhabilis ad labores onuſque graviſſimi muneris ætas eſſet, à præteritæ vitæ inſtitutis ne diſcederet. At Polus cognitâ Pontificis voluntate nihil cunctatus, inſignia Legationis officiaque ac nomen Legati depoſuit, privatuſque non prælatâ, ut antè, argenteâ Cruce proceſſit, & confeſtim Romam miſit qui Pontifici geſtorum ſuorum rationem exponeret, ſeque in ejus poteſtate eſſe nunciaret. Pontifex Reginæ literis precibuſque, & Poli ſatisfactione acceptis, non quidem eum abſolvit, ſed Britannicarum rerum, ac Mariæ gratiâ, cauſæ cognitionem diſtulit. Cæterùm hæc & nominis delatio, & ablatæ Legationis nota, ut potentiam Polo nihil imminuit, ita dignitatem famamque apud ſuos non nihil labefactâſſe, & magnitudini & gloriæ ejus neſcio quid nubis obduxiſſe eſt viſa. Vix inde anno interjecto Regina, & deſiderio abſentis viri, & variis animi moleſtiis curiſque feſſa, & præterea aquâ intercute affectâ, ægrotare graviter cœpit, & Polus ipſe eodem tempore vehementi febri vexari: quo quidem, quod maximè mirum videatur, id factum fuit, ut eâdem die, quæ fuit XVII. Kal. Decembris M. D. LVIII. uterque, illa manè ſub Solis ortum, hic horâ noctis tertiâ, migrârint è vita; & quod utrique acerbiorem mortem fecit, & Regina Polum, & ipſe prope jam moriens interiiſſe Reginam cognovit. Illam ferunt, cùm deficerent vires, ſæpe acciri ad ſe Polum juſſiſſe; Reſponſum poſtremò eſſe, morbo gravari eum. Tum illa mortuum credens, Benè habet, inquit, unà jam jamque erimus. Et Polum, nunciatâ morte ejus, rectè compa-

ratum dixiſſe, ut quorum adverſæ ſecundæque res, & curſus omnis vitæ quàm ſimillimus fuiſſet, ii etiam morte conjungerentur; nec multò pòſt animam egiſſe. Et Polus quidem felix videri poterat, non receptâ modò patriâ, ſed ferme per ipſum ad ſalutis rationem revocatâ, niſi & ultimam vitæ partem inuſta à Paulo errantis in fide ſacrorum ſententiæ macula inobſcurâſſet; & Mariæ mors morienti, ac futurorum Angliæ malorum præſcio, triſtem cadentis ſimul Patriæ ac Religionis ſpeciem objeciſſet. In quo tamen id ei feliciter eveniſſe eſt viſum, quòd florentis fortunæ Mariæ particeps extinctæ ſuperſtes non fuit.

DE MARIA BRITANNIÆ REGINA.

MARIAM Britanniæ Reginam variè casus agitârunt, alternâ vice nunc erigentes eam, nunc deprimentes. Ex certa spe Regni eò dejecta fuit nullâ suâ culpâ, ut non dignitatis solùm, sed salutis quoque incerta multos annos exegerit. Rursus ex summa desperatione suarum rerum repente sublevata, inopinato fortunæ flatu ad Regnum est provecta. Hæc matre Catharinâ, Ferdinandi Hispaniæ Regis filiâ, patre Henrico VIII. calamitoso Britannorum genti matrimonio est orta, Februario mense, anno M. D. XV. apud Granovichiam; ac statim, quia frater eâdem matre genitus intra infantiam quinto anno decesserat, Britanniæ Princeps est dicta: quo nomine is vocitatur apud eos, qui proximè successurus in Regno est. Adolescens ad nubiles usque annos non solùm regio cultu, sed in spem paterni Regni est educata habitaque summâ parentum indulgentiâ & caritate, quippe unica, & præstantissimâ indole ad omnes artes quæ eo loco natam decerent, & summâ pietate. Unde maximis Europæ Regibus nuptiæ ejus

ambiebantur, quæ propter regium genus, & animum generi parem, amplissimum esset Regnum marito allatura. Verùm hac fortunâ adeo post repudiatam matrem, delapsumque ad scelera Henricum decidit, ut decreto in Concilio Principum facto, notham eam, nec justo matrimonio, sed concubinâ ortam pater per summam injuriam dici, odio matris jusserit, Regnique & paternæ hereditatis jure privavit, & Elisabethæ alteri filiæ sibi ex Anna Bolenia vera concubina natæ, appellationem Principis & nomen heredis, quod Mariæ abrogaverat, tribuerit. Quam quidem Mariam, quia ne in abjectam quidem, & contumeliosè repudiatam matrem ullum pietatis officium prætermitteret, ejusque casum assiduis in occulto lacrymis defleret, omnibus ignominiis affecit, spretamque & egentem, ac necessariis, ad privatæ quoque cultum, rebus carentem ita depressit, ut ancillaribus ministeriis patris pellicibus famulari Regiam virginem cogeret; & amente obcœcatoque amore, filiam suam tali susceptam matre, prodeuntis in publicum Elisabethæ novæ Principis oram vestis, quæ ut mos feminis ad terram funditur, tollentem gestantemque, & pedissequæ operam sorori, materno certè sanguine & ætate longè impari præstantem, conspici Henricum non puduit. Hoc deinde mortuo, haud honoratior apud Edoardum fratrem aliâ matre genitum, cui Henricus Regnum reliquerat, fuit. Procul à Regia atque Republica habita, ac veluti relegata, ita vixit sex post mortem patris annos, ut nullum tempus non sollicitum, aut periculo vitæ vacuum transegerit, quà

fraudibus ac venenis, quà calumniis & falſis criminibus à Joanne Nortumbriæ Duce, qui tum rerum potiebatur appetita; magiſque divini Numinis beneficio, quàm ſuâ diligentiâ aut cuſtodiâ inſidias ejus vitarit. Atque has miſerias haud indigniùs quàm fortiùs patientiuſque tulit; ab ſumma enim, quâ prædita fuit, Religione ſic accipiebat, tanquam Dei nutu ad ſuam periclitandam probandamque fidem atque conſtantiam ſibi evenirent. Eò major in vulgus miſeratio ejus, quantoque fratris odiis atque inimicorum injuriis obnoxior, tantò innocentiæ opinione, & pudicitiæ, & ſanctitatis, & ingenii laudibus carior clariorque apud omnes. Ipſa ſicuti temerè animum contra tempora non extulit, ita adverſis nunquam adeo ſuccubuit, ut non magnam recuperandæ aliquando dignitatis ſuæ ſpem ex divinæ opis fiducia intra pectus foverit. Per hæc trigeſimum ſeptimum annum ætatis tranſgreſſa, cùm frater in ipſo flore adoleſcentiæ decimum ſeptimum annum attingeret, ac maturâ ducendæ uxori ac liberis procreandis jam ætate, in ejus rei cogitatione verſaretur, alienioremque in dies animum ab ea ferret, nulla illi ſpes oſtendi videbatur mala ſua finiendi, vitamque perpetuis ærumnis vindicandi. Atqui ex hac ipſa deſperatione ut Dei ipſius beneficium, non hominum opus agnoſceretur, ad Regnum pervênit, hoc maximè modo. Edoardus frater, ſive tenuitate valetudinis, ſeu fraude Nortumbrii, quem conſilia occupandi Regni agitâſſe conſtat, in lentum ac tabificum incidit morbum, quo paucis diebus extinctus interiit. Priuſquam moreretur, ejuſ-

dem Nortumbrii instinctu condidit Testamentum; quo exheredatis sororibus, Regnum Joannæ, consobrinæ suæ filiæ, Nortumbrii ipsius nurui, reliquit. Quæ res mortuo demum Rege, palam facta, cùm omnibus indigna videretur, patesceretque fraus & ambitio Nortumbrii, quanquam principio nemo se metu ejus commoveret, tamen ingentem Mariæ miserationem favoremque etiam apud tacitos addidit. Ipsa per speciem vitandæ pestilentiæ propiùs Londinum ad mare accesserat opportuniora utrique consilio loca, seu fugâ evadendum in Belgas, sive inde auxilia accersenda forent. Auditâ Regis morte, (nam de Testamento antè cognoverat) nihil cunctata se Reginam appellat. Idem, qui circa eam erant, & exinde omnes quacunque incederet, faciunt. Affluente undique multitudine etiam armatorum, cunctisque ad vindicandum jus suum hortantibus, cùm haud invalidam, sive ad propulsandam, sive ad inferendam vim, manum jam haberet, cultuque & frequentiâ Regium nomen tueretur, literas Londinum mittit, quibus Senatum segnitiæ increpat, qui venire ad se, & solita Regibus officia præstare differret. Hæc ubi sunt audita Londini, & Mariæ literæ allatæ, profecto cum exercitu adversùs eam Nortumbrio, atque Urbe metu ejus liberatâ, nihil dubitatum est quin eam Reginam omnes acciperent, & traditâ in custodiam Joannâ, quam Nortumbrius in possessione Regni locaverat, pro se quisque ad occupandam Mariæ gratiam properaret. Hos ipsi quoque, qui Nortumbrium secuti erant, milites imitati, ipsum vinctum in Mariæ potestatem

testatem tradiderunt: Quæ non multò pòst Londinum venit, ac suscepto ex gentis ritu diademate, ingenti omnium lætitiâ paterni tandem Regni compos est facta: in quo tamen plus honoris atque imperii, quàm quietis aut laxamenti à curis invênit, crebris popularium turbis seditionibusque, & aliquot adversùs ipsam conjurationibus exercita. Nam & Joannæ pater, cui ipsa ignoverat, defecit iterum ab ea, & Henricus Dudleius Nortumbriæ Ducis filius, & Udalius & Frangmatonius, atque item alii Gallorum consiliis instructi, atque ope fulti ad eam Regno depellendam conspirârant. Sed longè maximus ac periculosissimus tumultus à Thoma quodam Huniato est motus. Hic in equestri ordine, obscuro loco natus, sed manu strenuus ac promptus linguâ, & multis militaribus facinoribus notus, speciosum præferens titulum tuendi sacrorum fidem, quam sub Henrico atque Edoardo docti essent, ac Reginam externis nuptiis, & Philippi Cæsaris filii matrimonio prohibendi, quod ob patris potentiam opprimendæ Anglorum libertati fore dictitabat, magnum toto Regno hominum numerum concivit. Facinorosissimus quisque, & quos aut præsentium tæderet, aut quacumque causâ novis studerent rebus, quique pravis imbuti Religionibus à Catholicæ pietatis fide desciviſſent, omnes se in ejus castra contulerunt. Adversùs hos cùm Regina Ducem Nortfolcii cum quatuor militum millibus misisset, auxit hostium numerum: Nam Nortfolcii milites, qui ferè Londinenses erant, simul ac ventum in

Gg

conſpectum adverſariorum eſt, Duce deſerto ac prodito, ſigna ad Huniatum fœdo exemplo tranſtulêre. Quæ res Londinum nunciata, cùm adventare Huniatus, & cœptis ejus favere Londinenſes crederentur, tantum terroris fecit, ut perculſis metu omnibus, & Reginæ fugam ex Urbe ſuadentibus, exturbaturus eam Regno videretur, niſi ipſa timidum ac muliebre conſilium aſpernata, virili audaciâ & manere in urbe, & prodire ad populum elegiſſet; quem ad concionem vocatum aptâ oratione allocuta ſic mutavit, & rebus ſuis firmavit, ut captis alacriter armis, polliciti ſint Reginæ ſe fidem uſque ad ultimum præſtaturos. Et Huniatus quidem proventu rerum animis auctus Londinum contendit, haud dubiâ ſpe per factionem urbis potiundæ, unde ſi Mariam expuliſſet, cuncta in manu videbatur habiturus. Sed caſtris ante mœnia poſitis, cùm aliquot dies opperiens, ſi quid motûs in oppido oriretur, expectâſſet, poſtremò trajecto flumine in mediis campis haud procul Londino conſiſtere agmen jubet: ipſe infelici conſilio longum præter mœnia emenſus ſpatium, per medias hoſtium ſtationes vadens, nemine impediente, cum delectis equitibus ad portam, quæ Turris dicitur, pacatus acceſſit; tentavitque per colloquia ut in oppidum intromitteretur. Sed ab Guillelmo Havardo, qui portam cuſtodiebat, acribus correptus verbis, vociferatus à porta, promiſſum quidem ab ſe exſolutum eſſe, ſed conſtantiæ ſuæ ſociorum fidem non reſpondiſſe, converſo equo, abſceſſit. Cortineus in ea parte cum

aliquot equitum turmis curabat. Hunc multos ante annos Henricus, patre ejus Exceſtriæ Marchione, quia abduci ſe à priſcis ſacrorum inſtitutis non pateretur, interfecto, puerum admodum in cuſtodiam tradiderat, à qua Mariæ beneficio liberatus, quia proximus Regiæ ſtirpi eſſet, longeque inter omnes genere, formâ, ætate, cultu emineret, magnopere ad Mariæ nuptias aſpiraverat, apud quam in præcipuo honore ac dignatione erat; fuiſſetque in multo majori, niſi in ipſis carceribus imbibitas animo pravas opiniones pertinaciùs retineret, eamque damnaret divinarum rerum fidem, quam pater ne deſereret, mortem oppetere non dubitârat. Hunc igitur ſpe nuptiarum excluſum, haud expertem Huniati conſilii fuiſſe plerique credidere, deſtinatumque inter eos ut is, ductâ in matrimonium Eliſabethâ Mariæ ſorore, iiſdem imbutâ opinionibus, Rex conſtitueretur. Id quidem conſtat, hoſtem nihil interpellatum, præterire ac tentare portam eſſe paſſum. Mox ſive dolo, ſive è re nata mutato repente conſilio, cùm excludi eum, firmamque oppidanorum fidem in Reginam, nec ſatis virium Huniato eſſe ad vim faciendam, & jam ſuos, quos in proxima planitie opperiri juſſerat, à Pembruchio qui in eos ex oppido eruperat, premi avertique in fugam animadvertiſſet, recipientem ſe ad ſuos Huniatum adortus, parvo negotio ipſum omneſque qui cum eo erant, in fugam conjecit, & paucis interfectis partem maximam cum ipſo Duce in poteſtatem Mariæ redegit. Pari fortunâ Joannæ quoque pater,

Suffolcii Dux captus, & ad Reginam eſt deductus. Hunc initio in vincula conjectum, quia morbo prægravaretur, uxoris precibus Maria conceſſerat, cum eo, ut domi ſuæ aſſervaretur: Sed ille, ubi convaluiſſet, Londino profugerat, ad Huniatumque, ut ſe cum eo conjungeret, vadebat. Ad eum retrahendum Regina Hutentonium miſit, cujus ſuperventu ille cùm elabendi viam non haberet, dimiſſis omnibus qui cum eo erant, & conſulere ſibi juſſis, ſolùm ſe aratoris fidei commiſit, qui in medio campi, cava in arbore, ſedula ſanè cum cura eum condidit. Verùm posterâ die præmia perfidiæ, quæ magna tradentibus propoſita erant, cùm apud ſervilem animum fide potiora fuiſſent, ultro Hutentonio prodidit, à quo feſſus vigiliâ, ac frigore rigens inventus, Londinum eſt perductus. Atque hunc exitum habuit Huniati tumultus, quo quidem Maria magno in diſcrimine amittendi Regni fuiſſe eſt credita. Verùm illa angebatur aſſiduè animis, non ſolùm periculo tot inſidiarum & conjurationum, quæ ſemper aut cavendæ ſibi aut vindicandæ erant, ſed his defectionibus cogi ſe contra naturam, voluntatemque ſuppliciis ſuorum cladibuſque multas evertere, & funeſtare claras & nobiles domos, & ſuſpectas ſibi facere. Nam & Joannam, & virum, & patrem ejus, quibus priora ignoraverat, quia iterum ad Huniatum ab ſe deſciverant, iterumque Joannam Reginam deſtinaverant, occidere neceſſe habuit, ut ea materia cupidis novandi res demeretur. Item in Nortumbrium ſocioſque, & in

Dudleium filium & conſcios animadvertere, & multos præterea ex omni genere majeſtatis damnatos morte afficere, maximè poſt oppreſſum Huniatum, eſt coacta, ut unâ die Londini, in ſingulis oppidi partibus homines plus ducenti, in quibus fuit ipſe Huniatus, & capita conjurationis ejus à Magiſtratibus ſtrangulati ac laqueo ſuſpenſi ſint. Quod Mariæ longè graviſſimum accidebat, quæ cum ſuis certare benevolentiâ & caritate, non ſpeciem ullam ſævitiæ, à qua abhorrebat animus, præbere cupiviſſet: Nam ſicuti cùm obviam eundum conatibus impugnantium dignitatem ſuam, Maria impetu atque audaciâ viros anteibat, ita in puniendis iis mollior flexibiliorque animus illius erat; pepercisſetque pluribus, quàm ſaluti ejus tutum erat; atque peccandi audaciam impunitate aluiſſet, niſi conſilii in eo auctoritati cedere aſſuêſſet. Eadem tamen Eliſabethæ ſororis ſuæ cæde invita abſtinuit, utique poſtquam ſe inſciâ nubere Cortineo, & novarum rerum conſilia moliri delatam, in cuſtodiam dedit. Neque id magis memoriâ contumeliarum, quas vivo patre ab ipſa matreque ejus pertulerat (quæ tamen in muliebri animo recordatio iram magnopere acuebat) quàm ſacrorum & antiquæ Religionis curâ: Cùm enim iiſdem quibus Edoardus frater, pravitatis erroribus involuta eſſet, quanquam id quidem tum, ut tempori inſerviret, ingenti ſimulatione Catholicæ Religionis tegeret; providebat fere, ut ſi ſe mortuâ, illa Regnum eſſet adepta (quod poſtea accidit) iterum omnia

occuparet impietas, iterum gens ad peregrinas ceremonias revolveretur, ſuumque irritum ſtudium conatuſque in priſca ſacrorum fide cultuque reſtituendo evaderet: quod ei tot perpeſſæ pro Catholica Religione calamitates longè acerbiſſimum erat. Revocavit ab hoc conſilio magis quàm voluntate eam Philippus vir, nonnihil ut ferebatur, amore Eliſabethæ, florente tum formâ & elegantibus moribus, ac magno ingenio magnoque ad ineundam promerendamque gratiam artificio captus: Subdidit enim Sacerdotem, cui Maria delicta Chriſtiano ritu confitebatur, qui eam commonefaceret, cavendum eſſe ei ne qua cupido vindictæ huic ſtudio Religionis, quoad ſumendum de ſorore ſupplicium incitaretur, ineſſet. Sed Maria, quaſi præſagiret quæ poſtea evenerunt, in hanc voluntatem tollendi Eliſabetham prorſus incubuerat, diſtulitque magis ſæpè eam, quàm unquam depoſuit, novis quotidie cauſis accedentibus: Nulla enim ſeditio, nulla adversùs Mariam conſpiratio aut erupit, aut indicata eſt, in qua Eliſabethæ nomen non editum à conſciis, aut certè cujus aliquis ex intimis amicis ejus particeps non fuerit: Quam & in Hiſpaniam deportari, ut hominum oculis ſummota procul Regno ac Republica haberetur, voluit. Sed huic quoque conſilio viri preces interceſſere, qui ſanè magnas poſtea pœnas inconſultæ clementiæ amoriſque perſolvit; hæc enim ipſa Eliſabetha poſt Mariæ mortem adepta Regnum, ſollicitatis ad rebellandum Belgis, pecuniâque adjutis, ſumptuoſo

ac diuturno bello Philippum implicuit, cujus ne nunc quidem tot post annos finis cernitur. Sed utraque soror inter claras nostri sæculi feminas referri videtur posse. Nam Elisabetha colo nere, acu pingere, domesticasque alias mulierum artes; & adhæc saltare, psallere, fides pulsare, in adolescentia doctior prope quàm Reginæ conveniret: verùm, quod magis decorum regiumque, non Latinis solùm, sed Græcis quoque literis & liberalibus disciplinis erudita, multarumque exterarum linguarum sciens, Gallicè, Hispanicè, & maximè Italicè, non loqui tantùm, sed componere, scribere, ac versus etiam facere potuit: quod & frequenter usurpare, & appetere ob id Italorum colloquia consuevit. Moribus ejus comitas & suavitas, & decoro juncta & gravitati mixta humanitas inerat. Sermo promptus, elegans, & blando propior, ut alliceret facilè ad se animos & studia hominum. Ad quod quidem artem curamque summam semper adhibuit, quâ se in gratiam ac favorem vulgi magnopere insinuavit. Odium in quo se apud sororem esse intelligebat, simul lenire obsequiis, ac fictâ Catholicæ Religionis reverentiâ, cultuque simul vertere in invidiam illius studebat, non querendo incusandove (nam captari omnia sua dicta factaque, & plenam esse exploratoribus domum, eam non fugiebat) sed maximè prædicandis Reginæ laudibus. At si rogaretur precibus alicujus ut postulata deferret, ita excusabat, quasi per modestiam non auderet, sed ut intelligeretur, indigno se odio sororis premi. Et plerisque nobilium

ac principum, aut ipſos aſciſci in familiam ejus, aut tradere filios cupientibus, ſummam gerendi iis morem voluntatem præferens, recuſandi cauſam in ſuam tenuitatem atque inopiam conferebat. Et fuit Eliſabethæ ſubtile, ſubdolum, & ad omnia verſutum ingenium, &, ut ferè feminis omni imbutum ſimulandi ac diſſimulandi artificio. Quo quidem ingenio Regnum, quod poſt Mariæ mortem multis affectum inteſtinis malis accepit, ita pacavit rexitque inter duos præpotentes Reges Hiſpaniæ & Galliæ, ut cùm utrique negotium in eorum Regnis fecerit, quæ motis è certamine Religionum ſeditionibus magnopere turbavit, ipſa nullis infeſtata bellis, perpetuâ pace potita ſit: & quod admirabilius videatur, cœlibem ætatem egit, eluſis ſæpè mirâ arte ſuorum in ea re deſideriis. Sed quæ nubere, ne ultro ſibi dominationis æmulum accerſeret, noluit, conjugii expers pudicitiæ famam non tenuit. Prima illi, & maxima probri nota ex Roberti Dudlei amore, pulcherrimi inter Angliæ Nobilitatem juvenis, quem favore ad ſpem uſque Regni ac matrimonii ſui extulit: quippe uxorem fraude ſuſtuliſſe, ut vacuum ſeſe Reginæ præberet, dicitur. Sed ipſa ex magnitudine amoris, ne inde ſperneretur ab eo, ſi maritus ac Rex fieret timens, concubino quàm viro uti illo maluit; & natam ex iis filiam educatamque, ac palam haberi ab Eliſabetha, diſſimulato filiæ nomine, Angli narrant, & à Roberto ad alios quoque delapſam. Sed in hac Regina, ut virtutes ſimul & vitia, una ſuperavit obſcuravitque impietas, & contemptus

temptus Religionis. Nam etsi inventa Calvini, & ab eo institutam disciplinam sequi ipsa videri vult, quam & studiosè non per suum modo Regnum, sed in alias quoque Provincias propagavit; tamen id non pietatis studio, sed quia dominationi sic expediat, creditur ab ea fieri. Verùm condita nuper nova in Britannia sacra, novique opinionum errores enati; & ad eos Calvinianorum multi quotidie deficere dicuntur; nec legibus à Regina, nec pœnis coërceri homines posse, quanquam magna sæpè in eos severitatis exempla ediderit: quippe nullius illi Magistratûs, nullarum legum jus aut potestatem admittunt, ex æquo omnibus libertatem Evangelio datam ferentes. Vulgus Puritanos appellat, qui solos purè castèque colere pietatem jactant. At Maria, ut ad eam revertamur de qua nobis institutus est sermo, omnes Elisabethæ virtutes, nullum vitium habuit. Corpus huic pusillum & gracile, facies candida & pallenti similis, fulgentes oculi, sed hebeti acie, ut legere nisi admotis prope admodum literis non posset. Universa species ejus hujusmodi, in qua pulchritudinem fortasse quæreres, difforme nihil invenires; ac magis dignitatem in ea, quàm venustatem laudares. Vox ampla & virilis, celer quoque incessus, & minimè muliebris. Verùm si quid in corporis habitu desiderares, compensabant ornamenta animi atque ingenii, quod illi magnum & quantumvis magnæ rei capax fuit. Nobilium linguarum, ut soror, gnara. Gallicè ita loquebatur, ut si esset in media Gallia educata. Sed, quod rarum &

ſingulare in femina, longè optimè ac expeditiſſimè ſenſa animi Latinè explicabat. Doctrinarum non expers in divinis literis ita verſata, ut de ſacrorum diſciplina & fide cum intelligentiſſimis hominibus diſputationes haberet, ac Hæreticorum dicta peracutè refutaret. Dignitatis, decorique tum etiam retinens fuit, cùm ejecta à fratre, maximèque deſpecta haberetur. In adverſis, etſi lamentis ſe lacrymiſque ſæpè muliebriter dederet; tamen nunquam deſperâſſe, nunquam nimis fracto aut abjecto animo fuiſſe dicitur: in periculis etiam animoſior conſtantiorque, quàm viri. Virginitatis pudor, cùm prope ſenuerit, antequam nupſerit, non integer modo illi, ac ne ſuſpicione quidem ullâ aſperſus, ſed ſummam pudicitiæ laudem per omnem vitam conſtantiſſimâ famâ promeruit. Cæterùm, nihil in eâ æquè laudares, ac Religionis & pietatis ſtudium, quod non in afflictis ac deploratis rebus ſuis diligentiùs flagrantiuſque, quàm poſt adeptum Regnum coluit. Cùm ſacrificiis ac divinis rebus in Templis quotidie operam dabat, tum domi ſuæ ſtatutas orandi precandique horas habebat, quas cum domeſticis Sacerdotibus pauciſque matronis ſingulis obibat diebus; certos invigilandi jejunandique dies Chriſtianis inſtitutos legibus, ne valetudinis quidem omiſit causâ unquam, & multos ſibi ipſa ultro adjecit. Sed non ſolùm innocentiam in moribus vitaque præſtitit, verùm quod difficillimum putant, in ipſa quoque Regni adminiſtratione, ne quid contra juſtitiam, atque adeo contra divinarum legum juſſa

fieret, cùm ipſa diligentiſſimè cavit, tum doctis ac religioſis hominibus, & ante omnes Polo Cardinali, quem ſummæ rei præfecerat, hanc curam animadverſionemque delegavit. Denique mulier inſigni in Deum pietati religionique admodum dedita fuit. Quod non anteacta ſolùm vita & conſtantia, patris quoque juſſa in eo detrectantis, ſed eſſe animo ejus id antiquiſſimum, initio ſtatim Regni declaravit, ut quanquam maxima apud eam Caroli Cæſaris auctoritas eſſet, ex cujus avita orta erat; tamen monenti Carolo, ne ſe feſtinaret, tam immaturis & perturbatis rebus indicare, ne popularium animos novarum opinionum labe contactos ſibi alieno tempore irritaret; reſponderit, cùm in ſua calamitate deſerta ab omnibus abjectaque jaceret, unius ope ac benignitate Dei fultam ſe ac ſuſtentatam, ſpem ac vitam retinuiſſe, ejuſdem beneficio ac manifeſto Numine ad eam dignitatem provectam eſſe. Itaque ergo ſtare ſibi mentem atque animum ſuum, clam non habere, neque Deo cui uni ſalutem omniaque deberet, conſtanter: ſed ſtatim ac propalam gratiam profiteri, & Regnum atque vitam à Deo acceptam ejus reſtituendi cultui ac Religioni maximè impendere. Nec tam piam vocem non continuò ſecuta res eſt. Primum regni opus fuit, patris fratriſque leges adversùs jura ſacrorum latas abrogare, edicta refigere, appellationem Principis vicem Chriſti in Britannia obtinentis repudiare, Templorum divinarumque rerum cultum ſplendoremque, quoad potuit, reſtituere: quas Henricus fanis ereptas poſſeſſiones

prædiaque Fisco adjudicaverat, reddere: quæ dona ablata delubris, sacrariisque inventa in Regia sunt, ea conquisita referre, multaque ipsa de suo addere: Dei Divorumque simulacra multis locis revulsa exturbataque reponere: quæ autem distracta Nobilibus Principibusque aut pater delargitus erat, aut ipsi Regis exemplo per vim atque injuriam occupârant, ab iis, ne cupiditate rapta tenendi tumultus excitaretur, abjudicare non ausa, cujusque arbitrio ac religioni permisit ut redderent justis dominis res, aut sibi haberent. Atque hæc omnia ex Pontificis Maximi auctoritate per Reginaldum Polum Cardinalem ritè acta ac procurata sunt: hunc enim ad eam Legatum cum magna potestate, etiam creandi Episcopos, Julius Pontifex miserat; cui quidem Regina, & merito virtutis ejus, & memoriâ matris à qua ipsa educata atque instituta fuerat, tantum tribuit, ut præsidere publico Consilio, ad eumque de omnibus rebus publicis, ab singulis Magistratibus referri jusserit. Sancitis rebus sacris, proximum pietatis officium fuit, impositam matris suæ nomini ignominiæ notam abolere, & legem de matrimonio ejus contra fas atque jus latam abrogare, novamque ferre quâ veram eam ac legitimam Henrici conjugem fuisse, est scitum. Appetierat magnopere Carolus Cæsar ut Maria Philippo filio, quem unicum habebat, nuberet: quod tum maximè odiis belloque cum Gallis contendens, haud parvum rebus momentum additurum rebatur, si validum ac propinquum Regnum per eam affinitatem in partes

traduxiſſet. Ea res inde ab initio actitata, aſſentiente Maria quæ firmatura ſibi Regnum tantis viri opibus exiſtimabat, exitum quem utrique cupiebant, habuit. Ad illiciendos Britannos, qui externum Regem perinviti paſſuri videbantur, conditiones dictæ conjugii fœderiſque, quas ipſi voluerunt: Inter quos ita conventum, ut Philippo Regis nomen tribueretur, procuratio Regni penes Mariam maneret: Nemini externo Magiſtratum, aut aliam publicæ rei adminiſtrationem capiendi jus eſſet: Tabulæ, Literæ, Actaque publica non aliâ quàm Anglicâ linguâ notarentur: Liberorum qui eo matrimonio naſcerentur, natu major in materno Regno ſuccederet, à patre Belgarum imperium acciperet: Ad eumdem redirent reliqua patris Regna, ſi Carolum Philippi aliâ matre natum filium mori ſine liberis contingeret: Si virili ſtirpe deſtituerentur, idem jus feminis quoque eſſet: Si Maria ſine liberis deceſſiſſet, Philippus Britanniâ excederet, appellatione Regis atque omni jure in Angliæ Regnum decideret: Si ſuperſtes Philippo Maria fuiſſet, ei ex mariti bonis centum aureorum nummûm millia quotannis penderentur: Amicitia fœduſque cum Philippo patreque ejus perpetuum eſſet: Fœdera quæ Britannis cum Rege Galliæ eſſent, ſalva inviolataque manerent; neque ipſi bello quod Cæſar cum Gallis gereret, inviti admiſcerentur: Additum his, ut Philippus in Anglia Angliæ legibus viveret, vivereque alios pateretur:. Item, ut è gente Anglorum numerum qui convenire videretur, in familiam ſuam aſciſceret,

Reginam ne ſecum extra Regnum invitam duceret, neu filios qui ex ea naſcerentur: Non ex publico ærario detractas gemmas aurumve, non bellica tormenta ex Inſula exportaret, neu naves niſi in uſus Regni abduceret. His conſtitutis, & oppreſſâ Huniati conjuratione, rebuſque compoſitis, Maria Philippo ex Hiſpania in Angliam magna cum claſſe tranſgreſſo jungitur, annis undecim minori, florente ætate & ſpecie juveni egregiâ, quanquam brevi & puſillo corpore. Nuptiæ cum Rege inter Chriſtianos longè maximo ac opulentiſſimo & dignationem Mariæ apud ſuos, & multum rebus firmitatis ac roboris adjeciſſe ſunt viſæ: & pacato ab omnibus inteſtinis motibus Regno, ac nullo impendente externo hoſte, & nacta Polum, in cujus fide atque virtute conquieſcere, & in quo omnem prope molem rerum ac negotiorum deponere tutò poſſet. Poſtremò in ſpem jam adducta liberos procreandi, aliquando lætam tranquillamque vitam curſu ingreſſa videbatur. Verùm id quoque gaudium nec diuturnum illi, & mox etiam in curam ac ſollicitudinem vertit. Nam Philippus vix annum in Britannia apud conjugem moratus trajicere in continentem ad propulſanda Gallorum arma, quibus in Belgis magnopere urgebatur, eſt coactus. Hinc mirè auctus Reginæ mœror, & deſiderio viri cujus amore urebatur, & ex non dubiis ſterilitatis ſuæ ſignis, ſpe amiſſâ liberorum, quod unicum rerum Regni ſuique ſtabilimen erat futurum: & diffitæ ab illo, ne quo ſolaretur quidem ſolitudinem ſuam, relictum

ſibi querebatur; & ſæpè componere controverſias, & bello finem afferre, quod illi cum Gallis erat, conata, rem arduam ac prope inexplicabilibus involutam difficultatibus experta fuerat; nec manente bello, rediturum ad ſe virum ſperare videbatur poſſe, quòd Carolus pater, ſeu ſatietate rerum humanarum, ſeu dolore ex incommodis bello acceptis, ſeu deſperatione valetudinis, quâ fractâ planeque perditâ utebatur, tradiderat filio Regnum, ac ſe in ſolitudinem abdiderat, ut abſcedere ab hoſte Philippo non liceret. Et Galli, quanquam armis palam abſtinebant, tamen occultum cum ea bellum gerere videbantur, nunc hos nunc illos ad defectionem ſollicitantes. Nec ab ullo oppugnata dignitas ejus eſt, à quo non communicata cum Gallis conſilia comperiſſet, quam ut in invidiam ſuorum adducerent, exhauriri ab ea Regnum, ingenteſque pecunias aſſiduè ad virum ſummitti, idque clam agi, ut Regnum quoque ipſum in poteſtatem ejus tradatur, in vulgus ſpargebant: quibus ſermonibus Anglos externis omnibus naturâ infenſos magnopere commoveri, Maria intelligebat. Poſtremò Galli etiam Caletem oppidaque quæ Britanni majorum virtute parta in continenti poſſidebant, inopinato adorti bello cœperant, quam cladem Britanni in Mariam Philippumque conferebant. Sed haud minùs ſtimulabat angebatque Mariæ animum ſororis cura, cujus quotidie creſcere dignitatem favoremque apud Britannos, & in eam conjectos oculos, verſaſque ſpes & ſtudia omnium, tanquam haud

dubiè regnaturam, ſuamque ſperni orbitatem valetudinemque cernebat: & ortam non pellice ſolùm matris ſuæ, ſed prope vulgati corporis probris coopertâ, & inceſtæ cum fratre libidinis damnatâ punitâque publici carnificis manu, ſuccedere ſibi in Regno, pati non poterat; præſertim quam ſciret, à Catholica pietate averſam, ac praviſſimis opinionibus contaminatam eſſe, perturbaturamque iterum ſacra, iterumque abolituram Catholicos colendi Dei ritus, ſi ſe mortuâ potita Regno fuiſſet, non dubitabat: Quæ piam ac ſtudio Religionis incenſam cogitatio incredibiliter cruciabat. His noctes dieſque conflictata curis, cùm triſtitiâ ac dolore animi conficeretur, valetudinis retinendæ causâ, ſæpè ſanguinem maximè ex pedibus mittere cogebatur: unde ei pallor & gracilitas oris & hebetes oculi erant: ſæpè item in lacrymas & lamenta ibat, præteritorum commemoratione & præſentibus curis ſuis ſeſe affligtans: quibus conſumpta, ſexto anno poſtquam regnare cœperat, diem ſuum obiit.

DE

DE
JOANNE DUDLEIO
DUCE NORTUMBRIÆ,
BRITANNO.

EBORACENSIS Cardinalis auctoritatem apud Henricum VIII. superavit Joannis Dudleii Nortumbriæ Ducis apud Edoardum filium potentia: sed calamitas quoque hujus & casus gravior fuit. De quo antequam dicamus, pauca de Edoardo ipso intexere ab re non fuerit. Hic exenteratæ matris utero, ut quidam tradidêre, eductus, patri superstes atque heres Regni fuit; indolis magnæ puer, & ubi paulùm adolevit, spei magnæ: Nam & oris specie fuit eximiâ, & ingenio supra ætatem acri, & omnibus instructus artibus, quibus ad regiam fortunam pueri instituuntur. Magnos & in literarum studiis pro sua ætate progressus habebat, magnam item notitiam plurium linguarum, prorsus ut Henrici sani, necdum in vitia sua prolapsi similis futurus videretur. Sed bonam mentem indolemque adeo in sacrorum disciplina magistri corruperant, ut imbutus pravissimis erroribus animus, summam impietatem summam

esse Religionem putaret: nulla enim opinio, quibus tum quotidie multis illa recens licentia scatebat, nulla de divinis rebus sentiendi perversitas fuit, quam adolescens non imbibitam animo haberet; usque eò, ut de Jesu Christi cultu tollendo quidam disserere & tentare animum ejus non sint veriti. Nam Martinus Bucerus, qui apud nova omnia admirantes, & antiqua simplicitatis nimiæ arguentes, magnus architectus & inventor veritatis est habitus, cùm fortè apud puerum Regem de Pontifice Maximo ortus sermo esset, (quem quidem ille Pontificem ex assidua obtrectatione turpibusque maledictis, quibus eum sui quotidie incessebant, ne hominem quidem, sed monstrum aliquod horribile atque pestem hominum esse rebatur) cùm igitur apud hunc sermo de Pontifice haberetur, admiratus puer quæsivit, cur si tam sævum ac prodigiosum malum in Christiana Republica Romanus Pontifex esset, ferrent eum Christiani Reges diutiùs, nec illum cum sua pernicie atque peste è Republica atque ex humanæ naturæ finibus exterminarent. Tum Bucerus (quem stirpe Judæâ natum quidam tradidere) ita de Pontificum Maximorum majestate, ac de fusa per gentes penitusque impressâ mortalium mentibus opinione, eum à Jesu Christo Deo institutum, ab eoque divinâ inter homines potestate esse instructum locutus fertur, ut diceret postremò tolli Pontificatum non posse, nisi is priùs de Christo ipso error quo Pontificatus nititur, ex animis hominum evelleretur; puerumque devolvere porrò inde præcipitem ad Judæorum obstinatam hæresin sit conatus:

Adeo ſemel incitata errandi peccandique licentia contineri, donec ad ultima impietatis deſcenderit, non poteſt. Apud hunc igitur Edoardum talibus magiſtris ad doctrinam contemnentem Dei juſſa eruditum, ſummam auctoritatem adeptus erat Joannes Dudleius Dux Nortumbriæ, magnæ vir induſtriæ animique; ſed ejus ſapientiæ, cui omnia ad opes atque potentiam referri, huc jus faſque omne revocari placet. Is magno aſtu Edoardum ſibi & conſiliis ſuis obnoxium fecerat, cujus inſtinctu Sommerſetii Ducem, quem ei ætatis Rectorem ac Procuratorem Regni pater reliquerat, dejectum priùs honore ſummotumque, deinde accuſatum quòd necem Nortumbrio eſſet molitus, avunculum ſuum Edoardus occidi juſſerat, inſontem, ut fama fuit; ſed non indignum eo ſupplicio quo ipſe Thomam fratrem ſuum pari calumniâ ab ſe circumventum, biennio antè affecerat. Hoc ſublato potentiæ æmulo, Nortumbrius, cùm ob fidei & prudentiæ opinionem flagrantiſſimâ eſſet apud Regem gratiâ, Rege ipſo refugiente in dies magis labores, & jam unâ curâ perturbatæ valetudinis diſtento, omnia ad Nortumbrium rejiciente, ſolus rerum potiebatur, qui muniendis rebus cùm Principum pleroſque, tum multos ex omni genere beneficiis devinxerat ſibi, & quàm latiſſimè gratiam potentiamque diffuderat, accuratiùs, poſtquam ancipiti morbo implicitum Regem ſenſit: Quo ingraveſcente Nortumbrius quà metu, quà ambitione anxius, de ſe ipſe deliberat; omnibuſque penſitatis, & ſuum meritum, & ſororum Regis in ſe odium reputans, ſtatuit nihil medium ſibi poſt fata

Regis, aut ſuccumbere aut occupare dominationem neceſſe eſſe; vel innoxium invidiam recentis potentiæ antè oppreſſuram ſe eſſe, quàm defenſioni locus detur, niſi remedium ab audacia peteret: Quippe cui res in præcipiti eſt, & ultimum diſcrimen impendet, optimum conſilium eſſe audaciſſimum. Igitur cùm eodem & vis & cupido raperent, quomodo transferret in domum ſuam Regnum, agitare ſecum cœpit. Ut fraudi aliqua juris ſpecies obtenderetur, optimum viſum, Regiæ ſe ſtirpi per conjugium inſerere. Henricum Ducem Suffolcii appellat, & rebus communicatis, Joannam Suffolcii filiam Gulfordio uni è filiis ſuis jungit, nuptiaſque ex auctoritate Regis regio apparatu ac celebritate fecit. Joanna Franciſcæ erat filia, Franciſcâ ſorore Henrici Regis nata. Interea Regis morbus gravior in dies fiebat. Tum Nortumbrius ſecreto Medicorum conſilio habito, ubi tabeſcere eum paulatim, nec multos ſupervicturum dies comperit, Edoardum ægrum animi, & ſui incertum apto ſermone aggreſſus, perſuadet adoleſcenti, Religione quoque injectâ, ut Regni incolumitati, ſi quid humanitus accidiſſet, conſultum velit, voluntatiſque ſuæ ſententiam Teſtamento firmet. Sorores ille duas habebat, Mariam & Eliſabetham; inviſam utramque arte Nortumbrii; & Mariam magis, Religionis avitæ odio, ab cujus illa cultu abduci nunquam potuerat. Et Nortumbrius, utri earum Regnum obtigiſſet, par periculum eſſe oſtendebat; feminas enim Rege natas, & jam nunc regiâ ſuperbiâ, Anglorum connubia, ut imparium faſtidientes, haud dubium quin externis eſſent nupturæ; ita advenæ Regi, ignoto ignaroque

patrii moris, ac nullâ erga priores Reges caritate, nec memoriam eorum probaturo parendum Anglis fore. Prospiceret ipse, & patriæ & suorum, & Regni & familiæ, nomini dignitatique, nec eas succedere sibi pateretur, quæ patris atque concilii decreto, tanquam non justis ortæ uxoribus ignominiâ notatæ essent. His adolescentem impulit, ut exheredatis sororibus, Joannam consobrinæ suæ filiam, Nortumbrii ipsius nurum, Regni heredem Testamento institueret. Quo facto, quinto decimo pòst die Non. Julii M. D. LIII. decessit. Prodidêre quidam, Edoardo veneficiis paratum aut certè acceleratum interitum fuisse à Nortumbrio. Id seu verum, sive, quod existimare licet, ex hominis moribus ingenioque conjecerint, nobis neque silere est visum quod traditum ab aliis est; neque affirmare quod incompertum habemus. Prodigiis mortem ejus, mutationemque rerum quæ secuta est, prænunciatam, & crinitum Sidus diu à Septentrione super Angliam apparuisse, & Templum quod primum Hæreticis Londini patuit, fulmine ictum, & ventorum ingentes turbines fuisse, Nos ut inania & supervacua præterimus, quæ plerumque à natura profecta, ignorantia aut metus in Religionem vertit. Id Testamentum quo ratum magis haberetur, complures Principes ac pene totum Consilium obsignaverat. Eò citiùs ad Mariam indicium emanavit; quæ verita, ne ab Nortumbrio interciperetur, è Mediterraneis locis per causam vitandæ pestilentiæ, maritima Insulæ petierat, parato navigio quo se in Belgas, si urgeretur, proriperet, aut reciperet inde auxilia. Auditâ Regis morte, quam Nor-

tumbrius biduum, donec destinata disponit, occultaverat, concurritur ad Mariam, & ab ignaris Testamenti, & ab non probantibus. Salutatam Reginam ad capessendas res hortantur, nec segnem, & vel cessantibus suorum studiis, jus suum ultro repetituram. Cùm jam eam non negligenda armatorum manus circumsisteret, missis Londinum literis, Senatum cunctationis increpat, quòd ad se non convenirent, solitumque Regibus cultum tribuere negligerent. Nortumbrius interea Londini palam factâ Edoardi morte, Testamentum aperit, ac in frequenti consilio Procerum recitat, ex eoque Joannam ab domo privata in Arcem, quam Turrim vocant, deduci magnâ omnis generis frequentiâ jubet. Arx imminet Urbi, nec verè Rex quisquam more eorum creditur, nisi eam Arcem in potestate habuerit, ac decem in ea dies fuerit immoratus: ea possessio Regni habetur. Intranti Arcem Nortumbrius ipse in porta occurrens, postquam illam, ut mos genti, adorâsset, claves tradit, omniaque solita fieri veris Regibus peragit, cunctis metu magis quàm studio approbantibus. Crebri inde à Maria nuntii, & literæ ipsius insecutæ fiduciam ostentantes aliter aliorum animos affecêre. Terror alios, alios opes & præsentium tædium, & invidia Nortumbrii, & favor Reginæ sollicitat. Nortumbrii ea res neque animum neque spem fregit. Milites scribit evocatque Joannæ literis, & locum ad conveniendum edicit: iis duplex stipendium repræsentari jubet, Præfectis item largè pecuniam impertitur, quorum diffidebat animis largitione ac præmiis pellicere ac firmare sibi contendens, properansque, ut

Mariam, antequam convaleſceret, celeritate opprimeret. Omnibus copiis Suffolcium, Ioannæ patrem, cum imperio præficit; ipſe manere Londini, ne quid abſente ſe molliùs conſuleretur, ſtatuerat. Sed Suffolcio munus per ignaviam detrectante, ipſe conſtitutis Londini rebus, traditaque Suffolcio Joannæ & publici conſilii curâ, cum quatuor filiis ad exercitum proficiſcitur. Verùm eo amoto, magna ſubitò rerum ac voluntatum inclinatio ad Mariam eſt facta. Principes contemptu Suffolcii, in quo nequaquam par pondus tantæ regendæ rei erat, per ſpeciem exequendi Nortumbrii imperata, egreſſi Arce ſecedunt, privatamque coacti in domum conſilium habent; in quo Arundelio gravi oratione Nortumbrium affectatæ tyrannidis accuſante, & Pembrochio ſtricto gladio perniciem his qui ſe Mariæ regno opponere auſi eſſent, minante, decretum fuit ut accerſatur Maria, eique paternum Regnum reddatur. Summiſſis inde clam armatis, portam occupant Arcis, & Suffolcium ad conſilium in oppidum evocant: qui ſubitâ re perculſus, opiſque & conſilii inops, filiam jubet deponere regium cultum, & vertenti parere fortunæ; atque ipſe egreſſus Arce, ſcribendo decreto adfuit. Arx Vandemio traditur cuſtodienda, qui Principibus feminis quæ cum Joanna erant, dimiſſis, ipſam manere in Arce, ac Mariæ de ſe voluntatem opperiri juſſit. Haud feliciùs interea res apud Nortumbrium ceciderant. Hutentonii frater, quem cum quatuor hominum millibus ad continendas in officio civitates præmiſerat, ad Mariam cum omni illa copia tranſierat. Naves armis viriſque inſtructæ, quas ad impe-

diendum ne quid externi auxilii in Insulam advehe-retur, miserat, Mariæ se tradidêre. At ex ipsis quoque Nortumbrii castris adeo crebra quotidie transfugia fiebant, ut Nortumbrius Londinum aliasque in civitates mittere ad novas accersendas copias fuerit coactus. Nec tamen antè infensæ cessit fortunæ, quàm quæ post suum discessum Londini acta erant, accepit; & literæ ad eum ex auctoritate consilii scriptæ venerunt, copias dimittere, & Mariæ clementiæ se omniaque permittere jubentes. Tum Suffolcii ignaviam ac ceterorum perfidiam accusans, processit ad milites, & in media concione quæ se ei statim circumfuderat, arma de publici consilii decreto atque imperio sumpta ex ejusdem consilii auctoritate deponere se, & Mariæ Reginæ parere pronunciavit, omnesque, ut idem facerent, est hortatus. Magnâ res acclamatione lætitiâque omnium accipitur. Ipse cùm se in tabernaculum, salutis incertus recepisset, noctem opperitur, quâ sibi consulere, & fugâ in Galliam evadere meditabatur. Sed id ipsum suspicati milites, primis tenebris intrant tabernaculum, ocreatumque & paratum itineri cùm offendissent, deprecantem ac frustrà implorantem eorum fidem, manere coactum, custodiâ circumdant; & paulò pòst Mariæ traditus Londinum cum filiis ab Arundelio, cui custodia ejus à Regina mandata fuerat, vinctus deducitur. Ferunt, cum ubi se captum ac in Mariæ potestatem traditum vidit, tanto pavore conturbatum concussumque fuisse, ut qui nuper reflanti fortunæ suæ tamdiu ac tam constanter restiterat, nec se nec spes suas antè deseruerat, quàm ipse ab omnibus desere-

deſereretur, tum animo fracto abjectoque advolvens ſe Arundelii pedibus, ſalutem ſuam illi indignis atque humilibus precibus commendârit; oblitus prorſus, & quid meritus eſſet, & quid facturus ipſe fuerit, ſi viciſſet. Receptâ inde Londini Mariâ, ac nonnihil ſedatis motibus, cùm habita de illo quæſtio & peracta cauſa eſſet, ad Judicum Tribunal, ut mos genti, eſt adductus. Hîc primò tentans defenſionem, nihil ſe adversùs Reginam niſi ex auctoritate publici Conſilii feciſſe dixit, cui & in ſumendis & in deponendis armis æquè obedienter paruiſſet. Deinde cùm hanc reſpui orationem, & fruſtra prætendi nomen Conſilii, cujus auctor & rector ipſe fuiſſet, & in quo unus obſervaretur, uniuſque nutus decreti vim haberet, animadvertit, ne ipſe quidem ultra morari perditam cauſam voluit, ſed defungi fato, & cuncta ſuo interitu ſimul luere: Quam enim ſpem vitæ foveret, in quo ſervando non tam clementiæ laus, quàm ſtultitiæ nota Reginæ eſſe videretur? Faſſus (ſic mos apud illos) mortem meritum eſſe ſe, à Judicibus damnatur pœnâ, quæ proditoribus debetur, injunctâ. Ea eſt, ut altero pede patibulo ſuſpenſus, lento diuturnoque ſupplicio occidatur. Tum ille, ne id quidem meritum ſe inficiatus, genus modò tam atrocis ac ignominioſæ mortis eſt deprecatus. Poſtremò jam nihil pro ſe recuſans, filios ſuos flens commendare Judicibus cœpit, nihil peccâſſe eos niſi quòd ſuam auctoritatem ſecuti eſſent, patriſque imperium antiquiſſimum ſanctiſſimumque habuiſſent. Reginæ clementiæ bonitatiſque non eſſe, velle ut miſeri adoleſcentes paterni delicti,

ſuique in parentem obſequii ac pietatis pœnas penderent. Poſtremò poſtulavit à Principibus qui inter Judices ſedebant, ut eorum aliqui venire ad ſe in carcerem ne gravarentur; habere enim ſe quæ de Republica cum iis communicaret, & ſibi probi alicujus viri ſacrarum literarum & divinarum rerum periti copiam facerent, quocum de ſacris deque cultu Dei, ac de veræ pietatis ratione fideque ſententiam conferre poſſet. Horum nihil à Judicibus, omnia à Regina impetravit, etiam filiis gratiam vitæ. Miſſus Epiſcoporum unus in carcerem ad eum, vir in divinis literis eruditus, à quo non tam Nortumbrius Catholicæ Fidei ac Religionis rationem eſt edoctus (neque enim inſcitiâ ille ac ignoratione veri lapſus erat) quàm ipſe Epiſcopo, ut ſe animumque expiaret, flagitia ſceleraque atque intima conſilia cogitataque ritè confeſſus eſt, atque inde Eccleſiæ ſocietati redditus. Haud multò pòſt cùm præfinita ſupplicio ejus adveniſſet dies, & pridie ipſe rei divinæ ritè peractæ intentam operam dediſſet, ſeque cum magna religione, perceptâ divinâ Hoſtiâ procurâſſet, ad ſupplicium eſt ductus, cum Joanne Gatio & Thoma Palmerio, qui item capite damnati idem ob crimen erant. Tabulatum in fori medio eminens conſtitutum erat, ut videri ab omnibus poſſet. Eò univerſa civitas ad ſpectaculum concurrerat, locaque omnia, ut mos multitudini, compleverat. Conſpectus Nortumbrius concuſſit omnium animos contemplatione priſtinæ potentiæ & præſentis fortunæ ejus. Ipſe cùm in ſuperiori loco conſtitiſſet, & ſilentium quod jam ſponte ſuâ cœperat,

orâsset, populum copiosâ oratione pro consuetudine gentis est allocutus: nam Anglis inertiæ ac stupori datur, si quis damnatus tacitus neci succumbit. Sed nobis interesse omnium videtur, qualis Nortumbrii concio fuerit, non ignorari. Optimi Cives, inquit, finis vitæ « semel omnibus statutus mihi nec gravis nec immatu- « rus fuerit, si exactus vitæ terminus non durâ necessita- « te præventus esset. Cæterùm, id quoque ipsum mihi « feliciter evenisse vel ruinâ domûs & ignominiâ mortis « duco, quòd Deum esse, nec posse falli ejus sanctissi- « mum Numen, tandem edoctus sum; atque ejus factum « munere est, ut qui publicè in vos peccaveram, publicè « etiam vobis inspectantibus pœnas penderem; & cujus « improbum incœptum hanc hæresin atque has impias « opiniones propagandi, fraudi omnibus damnoque fuit, « omnibus item coram aperiendi nefariæ mentis consilia « facilitas esset, atque omnibus salubre ad cavendum « exemplum fierem. Plerosque vestrûm qui adestis, me- « minisse arbitror, quæ à me per hos annos adversùs « sacrorum instituta, traditasque à Deo & piè cultas ma- « joribus nostris divinarum rerum ceremonias acta de- « cretaque sint. Ego Edoardum Regem summi probique « ingenii adolescentem, quò consiliis meis obnoxium « haberem, depravavi. Ego Regnum Angliæ peregrinis « sacris, falsisque de Deo opinionibus patefeci maximè. « Ego hos pravitatis Doctores, à quibus imperitum vul- « gus in fraudem erroremque induceretur, traduxi. Per « me hæc pestis disseminata latissimèque dispersa in « Regno est. Ego Pontificem Maximum, quem vene- « rationis causâ nomino, ut pro portento aliquo ac « monstro hîc haberetur, effeci; atque hæc fieri à me «

» novæ doctrinæ studio, odioque veteris Religionis
» mentiebar. Quò igitur ista spectabat impietas? dicet
» aliquis. Cœca & pravis cupiditatibus corrupta mens,
» plurimùm posse, plura habere, reliquos opibus anteire,
» denique metui atque imperare, unicum atque ultimum
» bonorum putabat. Quæ quàm fluxa, quàm non expe-
» tenda sint, quàm sæpè possidenti exitiosa, ut innume-
» rabiles alios sileam, meus unius casus satis magnum
» documentum mortalibus, & vobis inprimis, mei Cives,
» erit. Atque ego mansissem fortasse idem eâdem obru-
» tus cupiditate, & simulatione Religionis, si secundæ
» res fluere porrò, ut cœperant, perseverâssent. Nam
» apud animum semel Dei metu exsolutum, non jus non
» fas reputatur, vilia omnia, nisi quæ commodo sint,
» ducuntur; & mihi nihil pluris fuisset, quàm alere vires
» factionis, cui Evangelii nomen ad nos decipiendos
» obtendebatur, tueri susceptas clientelas, & tradere
» filiis posterisque: hæc enim ego sola bona putabam,
» prorsus immemor divini illius præcepti quod ipsum
» nobis Evangelium, cujus ego custos exactorque videri
» volebam, tradit: Frustra homini terrarum omnium
» imperium quæri, quod animæ jacturâ & pernicie
» assequatur. Quippe humanæ opes lubricæ instabiles-
» que & breves tum quoque, cùm maximè diuturnæ.
» Animus seu cœlo ad præmia benefactorum Dei be-
» nignitate receptus, sive ad inferorum supplicia inter
» impios detrusus fuerit, immortalis & æternus manet.
» Hunc me hisce sempiternis malis quæ tot maleficiis
» commerui, calamitas hæc quam spectatum venistis,
» mei Cives, & lux divini Numinis vindicârunt: Illa enim
» humanæ infirmitatis admonuit, cùm qui tantis muni-

tus præsidiis, tantarum opum fastigio impositus, cui "
non satis regnare, nisi Regnum quoque raperem, fuit; "
is repente rerum culmine deturbatus, turpi ac fœdæ "
morti damnatus jam nunc noxium caput publico car- "
nifici feriendum præbiturus sim. Hinc mihi suum præ- "
tulit lumen Deus, deditque ut mea recognoscerem "
malefacta; facta nollem, dolenter acerbeque feram, & "
eorum me adeo tædeat pœniteatque, ut ea confiteri & "
palam facere non erubescam: malo enim fieri vos meo "
exemplo cautiores, & Dei reverentiores, quàm me pu- "
dori meo consulere. Et quando bonis malisque meis "
ego edoctus sum, quàm lubrico, quàm præcipiti in lo- "
co ille versetur, cujus animus potentiæ ac divitiarum "
nimiâ cupidine captus fertur, vos hortor ut honores "
copiasque modicè & optetis & habeatis; fidesque vobis "
& officium in omni actione longè sit antiquissimum. "
At verò vos per patriæ caritatem, per salutem vestram "
liberorumque vestrorum, moneo obtestorque, Cives, "
ut hos nuper inventarum Religionum & novæ sapien- "
tiæ doctores auctoresque fugiatis, ut pestem animi "
vitetis; ne vobis contagio eorum adhærescat, sermo- "
nem, congressum declinate, & quod utilius fuerit, pro- "
cul Republicâ summovete: eorum enim linguâ, ut "
flagitiorum & pravorum errorum flabello vestræ men- "
tes ventilantur, metuque ac superstitionibus vanis tur- "
bantur, ut inde obedientiam Magistratuum, humani "
divinique juris reverentiam exuatis. Inventa hæc & "
commenta eorum sunt, quibus in tranquilla quietaque "
Republica locus non est, qui alienâ pernicie crescere; "
omnia miscere, convellere, à melioribus dissentire, rude "
ignarumque vulgus post se trahere & concitare moliun- "

» tur. Quod cùm nullâ re citiùs vehementiusque quàm
» Religione objectâ commoveatur (quippe Dei opinio
» omnium pulsat animos) novis ipsi sectis student, nec cu-
» jusmodi illæ sint, dum antiqua eludant, obterant, pol-
» luant, dum auctores ipsi ferantur, dum qui eos probent,
» qui laudent, qui diligant, qui sequantur, unde ipsi ampli
» metuendique evadant quicquam pensi habent. Hinc
» Religio nusquam nisi per seditiones & bellum mota;
» hinc Germaniæ clades licet intueri: nam gentis nostræ
» vulnera reputari à vobis, quàm à me commemorando
» refricari malo. Hæc illi suæ potentiæ, suarum opum, non
» vestræ salutis vestrive commodi causâ, aut amore Reli-
» gionis movent. Ita ex vestro furore insaniaque illi cres-
» cunt; vos alieno scelere præcipites in exitium ruitis
» sempiternum. Hæc ego quæ usu cognita perspectaque
» habeo, ut vos, Cives mei, monerem vobisque indica-
» rem, haud aliud me hoc tempore quàm caritas vestri
» patriæque impulit; ita mihi jam morti succumbenti
» placatum propitiumque habere Deum contingat!
» quam ad rem, optimi Cives, me piis ut precibus suppli-
» cationibusque adjuvetis, vos oro obtestorque. Hac ha-
bitâ concione quam silentio ingenti omnes audivêre,
Episcopo Vigorniensi, qui prope adstabat, eique omnia
Christianæ humanitatis officia per eos dies præstiterat,
gratias egit, mentisque & animi sui testem appellavit.
Post hæc prostratus ad terram, osculum humi fixit, inde
os manusque ad cœlum retulit, & precationes quasdam
immotus tacitusque peregit: pòst, collum nudavit apta-
vitque ictui, & mox cervice præbitâ, lege agere carnifi-
cem jussit, à quo caput unico ictu præcisum est, com-
motis adeo qui spectatum venerant, ut per triste silen-
tium discessum inde ab omnibus sit.

DE QUATUOR BRITANNIÆ REGINIS.

EXPOSITIS suprà quæ de Britannis accepimus, complectamur nunc paucis quatuor Reginarum gentis ejus casus, ne minùs fragilitas humanarum rerum, & clades ejus Regni in feminis quàm in viris spectentur. Ferdinandus Hispaniæ Rex, cui Catholici cognomentum, & res feliciter in Bœtica contra Mauros gestæ, & Romani Pontificis beneficium dedit, duas ex Isabella conjuge filias sustulit; virilis stirpis heredibus caruit. Harum neutri in tantas nasci opes magnopere profuit. Natu majorem Joannam, cui successio in paternum imperium debebatur, Philippo Maximiliani Cæsaris filio in matrimonium Ferdinandus collocavit, è quibus natus Carolus V. Cæsar, & Regnum Hispaniæ ad Germanos, Austriamque familiam translatum. Hæc valetudine mentis desipiens, quanquam Hispaniæ Regina ferretur, atque ejus nomine, quamdiu vixit, (vixit autem ad ultimam senectam) Regnum administraretur; tamen clausa domi custoditaque, neque adiri neque videri

ab ullo poterat, ne, cui Reginæ veneratio deberetur, ejus insipientia stultitiaque, atque intempestivi, nunc cachinni, nunc fletus, ridicula adeuntibus essent. Altera nomine Catharina, Arthuro Britanniæ Regis filio, neutri sanè familiæ fausto omine nupsit. Siquidem Henricus VII. Arthuri pater, qui ex equestri loco Regnum, occiso Ricardo, occupaverat, cunctante Ferdinando ei tradere filiam, superstite adolescente Edoardo, interfecti Regis fratris filio, adolescentem ipsum, quem in custodia habebat, quò securiorem de filiæ Regno Ferdinannandum redderet, necari insontem, populo inspectante, jussit. Sed scelus, cujus Henricus ultores sustulerat homines, vindicavit Deus, quintum intra mensem post deductam in Britanniam novam nuptam, & intra quartum decimum ætatis suæ annum, priusquam illi jungeretur, fato puerum, puero nuptias suas acerbo funere præveniente. Tradita deinde virgo est Henrico Arthuri fratri, veniâ Legis à Pontifice Maximo impetratâ, & cum eo duo de triginta annos vixit, duos enixa liberos; quorum prior, paterno nomine Henricus appellatus, infans decessit; posterior Maria non ad solatium vitæ, sed ad fortunæ utriusque ludibrium, parentibus superstes fuit. Sed Henricus senescentis Catharinæ pertæsus, & perditus amore alterius, quo vacuum novæ libidini regium thorum, depulsà uxore faceret, fingit se matrimonio ejus Religione prohiberi, quæ nupta antè fratri fuisset. Ita Catharina seposita desertaque cogitur de conjugii, in quo consenuerat, jure apud Laurentium Campegium, ad id Româ in Britanniam missum,

missum, & Thomam Volsæum, Cardinales (hunc enim Campegio collegam, petente Henrico, addiderat Pontifex) judicio cum viro contendere; & sedentem fortunæ & famæ suæ judicem Volsæum videre, quem infensissimum sibi suæ contumeliæ extulissent, quemque unum Regi calumniæ, ac simulatæ Religionis auctorem fuisse sciret, hominem non pudendis natalium sordibus quàm animi vitiis insolentiâ atque arrogantiâ fastidiendum magis. In eo judicio cùm hinc jus & causa pro Regina essent; inde gratia ac respectus Regis valeret, ut neque mos geri Henrico, quin violaretur sanctitas Religionis; neque reddi jus Catharinæ, quin Rex alienaretur, posset: ad extremum Pontifex, à quo satis peccatum in alenda Henrici spe fuerat, revocato Romam Campegio, jus atque fas antiquissimum habuit. Sed Henricus, spreto Pontificis judicio, quòd libidini suæ non respondisset, cunctâ vi atque effrenato impetu egit. Ita Catharina maximo Christianorum Rege orta, vivente sorore tot Regnorum Dominâ, & Carolo Cæsare sororis filio incolumi & opibus florente, matrimonio ac Regiâ per injuriam exacta, & tanquam vulgaris & contempta concubina abjecta est; & non prælatam modò sibi humilem atque obscuram pellicem, sed in regio fastigio atque suo in solio collocatam aspicere est coacta; & ne quid cumulandis miseræ contumeliis deesset, filiam ex se genitam, unicam atque justam Regni heredem, privatam publico Decreto jure hereditatis, ut non vero conjugio natam, & ancillaribus ministeriis famulantem adulteræ videre. Demum tertio post

repudium anno, ſeu veneno, ut ferè tenuit fama; ſeu perpetuis lacrymis ac mœrore confecta, ſive utroque, privata in domo omnis non ſolùm auxilii, ſed ſolatii quoque inops atque deſtituta, periit Januario menſe, anno M. D. XXXVI. eò quoque infelix, quòd vitam ad æmulæ ſuæ ſupplicium, quarto pòſt menſe interfectæ non produxerit. Dum Catharina ſuam apud virum dignitatem diſſidii expers tenuit, in famulatu ejus puella erat, ingenuis magis atque honeſtis, quàm claris parentibus orta; Annæ Boleniæ nomen fuit. Mater ejus inter famoſas habita ita in pellicatu Henrici vixit, ut tenuerit opinio Annam Henrico ipſo genitam fuiſſe. Illud quidem pro non dubio fertur, natam pater, cùm tertium annum Regis miſſu in Gallia abeſſet, & reverſum eum domùm, nec Annam pro ſua agnoſcentem, & uxorem adulterii ream facere parantem, Regis auctoritate fuiſſe deterritum; Annamque, tegendæ uxoris maculæ, ut communem filiam educâſſe. Adulta in Galliam deducta, aliquot annos inter nobiles puellas, pro gentis inſtituto Reginis famulantes in Aula fuit, adeò adverſâ pudicitiæ famâ, ut Equa Anglica appellaretur à Gallis. Reducta inde domum, matris gratiâ in Regiam admittitur. Erat inſigni & conſpicuâ formâ, quam & cultu eximio augebat, & ejus fiduciâ erigere ſe ſuper fortunæ ſuæ modum, & blando quodam faſtu ſpernere æquales videbatur. Conjecerat ergo in eam oculos Rex; neque ipſa non ſtatim ſenſerat: ſed diu pertinaciter diſſimulavit, quo irretiret magis animum Regis, qui & ipſe, quantò in dies magis cupidine accen-

debatur, tantò diligentiùs occulere amorem, ſeu verecundiâ uxoris, ſeu puellæ ipſius reſpectu, ne quid incommodi rumoris famæ ejus afflaret, ſtudebat. Illa ſæpè occultis nuntiis ſollicitata abnuere, & amorem pudicitiæ obtendere, eâ amiſſâ, nihil reliquum feminæ eſſe dicere, docta in matre ac ſorore, utrâque uno tempore in voluptatibus à Rege habitâ, non magni æſtimari ab eo, quas facilè corrupiſſet. Itaque non niſi incenſo, & ad infimas preces deſcendenti, planèque flagranti ac perdito aſſenſa eſt Regi: Cujus potita, adeo ſimulatione amoris muliebribuſque blanditiis circumvênit, ut non ad tædium ſolùm, ſed ad odium atque diſſidium, & mox etiam ad repudium Reginæ uxoris impulerit: Atque ipſa prægnans in Regiam deducta turpitudinem admiſſi ſtupri non conjugii tantùm nomine tegeret, ſed nuncupatione Reginæ in honorem ſui atque gloriam verteret; adeoque mariti atque imperii juxta potens fuit, ut & Volſæum Cardinalem prævert@rit, quia ſororis Galliæ Reginæ nuptias conatus conciliare Regi ferretur; & alios æquè claros viros, aut gratiâ atque honoribus depulerit arbitratu ſuo, aut provexerit. Sed ſic ſe res mortalium habent: ſæpè

————Tolluntur in altum
Ut lapſu graviore ruant.

Evecta ad tantas opes Anna eſt, ut à majeſtate Regii nominis præcipitata vitam demum in publici carnificis manu relinqueret. Utero quem gerebat, feminam edidit hanc ipſam Iſabellam, quæ nunc Regnum tenet, de qua ſupra nobis eſt memoratum.

Sed majores Anna ſpes affectans, nihil actum ſibi potentiæ ac dominationi firmandæ exiſtimat, niſi filium ſucceſſorem patri procreâſſet: & Henricum, flexâ jam ad ſenium ætate, parum gignendis maribus aptum putans, corruptum ſemel animum facilè ad flagitii cogitationem convertit: & quod ex viro non ſperabat, quomodo conciperet ex alieno, mente agitat. Frater erat illi nomine Georgius, validus juvenis & florenti ætate, quem ipſa & diligebat plurimùm, & ad honoratam fortunam præter cæteros produxerat. Hunc pariter rata, & gignendæ ſoboli & tegendæ rei accommodatum haud difficulter, conſilium & curam domûs, non libidinem prætendens, ad inceſtos amplexus pellexit; & qui cuſtos ac vindex pudicitiæ ſororis eſſe debuerat, ultro temerare eam non erubuit. Sed ipsâ conceptum ex nefando concubitu aſpernante naturâ, cùm Annam fratris ſpes fefelliſſet, faſtidito jam eo, liberorum deſiderium ad licentiam libidinis tranſtulit. Primùm in amorem Noretii illapſa, mox ipsâ facilitate invitata, Veſtonium, ac deinde Bruerthonium, nobiles in Aula juvenes, & formâ excellentes, adulteros adſcivit: donec ſtimulante libidine ad uſque ſervile probrum ſe demiſit, humilique citharædo corpus ſubjicere ſuſtinuit, cujus pulchritudine ſublata ad regium faſtigium fuerat. Nec tot flagitiorum delator inveniebatur, niſi ipſa miniſtrarum unam gnaram omnium, cum amatore deprehenſam, ſeveriùs quàm tot ſibi dedecorum conſciam deceret, objurgatam, indignatione compuliſſet, indicium ad Regem deferre. Comprehenſi ſtatim Geor-

gius, reliquique, & pro magnitudine flagitii acriter torti, de ſe quiſque eſt confeſſus, & continuò omnes merito ſupplicio ſunt traditi. Anna in carcerem ducta ac damnata eſt nobiliori judicio, quia pœnæ miniſtrum filiæ fortuna patrem dedit; qui fortè capitalium rerum Judex, adversùs eam capitis ſententiam tulit, cujus gratiâ in illum aſcenderat locum, & quem ipſa culpæ deprecatorem ſperare debuit, eum potiſſimùm exactorem ſupplicii habuit. Felix pater, cui filiam in tenuem fortunam ab ſe genitam, Reginam videre contigerat; felicior, ſi nunquam vidiſſet, quando ex Regina ream & mox damnatam truncatamque ſecuri aſpexit: Quæ ſummæ majeſtatis atque honoris titulum in domum ideo intuliſſe eſt viſa, ut inde inuſtâ ignominiæ notâ traduceret ad poſteros infamiam ſempiternam. Cùm è carceribus in aream, quæ perampla eſt ante Arcem, produceretur, quò omnis multitudo concurrerat ad ſpectandum necem ejus, quam nuper demiſsè adorare conſueverant; nec tranſeuntem ullo honore dignarentur, illa ne tum quidem oblita ſuperbiæ, contumelioſiſſimè eos compellans convicio increpuit, eſſe morituramque ſe Reginam eorum ferens, diſrumperentur omnes licet. In extructum inde ad id tabulatum cùm aſcendiſſet, vultu adeo conſtanti interritoque, ut facilè Reginam agnoſceres, circumſpexit intenta in ſe undique populi ora. Pòſt verſa ad paucas pediſſequas, quæ ſecutæ eam flentes adſtabant, paucis conſolata, nihil aliud quàm ut (quod ipſa non fecerat) pudorem ſervarent, admonuit: deinde fluentes crines cum cura in reticulum

collegit alligavitque. Tum accedentem carnificem, ut vestem collo amoveret, repulit; indignata attrectari tam fœdis manibus caput, cui nuper maximus Britanniæ Sacerdos Regium Diadema imposuisset; adeo Reginæ spiritus ne inter extrema quidem exuerat. Digna prorsus, quæ tam firmum adversùs mortem animum pro pudicitia exhibuisset. Ipsa sibi vestes à collo removit, candidamque cervicem ad humeros usque sedulò aptans componensque nudavit. Postremò genibus positis ultimos quoque pedes, quò honestiùs procumberet, veste contexit, illis manibus tam triste sibi ministerium præbens, quibus paulò antè placiturum Regi corpus mollire & componere erat solita. His ita actis, ultro subjecit securi collum, quod abscissum insigne humanæ imbecillitatis documentum mortalibus reliquit. Postridie Rex, ut interemptæ funeri insultaret, nuptias cum Joanna Semeria fecit, omnique lætitiâ celebravit. Ne in hanc quidem ipsam clementior, cui difficultate parturiendi laboranti, luxari membra, divulsæque ac extinctæ utero extrahi fœtum imperavit: aliis etiam exenterata jussu ipsius, antequam exanimaretur, fertur. Quâ mortuâ, Annam Clivensem, claro genere apud Germanos natam, cœlibis vitæ impatiens duxit, & paucos post menses divortium cum ea fecit, nullâ extante causâ nisi fortasse novi amoris quo eum conspecta & eximia forma, & suaves Catharinæ Havardæ mores cœperant. Ea ut non par regiæ amplitudini, ita splendidâ honoratâque apud Britannos familiâ orta, fratris filia erat Thomæ Havardi, claris victoriis sub Henrico ipso nobi-

litati Ducis: Quæ pulchritudine cæteras antеïens, allіciendique animos magno ſtudio erudita, oculorum priùs illecebris, deinde commoditate ingenii, blandis & mollibus moribus ita irretivit effeminatum Regem, ut Clivenſi dimiſſâ, eam uxorem duxerit, Reginamque, ut & ipſa oſtentum fortunæ eſſet, nuncupavit. Neque enim biennium eâ potitus (adeo pares huic Regi incontinentia & infelicitas in matrimoniis fuêre) cùm non adulteratam modò, ſed delibatam priùs ab altero virginitatem ejus, vitiatamque ad ſe deductam comperiſſet, idem de ea quod de priore Anna ſupplicium publicè ſumpſit; Durantio & Culperio mœchis pariter interfectis: ut non facere adulteria procliviùs quàm vindicare ſeveriùs videretur. Atque hic finis Henrico ſæviendi in uxores fuit: nam Catharina Pacia, quam occisâ Havardâ, ſtatim duxit, ſuperſtes illi fuit. Mortuo Henrico, Joannes Dudleius ſub Edoardo ſummas opes invaſit; ſed adeo præcipitem in locum, & ambitione ſuâ, & aliorum invidiâ eſt progreſſus, ut extrema tentare eum, niſi cupido adegiſſet, neceſſitas cogeret. Is provisâ Edoardi morte, perſuaſerat puero ut, exheredatis ſororibus, Joannam Suffolcii Ducis filiam heredem Regni diceret. Hanc ipſe Joannam nurum antè ſibi aſciverat, traditam in matrimonium Guilfordio, tertio filiorum. Atque hæc conſilia illi occupandi Regni erant. Joannæ materna nobilitas annexa Regiæ ſtirpi erat; cujus avia Maria, Henrico VII. genita, Aloyſio XII. Regi Galliæ, & eo mortuo, uni è Principibus Britanniæ nupſerat, unde orta Franciſca, Joannæ mater. Nuptias Guil-

ſordii magnopere fuerat aſpernata, non contemptu illius, ſed ſe ſoceri ambitioni immiſceri, & inſtrumentum Regni adſciſci ſenſerat, idque veluti præſagiens quæ evenerunt, refugiebat. Nuptiæ, jubente Rege, regio ſumptu ac ſplendore fiunt, omnibus Regni Principibus ad eas celebrandas accitis. Conceſſit fato paulò pòſt Edoardus; & Nortumbrius, aperto Proceribus coram Teſtamento, Joannam Reginam appellârat, adeo invitam, ut haud minùs repugnanter Regnum ſuſceperit, quàm alii relinquunt. Ab domo privata tranſire in Arcem juſſa, non niſi patris minis, & convicio matris adigi potuit. In Arce omnis ſolitus Regibus cultus illi tribuitur. Profecto inde ad exercitum Nortumbrio, Suffolcius Joannæ pater curam publici Conſilii, & ſummæ rei molem impar ſubiit. Itaque Principes amoto Nortumbrii metu, & Mariæ rebus auditis, quæ paternum Regnum ſibi haud ſegniter vindicabat, ſpreto Suffolcio ad Mariam defecerunt, & Arcem, priuſquàm ſentiret Suffolcius, occupârunt: Qui re ſubitâ territus, ſecutus reliquorum conſenſum, ſcribendo de Mariæ decreto adfuit: filiam adiit, ut omni detracto regio ornatu, parere Conſilii voluntati, & Mariam accipere Reginam jubet. Ferunt, Joannam his auditis reſpondiſſe patri, libenter ſe deponere quod invita ſuſcepiſſet. Cæterùm, eandem ſe, & ſoceri ambitionis, & parentum ſtultitiæ pœnas immerentem eſſe daturam. Occupatam Arcem Vandemius ex Conſilii auctoritate cuſtodiendam accepit. Ab hoc juſſæ abire domum Principes feminæ, quæ ad cultum Joannæ in Arce erant;

erant; & Joanna ipsa, ac vir ejus & pater custodiæ traditi, eam fortunam habituri quam victrix Maria dedisset. Ingens ludibrium! quam modò Reginam procumbentes humi venerabantur, eam momento non privatam modò, sed ne liberam quidem videre. Huic Maria, viroque, ut innoxiis & alieno scelere, non suâ sponte Majestatis crimini implicitis, errati veniam datura, & vitam conservatura, haud dubiè est credita, nisi Suffolcius pater priori facinori, novâ defectione additâ, inexpiabilem noxam fecisset. Is cùm in carcere aut vero, aut simulato morbo decumberet, uxoris precibus exorata concesserat Maria, ut in domum suam curandæ valetudinis causâ deduceretur, fide acceptâ aliò nusquam decessurum. Magnum futuræ salutis ac veniæ pignus, nisi ille aut vano metu, aut novâ spe se suosque perditum ivisset, & initâ fugâ, cum Huniato magni tumultûs & seditionis duce consilia adversùs Mariam consociâsset, iterumque filiam Reginam acclamari jussisset. Itaque & ipse ex fuga retractus necatusque est; & Joanna, ne maneret ea seditionum materia, capitis damnata. Nunciantibus, meritam esse se ut puniretur, respondit, quæ alieni Regni sedem occupare non fuisset verita, (sed rem actam exposuit) seque non suâ sponte, sed coactu suorum fecisse ostendit; neque adolescentulæ, soceri parentumque, ac tot circumstantium se Principum auctoritati obsistere, facilè fuisse: ita quod esse simul vix videretur posse, & innocentem esse se, & jure damnatam videri: atque eò minùs mortis aspectu terreri se, & bonâ spe esse eam certioris vitæ

initium ſibi futuram. Tantum roboris in juvenculæ animo eſt inventum, ut nuntium mortis moderatiùs quàm antea Regni tulerit: ſiquidem illud majori obediendi laude, quàm imperandi cupiditate ſuſcepit. Mortem tam conſtanter contempſit, ut vel unâ hac virilis animi præſtantiâ ne Regni quidem honore indignam ſe fuiſſe oſtenderit. Guilfordius vir ejus item capite damnatus, ne tum quidem, cùm depoſiturus vitam eſſet, amoris in conjugem oblitus, viſere eam atque ultima accipere ac dare oſcula cupivit. Sed illa negavit ſe eum videre velle cui aſpectu ſuo auctura dolorem, & captura ipſa eſſet: hæc teneræ benevolentiæ officia vivis jucunda, morituris ſupervacua eſſe, juvenemque admoneri juſſit, abjectis ut humanarum rerum curis, animum cœleſtium accommodaret cogitationi; ſic enim fore, ut paulò pòſt corporis vinculis ſoluti, unà bonis fruerentur ſempiternis. Fuerat Joanna ſummâ parentum curâ inſtituta omnibus artibus, quæ ſummo loco natam puellam decere viderentur. Sed ipſa multò maximam literis operam impenderat; & in ea inciderat tempora, cùm antiquæ Religionis ſanctitas inventis novis, ſacris noviſque erroribus ſorderet, iis imbuta deditaque opinionibus plurimùm ſtudii in id contulerat, divinarumque literarum volumina evolverat; quorum majus eſt pondus quàm ut ferre infirmum ac muliebre ingenium poſſit. Etenim retruſa atque abdita iis veritas ægrè à ſummis viris, & pari ſanctitatis ac ſapientiæ laude excellentibus elici explorarique videtur poſſe. Imbecilla certè ingenia, ut ferè ſunt feminis quæ

ſibi aliquid ſapere atque intelligere videntur, aut in adamata ſemel ac præjudicata opinione confirmat; aut magnis involvit implicatque erroribus ſacrorum librorum lectio: quod Joannæ accidit, ad quam Regina Sacerdotem in divinarum rerum ſcientia, atque in omni ſacrorum diſciplina apprimè eruditum miſit, qui à pravis ſententiis ad Fidem Catholicæ pietatis eam revocaret. Quod adeo fruſtra fuit, ut illa ſerum beneficium eſſe diceret, nec vacare jam ſe inquirendo verò, quod in ipſo Deo perſpicuum mox eſſet viſura. Nec, quanquam ejus rei causâ producta illi ſupplicii dies fuerit, quicquam eſt profectum; adeo altè in puellæ animo deſcenderat error. Cùm duceretur, Cuſtodi Arcis petenti ab ea precationum libellum, quem manu ferebat, dono dedit: ſed priùs tres in eo ſententias ternis linguis ſuâ manu exaravit, Græcè, Latinè, Britannicè, quibus ſignificabat inſontem perire ſe, & quod apud homines non inveniſſet, jus ſibi apud Deum futurum. Conſcenſo ſupplicii loco, multitudinem haud aliâ oratione compellavit, quàm ut placido vultu ſalvere omnes, memoreſque innocentiæ ſuæ eſſe juberet. Deinde Sacerdotis ad ſe à Regina miſſi, qui nunquam deſtiterat monere atque hortari, ut averteret à pravo errore animum, dexteram apprehendens, agere ſe illi gratias dixit, quòd nullum in ſe iis diebus humanitatis officium prætermiſiſſet, ac tanto ſtudio trahere in ſententiam ſuam conatus eſſet; ſcire enim animo id optimo ab eo factum: Cæterùm ſic haberet, non tantùm ſibi formidinis ex præſenti morte offundi, quantum moleſtiæ per

eos dies ex ſermonibus ejus cepiſſet. Atque eo dimiſſo, poſuit ante ſecurim genua, ac detracto capitis velamento, exſolutis everſiſque in faciem crinibus oculos texit, ac cervicem ſecandam ſubdidit; defixis miſeratione omnium animis, reputantium & innocentiam ejus, & ætatem, & ſingularem in perferenda morte conſtantiam.

DE ALEXANDRO MEDICE FLORENTINORUM DUCE.

MEDICEORUM primordia, ingentiaque incrementa, & inde fortunam exilio inopiâque afflictæ domûs, suprà in Petro memoravimus: Cujus infelici exitu, inposterum quoque incisæ spes reditûs in patriam, & ad pristinam dignitatem, fratribus ejus videbantur. Nam & Florentini eò intentiùs ad custodiam arreptæ libertatis excubabant, quò flagrantiùs odium adversùs Dominos induerant; & Medicei ipsi conatibus toties ad irritum cadentibus fessi, & sumptibus exhausti, ipsâ etiam labante jam amicorum fide, defecerant animis. Ad Petri cladem accesserat Joannis Cardinalis captivitas, qui Legatus à Julio Pontifice Maximo ad exercitum missus, nobili illâ ad Ravennam pugnâ in Gallorum potestatem pervenerat: Sed fortuna humanarum rerum jus uni sibi vendicans, cùm in Galliam vinctus duceretur, & jam major de libertate quàm de imperio cura incesseret, repente ex ipsa infelicitate læta benignaque apparuit; & veluti ex adverso jam reflans, brevi haud dubio cursu in optatum portum patriæ revexit. In transgressu Alpium, per incuriam asservantium

cuſtodiâ elapſus, rediit Romam, & recenti merito toleratæ pro Republica calamitatis, & veteri Julii Pontificis in Florentinos odio, qui Gallorum ſecuti partes, Ludovico eorum Regi Piſarum urbem habendo in Julium Concilio accommodaverant, ab eo atque partium Ducibus qui Civitatem avertere à Gallis cupiebant, ſtrenuè adjutus, haud ſpernenda cum copia in Etruriam tranſiit, & Prato, valido oppido de Florentinis capto ac direpto, territis hinc Prati caſu Florentinis, & ob vetera diſſidia parum ſe ad reſiſtendum expedientibus; hinc Mediceorum amicis ad occaſionem haud ſegniter exſurgentibus in urbe eſt receptus, & ejecto Petro Soderino, perpetuo Vexillifero, id erat ſupremi Magiſtratûs atque Imperii nomen; Rempublicam ita conſtituit, ut Magiſtratuum atque libertatis ſpecie, auctoritas tamen ac jus dominationis penes ſe familiamque ſuam eſſet. Neque hîc ſecundarum rerum finis; inſequenti enim anno, mortuo Julio, cùm Cardinales de more ſeſe Conclavibus creando Pontifici incluſiſſent, Joannes ipſe, conſpiratione Juniorum, Pontifex Maximus eſt renunciatus, & Leo X. appellatus: raro quidem exemplo, cùm octavum & trigeſimum annum vixdum attigiſſet; rariore, quòd ex carcere ac vinculis, quorum adhuc recentia manebant ſigna, ad ſummum inter mortales gradum dignitatis pervênit, florenti ætate, & nequaquam illi faſtigio maturâ. Quæ fortuna non erexit modò, firmavitque, ſed prope in immenſum extulit Mediceorum opes. Leonis annorum decem Pontificatus Maximus pene continuatus eſt Julio Cardinali patrueli ejus, qui

Clemens VII. eſt dictus; nam interjectus Adrianus biennium non implevit: Clementem verò fortuna haud minùs in ipſo Pontificatu quàm antea privatum alternis caſibus agitavit: quod ſuo loco à nobis fuſiùs memoratum eſt. Nam per ſummam nominis ſui contumeliam à Colonnienſibus vi atque armis Vaticano Palatio expulſus, & celeri fugâ in Adriani Arcem ſeſe recipere eſt coactus. Palatium, & regii apparatûs pretioſa ſupellex, ipſumque D. Petri Templum, etiam barbaris ſacroſanctum, militum avaritiæ ceſſit; qui nullo Religionis pudore, nec ſacris quidem Altaribus avidas abſtinentes manus, omnia fœdum in modum diripuerunt. Sed plus ignominiæ quàm damni habere ea clades videri potuit, præ ſumma illa calamitate quam biennio pòſt ſub eodem Clemente Romana civitas pertulit à Cæſarianis militibus, ducente impiam manum Carolo Borbonio, capta & barbarâ crudelitate direpta, cædibus, incendiis, rapinis, ac mille divinarum humanarumque rerum ludibriis divexata deformataque; & ipſe Clemens in Arce obſeſſus ægrè libertatem immani pecuniæ ſolutione redemit; & quod acriùs animum ejus perfodit, Florentini ab eo defecerunt, libertatemque arreptâ occaſione, ipſo genteque ejus acerbiſſimis decretis proſcriptis, uſurpârunt. At idem, conversâ mox rerum vice, Carolo V. Imperii Diadema Bononiæ frequentiſſimo Principum conventu impoſuit; Mediolani Regnum Gallis Hiſpaniſque pertinaci cupidine armis ſibi vindicantibus, unde tot per annos ſævis uſti bellis ſumus, tandem in Italia retinuit, & Franciſco Sfortiæ Ludovici filio tra-

didit. Rem Florentinam adeo in manu habuit, domitâ armis civitate, & jugum iterum accipere coactâ, ut dominatum non jam tectè, ut anteà, neque fictis nominibus, ſed palam veris appellationibus familiæ ſuæ firmaret, Alexandrumque in ea Ducem cum ſumma poteſtate conſtitueret, junctâ illi matrimonio, quod ſtabilimen potentiæ futurum erat, Margaretâ Cæſaris filiâ. Hunc Alexandrum Laurentius Petri filius, cùm ſub Leone Pontifice Maximo Franciſcum-Mariam Rovereum Urbino expuliſſet, Regnumque ejus occupâſſet, ex Urbinati pellice tulit: & Clemens infantem à patre relictum inopiâ prolis ita ſuſcepit, ut amplæ fortunæ innutritum ac principali cultu habitum, approbatâ ejus indole, ſtirpi Regnoque in familia propagando elegerit. Is igitur poſt Clementis mortem Margaretæ nuptiis potitus, à Carolo Cæſare rejectis exulum poſtulatis qui Neapoli cauſam libertatis apud eum vehementer egerant, in fidem fuerat receptus: nam Carolus rem Florentinam unius imperio contineri, quàm populi jus valere, aptiùs rationibus ſuis eſt ratus, cùm ſciret, ingens Civitati inſitum eſſe erga Regiam Galliæ ſtudium; & malè poni apud omnem multitudinem donum libertatis, & beneficii ſui meritum plus in Alexandro gratiæ habiturum ſperaret. Ergo Alexander ex ipſius auctoritate Cæſaris omnia firmandæ dominationi præſtruxerat. Arcem Florentiæ idoneo loco ædificatam magno opere, magno æneorum tormentorum, atque omni bellicarum rerum apparatu communierat, & probatæ fidei homini cum juſto militum præſidio cuſtodiendam tradiderat.

Florentinis

Florentinis arma ademerat, eaque sociorum juventuti tradiderat, quam totâ ditione in militiam describi, centuriarique jusserat, datis Præfectis qui ordines servare & militiæ munia ex disciplina obire docerent. Germanorum cohortem egregiè fidam ad corporis sui Prætoriique custodiam in Urbem induxerat, multosque domi suæ Centuriones militaresque viros spectatæ virtutis, præmiis stipendiisque allectos habebat. Alexandrum Vitellium Tifernatem, hominem strenuum & militiæ gnarum, toti rei bellicæ cum magna potestate præfecerat; cui vel ex eo præcipua fides, quòd patrem ejus Florentini ob suspicionem administrati parum sincerè Pisani belli, ut nos suo loco memoravimus, supplicio affecerant, ut ipse eorum premendâ libertate, etiam privatam ultionem petere crederetur. Regendi civitatem, consiliaque dirigendi curam Innocentio Cybo Genovensi Cardinali delegaverat; cui, & quia Cæsarianarum partium habebatur, & quia per matrem Alexandrum propinquâ affinitate attingebat, (erat enim sorore Leonis Pontificis Maximi genitus) fidebat tribuebatque plurimùm. Sed ne quid huic adolescenti deesset, quò minùs securus ætati indulgeret, etiam Hippolytus Medices Cardinalis qui exulibus se junxerat, & haud dubiè æmulum se atque inimicum Alexandro ferebat, & si dejectus ille fuisset, per speciem reddendæ libertatis dominationi imminebat, in ipso novandarum rerum apparatu opportunè decesserat; nec abfuit suspicio, Alexandri ipsius fraude sublatum fuisse. Hac igitur fortunâ, atque his potentiæ munimentis fretus Alexander, veluti si in-

Nn

vitis & vi oppressis imperare ludus esset, penitus se juvenili intemperantiâ voluptatibus tradidit; quarum gliscente in dies studio, brevi adeò effreni licentiâ in omnem se luxuriam demisit, ut non contentus solitis juventutis artibus, matronarum amores sollicitare, & novâ semper vagâque implicari ac distineri Venere, nulli corruptelarum generi parceret, quò morem Civitatis, alioquin in feminarum luxuria coërcenda, pudoreque custodiendo satis rigidæ disciplinæ, conviciis, spectaculis, ac sæpè etiam cœtibus parum pudicis depravaret. Denique, ne sacratis quidem virginibus corrumpendis, incestâ libidine abstineret; quarum transcendere septa, perrumpere claustra, & nihil clausum sibi, nihil satis custoditum pati ferebatur. Et cui modestiæ exemplis leniendus impositæ servitutis dolor in civium animis fuit, infamiâ vitiorum odia intendit. His corruptus juvenis non Regni solùm curas omiserat, sed sui quoque ipsius videbatur oblitus: nam quibus libertatem ademerat, eorum fidei vitam committere, dum cupitis voluptatibus potiretur, non verebatur. Quid ergo mirum, si incautus & negligens insidiis exceptus oppressusque est? Et quidem, quem eâdem stirpe ac sanguine ortum, & à se gratiâ & beneficiis auctum, salutis suæ vindicem sperare debebat, eum potissimùm exitii auctorem, & machinatorem nefariæ fraudis est nactus. Laurentius erat Medices, qui à Laurentio, fratre majoris Cosmi, cujus divitiis virtuteque clarescere familiæ opes cœpêre, originem ducebat; adeo propinquus Alexandro, ut si ille sine liberis decessisset, ad eum successio

in Regnum perveniret; juvenis ingenii magni & pravi, quod non mores solùm quanquam studiosissimè occultati, sed oris quoque habitus prodebat, perpetuo pallore suffusi: ridentem rarò, subtristem plerumque ac tacitum vidisses: in cultu corporis reliquisque vitæ institutis adeo negligens sui, ut Philosophus per contemptum à plerisque & ab ipso Alexandro appellaretur. Et abdebat ipse se sæpe in studia haud sanè expers bonarum literarum, si disciplinam morum, alias non artes fallendi petiisset; gaudebatque irrideri se, quod plebeia pannosaque in veste, omni spreto elegantiori ornatu incederet. Et quærenti Alexandro, cur ita gladio non succingeretur, inertiæ ac formidinis opinionem affectabat; & cùm res vim atque arma posceret, tum sibi ut nihil fideret, Alexandrum monebat; se enim pedum, non manuum auxilio usurum; proinde non certaminibus se ac periculis objiceret, quorum ne aspectum quidem pati posset, sed otii ac pacis artibus adhiberet, his haud segnem operam polliceri. Et expediendis quidem vel magnis de rebus consiliis, operæque navandæ haud facilè quisquam promptior. Inerat profunda calliditas, aptus & fluens sermo, summa audacia, trux & sævus animus, & maximè avidus nocendi. Is apud Alexandrum flagrantissimam gratiam, & gratiæ parem fidem sibi fecerat malas per artes. Nam juvenis affectus rimans, ubi & odio erga eos qui acriùs pro libertate contenderant, & impotenti amore voluptatum maximè vinci agitarique animum ejus sensit, hinc blandiendo luxuriæ, hinc suspectorum civium dicta factaque sagacissimè vestigando

obſervandoque ita ſe inſinuavit, ut brevi in omnia familiaritatis jura pervenerit, eumque Alexander & amorum miniſtrum,quo uno gratiæ genere maximè Regum animi devinciuntur, & iræ metuſque arbitrum haberet. Et ille hanc nactus facultatem multos cives occultis criminationibus ſubvertit, amicos etiam ſuos de induſtria trahens, vitio animi omnium pernicie lætantis; & quò majorem inde ſibi ſtrueret fidem, cùm unam Principis vicem ſollicitus, neceſſitudines quoque ſuas negligere pro ſalute ejus crederetur, & altiori conſilio Alexandrum ipſum in atrocius odium civium conjicere ſtudens, cùm alii vitâ, alii exilio mulctarentur, alii in peſtilentis cœli urbes ab oculis civium amandarentur, aliorum bona Fiſco addicerentur, aut gratioſis & dominationis ſatellitibus diviſa eſſent. Quid autem Laurentius tanto ſimulationis ac doli apparatu, & cæde Alexandri quam mox eſt executus, ſpectârit, haud facilis conjectura fuerit, cùm libertatis auctorem ipſi quoque qui maximè unius dominatum detrectabant, aſpernati ſint. Quidam invadendæ tyrannidis ſpem affectâſſe eum crediderunt, ratum, Alexandro extincto in perturbata ac nunquam concordi civitate, tanto ſuo ac tam recenti merito locum ſibi occupandæ potentiæ, ipſumque invadendi Regnum aliquem futurum. Plerique malâ agitatum mente, furore atque invidiâ, ſævum facinus auſum exiſtimant: quæ enim reddendæ libertatis, aut omnino mutandi ſtatum civitatis ſpes eſſe poterat, prævalidis in Italia Cæſaris opibus, procul diſſitis Gallorum auxiliis, Arce veluti jugo in cervicibus hærente, civitate exutâ

armis, & armato præsidio infessâ; ipse non aliud quæsitum sibi, quàm otioso Tyranno vindicatæ in libertatem patriæ gloriam prædicabat; idque consilium statim post Clementis mortem susceptum sibi dilatumque, quia magno atque ancipiti facinori apta occasio opperienda fuisset. Nec defuêre qui virtutem, magnitudinem animi, pietatem erga patriam, totum denique cogitatæ perpetratæque rei consilium ita efferrent, ut Laurentium antiquo illi Bruto, qui Regibus exactis libertatem Populo Romano dedit, laudibus æquarent. Impenetrabili certè silentio totum consilium ita texit, ut ne ad ipsos quidem Alexandri inimicos vel tenuissima suspicio permanaverit; quanquam ipse postea ferebat, cùm scriptam ab se Comœdiam edidisset, veniam dari sibi à spectatoribus in Prologo petiisse, si Fabula minùs placeret; pollicitumque esse aliam brevi daturum, cujus Argumentum omnes probarent; hisque ambagibus facinus quod mente agitabat, innuisse. Quò tutiùs fraus procederet, libidinum Alexandri veluti sedem, domum suam delegerat; eò corruptæ matronæ virginesque nocte concubiâ, quò occultiora flagitia essent, deducebantur; nec alius nisi Laurentius deductor. Et cùm Alexander loricâ munire corpus consuêsset, idque facere se diceret, quod aptissimam membris suis haberet, aliter eo armatu non usurum, Laurentius ut insidiis suis opportuniorem haberet, captato tempore, loricam ipsam ex Alexandri cubiculo clam suffuratus in profundum puteum dejecit. Quæ res cùm magnam turbam inter cubiculi ministros, dum auctor facti quæritur,

concivisset, nemo tamen de Laurentio suspicari est ausus: post mortem demum Alexandri, ipsius indicio, & inventa lorica in puteo, & res palam facta est. Cæterùm, per hæc tantam ipse sibi fidem apud Alexandrum fecerat, ut uni illi & vitam & Regnum fidentissimè crederet; monentesque amicos ut à tecto fallacique ingenio ejus caveret, cum stomacho rejiciebat, non curam salutis suæ illam, sed obtrectationem & invidiam adversùs Laurentium esse ferens. Discesserat fortè Florentiâ, ut in pacatis rebus Vitellius, qui Urbis Alexandrique custodiæ præerat, ac Tiferni unde ortus erat, apud suos moram agebat. Opportunum id cogitatis patrandis tempus Laurentius ratus, nuntiat Alexandro, proximâ nocte copiam ei futuram nobilis matronæ insigni formâ quam ille deperibat, ac diu donis, precibus, omnibusque amatorum artibus tentatam eò ardentiùs cupiebat, quò probior illa & pudicitiæ tenacior videbatur. Expugnatam tandem ab se Laurentius fingebat, venturamque maximè intempestâ nocte in domum suam. Lætus, improvidus adolescens, peractâ cœnâ, amicisque ac ministris dimissis, postico egressus uno comite Laurentio, in ejus ædes transit. Ibi expectandum tempus erat, dum omnia silentium & somnus tenerent. Interea hortatur Alexandrum Laurentius ut prosternat se lecto, & quietem capiat, quò vegetior inde cupitis amplexibus se offerret. Assentienti gladium quo accinctus erat, eximit Laurentius, & involutum implicitumque balteo seponit; vestium quoque laxat vincula, quò liberioribus membris quiesceret: & juvenem qui-

dem, simul ac decubuit, somnus arctissimus cepit. At Laurentius, circundato conopeo & clauso cubiculo egressus, vocat è familiaribus suis nomine Scoruncunculum, hominem audacem, facinorosum & cædibus assuetum, & ex eo intimum Laurentio fidumque; cui paucis antè diebus, brevi usurum se operâ ejus denunciaverat, quòd occidere statuisset quemdam, qui Alexandri fretus gratiâ licentiùs se derideret, quàm ut ferri jam posset. Et ille haud cunctanter se ad quod vellet facinus promptum obtulerat. Hunc igitur Scoruncunculum in maximè abditam ædium partem abducit, & Age, inquit, de quo te nuper appellaveram, domi clausum teneo; atque is est Alexander, quem tollere, & aliquando à cervicibus patriæ servitutis jugum detrahere certum habeo; nunc tuâ mihi opus est fide ac virtute. Quanquam nihil esset tam atrox ad quod ille consuetudine scelerum animum non efferâsset, tamen novitate rei perculsus cohorruit primò, immotusque ac tacitus stetit; Mox vide, inquit, quod facinus cœptes, Laurenti; nam Princeps est cui vim afferre paras. Instante illo, & omnia provisa sibi tutaque esse affirmante, & gladium capere, ac se sequi jubente, Scoruncunculus animo ad pristinam audaciam revocato, nec jam contentus momento se Principis neci accommodâsse, impiam in ipsum quoque Deum vocem adjecit: Et quando ita vis, inquit, occidamus, vel si Christus esset. Ita gladiis nudatis, taciti conclavis ostium ubi Alexander dormiebat, accedunt. Impulsæ fores fortè modicum strepitum edidêre. Tum retinens Laurentium Sco-

runcunculus, Nos verò, si pergis, inquit, in exitium temerè præcipitamus, & cras, ut video, unà vitam fœdo suspendio finiemus. An, inquit, Laurentius, times, & non egregii facinoris gloria confirmat? Simul intrant unà cubiculum, & Laurentius, amoto paulùm conopeo quo lectus claudebatur, Dormisne? inquit: Simul hæc dicens, gladio punctim adacto latus transverberat, & Scoruncunculus cæsim gravi ictu faciem vulnerat. Prosiluit strato Alexander, & repulsis percussoribus, erumpere est coactus; sed eum amplexus Laurentius retinuit, tardumque vulneribus quamvis reluctantem in lectum repulit. Alexander cùm aliud quo læderet non haberet, morsibus lacerare hostem contendebat; & cùm Laurentius ne clamorem tolleret, manum ori injecisset, pollice ejus dentibus apprehenso, tantâ vi constrinxit, ut ille dolorem non ferens, Scoruncunculum, ut opem afferre maturaret, imploraverit: Sed quia impliciti luctatione & amplexu erant, nec ictus adigi in alterum sine alterius periculo poterant, Scoruncunculus ferrum inter utrumque inserens, terebrando miserum juvenem confodiebat, donec pluribus vulneribus debilitato Laurentius cultro secuit fauces, & cum sanguine animam eructantem, fessus & ipse, ac vix spiritum ex contentione ac metu recipiens, reliquit. Narrabat postea Laurentius, Alexandrum ad primos ictus se nomine compellâsse, & ut sibi vitæ gratiam faceret, orâsse, responsumque ab se his totidem verbis: Atqui non aliud tibi ego ereptum veni. Peractâ cæde, Laurentius è cubiculi fenestra,

si quis

si quis esset in via, & an exaudîsset quisquam, explorat; & ubi nihil motum, & silere cuncta intellexit, alium è familiaribus suis è somno excitat, cui ab celeritate & agilitate corporis Frecciæ erat nomen (id sagittam Etruscè sonat) atque in cubiculum ubi Alexander jacebat, deduxit; qui eo viso attonitus & stupens (pendebat enim è lecti sponda exsecto jugulo caput) Here, inquit, hic quidem Princeps est, cujus illi pavorem admirationemque ingenti risu excepere: tanta animis feritas inerat, ut in re tam truci ac tam ancipiti ridere & jocis garrire etiam possent. Gloriabatur postea Laurentius, sibi in animo fuisse accitos per varias causas in domum suam quosdam ex Alexandri intimis ministris, quos æmulatione gratiæ maximè oderat, & item infantem puerum, quem Alexander ex nobili pellice susceptum alebat, omnes confodere, atque jugulatos juxta Principem collocare, quo scilicet spectaculi fœditatem, hac sceleris accessione quasi ornaret; sed Scoruncunculi precibus cessisse, qui amplectens ejus genua summè contendit ut eo facinore contentus, omissis jam aliis, saluti consuleret. Clauso igitur cubiculo & ablata clave, comitantibus iisdem Frecciâ & Scoruncunculo, aliquot primariorum civium domos adivit, quos præter cæteros cupidos libertatis, &, si daretur facultas, ausuros repetere eam ab occupantibus senserat. Hos de patrata cæde celans, per ambages & fictas causas hortatus est ut ad liberandam patriam aliquando exsurgerent, & occasione absentis ab urbe Vitellii, & alterius rei quam brevi scituri essent, uterentur;

per hæc præparare animos eorum ſtudens, ut cùm poſterâ die Alexandri caſum cognoviſſent, alacriores ad res novandas invenirentur; ſed nemo quiſquam aut ſe commovit, aut omnino ullam dictis ejus fidem habuit; omnes ſubeſſe fraudem & tentari ſenſus ſuos ſuſpicati ſunt; & ob id, ne cædes quidem Principis, niſi ſerò & poſtquam omnibus palam facta à pleriſque credita eſt; eaque res multorum in aſſerenda libertate ſtudia tardavit. Laurentius opperiendam ſibi lucem quæ jam apparebat, non eſſe ſtatuens, Prætorem urbanum ad quem portarum claves per noctem deferebantur, oravit ut ſibi aperire portas juberet, fictâ pietatis causâ, quòd frater ruri ægrotaret, cui periculosè laboranti præſenti ope neceſſariò ſubveniendum eſſe. Eâ re impetratâ, cum Scoruncunculo & Freccia urbe emiſſus, per diſpoſitos equos ſummâ celeritate adhibitâ, ne quis ſe aſſequi in itinere poſſet, Bononiam contendit; ac ne ibi quidem moratus eâdem celeritate Venetias profugit, & Philippo Stuzzio aliiſque exulibus Alexandri cædem patrator idem ac nuncius attulit. At Florentiæ cubicularii & miniſtri corporis Alexandri, cùm totam noctem vigilando, ut domum dormitum rediret, ſolito diutiùs morantem expectaſſent (neque enim pernoctare foris in more habebat, quamvis ſæpe ad multam noctem abiiſſet) & progreſſâ jam die, nec veniret ipſe, nec quiſquam ubi eſſet, nunciaret, nonnihil de eo jam ſolliciti, cum Innocentio Cybo Cardinale qui ut ſupra oſtendimus, cum Alexandro Rempublicam procurabat, colloquuntur. Ille ratus, ſolitis amoribus per noctem

operatum somno alicubi detineri, quærere de Laurentio eos jubet. Profecti renuntiant, Laurentium eâ nocte duobus cum comitibus urbe egressum, rus concessisse, quò à fratre gravi morbo correpto accersitus diceretur. Placuit eò statim mittere; vix enim villa horæ unius iter properanti ab urbe aberat. Qui missi fuerant Laurentium ruri non visum, fratrem valere, ipsumque mutatis ad celeritatem equis, contento cursu Bononiam versus euntem dici conspectum, retulerunt. Tum Cardinalem ingens metus incessit, ne Laurentii dolis insidiisque interceptus Alexander esset. Acciri confestim procuratorem domûs ejus imperat, seductoque mortis metum intentat, nisi verè, quò profectus Laurentius, & quid factum Alexandro esset, promeret. Ille omnium ignarus, eadem illa de Laurentii discessu edisserit; adjecitque, strepitûs aliquid circa mediam noctem in ejus cubiculo exauditum esse; sed cubiculum clausum & claves eum secum abstulisse. Cardinalis ire protinus eos, & effractis foribus, si quà vestigia fraudis invenirentur, explorare jubet. Ingressi cubiculum tetrum miserandúmque spectaculum infelicis adolescentis fœdè trucidati, è lecto pendentis, lectum ipsum totum sanguine ejus madentem, inquinatumque aspexere. Mortem interminati, si quis quidquam enunciâsset, rem ad Cardinalem deferunt. Eripuerat primò dolor & miseratio, & mox pavor omnibus mentem; sed cùm instans periculum, si metu torperent, torporem exemisset, consilia explicari cœpta. Convenientibus de more ad salutandum, deducendumque manè Principem primo-

ribus civium, nuntiant Alexandrum, actâ insomni nocte, quieti se tradidisse, neque ad sacra proditurum, neque omnino copiam sui eâ die facturum. Ante omnia, properi ad Vitellium nuntii mittuntur, qui demonstrato periculo in quo res esset vertendi statum civitatis, eum posthabitis omnibus rebus Florentiam contendere, nullâ sibi ad proficiscendum factâ morâ, & in itinere milites cogere, & undique evocare, juberent. Præfecto Arcis mandatum, daret operam, ut cuncta in potestate suâ haberet, & portis occlusis, & ponte sublato, nec ingredi nec egredi, ac ne colloqui quidem suos cum quoquam pateretur. Dimissi & in proxima oppida Nuntii, ac nominatim fidissimi quique Centurionum acciti, & quàm plurimos secum ducere milites jussi; quos omnes noctu, sine tumultu ac strepitu in urbem introduxerunt. His provisis, posterâ die quidam è primoribus civium, ex eorum numero qui Mediceorum factionis putarentur, in Mediceorum domum coguntur, expositoque Alexandri casu, fides, opera, consiliumque eorum exquiritur, cùm nec opinatæ atrocisque rei nuntius omnium animos defixisset, in præsentia ne orbata Principe Respublica rectore careret, idem jus imperii quod Alexander habuerat, Cardinali Cybo esse jusserant. Præjudicium, haud dubiè, mansuram in unius Imperio Rempublicam. Hac Cardinalis acceptâ potestate, in eam curam maximè intendit, ut milites ad custodiam urbis Prætoriique scriberentur; promptâ ad id ex ærario publico pecuniâ in eo verti momentum conservandæ civitatis existimans, si populus armorum me-

tu à vi atque ſeditione contineretur. Et paulò pòſt Vitellius advenit; & idoneis urbis locis, & maximè in foro, prætorioque firmis militum præſidiis collocatis, vocantur ad conſultandum de Republica, & formandum præſentium rerum ſtatum cives, qui omnes aboleri regni ſpeciem, reddi populo libertatem, & Rempublicam ex unius arbitrio receptam annuis Magiſtratibus tradi cupiebant, idque inter ſe omnibus circulis, congreſſibuſque diſſeruerant; in id principes & honeſtiores cives, in id plebs conſentiebat. Sed hic conſenſus magis in omnium animis cernebatur, quàm ut multi palam profiteri, ac proloqui auderent, cùm omnes intelligerent quid illi vellent qui armis obſeſſam libertatem tenebant, & quorum in manu Reſpublica erat. Cùm igitur appareret in præcipiti rem eſſe, nec ſine bello ac cædibus aliam quàm quæ Cybo Cardinale & Vitellio probaretur, formam Reipublicæ conſtitui poſſe, itum in ſententiam eorum eſt, qui conſervandum in Mediceorum familiâ principatum cenſuerunt, potiùs quàm in Hiſpanorum ſervitutem concederent: perſuaſerat enim omnes ea opinio de induſtria à Mediceorum fautoribus diſperſa, Cæſarem ipſum civitatis dominatui imminere, ſi qua ex diſſidio civium ſeditio orta eſſet. Quod ei facilè videbatur futurum in tantis ſuis amicorumque in Italia opibus, ad quas accedebat, quòd & Præfectus Arcis, & Vitellius, & Cardinalis ipſe Cæſarem maximè reſpiciebant, & civitatem in ejus fide atque amicitia retinere vehementer cupiebant. Et cùm in Alexandro majoris Coſmi ſtirps defeciſſet, (nam infantis ab eo

relicti, quia non justo matrimonio esset ortus, haberi ratio non poterat) & Clemens Pontifex Maximus & Carolus V. cùm Alexandrum Florentinis dominum imposuerunt, etiam successores ordinâssent, si ille sine liberis decessisset, quæri cœptum, qui à Laurentio majoris Cosmi fratre procreati, Alexandro proximiores essent, quando Laurentius Alexandri interfector parricidii damnatus, non solùm à regni spe, sed à civium quoque jure abalienatus, & capite diminutus esset; nec magnopere dubitatum, quin successio in Alexandri locum Cosmo Joannis filio, cujus proavus majoris Cosmi frater fuit, deberetur: qui opportunè audito Alexandri exitu, ac de turbidis civitatis rebus, & dubiis civium animis certior factus, multùm retinente matre quæ filium imbellis ætatis misceri tantis Reipublicæ & familiæ suæ turbis invita patiebatur, è villa in urbem redierat. Ingressus curiam, Cardinali qui publico Consilio præsidebat, & duo de quinquaginta viris in quibus Senatûs instar erat, operam & studium suum tam gravi Reipublicæ tempore obtulerat; adolescens in quo & modestia & maturior ætate suâ indoles elucebat. Hunc igitur, referente Cardinale, & eodem tempore militibus qui curiam circumstabant, de industria cum armis irrepentibus, Principem haud magnopere variantibus sententiis creârunt. Ad dolorem deinde civium leniendum, qui ab ipso pene complexu libertatis repelli se, eò altiùs gemebant, quò minùs per metum profiteri animos licebat, permissum, ut Octoviri, quos Balias (id Etruscè summum rerum arbitrium significat) appellârunt,

crearentur, qui Cosmi ætatem regerent, quorumque consilio ille in gerenda Republica uteretur; & præterea, ut Cosmo non plus mille nummi aurei in quotidianos usus singulis mensibus de publico penderentur; reliqua pecunia in potestate esset Magistratuum, nec sine eorum auctoritate distrahi à Cosmo posset; Magistratusque ipsi dare operam jussi, ut non nisi necessariis Reipublicæ impendiis erogaretur: scilicet, quorum cervicibus inditum servitutis jugum erat, ii vocabulo Reipublicæ speciemque libertatis usurpare sinebantur. Et Cosmus ipse brevi ostendit, nihil medium inter dominationem ac servitutem esse. Nec cui creditum regimen rerum, cujus in manu Arces, cui milites pareant, penes quem belli pacisque arbitrium, à quo Magistratus petuntur, unde præmia obsequii speres, ultionem contumaciæ metuas, & haud quoque difficile esse, cuncta ad se trahere. Cosmus quidem ab his initiis ad illam amplitudinem potentiamque pervenit, quâ non stabilivit solùm sibi, filiisque tradidit regnum, sensim omni abolito jure libertatis, sed etiam Senensibus bello subactis, imperium pene duplicavit; adeoque inter reliquos Italiæ Principes enituit, ut appellationem magni Ducis Etruriæ à Pontifice Maximo impetratam, etiam adversante Cæsare, in domum suam intulerit, regnumque non auctum modò, sed pecuniâ, munitionibus, terrestribus navalibusque copiis ornatum firmatumque reliquerit. Cosmo in novo dominatu antiquissima cura fuit Alexandri necem ulcisci, non ob id solùm quòd Reges, Regum cædes impunitas non sinendo, suam ipsi sancire

ſalutem videantur, ſed privatâ etiam in Laurentium irâ, quòd is ſub Alexandro præpollens gratiâ Coſmum lite aggreſſus, in magnum amittendi patrimonii diſcrimen adduxerat. Contemplari libet quàm improvidæ futuri mortalium mentes ſint: Laurentius Alexandrum occidendo, & amicum Principem perdidit, & inimico atque æmulo aditum ad Principatum aperuit: & Coſmus ultor extitit Alexandri cædis, cujus ſtudio in Laurentium paulò antè de fortunis ſuis periclitatus fuerat. Sic longè aliter quàm ille deſtinârat, & cui fuerat cariſſimus necem indignam attulit; & quem habebat infenſiſſimum Principem fecit*, ac demum ipſe meriti ſupplicii exactorem habuit. Laurentius, ubi quæ acta Florentiæ poſt fugam ſuam eſſent, accepit, haud ſatis tutum exilio locum Venetias ratus, mutandis ſæpè ſedibus, ſummiſſos, quòd ſenſerat à Coſmo percuſſores fallere vitabundus ſtudebat: nam & ad Turcas Byzantium transfugerat, & inde in Galliæ Regiam ſe receperat: poſtremò Venetias reverſus, à Coſmi Centurione eſt interceptus.

DE

DE
HENRICO SECUNDO
GALLIÆ REGE.

MAGNO atque inſito utrique, & tradito maximè à patribus odio Henricus & Philippus, ſummi Chriſtianæ Reipublicæ Reges, ditium Regnorum ac bellicoſarum gentium ſuccincti viribus, arma mota antè à Carolo & Franciſco, & multos per annos in communem perniciem exercita tractabant, mutuiſque ſe cladibus inceſſebant; non aliâ (quod æquè inteſtabile ac luctuoſum eſt) tot malorum causâ, quàm pravâ æmulatione ac libidine ſævâ dominandi. Nec Dei in utrumque ira, ac manifeſtum numen victorias ſemper eorum invertentis (quippe non aliàs periculo propiùs fuiſſe ſunt viſi, quàm cùm viciſſent) pertinaces animos ad reſpectum Religionis, & ſalutis publicæ curam revocabat. Gallica res ſuperior videbatur, Sabaudiâ omni ac multis ſubalpinis populis ſubactis, finibuſque in uberrimam Italiæ partem extenſis: proſperis quoque apud Belgas rebus, & quà Germanorum concilii juriſque erant, Meti in Mediomatricibus, Tullo ac Verduno magnis Urbibus Imperio adjectis. Poſtremò cùm Paulus IV.

Pontifex Maximus & Hercules Ferrarienſium Dux, partibus acceſſiſſent egregiis cum copiis, claro ſub Imperatore Franciſco Guiſiæ Regulo in Italiam tranſmiſſis, cupidinem ad Mediolanenſe ac Neapolitanum Regnum Galli adjecerant. Philippus contrà, junctâ ſibi matrimonio Mariâ Britanniæ Reginâ, opulenti Regni acceſſione, animis magnopere auctis, pari ſpe atque conatu ex Belgis in ipſam invadere Galliam parabat. Coacto ingenti exercitu, in quo quadraginta peditum & quatuordecim equitum millia fuiſſe dicuntur; ignaris omnibus quà potiſſimùm eſſet irrupturus, repente, quò minimè ſuſpicari Galli potuerant, in Veromanduos ad Fanum Quintini oppugnandum omnes copias avertit; atque antè circumsêdit, quàm firmari præſidio à Gallis potuerit. Eo capto oppido, in ipſos penetraturus Pariſios atque in intimis Regni ſui præcordiis de omnibus ſimul rebus dimicare hoſtem coacturus videbatur. Huic regioni ab Henrico præpoſitus cum imperio erat Gaſpar Colinius, ille qui poſtea Galliæ cladibus inclaruit, vir impiger & conſilio promptus. Is raptis quot in re ſubita potuit militibus, noctu ſe in oppidum injecit, majori tamen parte militum qui ſequebantur, cùm ſenſiſſet hoſtis, excluſâ. Et Landelotius ut fratri auxilio eſſet, idem cum aliquot cohortibus interdiu auſus, multis ſuorum amiſſis, verſus in fugam fuerat. Cùm neque obſeſſi ob paucitatem diu vim toleraturi, neque furto immitti ſubſidium tam diligenti cuſtodiâ hoſtium poſſe videretur: ne ſitu peropportunam urbem, & ab ea parte clauſtrum Regni ſui amitteret Henricus, ſtatuerat ipſe cum

expedita manu ad ferendam opem proficiſci: ſed damnantibus conſenſu omnibus id conſilium, neque Regem, in quo ſalus ac ſumma omnium rerum verteretur, dare ſe in diſcrimen non dignam ob rem debere dicentibus, Annæum Mommorantium equitum Magiſtrum, datis quindecim peditum, quatuor equitum millibus, & aliquot æneis tormentis, ire porrò ac juſto impoſito præſidio properè ſe in tutum recipere juſſit. Annæus cùm ad oppidum ſub lucem acceſſiſſet, quingenti promptiſſimi milites quibus imperatum erat, navigiis excepti (nam Quintinenſium urbem Somma fluvius præterlabitur) Duce Landelotio, celeriter ſeſe intra mœnia intulêre; & cum his primæ nobilitatis juvenes aliquot qui ſe ei periculo obtulerant. Plures alii quibus idem mandatum erat, ab hoſte prohibiti, ingredi urbem nequiverunt. Annæus nihil moratus, receptui intentus, ſervatis ordinibus, tormentiſque aliquot quæ curribus agebantur, in extremo agmine contra hoſtem locatis, pedem referebat: Sed equitatus hôſtium inſtructus paratuſque ad inſequendum, interfluentem trajecerat amnem. Præerat Egmontius nobilis Belga, ac gentis ejus facilè princeps, juvenis acer, & pugnæ avidus & gloriæ; qui abeuntes conſpicatus Gallos, haud dubiâ victoriæ ſpe elatus, miſſis ad Philibertum Sabaudiæ Ducem nuntiis, qui eum conſilii ſui facerent certiorem (ſuo hic exul Regno, datus à Philippo Imperator ejus belli fuerat) protinus, quantum accelerare ordines poterant, in hoſtes infertur. Philibertus re probatâ, & collaudato Egmontio, cum omnibus copiis caſtris egreditur;

terrentur Galli, ſuæ paucitatis conſcii, & tantâ undique mole ingruente. Propinqua fortè ſilva erat, quam munimento ſibi fore rati, ad eam incitato gradu contendunt. Sed dum pro ſe quiſque properat, ruptis ordinibus, antè ſe ipſi in fugam conjiciunt quàm imminens hoſtis impelleret; qui in territos atque inordinatos invectus, fuſo equitatu, qui ſolus virtutis memor exceperat ſtrenuè prælium, omnem disjecit ac diſſipavit Gallorum aciem. Sed Germanis, ne initâ quidem pugnâ, abjectis humo corporibus armiſque, ultro victori ſe dedentibus, nec magnopere reſiſtentibus Gallis, major captivorum quàm interfectorum numerus fuit: ad tria millia hominum cæſa, ſupra quatuor millia capta dicuntur; atque in his Dux ipſe Annæus, & multi præterea Principes Galliæ. Quintini quoque Fanum non multò pòſt, verberatis ac dirutis muris, vi captum ac direptum eſt. Clara hæc victoria fuit, magnumque in metum ac difficultatem conjeciſſe Gallos videbatur: patebat certè in intima Galliæ iter; nec Henrico ab ea clade promptæ vires erant, quas hoſti prævalido ac victoriâ feroci objiceret, ni Deus inſtandi perculſis mentem Philippo eripuiſſet: qui duobus modò oppidis regionis ejus in deditionem acceptis, ſinguliſque firmo præſidio impoſito, milites partim dimiſit domum, partim in hiberna reduxit; in quo oblatæ premendi hoſtes fortunæ magnopere defuiſſe eſt viſus. Galli, qui ipſi timuerant Pariſiorum Lutetiæ, nacti ſpatium, exercitum cum cura reparârunt; revocatoque proſperis nuntiis ex Italia Guiſio, de ſarciendo incommodo dies noctes-

que consilia habebant. Oppidum est Cales in ultimis Belgarum littoribus, (Icium portum olim fuisse existimant) unde brevissimus est in Britanniam trajectus. Britanni de Gallis captum, omnibus ejectis habitatoribus, suorumque coloniæ incolendum traditum, duodecim supra ducentos jam annos tenebant, frequens & opulentum, & egregio opere munitum. In eo miles gregarius bello captus aliquot annos servierat, ac genus munitionum, locorum situm, aditusque omnes, & quot in præsidio milites, & quæ ratio custodiendi, omnia cum cura observata explorataque rediens ad Petrum Strotium Florentinum exulem, inter Gallos duces hominem clari nominis detulerat. Quibus ille cognitis, cum miles non vanus auctor esset visus, in spem venit occupari eam urbem repentino bello posse. Verùm quò cuncta certiùs nosceret, ut erat ad omnia audax & gerendæ rei cupidus, Caletem ipse clam est profectus, delectâ nocte D. Martini, quâ ex more gentis, Britanni convivia agentes maximè epulis ac vino sopiti negligentiùs omnia habebant. Cùm, quæ à milite audiverat, circumiens ipse mœnia oculis subjecisset, bonâ spe auctus, rem ad Regem, atque ex auctoritate ejus ad Consilium refert. Nec Galli tantæ rei oblatâ spe cunctantur, quam occasionis esse, & maximè in celeritate sitam intelligerent. Mittitur extemplò cum maxima exercitûs parte Guisius, nuper ex Italia reversus, & cum eo Strotius ipse, unàque multi Principes Galliæ, quibus mos ambire belli munia, nec ulli se expeditioni non offerre, proficiscuntur. Britanni nec opinatâ re territi, cùm neque

firmum in oppido præsidium, neque præsidii Dux peritus belli esset, magnopere perturbantur. Ac Heunabrigo & Risbano primo Gallorum accessu amissis, & altero castello quod oppido à mari jungitur, verberatis subitò labefactatisque muris, vi atque armis depulsi, omni aliâ salutis spe damnatâ, Legatos de deditione ad Guisium misêre. Recepti his legibus sunt, ut quinquaginta quos Guisius dixisset, captivi apud se manerent, cæteri inviolati urbe omnes excederent, præter unum vestimentum nihil secum ferentes. Habitatoribus abeundi quò vellent, potestas fieret, milites in Britanniam reportarentur. Ingens præda fuit cùm reliquarum rerum, tum maximè æneorum tormentorum, & omnis bellici instrumenti, atque omnium rerum quæ ad bellum usui sunt, quarum erat in oppido magna copia atque facultas, quòd diu hîc armamentarium Britanniæ Regibus fuerat: qui tanti hanc Urbem fecêre semper, ut eam Galliæ frenum haud ineptè appellarent. Ita nobile oppidum & tot per annos ab hostibus possessum, Galli paucis diebus recuperârunt, novosque in illud Colonos ex suis reduxerunt. Nec Calete solùm Guisius, sed eodem victoriæ cursu Guineâ quoque, atque omni continente Britannicum nomen exegit. Magnâ suâ Henricique gloriâ, qui quæ majores sui tot antè annos amiserant, quodque oppidum Britanni diuturnâ undecim mensium obsidione in potestatem redegerant, ipse paucorum dierum spatio, vi atque armis expugnatum recepisset. Hoc successu elatus, nec jam incommodum ad Fanum Quintini acceptum egregio ausu

restituisse contentus, eumdem Guisium ad oppugnandam Theonvillam, magnæ munitionis urbem in finibus Lucemburgii Metensibus oppositum misit; qui pari felicitate, contrà quàm fama atque opinio hominum de inexpugnabilibus tum munimentis, tum situ ejus oppidi erat, perfractis latè propugnaculis, atque vi dejectis defensoribus, turri opportuno loco potitus, ad deditionem, antequam quisquam subveniret, oppidanos simul ac præsidiarios milites compulit. Sed hæc eò minùs læta victoria fuit, quod Petrus Strotius plumbeâ glande majori sclopo excussâ lethaliter ictus, in eâ oppugnatione occubuit. Eodem tempore quo Guisius ad oppugnandum Theonvillam est profectus, Termius, vetus Dux & magni in re militari nominis, cum decem millibus peditum & mille quingentis equitibus ab Calete in eam Belgarum partem, quæ nunc propriè Flandria dicitur (nam Itali omnes Belgarum gentes Flandriam vocant) impetum facere, atque dare operam ut quàm maximè hosti noceret, est jussus; qui impigrè illatus ad Haam flumen, magnâ armatorum multitudine quæ alteram ripam, ut eum transitu prohiberet, insederat, fusâ fugatâque, Duncherchium haud ignobile oppidum regionis ejus vi cepit, ac relictis qui novas munitiones firmandæ possessioni ejus ad mœnia excitarent, ipse cum reliquis copiis progressus Bergam, diripuit diruitque, ac latè ad Neuportum usque, cuncta ferro atque incendiis populatus, actâ ingenti prædâ ad muniendum Duncherchium rediit. Fama prosperæ ab illa parte expeditionis ejus, ab alia captæ à Guisio Theonvillæ, gloriâ adeo inflave-

rat ſpe & cupiditate animos Gallorum, in ſecundis rebus præter cæteros naturâ inſolentes, ut omne ſubacturi Belgarum nomen viderentur, cùm repente verſa retro fortuna eſt, divinaque ultio eorum fiduciam novâ clade caſtigavit. Guiſius experiens atque efficax Dux, nullâ moræ dignâ extante causâ, ſegniter hæſit; qui ſi ab capta Theonvillâ ſecutus ſecundarum rerum curſum fuiſſet, omnia ſibi armis patefacturus videbatur. Sed Philippus tot urbium amiſſarum pudore ignominiaque excitus, refecto novis delectibus exercitu, ac magnâ Germanorum manu mercede conductâ, Egmontium, quem præter cæteros recèns ad Fanum Quintini victoria extulerat, in Flandriam cum parte copiarum in quibus erant tria equitum, duodecim peditum millia, ad opprimendum Termium omnem illam regionem per otium vaſtantem, miſit. Is celeritate adhibitâ, ad Gravelingam, quæ media eſt inter Caletem & Duncherchium, caſtra poſuit, ut inde redituro hoſti in itinere occurreret. Termius cùm grave prædâ agmen ducens, fruſtra omiſſo hoſte recipere ſe Caletem tentâſſet, & neque ſe diu in hoſtili terra alere exercitum poſſe, & Egmontii copias morâ magnopere augeri, confluente quotidie ad eum undique magno armatorum numero, animadverteret, quod jam unum ſalubre conſilium videbatur, ſtatuit quàm primùm experiri fortunam pugnæ. Aciem ita inſtruxit, ut dexterum latus tegeret mare; in ſiniſtro vallum ex carris ſarcinisque objecerat; è tergo Haa flumen tuebatur; in fronte tormenta aliquot contra hoſtem direxerat. Egmontius ex ſuis qui longè numero

numero ſuperabant, pluribus aciebus, ut ex uſu eſt viſum, factis, ſtrenuè in hoſtem invadit. Atrox prælium fuit, cùm Galli non pro præda ſolùm, ſed pro ſalute pugnarent; Belgæ irâ direptarum rerum etiam ultionem ex hoſte peterent. Diu ancipiti marte dimicatum, nec ſatis quò inclinatura res eſſet, cerni poterat. Tandem caſus nec opinatus tradidit Belgis victoriam. Britannorum naves decem fortè fortunâ iſthac prætervectæ, animadversâ pugnâ conſtiterunt, ac ne ſociis ac rei deeſſent, apertam à mari Gallorum aciem inſtiterunt tormentis inceſſere. Ea res & ordines & animos perturbavit ſic, ut Belgis hoc ipſo acriùs inſtantibus, terga dare Galli cogerentur. Cecidêre in acie eorum ad duo millia, reliqui diſſipati fugâ, ab agreſtibus qui gnari locorum omnes obſederant vias, ferè ſunt cæſi, pauci Caletem evasêre: pluſquàm ducenti mare ingreſſi, à Britannis capti, & veluti teſtes adjutæ ab ſe victoriæ ſervati aſportatique in Britanniam ſunt. Termius ipſe æger pedibus, & recenti morbo parum firmus, tamen cùm nulli ſtrenui ac periti Ducis officio defuiſſet, duobus vulneribus ſaucius in hoſtium poteſtatem pervênit, & cum eo exercitûs primi. Ingens eâ die res, & major quàm pro victoria, geſta Philippo eſt. Nam & Guiſius eâ auditâ pugnâ, nihil ultra tentare auſus, ad Regem rediit, & Gallis bis eo anno adverſo ictis prælio retuſa magnopere audacia eſt, & animus Belgis, & virtutis opinio crevit. Secundùm hanc pugnam contractis undique omnibus copiis, noviſque conductis Helvetiorum ac Germanorum auxiliis, (hæ nationes domi multitudine abundantes, exteris po-

pulis venalem ſanguinem mercede accommodant; ſemperque magnæ eorum manus contrariis in caſtris pro aliena victoria arma ferunt) uterque Rex ad exercitum venerat, conſtiteratque omne circa eos in Atrebatum finibus bellum. Henricus trajectâ Sommâ, in ulteriori fluminis ripa ad Ameſium caſtra poſuerat: & Philippus idoneo item loco contra hoſtem conſederat. Cùm collocata caſtris caſtra, ipſique adeſſent Reges, & quotidie irritandis animis viribuſque experiundis levia certamina fierent, videbantur de ſumma belli nobili prælio decreturi: Nec ſuorum modò, ſed totius prope Europæ ſuſpenderat ea expectatio animos. Sed neutri Regi ea mens erat, ne ſeque Regnaque in caſum tam dubiæ rei temerè darent. Quin uterque periculum ex propinquo magis reputans, atque in utriſque caſtris plus externorum auxiliorum, quàm ſui proprii roboris viriumque eſſe, ſeque veluti alieni juris factos, alienâ ſtare fide intelligentes, injectæ pacis mentioni, quam antè pertinaciter reſpuerant, aures præbuerunt. Tractatione pacis ſtatim elanguit bellum, ac paulatim extenuari copiæ, externis ferè auxiliis utrinque velut ex pacto dimiſſis: donec ipſi quoque Reges abductis aut exauctoratis magna ex parte militibus, domum diſceſſere. Interpres pacis ante omnes Regina Britanniæ erat, quæ & ſtudio Religionis, & deſiderio viri, & quia per pactiones redditum iri ſibi Caletem crediderat, magnopere id cupiebat finiri bellum. Verùm Regina, ante confectam rem, feſſa curis vitâ exceſſit. Magnum ea mors dolorem attulit bonis, cùm propter feminæ probitatem, tum quia pacis ſpem

abrupisse videbatur. Verùm, ut sæpè humana fallitur mens, hæc ipsa res, ut pax celeriùs componeretur, effecit. Magna de Calete disceptatio futura fuit, quòd eam urbem neque reddituri Galli, neque Philippus aliter assensurus paci videbatur. Elizabetha nova Britannorum Regina, Mariæ sorori in Regno multis ægro intestinis morbis succedens, cùm domi satis multùm sibi fore negotii intelligeret, ne quid externæ accederet curæ, cum Gallis, remisso Calete, celeriter transegit; atque hoc amoto impedimento, (neque enim de re nihil jam ad se pertinente Philippo pugnandum fuit) pax inter Reges convenit anno M. D. LIX. cujus Henricum cupidiorem, nova pravaque in suum Regnum invecta Religio fecit, cujus contagio per licentiam belli, & commercia Germanorum magnas in Gallia sumpsisse vires videbatur. Ejus abolendæ superstitionis curam cæteris rebus omnibus prævertendam sibi Henricus putavit. Ipsas quoque attingere junctæ pacis conditiones non pigeat, quando sub earum fœdere quintum & vigesimum jam annum omnis expers belli Italia conquiescit.

Henrico Philippoque, ac regnis eorum amicitia fœdusque perpetuum esto. Leges pacis octavo antè anno inter Carolum Philippi patrem & Henricum initæ utrinque ratæ firmęque habentor. Uterque Rex, ut Christianæ Reipublicæ Concilium sanciendæ sacrorum disciplinæ convocetur, cum Pontifice Maximo agunto. Nulli suorum ad alterum defecisse Regem, eo bello, noxæ esto. Omnibus res suæ redduntor. Neu quis reditu in patriam prohibitor. Uni Neapolitani exules excepti sunto. Oppida hoc capta

bello utrinque redduntor. Philippo Carolense Regnum, Hesdinumque: Francisco Henrici filio Crevacorense traduntor. Philiberto Sabaudo Regnum, unde pater ejus expulsus fuerat à Gallis, restituitor. De eo Henricus Taurinum, Pinarolum, Chierium, Civasium, Novamvillam in tertium annum, donec utri debeatur jure cognitum fuerit, retineto: Item Philippus Astum & Vercellas, quandiu quinque illa oppida in Gallorum potestate fuerint. Philiberto Henricus Margaretam sororem in matrimonium collocato. Galli Senensis agri oppidis præsidia deducunto, atque Senensibus reddunto. Item Bolionum Leodiensium Episcopo, & Genuensibus, quæ in Corsica insula occupâssent; apud quos nemini Gallicas secutum fuisse partes, fraudi esto. Quæ uterque Rex in Monferrato cepisset, Mantuanorum Duci reddito. Henricus Mariam Philippi sororem bona, quæ mater ei in Gallia reliquisset, possidere patitor. Philippus Sampolum agrum, oppidaque Tutavillæ urbis Dominæ reddito. Primus, Henricus intra nonagesimum diem, quæ ex hoc fœdere debet, restituito: Triginta post dies Philippus, qui interea obsidibus Gallo caveto: in ejusque potestatem quatuor amicorum Principes, Albanum, Archium, Orangium, & Egmontium tradito. His omnibus Franciscus quoque Henrici, & Carolus Philippi filii tenentor; par ab utroque jusjurandum exigitor. Quò pax firmior stabiliorque utrique sit, Isabellam Henrici filiam Philippus uxorem ducito.

Pacis hujus nuntii, quâ Christianæ Reipublicæ reddita quies videbatur, ubique ingenti omnium

lætitiâ ſunt accepti, paſſimque ignibus, & quibus præterea ſignificari publicum gaudium ſolet, celebrati. Ante omnes exultare Galli videbantur, quorum Regno gravibus ac diuturnis agitato feſſoque bellis, aliquando lux optatæ pacis affulſerat: cùm unde erecturum ſeſe, ac reſpiraturum ſperaverat, (adeò res hominum incertæ inſtabileſque cœcis perpetuò caſibus agitantur) inde repente inſanabili affectum vulnere in multò maximas calamitates cladeſque eſt revolutum, ingenſque luctus illi ex ipſa lætitiæ celebratione eſt ortus. Philippus, qui ſponſalia ſuo fecerat nomine, ut mos Regibus, Iſabellamque novam nuptam ad ſe deduceret, Ferdinandum Toletum Albæ Ducem Lutetiam miſerat, & cum eo multos è regia cohorte Principes, & magnum nobilium numerum. Eodem Philibertus Sabaudus magno comitatu venerat, ut inde acceptâ conjuge in ſuum Regnum rediret. Ibi (ut par fuit) apparatæ regiâ magnificentiâ ac ſplendore nuptiæ ſunt, ludique multi ac ſpectacula variè edita. Sed longè celebratiùs equeſtre munus Rex ipſe dedit, qui ſociis ſibi aſſumptis Alfonſo Eſtio Ferrarienſium Principe, ac Guiſiæ & Lotharingiæ Regulis, omnibus ſe, qui virtutis periculum facere voluiſſent, obtulit. Armati in equo infeſtis haſtis, ut juſto in bello, niſi quòd cuſpidis acies nonnihil hebetatur, concurrunt, ac ſinguli pugnam capeſſunt. Et apud Gallos, gentem ad arma natam, decorum Regibus in omni exercitatione armorum ſpecimine cæteros anteire: Sic incitari juventutem, & maximè ad virtutem acui exemplo Regis putant. Et Henricus, cùm naturâ

alacer & promptus ad hæc,tum robore ætatis & multâ exercitatione excellere videbatur; appetebatque cum iis congredi, quorum esset magnum in equestri militia nomen: Nam cùm forte, venisse in Regiam Jacobum Zachariam Cyprium accepisset, qui longè fortissimus eques haberetur, multorumque per Italiam atque Hispaniam ludorum victor discessisset, ac multos congredi secum ausos impulsu hastæ equo dejecisset, lætus Rex nominatim hunc provocari ad pugnam jussit: quâ ferociter peractâ, cùm uterque pari ictu illatam in alterius pectus hastam perfregisset, neuter superior fuit; quanquam Cyprius statim desiliens equo, advolvens se ad Regis pedes, victum se fateretur. Sed Rex, eum verò macte virtute esse jussum, collaudatumque magni ponderis atque egregii operis aureo torque donavit. Cùm multis eâ die suscepto certamine, ac multis editis fortibus facinoribus, spectatâ jam abundè virtute ejus, & haud dubiè victor, finem non faciebat, quanquam sæpè rogatus à conjuge filiaque esset, in cujus hæc honorem fiebant, ut tandem depositis armis quietem caperet, aliorumque spectaret pugnas; quarum Rex preces, sive ardore pugnandi elatus, sive ut Belgis Hispanisque advenis eximium virtutis specimen ostentaret, semper joco rejecit. Pluribus fatigatis mutatisque, equum postremò ascenderat, dono sibi à Philiberto Sabaudo datum, bellatorem egregium ac insignis ferociæ, ex quo aliquot hastas in adversos equites confregerat, quæ cum plausu & clamore, ut fit, acciperentur; misit Rex qui Sabaudo (is cum Reginis illustribusque aliis feminis edito in loco lu-

dum ſpectabat) fieri ea, vi ac ferocitate equi quem dono ab illo accepiſſet, diceret. Sabaudus cùm Regis ipſius fortitudini omnia tribuiſſet, nuntium juſſit orare magnopere Regem, ut jam tandem ſtudio pugnandi parceret, & vincendi finem faceret. Ille recordatus Mongomerii cujuſdam, nobilis è Scotia equitis, qui ſtipatoribus corporis ſui præerat, viri magnâ equeſtri gloriâ, ac multis claris nobilitati pugnis, acciri eum, ac ſecum congredi juſſerat. Recuſantem, ac humilibus precibus id certamen deprecantem, ſimul à Sabaudo remiſſus nuntius idem orans, adfuit, & alii è circumſtantibus acceſſêre, & ante omnes Alfonſus Eſtius & Guiſius, inclinatam diem & calore atque æſtu jam nimio fervere Regem, nec dubiam victoriam ipſius ferentes, magnopere rogarunt ut equo deſcenderet, armaque exueret. Vicerant prope jam flexum eorum precibus, ſi cuique ſtatutum divino nutu ac providentiâ factum vinci potuiſſet: Geſturus enim jam iis morem, Mongomerium conſpexit, qui imperio coactus ipſius, in contrarii ſpatii parte curſum initurus conſtiterat: Tum, agite, (inquit) unam hanc haſtam atque hanc ultimam pugnam peragi ſinite. Summotiſque illis, concitat equum. Idem Mongomerius facit, haſtamque in ſummum Regis pectus, quà collo jungitur, direxit; cujus perfractæ fragmen per rimam, quæ galeam inter & galeæ buculam relinquitur, violentiâ ictûs adactum, in dextro Regis oculo altè eſt infixum; inclinatum in dexteram caput conatus attollere, in alteram partem vulnere debilitatus delabitur. Accurſu ſubito omnium cùm eſſet exceptus, detra-

ctâ galeâ, magnam vim ſanguinis atque ſopitum Regem, & exanimato ſimilem invenerunt, mœſtique & attoniti inter Reginarum ploratus in Regiam detulerunt. Cùm animus paulatim ſpirituſque rediiſſet, & accedens Mongomerius abjectus ante Regis lectum, ſibi quanquam culpæ experti non tam veniam, quàm ut infanda dextera, atque unà inde infelix caput præcideretur, oraret; benignè admodùm Rex, nec peccâſſe ipſum qui imperio Regis paruiſſet, nec veniâ ópus habere, & fortis viri functum officio pronunciavit; flentemque & dolore ac metu confuſum conſolatus, ſecuro & bono eſſe animo juſſit. Nec filiis inde uxorique impenſiùs quicquam, quàm incolumitatem illius, & ne quid ei noceretur, mandavit. Medici cruento fragmine extracto, lethale vulnus, & exiguam curandi ſpem eſſe prædixerunt. Decimo demum die poſt omnia tentata quæ efficere humana ars poſſet, omnibus Chriſtianis ſacris ritè ac piè procuratus, commendatâque maximè filio curâ purgandi pravis Religionibus Regnum, inter ſuorum lacrymas & amplexus expiravit. Ita dies lætitiæ deſtinatus longè luctuoſiſſimus Galliæ fuit; & feſtam nuper pace ac nuptiarum celebritate regiam, non mors ejus magis, quàm quæ mortem ſecuta ſunt, funeſtârunt. Neque enim ab ulla memoria ullum externum bellum tantùm cladium Regno Galliæ attulit, quantum morte Henrici atque immaturâ filiorum ætate, ob diſſidia novæ Religionis ortæ inteſtinæ ſeditiones, quarum ne nunc quidem finis cernitur, apportârunt.

DE CAROLO CARAFA CARDINALE, & JOANNE PALIANI DUCE, FRATRIBUS.

PRIUSQUAM de Carafis, Carolo & Joanne dicamus, consentaneum esse videtur, ut Pauli IV. Pontificis Maximi eorum patrui mores fortunamque tradamus, quâ ipsi quoque magnâ ex parte comprehendentur: idque à nobis pro instituto, quàm brevissimè fiet. Is igitur ante adeptum Pontificatum Joannes Petrus dictus, familiâ majoribusque haud dubiè nobilissimis, Neapoli est ortus anno M. CCCCLXXVI.

Ab ipsa adolescentia omnibus ingenuis artibus institutus, in sacrarum literarum studiis non doctrinæ modò laudem, sed perpetuæ innocentiæ atque integritatis famam meruit. Sub Oliverio Carafa Cardi-

nale, viro præstantissimo, propinquo suo primà Sacerdotalis disciplinæ rudimenta posuit, apud quem Romæ aliquot annis juvenis vixit. Mortuo Oliverio, cùm in Hispaniam transîsset, eum Ferdinandus Rex, sub cujus ditionem, expulsis Gallis, Neapolitanum Regnum venerat, ab eximia vitæ ac morum religione in amicorum cohortem receptum, etiam publicarum rerum Consiliis inter primores adhibuit. Eundem honoris ac fidei locum, post Ferdinandi obitum, apud Carolum V. tenuit, sed nequaquam gratiâ pari, cùm adolescens Carolus sanctitatem illam ac severitatem morum non perinde atque avus æstimaret. Cupidè itaque Hadriano VI. Pontifici Maximo evocanti se Romam paruit: sed eo brevi extincto, temporum illorum corruptelas vitiaque non ferens, cùm se Archiepiscopatu Theatinorum, cui ab Julio II. Pontifice Maximo ob spectatam virtutem præpositus fuerat, abdicâsset, ab turbis curisque humanarum rerum ad divinarum studia, & contemplationem, relictâ Urbe, in solitudinem concessit; ac nationem illam Sacerdotum condidit, qui ab cognomento ejus Theatini vocitantur, ii Romæ in Quirinali ædem Silvestri incolunt, vitamque honestè inprimis ac piè institutam agunt. Cum iisdem ipse Venetiis plures annos, sacris & rebus, & doctrinis intentus; paupere victu cultuque vixit, magnâ religionis & sanctitatis famâ; quâ permotus Paulus III. Pontifex Maximus, anno M. D. XXXVI. cooptatum in Cardinalium Collegium, Romam invitum ac recusantem reduxit. At ne in eo quidem honore susceptam vitæ, ac studiorum disciplinam

deſeruit, quâ per viginti ferme annos Romæ exemplum ſe innocentiæ ac religionis, & juſti ſacrorum Antiſtitis & Senatoris præbuit. Sententia ejus publico bono addicta, privatis ne Pontificum quidem Maximorum ſtudiis gratificata eſt. Paulo III. à quo factus Cardinalis fuerat, Placentiam Parmamque urbes filio tradenti conſtantiſſimè reſtitit. Cùm Julius item tertius Innocentium Montium, non humilibus modò ac ſordidis, ſed nec ſatis quidem notis parentibus ortum, nec ullius ingenuæ artis ſpecimine, aut omnino ullo animi corporiſve dono commendatum, inopiâ prolis adoptatum à fratre, legeret in ampliſſimum Ordinem, non ſatis habuit, in Senatum non venire, ſed Scribæ miſſo ad ſe à Julio, qui rogaret eum ut honori fratris filii ſententiâ ſuâ ſuffragaretur, ſcriptum in ſcheda reſponſum Pontifici ferendum dedit, cujus hæc ferè totidem verba fuerunt: Cùm mihi neque unde ortus ſit puer iſte, ſatis conſtet, neque quibus moribus, quâve indolis ſpe tibi in mentem venerit, tantum in eum ornamenti ac dignitatis conferre, quantæ vix natura ac ſpectata virtus par fuerit; ignoſces mihi ſi ego me & Senatu hodie, & dicenda de eo ſententia, & omnino ferendo ſuffragio abſtinuero. Eandem conſtantiam atque libertatem in reliquis quoque ſervavit rebus. Amplitudinis Romanæ Eccleſiæ, & Sacerdotalis dignitatis, & Chriſtianæ Religionis non cultor modò, ſed unus omnium acerrimus cuſtos atque vindex fuit. Lutheranâ hæreſi non per Germaniam modò diffusâ, ſed in Italiam quoque tranſvectâ, & coërcente nemine, latiùs in dies ſerpente,

Rr ij

ut quæſtiones adversùs ſacrorum violatores, deſertoreſque veterum ceremoniarum inſtitueret, Paulo III. perſuaſit: à quo judicibus quatuor Viris è Cardinalium numero delectis, ipſe, qui rei auctor fuerat, omnibus præeſſe eſt juſſus: Qui Magiſtratus magnâ præditus poteſtate, nunquam poſtea creari eſt deſitus, Inquiſitioniſque nomen ab re accepit. In quo parem ille diligentiam ac ſeveritatem præſtitit, hominum odiis, quæ inde incurrere ſe intelligebat, adeo facilè contemptis, ut ne Regum quidem gratiæ quicquam datum ab eo, unquam eſſe memoretur. Poſt Julii mortem in Pontificiis Comitiis id ſpecimen moderati ac minimè ambitioſi animi dedit, ut Marcello Cervino, qui ſecundus eſt dictus, quòd ejus ſumma eſſet virtutis opinio, perſtudiosè ſuffragatus ſit, annis quatuor & viginti minori. Quæ res tantùm illi exiſtimationis apud Patres addidit, ut mortuo intra alterum & vigeſimum diem Marcello, eum conſentientibus ſtudiis Pontificem Maximum creaverint. Cæterùm his tot virtutibus inerat ingenium ferox & pervicax, & elatus animus vaſtuſque, & adverſanti neſciens cedere, prorſuſque imperii nimius. Inde ortæ inter ipſum & Carolum Cæſarem, & fraude ſuorum auctæ incitatæque ſimultates, facilè in apertum & utrique periculoſum bellum eruperunt. Nam Paulus inprimis oderat, odioque erat Hiſpanis, & Carolo eorum Regi; ſeu tum contractâ offenſione, cùm in Regno ejus vixit; ſive ſtudiis partium infectus animum, quòd gens Carafa Neapoli Gallos ferè ſecuta, amica factionis ejus exiſtimetur. Has quacumque ex re ortas odii cauſas

multæ certè & graves injuriæ aluêre. Lotrechio Duce Gallorum cum exercitu in obſidione Neapolis abſumpto, præter cæteros Principes qui ad Gallos deſciverunt, vehementer propinqui ejus vexati ab Hiſpanis victoribus afflictique ſunt; aliis exilio fortuniſquè, aliis morte mulctatis. Ipſe, dum Archiepiſcopus Theatinus eſſet, Neapoli publicis Conſiliis ſolitus adhiberi, nullo ſuo merito, nec ullâ extante causâ, à Cæſare excluſus atque motus loco fuerat. Et cùm Paulus III. Archiepiſcopum eum Neapolitanorum renunciâſſet, diu uſurpatione poſſeſſionis Sacerdotii, ac muneris ejus ab Hiſpanis eſt prohibitus : quin eodem tempore deprehenſum apud Hiſpanum quemdam, cubicularium ejus, venenum ad ipſum necandum, quidam tradidêre. Poſt Pauli III. mortem in Pontificiis Comitiis ex Cæſaris ipſius auctoritate omnis Hiſpanorum cura, conatuſque ad ejus impediendum honorem incubuit, omnibuſque ſtudiis contendêre , ne Pontifex fieret: Item poſt mortem Julii: ita ille bis per factionem Pontificatu dejectus, tandem poſt Marcellum, quanquam refragantibus & ſummâ ope contrà nitentibus iiſdem Hiſpanis, honorem tenuit, exactâ jam ætate, quippe natus annos novem & ſeptuaginta , eâque unâ re minùs adverſariis formidoloſus. His vehementem atque acrem virum, & animi immodicum ab ſe aſperatum atque irritatum injuriis eò impenſiùs timere, & ſuſpectum habere Hiſpani cogebantur, quòd antè multa infenſi animi ejus ſigna collegerant. Cùm aliquando Paulus III. Pontifex Maximus de ingraveſcente Germanorum hæreſi, torpenteque

Regum in ea re ſtudio queſtus in Senatu eſſet, ille pro cætera in dicenda ſententia libertate, Cæſarem ipſum acrè perſtrinxit, cum id malum non ſolùm, cùm poſſet, non oppreſſiſſe, ſed per ambitionem etiam foviſſe, ferens. Et quanquam conſtaret, quoties res & occaſio poſtulâſſet, haud minùs liberè eum adversùs Gallos dicere ſolitum; tamen eâ re vehementer Hiſpani offendi ſunt viſi. Et ipſe, expoſtulantibus cum eo Cæſaris Legatis, quòd Regem ſuum impii in hæreticos ſtudii inſimulare non eſſet veritus, ita non demiſſè reſponderat, ut acriùs pungeret ſugillaretque Cæſarem. At longè altiùs in eorum penetraverat animos, quòd ſub eodem Paulo III. cùm Neapolitani à Petro Toledo Prorege contumeliis acerbitatibuſque agitati ad arma iviſſent, atque eſſet propterea civitas illa in magno motu atque tumultu, ipſe ferebatur magnopere adhortatus Paulum eſſe, ut occaſione, quam pulcherrimam ei fors obtuliſſet, uteretur, Cæſarem Hiſpanoſque Neapolitano Regno expellendi, atque illud ſub priſtinum jus ac ditionem Romanæ Eccleſiæ redigendi. Augebat hanc curam metumque Carolus fratris filius, quem Pontifex ſtatim Cardinalem creaverat, participemque ac miniſtrum omnium rerum atque conſiliorum habebat: Vir minimè idoneus, qui è caſtris armiſque in quibus ætatem egerat, ad curam ſacrorum Senatoriumque officium transferretur, non congruentibus moribus ſtudiiſque, & vitâ per facinora ac licentiam traductâ. Ex quo diu patruo inviſus abjectuſque fuerat, non in domum, non in conſpectum admiſſus. Sed non multò antè quàm

Pontifex fieret, cogente inopiâ, ſimulatò præteritorum dolore, veniâque inde impetratâ, ita ſe in omnem ſimulationem probitatis ac religionis compoſuerat, ut Paulus, dum adhuc Cardinalis eſſet, apud amicos grates Deo referret, quòd Caroli ſui animum ex tam depravata vivendi conſuetudine abductum ad modeſtiæ & pietatis cultum convertiſſet. Sed ille repente ad magnas evectus opes, tantò deterior ac facinoroſior evaſerat, quantò plus licentiæ atque impunitatis erat nactus. Et Pauli vitia (nam in vitio ponimus vim illam immoderatam animi indomiti ac imperioſi, & juris ſui nimio plus retinentis) intendere, quàm virtutes imitari ſatiùs habuit. Is quia ſub Gallorum ſignis cum aliis Neapolitanis exulibus aſſiduè militaverat, hoſtile odium adversùs Hiſpanos hauſerat, præter inſitum factionis adverſæ ſtudium, & acerbam recordationem vulnerum ab iis domui ſuæ impoſitorum, quæ in poſterorum quoque animos ſæpè deſcendunt. Et tum nactus fortunam, cùm Gallorum Legatis & principibus partium miſcere conſilia, exulumque frequentiâ aſſiduè ſtipatus conſpici. Et erat ipſe ingenio turbido, ac res novandi audendique magna cupido, ne ſegniter pro factione uſus tempore ſuo videri poſſet. Per hæc exulceratis ſuſpectiſque utrinque animis, Hiſpani tempeſtatem, quam imminere prævidebant, præpropero occurrendi atque avertendi ſtudio excitârunt; & Carolo cupienti armorum cauſam præbuerunt. Erant in ipſa quoque urbe magnæ Cæſaris opes, magnæ clientelæ, multis Cardinalium gratiæ ac beneficiis ejus obnoxiis, multis etiam Principum

ſtipendiis & militiæ Ordinibus ei illigatis. Ante omnes Colonniorum familia, magna in civitate pollenſque pro illo ſtabat, cujus Princeps Marcus Antonius, cùm paulò ante Aſcanium patrem, à quo hoſtili odio diſſidebat, inſimulatum Majeſtatis in cuſtodiam tradendum Neapoli curâſſet, aliquot oppidis intra fines Romanæ Eccleſiæ haud longè ab Urbe imperitabat. Per hunc adoleſcentem, in quo eminebat indoles præſtantis animi, & gerendæ rei & navandæ Cæſari operæ inprimis cupidum, ac per alios item clientes, amicoſque ſuos opulentos homines, & magnæ in civitate auctoritatis, Paulum, antequam in novo Principatu, cujus neceſſe eſt imbecilla eſſe initia, convaleſceret, ſeque vireſque ad nova conſilia colligere poſſet, terrere ac proprio occupare & continere periculo, metuque conſtituunt. In hanc cogitationem ſæpiùs ad capita conferenda clam noctu in Marci Antonii domum coëunt. Quod cùm Carafæ Cardinali renunciatum eſſet, enimverò rem atrocem protinus ad Pontificem defert: nocturnos cœtus apud Colonnam agi, arma in Urbem clam comportari, manus cogi, loca idonea militarium hominum ſtationibus cuſtodiiſque occupari, haud dubiè Pontificis vitæ inſidias fieri. Adjecit, in majus & deterius omnia augens, comparata eſſe venena, ut priùs fraude graſſarentur; & ſi ea fefelliſſet, tum prompta arma atque vis foret. Vix obſequiis certantes præferocem & tot antè injuriis exaſperatum Pauli animum placatum habuerant; his quidem certè adeo irritaverunt, ut pacis conſiliis, curæque novarum legum, quas ſo-
lutis

lutis civitatis moribus, luxuriæque Sacerdotum cohibendæ ferre parabat, intentum, & aut delaturum præteritorum iram, aut omissurum, ad vindictam sui protinus converterint. Siquidem illi his consultationibus facinus haud minùs grave atque audax adjecerunt. Erant in Portu apud Centumcellas duæ Gallicæ triremes, quibus Carolus Sfortia, Ascanii Santaflorii Cardinalis frater præfuerat; cui, quia Gallis in suspicionem venerat, & præfectura & triremes ademptæ fuerant. Ad eas igitur intercipiendas triremes submittitur Alexander, alter Ascanii frater, unus è septem Urbanis Quæstoribus, quos Cameræ Clericos appellant, juvenis animi atque audaciæ ingentis, à quo naves dolo captæ, atque Caïetam protinus abductæ sunt. Eâ verò re vehementer accensum Pontificis animum insuper asperavit Hispani Legati intempestiva contumacia. Nam cùm ob hos motus certæ militum stationes ad portas Urbis, quà maximè Neapolim itur, locatæ essent, mandatumque iis, ut ne quem exire illac injussu paterentur; Legatus invitis ac spretis custodibus animi causâ, ut ferebat, eâ portâ est egressus. Idem, cùm ei negata petenti facultas conveniendi Pontificis fuisset, in contumeliam suam Cæsarisque vertens, non admitti se quoties vellet atque opus esset, in Palatium venit, ac tum quoque aditu exclusus, obversatur foribus, & multa ferociter conquestus abiit, & sequenti die misit qui cum Pontifice expostularet, arceri colloquio ejus Cæsaris Legatum. Ad prandentem Pontificem, qui missus fuerat, adiit, & ad pedes accedens adeò acri ac minaci vultu est acce-

ptus, ut exterrito ac trementi ægrè vox atque animus ad mandata exponenda suffecerint: quem Paulus ire properè ac renunciare Hispano jussit, ut se intra Legati officia contineret; quod ni fecisset, ultimi supplicii pœnam interminatus, adjecit longè illi Cæsaris nomen, quo tam arroganter efferretur, àbfuturum. Hæc Legati importunitas, rem ad hostiles iras atque dissidium jam satis inclinatam, haud parum impulisse est credita. Accessit quoque aliud quod haud mediocriter Pontificem irritavit. Joanna Arragonia Marci Antonii mater, virilis audaciæ femina, quæ virorum quoque consiliis apud filium habitis interfuerat, continere se domi, neque pedem inde efferre fuerat jussa; id enim sic indulserat dignitati ejus Pontifex, ne in carcerem duceretur. Ea cùm rem spectare ad arma bellumque, & primum Pontificiorum impetum in oppida filii fore intelligeret, vestibus manè summo commutatis, cum filia & nuru, corruptis aut deceptis portæ custodibus, egressa Urbe, conscensis quos ad id præparaverat equis, protinus Neapolim aufûgit. Pontifex quanquam deceptum se delusumque à femina graviter ferebat, acerbiùs tamen Hispanis, quorum ea consiliis administrarentur, irascebatur. Atque his rebus commotum instigabat assiduè Carolus Carafa, nunc sperni ludibrioque haberi majestatem ejus ferens; nunc periculum, si cunctarentur, ostendens; nunc novis commentis ementitisque literis acrem sponte suâ ac percitum senis animum stimulans. Ergo Marcum Antonium Colonnam majestatis postulatum, cùm ad diem non adesset, damnavit, op-

pidiſque exuit quæ ille intra fines Romanæ Eccleſiæ habebat, iiſque Joannem Carafam, fratris ſui filium, Paliani Ducem appellatum, præpoſuit. Guidonem Aſcanium Sfortiam Cardinalem, quia conſiliis apud Colonnam habitis interfuerat, enixèque Cæſaris partes tuebatur, quodque poſt abductas à fratre ejus triremes Legatum Hiſpaniæ, aliaque factionis capita in domum ſuam coëgerat: & cùm ei imperâſſet Pontifex, ut intra triduum eas reduci Centumcellas curaret, non paruerat: Hiſpanoſque qui tranſigere rem conditionibus conarentur, immiſerat, in cuſtodiam tradidit: neque dimiſit antequam & redditæ triremes ſunt, & ipſe vades dedit, quos trecentis millibus nummûm aureorum obligavit. Alexandrum navium raptorem, ſubſtituto in locum ejus Annibale Bozuto, Neapolitano exule, quæſturâ privavit; graviori pœnâ affecturus, niſi ille exilio ſibi fugâque ex Urbe conſuluiſſet. Carolus Carafa antè per alterius rei ſpeciem ſuſceptâ Legatione in Galliam profectus erat, & Regem adhortatus fuerat, ut inducias quas paulò antè cum Hiſpanis fecerat, reſcinderet, ſeque ad oblatam divinitus occaſionem compararet, & ſocio adjuncto Pontifice Maximo, qui tantum ad omnia momentum rebus eſſet allaturus, Neapolitanum Regnum, quod majores ſui poſſediſſent, repeteret armis; ſibi curæ fore ut bellum accenderetur, & Pontifex penitus in partes cauſamque deſcenderet; ipſe modò exercitum in Italiam tranſmitteret, reliqua inde proclivia fore; magnam exulum manum caſtra ſecuturam, à quibus facilè Neapolitanos naturâ infenſos Hiſpanis

ad excutiendam servitutem, redeundumque sub vetus ac mite Gallorum imperium, impulsum iri: cuncta denique ipsius fortunam nomenque Regis aperturum. Quibus adhortationibus & spem magnam à Rege retulerat, & duo millia Gallorum præsidii causâ secum adduxerat Romam. Tum satis jam præcipitatas res, & in apertum bellum mox erupturas nihil dubitans, Annibalem Oricellarium Florentinum in Galliam ad Regem misit, auxilia fœdusque petitum; nec multò pòst Romæ, interpretibus Carolo Lotharingo & Francisco Turnonio Cardinalibus, societas inter Pontificem & Gallos est inita. At Ferdinandus Toletus, Dux Albæ, quem Cæsar paulò antè cum magna potestate Italicis rebus præfecerat, initio statim horum motuum se Mediolano Neapolim contulerat. Et cùm visum esset, Colonnæ injurias negligi non oportere, eum antequam Pontifex Gallorum armis instrueretur, restituere in oppida unde ejectus fuerat, atque bellum occupare decrevit. Conscripto exercitu impetum in Romanos fines facit, & aliquot in Latio oppida Pontificiæ ditionis expugnat, ac latè populatus agros, Urbis ipsius mœnibus terrorem illaturus videbatur. Interea per literas, perque Cardinales Cæsaris amicos, non cessabat Pontificem de pace appellare, vulgi inde studia captans, cùm qui bello superior esset, optare pacem atque orare diceretur. Sed literæ ipsæ quibus deprecari bellum videbatur, adeo acribus aculeis Pontificem perstringebant, ut indomitum ac præfervidum incitarent magis quàm aut lenirent aut deterrerent. Responsum Albano pro cætera

magnitudine animi à Pontifice est; qui prior injusta intulisset arma, excederet Romano agro, seque intra suos fines reciperet, atque inde de compositione ageret. Ab armato hoste & ipsi minitante Urbi, pacis conditiones ferri sibi se non passurum. Hanc Hispani duritiam pertinaciamque vocabant. Pontificii contrà nullâ re, aiebant, provocatos Hispanos initium belli fecisse, causamque quam illimet præferrent, ipso bello iniquiorem esse: quippe Pontificem in suo jure impedire, & ne in eos legibus animadverteret, qui ditioni suæ subjecti essent, interpellare æquum censerent. Albanus Pontificem incitari, non frangi periculis cernens, circumductis copiis, vicina Urbi oppida ab ea parte omnia occupavit, ac postremò etiam Tybur atque Ostiam sub Cæsaris potestate subjunxit. Carafii fratres, adjuvante Petro Strozio viro militiæ artibus claro, sustinebant magis bellum quàm propulsabant, Gallorum auxilia expectantes. Nam Henricus Rex specioso cum titulo defendendi Pontificem, maximè impiis armis ab Hispanis oppugnatum, Franciscum Lotharingum Guisiæ Regulum, magni nominis Ducem, cum justis equitum ac peditum copiis in Italiam ad invadendum Neapolitanum Regnum miserat; cujus adventantis fama tantùm Hispanis injecerat terroris, ut Albanus cedere agris, seque suosque intra oppida recipere, & muris arcere hostem, diffidens armis, cogitaret; pecuniam enim ad scribendos milites, justumque conficiendum exercitum, quem Guisio objiceret, nec promptum esse sibi aiebat; & à populis exhaustis tot sumptibus, & perpe-

tuis ac vix ferendis collationibus exinanitis exprimere, nec facilè & longum videbatur. Ab hoc consilio, salubri sententiâ revocavit eum Ferdinandus Gonzaga, denuncians, si vel necessitate, vel metu concedere hosti, ac recipere se in munitas urbes esset creditus, brevi fore, ut iis quoque expelleretur; tantùm eam rem incolis Regni, & cupidis ab insita levitate mutandi Reges, & diuturno Hispanorum imperio fessis, & ab veteri in Gallicum nomen studio erectis animorum ad res novandas esse facturum; & fideles quoque Principes non solùm dubios, & plerisque exulum cognatione ac necessitudine illigatos, à quibus assiduè sollicitarentur, justam sibi causam desciscendi, & consulendi rebus suis, præbitam existimaturos; ita inclinatum, inde omnia ad Gallos, & se suis viribus ubique oppugnatum obsessumque iri. Cùm & ratio & auctoritas Gonzagæ, quæ summa erat, valuisset, in maximis conquirendæ pecuniæ difficultatibus hærentes, Bona Sfortia Poloniæ Regina peropportunè adjuvit. Ea erat Joannis Galeatii & Isabellæ Aragoniæ filia, nupseratque Sigismundo Poloniæ Regi: quo aliquot antè annis mortuo, irata filio, paulò antè è Polonia in Italiam atque Apuliam redierat, ubi Barium, Roxanum, multasque urbes imperio suo parentes habebat, & imbuta maternis in Gallicum nomen odiis, quingenta aureorum nummûm millia Albano tradidit. Eâ tum pecuniâ Neapolitana res stetit. Verùm ni Carafii fratres per socordiam & inanem fiduciam, quâ sibi cuncta jam proclivia fore, victoriamque in manibus esse persuaserant, pactis militum & com-

meatuum apparatibus Guisium frustrati essent, non dubia hominum opinio fuit, Neapoli Regnoque exturbari Hispanos haud magno labore potuisse. Guisius cùm ab Alpibus in Italiam descendisset, magno Mediolanensibus atque Insubriæ timore incusso, Ferrariam contenderat: Nam Hercules Ferrariensium Dux in partes transgressus, honoris causâ Imperator ejus belli fuerat à Pontifice Regeque dictus, eratque idem Guisii ipsius socer. Carolus Carafa Cardinalis interea Venetias cucurrerat, atque ibi instando, Pontificis ac Regis vires ac victoriam minimè dubiam ostentando, Senatum in societatem armorum adducere magnopere est conatus. Sed Veneti haud ignari, bella quæ non suo pondere nitерentur, pari impetu moveri deserique solere; nec satis grandævi Pontificis ætati fidendum censentes, culto magis honoribus officiisque Carafâ, quàm ullâ sui spe factâ, quietem egêre. Ille Venetiis Ferrariam venit, ac statim in consilium de bello à Ducibus est ventum, decretumque in eo, ut Hercules cum ea copia quam ipse confecerat, ad custodiam sui Regni maneret, cui Parmenses Corregiique hostes, Hispanorum ope fulti, imminebant: Brisachius, alter Gallorum Dux sua item cum copia res in Insubribus gereret, infestisque ubique armis eos urgeret, daretque operam ut quamplurima de iis oppida caperet: dum Albanus Neapoli majoris mole belli impediretur, Guisius cum exercitu Bononiam, atque inde per Flaminiam itinere facto in Picenum transiret, & ab Asculo, trajecto Truento, Neapolitanum Regnum invaderet; Carafa Romam rediret,

ad expedienda quæ ex fœdere Pontifex deberet; ea erant decem millia peditum, equitum mille. Quæ manus si strenuè comparata à Carafiis fratribus fuisset, &, ut constitutum erat, alterum ab Latio bellum Hispanis ad distinendas eorum vires intulissent, creditum est, victoriam haud difficilis negotii futuram fuisse. Verùm illi partim avaritiâ suâ suorumque, quorum peculatu publica pecunia omnis avertebatur; partim ignaviâ atque insolentiâ, quâ in primordiis belli veluti in victoria exultabant, rem consiliaque corrupêre. Guisius, trajecto Truento, Civitellam, quod primum ab ea parte oppidum occurrit, oppugnare aggreditur. Albanus summam prope rei totius in defensione ejus oppidi versari haud falsò existimans, quatuor fortissimorum militum millia in præsidio ibi collocaverat, præposito iis Sfortiâ Santaflorio, juvene impigro & gerendæ rei cupido; & muros & muris proxima validis erectis munitionibus ex usu firmaverat. Sed oppidum non opere quàm naturâ munitius erat, tumulo edito & undique abruto impositum, ut per arduum atque impeditum scandentes hostes facilè vel saxis arcerent, quæ è summo cacumine ad id comparata crebra ingentiaque evolvebant. Et Albanus contractis undique copiis, haud majori quàm quem Guisius haberet, cum exercitu castra haud procul inde posuerat, suis & ex propinquo animos faciens, & opem, si res posceret, laturus; & assidens negotio, nunc commeatus, nunc alia intercipiens, difficiliora omnia hosti reddebat. Guisius accitis Anconâ Ferrariâque muralibus tormentis, ac verberatis stratisque

ſtratiſque multis locis muris, cùm ſæpiùs audacter adorſus mœnia ſubiiſſet, parique virtute præſidiariorum eſſet repulſus, ne fruſtra inſuperabilibus vim afferret, omittere incœptum eſt coactus, conquerens magnopere de Caraſiis, à quibus nihil præſtitum eorum quæ polliciti fuerant; Albanumque cum omnibus viribus in ſe unum incumbere paſſi eſſent, neque, ut conſtitutum erat, diſtinuiſſent. Itaque relictâ Civitellâ, ad Albanum ipſum vadit, explicataque in medio campo acie, æquam illi pugnandi poteſtatem facit: Sed Albanus ſuo ſe loco continuit, non tam metu, quàm ne ſummam belli in unius non neceſſariæ pugnæ aleam daret; cùm & naturâ cunctator, ac minimè pugnax dux eſſet; ac ne victoriæ quidem par præmium fore intelligeret: Quippe ſi viciſſet ipſe, nihil aliud quàm ſummoturus in præſentia finibus Regni hoſtes erat; ſi fortuna pro Gallis ſtetiſſet, eos non prælio ſolùm, ſed bello victores fore. Guiſius ubi hoſtem nihil temerè acturum, nec ſui poteſtatem facturum ſenſit, cùm ipſe re quoque frumentariâ anguſtè indiligentiâ Pontificiorum uteretur, Caraſiis vehementer iratus, in Picenum intra Pontificis fines exercitum reduxit. Inde à Pontifice accitus Romam, placatuſque moram trahebat, non tam ſpe Caraſios renovaturos impigrè bellum, & quas ex fœdere deberent copias in Neapolitanum Regnum inducturos, quàm ut à Pontifice vim arceret, & Albanum metu ſui detineret; qui ſi aut abſceſſiſſet inde, aut exercitum dimiſiſſet, quem inopiâ pecuniæ diu ha-

biturus non videbatur, ipſe occaſioni gerendæ rei immineret, & interea ſpatium Briſachio eſſet nudatos præſidio Inſubres vaſtandi. Nec tum finem id bellum videbatur habiturum, niſi à Philippo Cæſaris filio, qui illis diebus abeunti in ſolitudinem patri ſucceſſerat, grave Galli incommodum apud Fanum Quintini in Belgarum finibus accepiſſent. Quâ ictus clade Henricus propriis nunciis redire in Galliam cum exercitu Guiſium juſſerat, aliquot modò cohortibus ad præſidium Urbis atque Pontificis relictis. Albanus liberatus Gallorum metu, bellum omne in Romanum agrum tranſtulerat, & caſtris ad Colonnam caſtellum decimo ab Urbe lapide poſitis, ipſam premere ac tentare Urbem ſtatuit: ſperans fore, ut aut ejus partem aliquam inopinatâ impreſſione occuparet, aut eo metu Pontificem ad paciſcendum ſecum, quibus Rex voluiſſet conditionibus, ſubigeret. Ergo admotis intempeſtâ nocte copiis, milites ſcalas ferre ac ſuccedere muris jubet. Verùm populus Romanus veteri Hiſpanorum odio ex Borbonianæ cladis memoria, novo periculo redintegrato, ſtrenuè pro ſalute Urbis arma ceperat, nec ſolùm in muris conſtiterat, verùm, ut eſt omnis concita multitudo ſtolidè ferox, ægrè cohibitus à Ducibus eſt, ne ultra in hoſtes erumperet. Albanus ubi, non ut crediderat, cum imparatis rem fore ſibi, & crebros in mœnibus armatos conſpici, eſſeque omnem in armis civitatem ex clamoribus ac ſtrepitu concurſantium intellexit, ſimul magnitudine ac difficultate

rei, ſimul infamiâ tam atrocis auſi deterritus, milites ad Colonnam in caſtra recepit. Et mox Cardinalibus aliquot, Venetiſque, & Coſmo Medice Florentinorum Principe interpretibus, pax convênit: cùm & Pontifex deſertum ſe à Gallis cerneret, & Hiſpani intellexiſſent, quanto cum motu rerum periculoque eum irritâſſent. Pacis conditiones fuere:

Ut Albanus inermis Romam veniret, abjectuſque ad Pontificis pedes ſuo ac Philippi nomine erroris veniam peteret: Idem Philippus paulò pòſt per ſuos Legatos, hujus rei causâ miſſos, faceret: Pontifex utrique ignoſceret, Philippumque in eum gratiæ locum reciperet, quo eſſe apud eum virum bonum, & Chriſtianum Regem deceret; decreta adversùs eum facta omnia induceret abrogaretque: Gallis conditiones,initæ contra Philippum ſocietatis, renunciaret, communemque ex æquo utriuſque Regis gentiſque parentem ageret: Albanus urbibus, oppidis, agris, quæ de Pontifice cepiſſet, decederet: in ea, quæcunque abſtuliſſet privata publicaque, & maximè tormenta bellica, omnia referret: Idem Pontificii facerent: Quicunque ſeu Pontificis, ſeu Regis ditioni ſubjecti eſſent, eorum nulli, in alterius caſtris fuiſſe, operamque bello navâſſe, fraudi eſſet, ſuæque omnibus res redderentur: Hoc capite ac fœdere Marcus Antonius Colonna, ac Aſcanius Corneus Peruſinus exciperentur. Aſcanius ſororis filius fuerat Julii III. &exorto ſtatim bello, ad Albanum transfugerat. De Palia-

no cautum, ut Bernardino Carbonio Neapolitano, homini ſpectatæ fidei traderetur, qui communibus Pontificis ac Regis ſumptibus ac nomine cuſtodiret, donec ab utroque, quid fieri placuiſſet, ſtatueretur.

Ita Pontifex viſus dare, non accipere pacis leges, cujus conſtitutæ firmatæque lætitiam Romæ turbavit Tyberis inundatio, qui ingenti aquarum mole ſupergreſſus ripas ita ſe totâ Urbe diffudit, ut non plana ſolùm & humilia compleverit, verùm ad altiora quoque loca pervenerit. Saluti fuit, quòd proviſa vis interdiu incidit, & ſervandi corpora homines, & domibus relictis, in tutum evadendi ſpatium habuerint; etſi ſic quoque oppreſſi multi, & plures equi jumentaque periêre. Circumlata navigiis per vias cibaria & domi obſeſſis ſubventum. Terribilis aſpectus Urbis latiſſimè aquis ſubmerſæ fuit, multaque vini, frumenti, ac multarum præterea rerum, quas corrupit illuvies, jactura facta. Decedentes aquas ſecutæ multorum ædificiorum ruinæ, & vix pluribus inde diebus egeſtus è domibus limus, quo multis locis viæ quoque Urbis obſtructæ atque inviæ erant. Eodem anno, atque adeò iiſdem diebus multæ Italiæ urbes pari clade, amnium interfluentium exundatione atque impetu ſunt vaſtatæ, ſed maximè omnium Florentia Arno; Bononia Pado; Verona Atheſi. Tanta vis pluviæ aquæ uno tempore ſe cœlo effudit. Quod ferè vulgus ſolet, adverſa etſi fortuita in iram Dei, in Principum delicta conferebant: hinc magnâ invidiâ

Paulus, majori Carafii fratres erant. Belli clades, damna Tyberis, caritas Annonæ, tributorum gravia onera, incredibiliter alienaverant à Pontifice suisque omnium animos. Et Romani Cives, qui initio Pontificatûs tributi parte levati, publicè privatimque ita aucti ornatique ab eo fuerant, ut & ipsi centum è mediâ nobilitate juvenes delegerint, quorum viginti mutatis vicibus dies noctesque perpetuas in Palatio ad Pontificis cubiculi fores vigilias agerent: & Paulus corporis sui custodiam, quod novum, nec antè ab ullo Pontificum fuerat usurpatum, Romanis credere non sit veritus; cui denique ob beneficia marmoream ingentem in Capitolio statuam plebiscito posuerant: adversùs eum hostile repente odium induerant multi, Hispanis Colonnisque & partium studiis & officiis obstricti, omnes ob belli sumptus collationibus fatigati, ac multis detrimentis afflicti, & quotidianis Carafiorum fratrum injuriis, superbisque & insolentibus responsis incensi. Id adeo odium intendebat ipse quoque Paulus, cujus vim animi, atque insitam ingenio ferociam, non tam sedaverat parta pax, quàm improspera belli asperaverant. Conversus igitur (quòd antea aggressum armorum hic motus interpellaverat) ad corrigendos hominum mores, & multas quæstûs causâ inductas consuetudines amputandas, salutares edidit leges: hæ quoque ipsæ priori assuetis licentiæ, luxuique eò graviores erant, quòd ille cuncta duriter ac præfractè inciperet, nec ullius vel gratiâ vel auctoritate flecti

exorarique ſe patiebatur. Hæreticos & punivit ipſe ſeverè, & Inquiſitioni præfecit Michaëlem Ghiſilerium Alexandrinum Cardinalem, virum innocentiâ ac religione ſpectatum, nec violatæ religionis Paulo ipſo vindicem minùs acrem, qui & ipſe poſtea Pontifex Maximus fuit, & Pius V. eſt appellatus. Ad hanc compeſcendam hæreticorum peſtem, ne tam licenter graſſaretur, libros ab Hæreticis conſcriptos, qui permulti in hominum manibus verſabantur, & quorum lectione hauſtum venenum imperitorum animos praviſſimis opinionibus inficiebat, vendi, haberi, legique vetuit; non parentes omnibus diris devovit, ac pleroſque conquiſitos undique cremari aut etiam aſſervari, ut niſi à doctis refellendi causâ non legerentur, juſſit; relatis in volumen, editiſque Auctorum nominibus, quorum rationem ſcriptaque condemnâſſet. Quod decretum magnis tum literatorum ac bibliopolarum, quibus ea res damno erat, clamoribus quereliſque acceptum, poſtea & conſilio prudens, & tempore neceſſarium, & eventu uſuque ſalubre evaſit. Cucullatos ſodalitatis ac diſciplinæ, quâ ab adoleſcentia initiati inſtitutique eſſent, deſertores, quorum erat ingens numerus, omnes in ſua ſepta Monaſteriaque ſeveriſſimis edictis compulit; retrectantes, alios carceribus condidit, alios Navarchis traditos remigio addixit, nullo diſcrimine, nullâ ſatisfactione acceptâ, cùm diceret, quod ſemel quis Deo pollicitus voviſſet, ab eo nullam ſatis diſcedendi cauſam eſſe. Eâ tempeſtate Carolus V. feſſus morbis in ſolitudi-

nem concedens, Imperium Ferdinando fratri, deſignato antea Cæſari, tradiderat. Id Paulus, quia non ex auctoritate ſua factum eſſet, ratum non habuit. Neque enim id inconſulto Pontifice Maximo Carolo per leges licuiſſe, periti Pontificii juris aiebant. Nec ut Ferdinandi Legatos, ad deferendum illi fidei officium venientes admitteret, aut honorem ejus comprobaret, ullis precibus adduci unquam potuit. Multa denique ex veterum diſciplina vetuſtate obſoleta reſtituit, multa per injuriam invecta abolevit. Id verò cùm omnes, plenos vinctorum carceres, & alius amicum, alius propinquum notari corripique cernerent: ut dici ſeverè jus ſine multorum animadverſione pœnâque non poteſt, & in legibus, ſeu novis ferendis, ſive omiſſis obliteratiſque revocandis, etiam quæ probant, homines oderunt, mirum quanta in omnes ſatietas, quantum inceſſerat præſentium tædium. Sed Pontificem haud dubiè maximis præditum virtutibus nihil æquè premebat, quàm propinquorum, & maximè trium fratrum arrogantia, & vita omnibus flagitiis contaminata: Hi erant Carolus Cardinalis, Joannes Paliani Dux, Antonius Marchio Montiſbelli, quibus ipſi quoque dignitatis tituli eo majori invidiæ erant, quòd uterque ſibi honorem per alterius injuriam pepererat: Nam Joannes Ducis appellationem quanto motu rerum ſit adeptus, ſupra oſtendimus: Antonio item adempta Franciſco Balnei Comiti oppida Paulus adjudicaverat, ut quanquam meritus Franciſcus, ut multaretur videri poterat, qui in

Pontificis Maximi ditione, cui ipſe etiam ſubeſſet, Gallorum Legatos cum pecunia Romam venientes, ut Hiſpanis gratificaretur, ſpoliaverat: tamen invidioſam rem faciebat tranſlatum jus in fratris filium. Carolus in Hieroſolymitanorum Equitum ſocietatem à primis annis nomen dederat, qui hodie ab Inſula, quam in noſtro mari obtinent, Siciliam inter & Africam, Melitenſes vocitantur, Neapolitanamque Præfecturam (Prioratum ipſi appellant) fuerat adeptus, & à Paulo ſtatim inito Pontificatu in ampliſſimum Ordinem lectus, ac ſummæ Conſiliorum omnium præpoſitus. Hi igitur fratres diverſi vitiis, arrogantiâ ac nequitiâ pariter odioſi inviſique erant: Cæterùm aliis rebus inter ſe diſcordes, obſidendis patrui auribus, ne quid, quod ipſorum ſcelera proderet, permanare ad eum poſſet, inviolato conſenſerant fœdere; & fidem par metus continebat. Ergo ſuſpectos aut minùs obnoxios, qui initio publicis negotiis conſiliiſque à Paulo admoti fuerant, alios ſubmoverunt, in locaque eorum clientes ſuos ſuffecerunt; alios fraude ac fictis criminibus circumventos mulctis, carceribus, exiliis perculſos expulerant; unde latè fuſus in omnes metus. Denique, ut ſoli rerum omnium potirentur, neminem ullo amicitiæ aut gratiæ jure pollere apud Pontificem patiebantur, niſi qui ab ipſis provectus eorum beneficium agnoſceret. Improbi, qui fortunæ indulgentiâ ad libidinem injuriamque abuterentur; improbiores, quòd, cui fortunam ipſam deberent, ejus famæ eximiæque virtuti publica cum

offenſione

offenſione invidiâque officerent, compoſitique ipſi ac falſi innocentiæ ac religionis opinionem impudenti ſimulatione apud eum affectarent, non ſolùm piis & ad ſenſum aureſque ejus compoſitis ſermonibus, ſed ſubornatis etiam atque inſtructis, qui eadem de iis apud patruum facilè ad ea, quæ de ſuis optaret, credulum prædicarent: ut nunquam deſunt, quibus nulla Reipublicæ aut honeſti cura, nec fides religione, ſed utilitate ac ſpe improbâ creſcendi ex publicis malis æſtimetur. Et illi quidem uni patruo probitatis atque innocentiæ inanem ſpeciem præferentes, apud alios flagitiis certabant. Quibus deceptus teſtimoniis ac ſimulatione Paulus abutendum ſe iis permiſerat, & maximam publicarum rerum partem in eos rejecerat. Ipſe jubendis novis legibus, atque hominum frenandæ licentiæ, & quæ peſſimi exempli in publicum valeſcebant malum, tollendis totus intenderat; ita domeſticæ turpitudinis ignarus aliorum ordinabat mores: unde pari odio & virtutes ejus & vitia ſuorum habebantur: quorum flagitia non tam ignorari ab illo credebant homines, quàm non vindicari indignabantur: Quæ cùm omnem exceſſiſſent modum, extitit qui miſereretur Pontificis alioqui egregii & publicæ rei percupidi, & in quo præter aſperius adversùs repugnantes ingenium vehementioremque naturam, nihil quod magnopere reprehendi poſſet, inveniret, quando ille in tantam invidiam atque offenſionem hominum nullo ſuo merito adductus videretur. Is quicunque fuerit, (nam & in occulto manſit, nec ſciri

Vu

magnopere ad rem pertinet) dicitur veniâ impetratâ, quòd non hæc antea detulisset, vitam, mores, facinora trium fratrum, ac dedecora domûs omnia aperuisse; addito, quantum inde ad bonos offensionis, quantum ad ipsum invidiæ atque adversæ famæ redundaret. Attonitus ea audivisse Paulus dicitur, & ubi haud vana deferre viso fides auctori fuit, ingenti dolore atque impetu exarsisse. Cùm res atrocior visa esset, quàm ut per iracundiam vindicaretur, nec, quod potissimùm in eos statueret, pudore irâque confuso satis occurreret, in præsentia qui, omnes quicunque se aliquâ propinquitate contingerent, aditu & conspectu suo prohiberet, misit; & Senatum in sequentem diem, quia tum nox suberat, vocari jussit. Cùm ventum in Senatum est, gravi oratione priùs de Patrum fide est conquestus, à quibus admonitum se oportuit eorum quæ contra publicam rem, famamque & existimationem suam fieri animadverterent: quanquam ignoscere se alienis dixit, quando à suis tam scelerate deceptus ac proditus foret. Deinde trucibus verbis in eos invectus, Carafam Cardinalem Legatione Boloniæ atque omni publicâ administratione removit. Joanni militarem ducatum atque imperium, quod ei totâ Romanæ Ecclesiæ ditione erat, item præfecturam classis ademit. Antonium suâ Burgi & Palatii custodiâ privavit; atque ipsos & præterea reliquos gentiles atque affines suos, præter Alfonsum Cardinalem Antonii filium, notæ continentiæ ac modestiæ juvenem, ante noctem excedere Urbe, & in

aſſignata cujuſque exilio oppida abire imperavit, malum minatus, ſi quis aliquem eorum ullâ re juviſſet. Profeſſuſque graviora meritos, adjecit, ulciſcendi ſui, ac dignas à ſontibus pœnas repetendi palmam ſucceſſori ſe relinquere. Cùm multa in hanc ſententiam haud falſus vates atrocia plenus iræ, vultu, voce, oculis terribilis intonuiſſet, (inerat ei dicendi ſumma vis, ſummaque facultas & gravitas) & trux, cùm ira efferbuiſſet, oculorum obtutus adeo exterruit Senatum, ut magis nutu vultuque mitiora Patres precari viderentur, quàm quiſquam aggredi ſermone auderet. Et Ragnutium Farneſium Cardinalem, clementi ingenio liberalique naturâ ac præſtanti facundiâ juvenem, unum lenire iram, tegere reos, & deprecari tam ſubitam damnationem, audiendoſque & copiam adeundi patrui aures, diluendique quæ objicerentur, aut clementiam implorandi fratris filiis non negandam, diſſerere orſum, reſponſo adeo ſævo perculit, ut diceret: Si Paulus III. avus tuus, Ragnuti, eâdem ſeveritate Petri Loyſii filii ſui flagitia moreſque coërcuiſſet, non illum fœdum in modum trucidatum, laceratumque Placentini è feneſtris in publicam viam projeciſſent. Tum verò ne hiſcere quidem audente ullo exilium Carafæ, cæteriſque, indicitur denunciaturque, nullam veniæ ſpem niſi fortè in obſequio eſſe. Ita Carafa Marinum exulatum abiit, cæteri item, quò quiſque juſſus erat. Pontifex ad hæc eorum acta reſcidit; quos ipſi publicis muneribus præpoſuerant, ſtatim ejecit, tributa one-

Vu ij

raque, se inscio ab iis imposita populis sustulit. Nec tamen grata hæc in vulgus erant; quia non tam ex beneficentiâ in alios, quàm irâ in suos profecta homines interpretabantur. Et quanquam illos amotos rebus, punitosque gaudebant; tamen quisque quid sibi timendum esset, quando proximis tam implacabilis fuisset, magis reputabat. Quantùm verò terroris in omnes severitas illa effuderit, id argumento sit, quòd cùm fortè ignara rei in Urbem eo ipso tempore N. Marchionis uxor, Pontificis ipsius neptis, venisset, inventus nemo sit qui eam Palatio prohibitam, domo reciperet; quæ ut venerat frequenti comitatu, imbre maximo totam emensa Urbem, ab singulis Principibus cum quibus aliquod hospitii jus haberet, exclusa, ad publica diversoria descendit; sed ne ab iis quidem admissa, timentibus cunctis ne quid contra voluntatem Pontificis facerent, post diuturnam vexationem ludibriumque, remotâ in Urbis parte, ab Caupone omnium ignaro, humili ac sordido tecto madida deformisque recipitur: inde insequenti die primâ luce Neapolim abiit. Et Carafa Cardinalis cùm ab ægritudine animi, morbo quoque corporis graviter decumberet, Medicosque accitum, Romam misisset, nec ire ad eum, nec ea de re Pontificem appellare quisquam est ausus. Sed Paulum, quanquam antè infectâ valetudine conflictari cœptum, & quartum ac octuagesimum agentem annum; tamen satis constat, non tam senio aut morbo confectum, quàm mœrore atque irâ, quòd scelerum fratris fi-

liorum ut diu nescius, ita serus ultor extitisset, quinto post exactos illos mense, ad XV. Kal. Septembris M. D. LIX. mortem obiisse: quam cùm sibi ipsi instare, atque adeò jam adesse sensisset, summâ religione omnibus Christianis sacris ritè expiatus procuratusque, Patres vocari ad se jussit: qui cùm statim omnes convenissent, admissique in cubiculum, jacentis lectum circumstarent, hisce exorsus verbis, *Ingredimur, Fratres, viam universæ carnis*, gravissimâ oratione eos est allocutus, adhortatusque, ut Pontificem Maximum quem ex suo numero optimum judicâssent, crearent, qui collapsam vitæ ac morum disciplinam è majorum institutis repetitam, quod perficere ipse nequîsset, restitueret: & Inquisitionis Magistratum ad custodiam Religionis divino consilio comparatum, & temporibus maximè salutarem tuerentur. Quâ habitâ oratione, Patribus volentibus osculandam dextram præbuit, iisque dimissis expiravit. At Populus Romanus, cùm ex ipsa Patrum in Vaticanum coitione pervasisset Urbem rumor, extinctum Pontificem esse, ingenti elatus lætitiâ, tabernis clausis in Capitolium congregatur; ubi erumpente è liberis jam vocibus odio decernunt, ut omnibus Urbis locis publicis privatisque omnia monumenta nominis familiæque ejus refigerentur, delerenturque. Hoc promulgato decreto furere multitudo, conspectâque Pontificis statuâ, in eam facto impetu, ut in viventem sævire, eversam malleis comminuunt confringuntque; caput è monte præcipitatum arripit vesana plebs, ac

totâ Urbe provolutum, cœno ſordibuſque inceſſentes eluſerunt, donec indignitate rei moti quidam in Tyberim, ut inſanientium ludibrio eriperent, dejecerunt. Ad carceres publicos ingenti tumultu concurſum; quibus omnibus refractis, etiam capitalium rerum damnati dimiſſi ſunt. Domum inde, in quam Miniſtri Inquiſitionis conveniebant, invadunt, ubi aliquot in cuſtodia Hæretici, aut eo crimine poſtulati aſſervabantur; patefactis cuſtodiis, eductos omnes abire jubent. Cæterùm, unâ re non ſimilis ſui multitudo fuit, quòd eos non antè dimiſit, quàm jusjurandum à ſingulis accepit; futuros poſt hac in fide Romanæ Eccleſiæ, neque ab ejus auctoritate unquam diſceſſuros; ut odio Pontificis illa ab ſe, non Religionis contemptu fieri, teſtarentur. Verùm diſcurſu paſſim totâ Urbe furentibus, quod præterire non eſt viſum, incidit nuncius, vivere Pontificem, nec deſperari ſalutem. Tum verò quàm fluxa vis & inconſtans omnis multitudinis ſit, apparuit: Labi manibus arma, intermori clamores, langueſcere licentia, & pro ſe quiſque digredi & fugam & latebras ſpectare; adeo penes odium, metus illius viri fuêre. Patres, ſcriptis ad cuſtodiam Urbis militibus, ſedatoque tumultu, ac miſſis equitibus qui Caraſam Cardinalem ab exilio reducerent in Urbem, ingreſſi Conclavia poſt diuturnam quatuor menſium contentionem, Pontificem Maximum renunciârunt Joannem-Angelum Medicem, Mediolanenſem, appellaruntque Pium Quartum. Ab hoc, deprecatoribus aliquot Cardinalibus, & antè omnes

Carolo ipso, & Alfonso Carafiis, impetratum, ut Populo Romano quæ in Paulum familiamque ejus per seditionem ac tumultum deliquisset, ignoscerentur, præbente se facilem Pio, ut initium Pontificatûs sui clementiæ laude commendaret; sed paulò pòst, sive gratiam inde majorem à Populo Romano aliisque initurum se, & simul insigni severitatis ac justitiæ documento auctoritatem suam sanciturum, speraverit; sive Regis Hispaniæ & Cosmi Florentinorum Ducis instinctu, ut deterrerentur, inposterum Pontificum propinqui: ne sibi ita abutendum præsenti potentiâ opibusque arbitrarentur, ut non redeundum aliquando sub leges, & vitæ gestorumque rationem reddendam esse scirent, utrumque Cardinalem, Carolum & Alfonsum tradi in custodiam jussit: quibus Palatium unà ingressis, ut in Senatum qui eâ die habebatur, venirent, obviam factus Glabrio Serbellonus Burgi & Palatii custos, indictâ iis Pontificis voluntate, tectâ quæ ex Palatio in Arcem Hadriani est viâ, in custodiam deduxit: omni dimisso familiarium ac deducentium comitatu, & duos tantùm à Carolo, totidem ab Alfonso, quos quisque sibi elegisset corporis ministros, retineri passus. Atque eodem tempore Joannes quoque Paliani Dux, paulò antè Romam ab Galesio, ubi exulaverat, reversus cum Comite Alife, uxoris fratre, & Leonardo Cardine, nihil tale suspicantes capti, atque in eandem Hadriani Arcem conjecti sunt. Antonius Carafiique alii, his celeriter cognitis, præreptâ fugâ, saluti suæ consuluerunt. Pon-

tifex in Senatu, quàm multis & quàm justis esset rebus adductus, ut eos custodiæ mandari juberet, exposuit. Et ut sua amplissimo Ordini majestas servaretur, nec de Cardinalium capite alii quàm Cardinales inquirerent, octo eorum dixit qui Caroli & Alfonsi actioni quæstionique præsiderent. Protractum ad nonum usque mensem, comperendinatis sæpè ampliatis reis judicium est. Postremò in frequenti Senatu Caroli atque Alfonsi causa ad Pontificem refertur, & ab eo absoluto, aut tantùm pecuniâ mulctato Alfonso, Carolus majestatis est damnatus, ac Judici capitalium rerum tradi jussus. Convictum ferunt testibus, chirographisque suis, non hortationibus solùm ab eo, sed etiam dolo ac fraude Paulum Pontificem ad belli consilia fuisse inductum, nunc falsis & ab se instructis nunciis, nunc adulteratis signis, ementitisque literis: & super hæc, belli ipsius occasione, ad quosdam invisos sibi insontes occidendos abusum fuisse. Damnatus item capite est à Prætore Urbano Joannes Dux Paliani, & quia cum Carolo ad obsidendum fallendumque Pontificem conspirâsset, & quia is Alifano & Cardine adjutoribus uxorem paulò antè, non tam ob admissi, quàm ob cogitati probri perlevem suspicionem crudeliter interfecisset, & quod ipsâ quoque cæde atrocius fuit, prægnantem & partui proximam, & Deum innocentiæ suæ testem & fidem viri nequicquam implorantem. Et à quo eam corruptam rebatur, comprehensum tormentisque laceratum, constantissimè inficiantem, Joannes impo-

tenti

tenti irâ exardeſcens alligatum equuleo, ſtricto quo accinctus erat pugione, ſuâ manu multis vulneribus confodiſſet. Ad Carolum dormientem Miniſtri rerum capitalium intempeſtâ nocte, patefactis repente cubiculi foribus, adierunt, atque ipſo ingredientium ſtrepitu expergefacto, & quid hoc rei eſſet, quærenti mortem indicant, duabus modò horis ad componendum animum conceſſis. Securus de ſalute, ac tantùm de libertate anxius Carolus fuerat, eò inexſpectata res vehementiùs perculit. Fertur primò atroces edidiſſe clamores gemituſque, & Philippi perfidiam Coſmique incuſans, proditores eos ſalutis ſuæ appellâſſe. Deinde ſumptis veſtibus & corpori circumdatis exiliens lecto, inambulare cœpiſſe, vultu oculiſque adeo trucibus, adeoque immanè gemens fremenſque, ut qui circumſtabant magnopere terrerentur. Pluribus per iram & crebros queſtus confectis ac repetitis ſpatiis, demum deferveſcente paulatim ac reſidente animi æſtu, & uno miniſtrorum admonente abeuntis temporis, quod breve præfinitum eſſet, receptum animum tandem morti accommodavit. Admiſſo Sacerdote, delicta ei ſua ex more eſt confeſſus, veniâque acceptâ, ritè eo ſe ſacro procuravit. Sumpto inde quotidianarum precationum libello, abjiciens ſe in terram, ad dimidium horæ tacitus legens, ac ſæpè pectus ſuum pugno pulſans, ſigna dedit placantis ac propitiantis Deum. Poſtremò allata in ſella conſedit, ſeque juſſæ mortis exactoribus permiſit. Tum carnifex properè laqueum collo injecit. Verùm dum conſtringere ac

peragere rem æquò plus feſtinat, ſeminecato jam eo, frangitur laqueus, qui, dum nectitur iterum componiturque, audita Caroli vox, ſceleſtum increpantis: atque haud dubiè eo caſu commotum, obluctantemque cum morte, ſudario in os injecto, faucibus obſtructis laqueo, manu, linteo ægrè confecit. Ita Carolus iterato ſupplicio, duplici pene morte eſt necatus. Corpus manè ſummo in D. Mariæ Tranſpontinæ Fanum illatum ac terræ mandatum eſt. Adeo non ſatiatis tam miſerabili exitu ejus hominibus, ut amaris carminibus ſupplicio ejus quidam inſultârint:

Extinxit laqueus vix te, Carafa, ſecundus;
Tanto etenim ſceleri non ſatis unus erat.

Eâdem nocte Joannes quoque Paliani Dux, ſociique, ſecuri ſunt percuſſi. Is & multò antè proſpexerat judicii ſui exitum, omnemque evadendi ſpem abjecerat. Deum per omnia Chriſtiana ſacra, piaculaque, ſibi ſumma cum religione propitiàverat. Itaque nuntiatam mortem, ut meditatam proviſamque, Chriſtiano ac forti animo accepit. Literas ad adoleſcentem filium, quem unicum habebat, ſuâ manu eâdem nocte ſcripſit, quibus eum ad Dei atque pietatis, & ad juſtitiæ & innocentiæ cultum eſt adhortatus: quæ poſtea literæ propter argumenti & ſententiarum gravitatem vulgatæ atque editæ ſunt. Et ingreſſus ſupplicii locum, ſecuri, atque illo mortis ſuæ apparatu conſpecto, converſus ad Aliſanum & Cardinem, qui flentes fractique pene ducebantur, conſolatuſque eos, Bono eſtote ani-

mo, inquit, juvenes, & ſpretis, quarum jamjamque ſenſu carituri ſumus, humanis rebus, Deum cœleſtiaque cogitate, & ſimul, quam meriti ſumus, pœnam recti juſtique amore conſtanter ſubeamus: nam & ex illa machina nobis Deo fidentibus patebit ad cœlum iter. Trunca cadavera capitaque in aditu Pontis Ælii, ut ſpectaculo eſſent, abjecta, totius populi concurſu ſpectata ſunt; & quæ natura vulgi eſt, quorum florentium odio flagrabant, captorum ſupplicia expoſcebant, poſtquam eſſe deſierunt, versâ in miſericordiam invidiâ, tam fœdè necatos etiam lacrymis proſequebantur. Joannem memorabant paulò antè Imperatorem Romanæ Eccleſiæ aurea in veſte, inſigni ſublimem equo, nova cum pompa omnibus proceribus atque univerſo Populo Romano deducente, ad eum Magiſtratum ineundum, Capitolium aſcendiſſe, ibi ſolemni exceptum epulo, ſummis omnium ſtudiis, ſummis laudibus celebratum, ad tantam recidiſſe calamitatem, ſtupentes vix oculis ſuis fidem habebant; tum conſtantiam ejus in perferenda morte, tum teſtes Chriſtiani atque pii animi voces prædicabant. Et ſanè ſalubre mortalibus ac Romanæ Urbi documentum fuerint Joannes & Carolus, quàm incertis caſibus humanæ res verſentur, & quàm inſtabili gradu illi nitantur, qui fixam terræ mentem, cœlo nunquam erigunt: Hi enim ſatis amplâ domi fortunâ orti, eâ mox per ruinam partium quas ſecuti fuerant, dejecti, diu exules atque egentes fuerunt; & Carolus vitam mercede militiæ ſuſtentavit. Ad eam

inde potentiam pervenerant, ut potiundi Neapolitani Regni ſpem animo concipere, atque adeò aggredi potuerint, rerumque arbitri quatuor Romæ annos fuerint. Tandem à patruo ipſo, indelebili ignominiæ notâ Urbe expulſi, quandiu ille ſupervixit, exulârunt. Poſtremò capti damnatique in publici carnificis manu vitam reliquerunt.

DE

FRANCISCO LOTHARINGO

GUISIÆ DUCE.

CÆSAR in deſcriptione Galliæ videtur eam partem Mediomatricibus aſſignare, quæ hodie Lotharingia dicitur. Eſt quoque, quia Gallis ab Auſtro ſit, diu Auſtraſia dicta: quanquam Auſtraſiæ vocabulum latiùs patuit, & aliquot Belgarum gentes complectebatur, quarum nunc nobilitata nomina ſunt. A Lothario, Caroli Magni nepote, qui ei imperabat, Lotharingia eſt appellata. Extinctâ demum Magni ſtirpe, Lambertus Montium Princeps ductâ in matrimonium ex Caroli domo, quæ ſuperfuit filiâ, Lotharingiam dotale munus accepit, genuſque in multa ſecula propagavit: donec in Joanne defecit anno M. CCCXXXVI. Atque Lamberti hujus progenies fuit Gotifredus Bolionus, ille cujus eximia virtus inter clariſſimos Europæ duces ita enituit, ut eorum ſuffragatione ac ſententiis Hieroſolymorum Regnum communibus armis partum ſolus tenuerit. Sed eorum qui Lotharingiam in ditione habuerunt, ſæpè interciſa ſtirps ac ſucceſſio eſt. Anno demum M. CCCCXL. Carolus Dux unicâ relictâ filiâ deceſſit,

quæ cùm Renato Andegavensi, Aloysii filio, illius qui Rex Neapolis est dictus, nupsisset, iterum Lotharingia in Regiam Galliæ redierat, nisi Renatum quoque brevi virilis stirpis spes destituisset, quæ in Nicolao nepote defecit: ita imperium gentis ad Federicum Vademontii Comitem pervênit, qui violantem Renati filiam in matrimonio habebat. Atque hoc Federico quique nunc Lotharingiam obtinent Duces, quique Guisii cognominantur, sunt orti. Successit filius, avi nomine Renatus, & ex eo tres nati filii: Antonius, qui ætate major Ducatum patris accepit; Joannes, qui commendatione Francisci Regis Galliæ Cardinalis creatus, aliquandiu in Romana Aula, & favore Regis, & opibus quas amplissimas habebat, & magni ac liberalis animi famâ explenduit; & Carolus, qui & ipse ab eodem Francisco in amicorum cohortem est adscitus, & suâ virtute, & Joannis Cardinalis gratiâ ad magnas pervênit opes, & Guisiæ Urbe à Rege donatus, familiam de nomine Ducatûs, qui mos est Gallis, condidit. Hic egregiam sex filiorum sobolem habuit, quorum omnium ea indoles fuit, ut nemo non ad amplam fortunam pervenerit, & à patre patruoque constitutas familiæ opes honoribus, affinitatibus, amicitiis, clientelis magnopere auxerit. Nam Carolus & Aloysius, alter à Paulo, alter à Julio tertiis Pontificibus Maximis Cardinales sunt creati, quæ Romæ rari exempli res habetur, ut in illum ordinem duo eodem tempore fratres cooptentur. Franciscus natu maximus Guisiæ, proximus Aumaliæ Duces sunt appellati, alter Ælbufii Marchio, & al-

ter Præfecturam Hierosolymitanorum in Gallia Equitum insignem, & uberrimi vectigalis tulit. Singulorum forma ac dignitas corporis animi indoli respondit. Pacis artibus Carolus Cardinalis excelluit, in quo maximarum rerum usum æquabat ingenii vis & eloquentia, & multæ ac minimè vulgares literæ, & ad id major quàm pro gentis more gravitas & Sacerdotalis vitæ ac disciplinæ species: quæ ornamenta eò admirabiliora fuissent, quò rariùs Principibus viris accidunt, nisi ea haud minora vitia deformâssent ambitionis, superbiæ, avaritiæ & fidei nunquam sincero animo cultæ. Militiæ honores, maximè penes Franciscum & Aumalium fuerunt. Hi adolescentes adhuc cùm à Rege nobile ac munitum oppidum in Belgarum finibus oppugnaretur, perfractâque tormentorum ictibus mœnium parte, acies quæ prælium inciperet, dirigeretur; tum Franciscus Aumalium appellans, Age, inquit, frater, pro Regis & Gallici nominis gloria; primi muros illos ascendamus, atque hoc gregaris militibus præceptum decus, nostrum & familiæ nostræ faciamus. His dictis, duo nobilissimi adolescentes Rege exercituque inspectante, strictis gladiis & ferreis tecti scutis, contento cursu per ipsam murorum stragem, nequicquam arcentibus defensoribus, atque telis unos omnibus undique petentibus, in mœnia evasêre, occisisque ac dejectis hostibus locum tenuêre, atque incitati eorum exemplo milites oppidum impetu cœpêre. Præclaris igitur audaciæ ac fortitudinis initiis orsi tot inde egregiis facinoribus claruêre, ut brevi summos militiæ honores sint adepti. Et Au-

malius quidem ad Præfecturam Gallici Equitatûs pervênit, multaque multis bellis ſtrenuè ac feliciter geſſit, dum Gallia externis excita armis & inexauſtis validiſſimi Regni viribus, magis alienis imminens imperiis quàm ſuo timens, famâ belli floruit. Inteſtino demum Hugonottorum bello, Rupellam cum Henrico Regis fratre obſidens, dum ad explorandas hoſtium munitiones audaciùs ad mœnia ſubit, ferrei globi tormento excuſſi ictu eſt interfectus. Franciſci nomen (Dux Guiſiæ eſt dictus) externis quoque bellis clarius illuſtriuſque fuit, ac ſæpè magnis exercitibus præpoſitus ſemper egregia virtus ejus, tum ſpei de ſe hominum, tum gratiæ quâ apud Regem pollebat, cumulatè reſpondit. Cùm aliquot Germaniæ Principes Duce Mauritio Saxone à Carolo V. Cæſare defeciſſent, quòd Philippum Haſſiæ Lantgravium bello captum, contrà quàm Germani promiſſum ſibi aiebant, differret dimittere, ſumptis armis eum exigere Germaniâ ſunt conati, ac repentino impetu ad Oenipontem imparatum aggreſſi, tantùm non intercepêre, vix fugâ per noctem præreptâ, cum ſoluto ac deformi inermium amicorum ac Regiam ſequentium agmine, evaſit Villacum, alpinum oppidum Venetis finitimum, quà Germani à Carnis & Foro-Julii dirimuntur. Cujus fugæ ignominia Cæſaris animum eò atrociùs uſſit, quòd pudoris ſocium Ferdinandum fratrem Romanum Regem habuit, & ipſe cùm maximè podagræ doloribus affligaretur, nocturno itinere per aſpera & montoſa loca vexatione ingenti eam capere fugam eſt coactus. Hujus belli ſocium Germani Henri-

cum

cum II. Regem Galliæ adſciverant, inſigni titulo Germanicæ libertatis vindicem appellantes: qui magnis coactis copiis valido cum exercitu Germaniam ingreſſus, & Argentoratum uſque provectus, magnopere omnes Rheni incolas exterruit. Quâ expeditione præter famam acti in fugam Cæſaris, & magni injecti terroris iis populis qui in ejus fide permanſerunt, etiam tres nobiles urbes in Mediomatricibus, quæ juris Imperii erant, & ut pleræque in ea gente liberæ ſuis legibus utebantur, in poteſtatem ſuam redegit; & quia finibus Galliæ junguntur, Regno ſuo adjecit, Tullum, Verdunum & Metim; Cæſar dedecus ſuum apud omnem poſteritatem ratus, ſi Germanici Imperii jura ſe potiunte rerum diminuta eſſent, ad abolendam tantam ignominiam quinquaginta millibus peditum, decem equitum, ex Italia, Germania atque Hiſpania comparatis, & pace cum Mauritio & ſociis compoſitâ, ad oppugnandum Metim, Ferdinandum Toletum Albæ Ducem cum omnibus copiis miſit. Ejus defendendi oppidi negotium Rex Galliæ Guiſio mandavit, attributis ei decem millibus delectorum militum, quibus ultro ſe ſocios militiæ adjunxêre Alfonſius Eſtius Ferrariæ Princeps, cujus ſoror in Guiſii matrimonio erat, & Horatius Farneſius Caſtri Dux, & multi prætereà è Galliæ Principibus, quibus mos belli diſcrimina vel per ambitionem & preces appetere. Guiſius, amotis quos è civibus ſuſpectos habebat, reliquis abire volentibus facultatem permiſit: manentes pari cum reliquis Gallis caritate habuit. Inde refectis ſummâ celeritate ubi res poſ-

cere visa est, urbis mœnibus, & aliquot munitionibus ex præsenti usu bellandi excitatis, adeo strenuè se omnibus hostium conatibus objecit, ut Cæsar, qui ut gerendis rebus interesset, & præsens vim suis adderet, ad exercitum venerat, & pertinaciter spei incumbens negaverat se inde nisi capto oppido absccessurum; fractâ tandem pertinaciâ mittere incœptum sit coactus majori militum parte, supra viginti quinque millia fuisse dicuntur, desideratâ; quos partim morbi ex sævitia hyemis, partim prælia absumpsêre. Quâ quidem ex re infeliciter gestâ tantum animi dolorem cepisse Cæsarem, ut ex eo tempore de studio bellandi plurimùm remiserit, nec unquam postea quantus antea apparuerit. At Guisio ea victoria ingentem addidit fortis & experientis Ducis famam. Exortum non multò pòst inter Cæsarem ipsum & Paulum IV. Pontificem Maximum, propter Colonniorum contumaciam adversùs Paulum, novum est bellum; de quo paulò superiùs à nobis in Carolo Carafa, quantum instituta brevitas patitur, abundè traditum est. Cùm enim Cæsar Colonnios veteres clientes suos tuendos sibi statuisset, & Paulus ferox animi, & ab veteribus causis infensus Cæsari, se in suo jure impediri non ferret, itum ad arma est; occupavêre Hispani imparatum Pontificem aggredi, & eodem Ferdinando Toleto Duce, qui cum Imperio Italicis rebus à Cæsare præpositus fuerat, Neapoli moventes in Romanos fines impetum facere: & captâ Ostiâ atque aliquot præterea oppidis in potestatem redactis, ipsi jam Romanæ urbi imminebant, Pontifice se magis con-

ſtantiâ quàm viribus tutante, cùm repentino oppreſſus bello ad ſe comparandum tempus non habuiſſet. Sed cùm ab Urbis mœnibus hoſtem nocturnâ vi admoventem ſcalas repuliſſet, inito cum Rege Galliæ fœdere, non ſolùm ab ſe oppugnando averterat Hiſpanos, ſed in magnum metum Neapolitani Regni amittendi conjecerat, niſi fortia indomiti ſenis conſilia fratris filii, quos adminiſtrandis rebus præfecerat, per ſuperbiam & ſocordiam corrupiſſent. Nam Rex hunc ipſum Guiſium cum validis equitum ac peditum copiis tranſcendere Alpes, & exempto periculis Pontifice Maximo, protinus Neapolitanum Regnum invadere juſſerat. Et tranſitus in Italiam Guiſii tantum terrorem injecerat Hiſpanis, ut recipere in loca munita copias, & bellum mœnibus arcere, non vi repellere cogitarent; niſi eos à conſilio formidinis & deſperationis pleno Ferdinandus Gonzaga revocâſſet; & Bona Sfortia Poloniæ Regina, quæ tum apud Barium ſuæ ditionis oppidum fortè morabatur, quingenta nummûm aureorum millia ad milites ſcribendos, Cæſarianis Ducibus commodâſſet. Sed ne ſic quidem pares Gallis futuri putabantur, ſi Pontificis fratris filii, ut convenerat, vires hoſtium diſtinuiſſent. Sed illi dum ſe ante bellum pro victoribus gerunt, conſiliorum apparatum omnem evertêre. Et hinc Hiſpanis Guiſio, qui per agrum Picenum trajecto Truento in eorum fines irruperat, omnibus viribus ſe objicientibus: hinc Caraſiis incurioſè ac negligenter omnia adminiſtrantibus, & commeatu eum, & promiſſis auxiliis fruſtrantibus, conatus eſt Guiſius ſuos ex.

hostium agro in pacatum recipere, & iter Romam avertere. Nec multò pòst acceptis nuntiis, Gallos apud Fanum Quintini in Belgis adverso prælio graviter ictos, cùm pax inter Pontificem & Cæsarem convenisset, exercitum in Galliam reduxit, feliciori omnino fortunâ in Gallia defendenda, quàm in invadenda Italia usus. Nam statim Caletem nobilem urbem in ultimis Belgarum littoribus, quà brevissimus est in Britanniam trajectus, & egregio opere munitam, quam Britanni de Gallis captam ducentos ampliùs annos possederant, nec opinato bello aggressus, antè in potestatem redegit quàm aut à Britannis, aut à Philippo Cæsaris filio, cujus in matrimonio Britanniæ Regina erat, auxilium ferri posset. Qua in victoria non solùm prædâ ingenti armorum æneorumque tormentorum atque omnium rerum Guisius est potitus, sed gloriam Regi & Gallico nomini & sibi ipsi maximam peperit: qui non solùm id oppidum Britannis eripuit, quòd illi Galliæ frenum haud ineptè appellare consueverant; verùm quod iidem diuturnâ undecim mensium expugnatione magis pertinaciâ quàm vi ceperant, ipse perpaucis diebus armis subactum ad deditionis necessitatem compulit: Et receptis eodem victoriæ impetu reliquis quoque Guineæ oppidis, toto continente Britannicum nomen expulit: & quod præsentium rerum magnopere interfuit, acceptum ad Quintini Fanum incommodum opportunè sarcivit. Sed Henricus Rex Galliæ successu tam properè gestæ rei elatus, nec jam contentus parem cladem hosti reddidisse, & suis spem animosque ab adverso prælio

restituisse, ad aliud atque magnum, nec minùs gloriæ habiturum negotium animum adjecit. Guisium, exercitumque ejus fiduciam recentis victoriæ alacrem, protinus ad Theonvillam oppugnandum misit. Id est oppidum in Lucemburgensi tractu Metensibus oppositum; quod quia ab illa parte Belgiæ claustrum habebatur, & firmo præsidio tenebant Hispani, & magnis muniverant operibus; & ad id ingenio loci tutum ab omni vi putabatur. Quò majorem Guisius famam tulit, qui pari ac ad Caletem erat usus fortunâ, perpaucis diebus Urbem magnâ vi tormentorum perfractis ac dejectis munimentis cepit: quanquam fortunæ defuisse eum quidam tradidêre, & potuisse, si strenuè secundarum rerum cursum fuisset secutus, exterritis populis, & Philippo haud satis tum ad arcendum victorem parato, magnam Belgarum partem armis percurrere. Composita inde pax est inter Reges (nam Cæsar paulò antè morbis & corporis doloribus fessus, tradiderat filio Regnum, & in solitudinem, depositis humanarum rerum curis, secesserat) Guisius cum Carolo Cardinale fratre ad firmanda pacis fœdera, exigendumque à Philippo jusjurandum est missus; fuitque apud Belgas propter famam bellicæ virtutis in summo honore. Sed optatæ pacis lætitia Gallos brevi destituit, Henrico Rege (ut suo loco tradidimus) in equestri ludo miserabili & Gallico nomini maximè luctuoso casu interfecto: cui successerat Franciscus filius, apud quem, & merito virtutis, & paternæ gratiæ commendatione, & quia ei matrimonio juncta erat Maria Scotiæ Regina, Guisiorum so-

roris filia, ambo fratres omnia poterant: eorum maximè consiliis & auctoritate Rex regebatur; erantque eorum ob id summæ, atque invidiosæ in Gallia opes: Nam Carolus Cardinalis uni sibi vindicare vim Regni videbatur, cœperatque ipsam quoque spernere Regis matrem, haud sanè muliebri ingenio feminam, quæ libidine dominandi viros ipsos anteiret, & ne filium quidem, nisi auctoritati & consiliis suis parentem facilè toleratura esset, nedum sibi alienum præferri passura. Atque hoc inter Reginam quæ pro filio rebus præsidebat, & Cardinalem, dissidium in occulto gliscens, pene exitiosum Gallico nomini fuit, dum Regina ad Cardinalis minuendam potentiam, etiam Condeium & alios adversarum partium Principes alit; ignara prorsus ab his se, domumque suam mox hostiliter oppugnatum iri. Laborabat tum Gallia intestinâ lue pestiferarum opinionum, quibus agitatæ tenuiorum mentes passim à Catholicæ pietatis fide desciscebant: invexerant id malum commercia Germanorum Helvetiorumque, quorum per bellum magna semper auxilia in Gallorum castris fuerant; adhæserantque multorum animis turbulentissimi errores à Luthero, Calvino, aliisque impietatis magistris inventi. Nec Episcoporum cura ingruenti malo obviam ierat; neque enim hi ut antea ex eo genere hominum ad id munus assumebantur, qui Religionis, doctrinæ, industriæ laude commendarentur: nec jam ut custodes sacrorum & Religionis vindices, & quod ipsa sonat Episcopi vox, speculatores morum ac vitæ populorum deligebantur; sed nullo

discrimine, cujuscunque navatæ operæ præmium Episcopatus dabatur; & ut quisque in Regia vel per humilia, & interdum etiam turpia officia in gratiosorum, & quod fœdius erat, in feminarum quoque benevolentiam irrepsisset, ita maximè munitam habebat ad Episcopatum viam: quin militaribus etiam hominibus militiæ merces Episcopalis honor erat. Cùm ergo Episcopi Magistratum neque adipiscerentur, neque adeptum gererent per honestas artes, & affectantes assiduè Regiam, traditos eorum curæ & disciplinæ populos, aut non viserent unquam, aut ne nossent quidem, aut nihil minùs quàm sui muneris officia curarent, scirentve; quid mirum, si quemadmodum ex negligentia ac somno Pastorum facilè ovium greges Luporum incursibus patent, & graves sæpè & pestiferos morbos contrahunt, Ita negligentibus sacrorum curam, qui eorum Antistites constituti erant, & procul mandatâ custodiâ agentibus irrupêre hæreses, & hominum mentes turbulentissimis erroribus opplevêre! cùm hinc nec doceret, aut in fide Catholicæ disciplinæ retineret nemo; hinc Episcoporum & Sacerdotum inquinatissimi mores omnibus stomacho essent? Ergo confluentibus è Geneva Germaniaque novæ superstitionis Doctoribus, & per singulas urbes plebis conciones habentibus, patebant omnium aures, omniumque ingenti assensu audiebantur. Hoc fonte colluvies illa malorum, quâ obruta Gallia est, omnis profluxit: atque hoc loco juvat memorare quod de Aloysio Rege Galliæ, illo quem affirmata miraculis sanctitas in cœlestium numerum retulit, à Gallis

Scriptoribus memoriæ proditum accepimus. Hujus Legatus Romæ apud Pontificem Maximum Aloyſii pietatem, & eximium Catholicæ Religionis ſtudium laudibus ferens, in eum jus deligendi per omnem Galliam Epiſcopos, & alia quoque Sacerdotia, quibus vellet tribuendi, ut tranferret, impetravit; optimè poſitam apud tam pium Regem ejus rei facultatem Pontifice exiſtimante. Hoc autem privilegium Legatus tanti duxit, ut ipſe cum ejus Diplomate in Galliam ſit profectus, ut quod pene alterius Regni inſtar futurum Regi arbitrabatur, id non ab alio quàm ab ſe ipſo, qui auctor & confector negotii fuerat, acciperet. Lætus igitur & ſpei plenus obtulit Diploma Regi; qui re perceptâ quæſivit de Legato, ecquis ei, ut tantæ facultatis jus à Pontifice Maximo auferret, mandâſſet? Reſpôndente Legato, nullius ſe auctoritatem mandatumque deſiderare, in quo tanta Regis ſui utilitas ageretur: Tuam quidem, inquit Aloyſius, damnare fidem conſiliumque non poſſum, qui quod dignitati meæ amplificandæ eſſe viſum eſt, ſedulò atque induſtriè curâſti; ſed rem ipſam ego verò penitus rejicio: ſatis enim mihi fuerit repoſcenti Deo Regii muneris rationem reddere; Sacerdotalis rei officiique curam Pontifex Maximus habeat ſibi, cui mandata à Deo eſt. Simul hæc dicens, Diploma ipſum in ignem conjecit. Franciſcus quoque primus Rex Galliæ, cùm idem jus à Leone X. Pontifice rerum omnium largitore maximo abſtuliſſet, reddenti ſibi ejus rei Diploma Cardinali Rhotomagenſi, qui auctor impetrandi fuerat, dixiſſe fertur: Cavendum jam, Cardinalis, utrique

utrique noſtrûm magnopere erit, ne nos iſtuc tanto ſtudio quæſitum Diploma, niſi modicè rectèque eo uſi fuerimus, in exitium detrudat ſempiternum. Sed Franciſcus magis vim ejus rei quàm cautionis adhibendæ rationem intellexiſſe eſt viſus; adeo incuriosè poſtmodum ac negligenter eâ poteſtate eſt uſus. Igitur arcente nemine undique irrupêre hæreſes, & brevi latè omnia occupârunt; primò inſitâ mortalibus novitatis libidine, mox arrepta materia eſt turbidis ingeniis, quibus una ſpes eſt ex publicis malis creſcendi. Et ipſe Henricus Rex non aliam magis ob cauſam ad finiendum cum Philippo bellum deſcenderat, quàm ut eâ labe, quam in dies licentiùs ſerpere intelligebat, purgaret Regnum. Et novus Rex Guiſiorum maximè inſtinctu, qui apud eum plurimùm pollebant, patris conſilio inſiſtebat; ſed neque vis neque auctoritas patris imbelli ætati ejus erat. Morte Henrici ſuſtulerant Hæretici animos; & qui antea Magiſtratuum reſpectu continebantur, jam veluti omni exhauſto metu palam coire, & novis operari ſacris non verebantur: Guiſii eam rem in Regis caput, ſuumque ipſorum exitium erupturam, & haud dubiè everſuram ſtatum Regni, rerumque omnium mutationem allaturam cernentes, quòd multitudini errore novæ ſuperſtitionis captæ adjunxerant ſe capita primæ dignitatis atque Regii etiam Sanguinis Principes, qui Religionis prætextu magnæ invadendæ potentiæ, atque adeo Regnum ipſum ſi cœpta progrederentur, occupandi ſpem fovebant; omni conatu occurrendum audaciæ, & imbutam peſtiferis conſiliis conjurationem

vi ac ſeveritate opprimendam ſtatuerunt. Ita ex auctoritate Regis & conſentiente matre, Aloyſium Borbonium Condei Principem, qui audaciâ ingenti in Regiam venerat, & ſeditioſorum agmine ſuccinctus contemptum Regis Legumque, & maximè Guiſiorum, præferebat, immiſſis armatis capiunt, & in vincula conjiciunt: & Regem Navarræ, Condei fratrem ejuſdem noxæ affinem, Rex cuſtodiâ & ipſum circumdatum, ſequi Regiam, & penes ſe eſſe juſſit: hi enim novam hæreſim fovere, & magna ſeditionum ſemina totâ Galliâ jeciſſe arguebantur; & Condeius etiam capiendi Regis, & cuncta juris atque arbitrii ſui faciendi conſilia agitâſſe convincebatur. Eratque opinio, eum alioſque nonnullos è conjuratorum Principibus pœnas offenſæ Majeſtatis capite daturos, quo tam ingentium reorum ſuppliciis territi, alii ad obſequia Legum Regiſque redirent. Verùm id dum agitur, Franciſcus ipſe Rex nec opinato morbo opprimitur; cujus morte cùm Regnum ad Carolum fratrem ejus nondum undecimum annum egreſſum perveniſſet, Legibus Regni tutela pueri ad Antonium Regem Navarræ defertur. Ita ille ex reo capitis repente Arbiter Regni efficitur, ſtatimque Aloyſium fratrem vinculis liberat: & præcipitâſſet ad hæreſim omnia, niſi arte Reginæ injecta ſpes illi eſſet, Navarræ Regnum, quod Hiſpani occupant, per Pontificem Maximum recuperandi, aut pro eo Inſulam Sardiniæ à Philippo recipiendi. Hac ſpe lactatus, dimiſſis Hæreticis junxit ſe bonorum partibus. Ac protinus in voluptates eſt lapſus, & veluti hunc ſolum magnarum

opum fructum duceret, omnes huc curas intendit: quibus mollitus effeminatusque facilè Reginam, quæ callidè materiam cupiditati ac studio ejus subjiciebat, vim omnem occupare potentiæ patitur. Sic veluti commutatâ inter eos sexûs naturâ, & in muliere virilis animus, & in viro muliebris mollities est reperta. At Condeius non mutatus, sed irritatus contumeliâ carceris seditiosissimum & audacissimum quemque maximè amplectens, & alios metu, alios spe illiciens, adeo multos ad se traxerat, ut alteram pene Regiam Lutetiæ haberet; tantumque virus novæ superstitionis diffuderat, ut jam præter Lutetiam nulla totâ Galliâ civitas ab ea labe intacta inveniretur. Primum egregiæ disciplinæ opus erat, Legum ac Magistratuum, id est Regis obsequium exuere, & arreptis armis, omnia humana ac divina jura confundere; unde Sacerdotum cædes, sacrarum ædium direptiones, Virginum Monialium incesta stupra, sacra profanaque ubique polluta audiebantur. Et Regina, notâ eorum arte qui nequaquam propriâ virtute nituntur, æquare opes factionum studebat, quò ipsa ab utrisque culta in utrosque dominaretur. Sed Hugonottos dum demulcere humanitate, & sedare concessu impunitatis sperat, audaciores, quæ natura hæreticorum est, ad omnia fecit. Id cùm Guisii sensissent, non dissimulatâ indignatione, ab Regia domum suam discessêre, & secum Henricum, alterum Regis fratrem abducere conati sunt, specie quidem caritatis, quò puer impendenti universæ Regiæ domui ab hæreticorum factione, & matris in eos indulgentiâ discrimini eri-

peretur; ſed occultiori conſilio, ut eo partium Catholicorum Duce uterentur, adverſariiſque cùm uſus poſceret, objicerent; quæ res Reginam moleſtiſſimam habuerat. Annæus quoque Momorantius domum abiit, vir ſummæ auctoritatis, qui virtutis merito à ſuperioribus Regibus fuerat Magiſter Equitum creatus, cujus Magiſtratûs poteſtas ac dignitas apud Gallos longè maxima habetur. Is quanquam æmulatione potentiæ multos annos diſceſſerat à Guiſiis, & Gaſparem Colinium, fratreſque ejus ſorore ſuâ genitos aluerat, & ad magnos honores præfecturaſque provexerat; tamen cùm eorum maximè conſilio Condeium uti, & Condeii conatum ad evertendam Catholicam Religionem & Regnum Galliæ convellendum ſpectare ſatis perſpiceret, reconciliatâ cum Guiſiis gratiâ, ac cum bonis ſocietate junctâ, utrique armati Lutetiam redeunt, Reginamque omittere ambitionis artes, & cum cura Regni filiorum quoque ſaluti, quæ paucorum ſcelere ac perfidiâ in diſcrimen adduceretur, intendere hortantur: quæ partim verita talium virorum conſenſionem & auctoritatem, quam ipſe quoque Navarrus, ne ſpem ſuam de Sardinia corrumperet, ſequebatur; partim prætenſa jam audaciâ atque inſolentiâ Hugonottorum, quanquam promiſſis eorum magnopere ſollicitaretur; tamen Catholicis ſe tradidit, qui & ipſi ſuam illi auctoritatem poteſtatemque conſervare ſunt polliciti. Tum Condeius ſuâ ſpe dejectus trahendi in partes Reginam, & Regiam occupandi, & inimicorum arma, & Pariſiorum Hugonottis ſemper infenſorum vim metuens, Lutetiâ

cessit, & cum suis Aurelianum abiit; atque hinc accitis è Germania Britanniaque auxiliis, apertâ defectione bellum est exortum: & ut honestis titulis perfidiæ turpitudinem tegeret, arma se liberandi Regis causâ à Guisiis atque Annæo circumventi captique sumpsisse edixit. Quod cùm per Galliam crebuisset, veluti ad eripiendum è custodia Regem matremque, magnus est ad Condeium concursus factus: cùm ab his quos antea superbia Lotharingi Cardinalis & invidia Guisiorum potentiæ sub proximo Rege abalienaverat: tum multò magis à militaribus hominibus, qui per continentia superiorum annorum bella licentiâ rapinisque efferati, & omnium Legum hostes, nacti seditionis atque impunitatis Ducem ex Regio Sanguine, avidè ad spem novarum prædarum arma ceperunt. Catholicorum Duces, pulso Condeio cum cura Lutetiam ab omni contagione hæreticorum purgârunt, maximum in ea civitate retinenda momentum ad summam belli situm existimantes: cujus excellens & erga Deum & erga Regem fides & constantia, cum Ducum studio industriaque certavit. Eâ firmatâ urbe cùm Guisius summâ animi contentione totis viribus in Condeium ferretur, quo oppresso reliqua proclivia fore sperabat, novum ab Anglis exortum negotium aliò avertit. Nam Hugonotti non imploraverunt modò auxilium ab Elisabetha Regina Angliæ, (nam & ipsa ex Calvini inventis sacrorum jura in suo Regno constituerat, illiusque sectæ Principem se ac summam Antistitem ferebat) sed ei in Britannici littoris Oceano Angliam contra, duas urbes situ ac

portu opportunas, Havredegratiam & Dieppam, fidei pignus tradiderunt, iterumque Galliam Anglis patefecerunt, unde paulò antè Guisii virtute Calete & Guineâ expugnatis pulsi exclusique fuerant. Et Catholici Duces, ne Rhotomagum quoque urbem inprimis nobilem, & caput regionis ejus in Sequanæ fluminis ripa, quam Hugonotti occupârunt, pari perfidiâ iisdem Anglis proderent, magnopere timebant. Id ne fieret, omni conatu providendum sibi statuerunt. Omisso igitur in præsentia Condeio, ad recipiendum Rhotomagum contendunt, in cujus custodia Mongomerius erat, ille qui hastæ occursu in equestri ludo Henricum Regem occiderat, qui veniæ ab ipso Henrico antequam expiraret, impetratæ, hanc filiis ejus mercedem retulerat, ut se cum hostibus eorum conjungeret. Is ultro oblatas à Catholicis qui civitatem servare cupiebant, deditionis conditiones, cùm superbè respuisset, urbs vi capta atque eodem impetu à militibus magna ex parte direpta est. In ejus oppugnatione Rex Navarræ, dum incautiùs in negotio versaretur, sclopeti glande fortè è mœnibus adactâ vulneratus paucos post dies interiit: cujus mortem socii quàm hostes lætiùs accepêre; plus enim negotii, quàm præsidii ad res è commodo Reipublicæ gerendas in eo habebant. Versi inde iterum in Condeium cum omnibus copiis Guisius & Annæus: & quanquam Regina utriusque partis victoriam æquè minuendæ sibi potentiæ fore existimans, ad suas redierat artes, & rem pactione aliquâ componi quàm prælio decerni præoptabat, nec audierat solùm missos à Condeio,

ſed ipſa coram cum eo congreſſa fuerat; tamen Annæo & Guiſio conſenſu reſpuentibus pacem, in cujus ficto nomine internecini & execrabilis belli ſemina latere intelligerent, exercitus in hoſtes eſt ductus. Nec Condeius ferociâ ingenii elatus, & fiduciâ virium, quam recepta jam Germanorum peditum equitumque auxilia faciebant, detrectavit certamen. Primo congreſſu ab equitatu Germanorum acri impreſſione pulſi Catholici ab ea parte in qua Annæus curabat, & Annæus ipſe equo dejectus in poteſtatem hoſtium pervênit: non tam calamitate ſuâ fractus, quàm filii ſtrenuè pugnantis eodem impetu ab hoſtibus interfecti dolore concuſſus. Caſu Ducis perturbati, ut fit, milites ægrè hoſtes ſuſtinebant, & aliquot locis initium fugæ fecerant: Guiſio parte aliâ pugnam adversùs Condeium ipſum atrociùs cienti trepidus nuntius affertur, captum Annæum, ejus aciem inclinatam, & rem in arctum redactam eſſe: quâ re vehementi dolore perculſus Guiſius, quòd eo fugato exercitu omnia inde ad Hæreticos verſura proſpiciebat, properè quos circa ſe habebat Præfectos militeſque convocat; iis cùm oſtendiſſet, quantò res in diſcrimine verſaretur; Mihi verò, inquit, ſtat hoſtium victoriæ non ſupe- « reſſe, quæ non ſolùm everſura Galliæ ſtatum, ſed « ſacrorum jus fidemque abolitura ſit. An ergo viſuri « paſſurique ſumus eam Religionem, eam ſacrorum « Fidem, in Gallorum animis extingui, quam ut pro- « pagarent majores noſtri in ultimum ſæpè Orientem « exercitus duxerunt; pro quâ ſanguinem ſuum pro- « fundentes Gallicum nomen Regnumque, Deo duce, «

» cujus majestatem ritè colebant, tot insignibus vi-
» ctoriis illustrârunt? Ipsorum majorum sepulcra cum
» monumentis decoribusque suis, divorum reliquias
» simulacraque, ipsum denique divinæ Hostiæ præ-
» sens in Christianorum Templis Numen, cum Tem-
» plis ipsis dirui, minui, confringi, pollui, & sacrile-
» gis contaminari manibus feremus? Per hæc ego
» omnia vos, per conjugum liberorumque vestrorum
» salutem oro obtestorque, viri fortes, ut animos &
» corpora vestra mecum Deo patriæque devoveatis;
» ut aut mortem honestam pro Religione, pro Rege,
» pro Gallico nomine oppetamus, aut ereptâ ex im-
» piorum manibus victoriâ, hæc omnia virtute nostrâ
» servemus. Atque his dictis cùm omnes se alacri
assensu ei obtulissent, tanto impetu cum illo dele-
ctorum globo in hostes est invectus, ut nullâ vi
sustineri potuerit. Et Ducis impetum secutæ acies
impulêre primò, & mox terga dare hostes coëgêre,
& Condeium ipsum suorum sistere fugam, & rem
restituere conantem vivum cepêre. Guisius ab fuso
hoste protinus ad opem ferendam laborantibus in
altera acie suis in tempore occurrit: jam enim &
Aumalius frater ab equitibus Germanis circumven-
tus vehementer premebatur, & sola ferme Helve-
tiorum legio magis morabatur hostes, quàm susti-
nebat. Sed adventu Guisii mutata omnis fortuna est
pugnæ: qui modò victis instabant Germani, ab
novo hoste repulsi perfractique fugam cepere; qui
territi ægrè repugnabant, receptis repente animis
in hostes abolendæ ignominiæ avidi invasêre. Sed
ad octingenti equites Germani cùm cedentes pugnâ

se

ſe recepiſſent, Annæum captivum ſecum abduxêre. Hæc victoria non gloriam modò Guiſio ingentem attulerat, ſed rerum arbitrum fecerat, eò magis, quòd cùm ſe hoſtium reliquiæ Aurelianum recepiſſent, & bellum inde haud dubiè renovaturi eſſent, conatus eorum Guiſii virtus & celeritas prævertit, & ſpatio ad colligendas vires non dato, Aurelianum exercitum duxit, captoque ſuburbio, munitionibuſque aliquot ex uſu excitatis urgebat magnopere incluſos mœnibus hoſtes; videbaturque non pactionibus, ut antea inſidiarum fraude ſemper imbutis, quod Regina Guiſii gloriâ & ſecundis rebus territa voluiſſet, ſed integrâ victoriâ de hoſtibus partâ veram ac ſtabilem pacem ex ſuo maximè arbitrio Galliæ redditurus. Quod cùm hoſtes nequicquam ejus animo tentato ſenſiſſent, quam in vi atque armis jam nullam habebant, ad dolum atque inſidias ſpem convertêre. Gaſpar erat Colinius, qui à Præfectura maris Ammiralius dicebatur, ad quem capto Condeio ſummam rerum Hugonotti detulerant, vir ingenii conſiliique magni, & ſummæ calliditatis, qui poſtea Galliæ malis valde inclaruit. Is hominem nactus audacem, & animo ad quodvis ſcelus parato, cum eo de Guiſio ipſo aliquâ fraude tollendo agit; aliter haud dubiam inſtare ruinam partium, & communi ſaluti ultimum impendere diſcrimen oſtendit. Operam pollicentem promiſſis ingentibus onerat, & quoad omne periculum Religione adjectâ magis firmaret, Theodorum quoque Bezam, doctum ac diſertum hominem hortatorem adhibet. Is erat Beza maximus novorum ſacrorum Antiſtes, qui ipſi Cal-

vino disciplinæ auctori apud Genevenses successerat. Qui quantam à Deo gratiam esset initurus, quantum de communi piorum salute fortunaque meriturus, si Guisium veræ pietatis hostem occidisset, eamque victimam Deo gratissimam quâvis fraude mactâsset, multâ adhortatione disseruit. Igitur hinc spe præmiorum illectus, hinc factionis studio & auctoritate Bezæ, quæ apud illam sectam sequentes summa erat, incitatus, rem suscipit. Equo insignis pernicitatis ab Ammiralio donatus simulatâ pœnitentiâ transfugit ad Catholicos, & quò fidem mutati animi faceret, arcana quædam de Ammiralii consiliis, de obsessorum difficultatibus, deque munitionum vitiis enunciat Guisio; qui nihil suspicans subesse fraudis, hominem manu promptum, & inter milites haud inertis ingenii habitum, ut solebat, excepit humaniter, & præbito stipendio in castris suis militare jussit: qui specie officii inter assectatores Guisii assiduè versans, aditus, egressus, itinera ejus observabat, locumque insidiis quærebat. Guisius, quod facere navi atque intenti Duces solent, sæpè institutas ab se munitiones intervisere, munientibusque hortator ac monitor, ut omnia ex usu fierent, adesse, atque inde se in castra plerumque incomitatus, ut in nulla suspicione recipere, in more habebat. Id insidiator cùm animadvertisset, lustratis circa omnibus, atque aptè ubi delitesceret, loco delecto, Guisio sub noctem cum tribus comitibus redeuntem, & amnem intra sua castra parvâ cymbâ transmittentem ex occulto collineans plumbeâ glande validâ sclopi fistulâ excussâ trajecit, ac pro-

tinus antequam insequi quisquam posset, pernicitate equi è conspectu est abreptus. Verùm etsi ad oppidum cursum direxisset, tamen, quod sæpè usu venire in magnis facinoribus solet, metu ac discrimine mente turbatâ totam continenti prope cursu vagatus noctem, manè intra eadem castra unde aufugerat, est repertus: cùm enectum sudore ac lassitudine equum in cauponam induxisset, à quibusdam qui fugientem viderant, agnito equo capitur, & ad Aumalium Guisii fratrem perducitur. Ab eo tortoribus traditus nihil magnopere cunctatus, Ammiralii & Bezæ impulsu id se facinus admisisse, atque ordine omnia ut inter eos acta erant, primis exercitûs coram est confessus: & ab illis Lutetiam ad Regem missus, in ipsius & Reginæ matris, multorumque præterea Principum conspectu eadem repetiit. Tum jubente Reginâ, sævum de eo supplicium est sumptum. At Guisius à suis in tentorium cùm esset sublatus, acciti Medici nullam vitæ spem esse pronunciârunt. Accurrerat ad primos rei Nuntios cum Guisii uxore ac parvis liberis Regina, quæ cùm in occulto cæde ejus quàm victoriâ magis lætaretur, quòd illum nimiis jam opibus fultum gravem potentiæ suæ æmulum verebatur; tamen adeò feminarum ingenia occultare affectus suos norunt, cum ipsa Guisii uxore muliebribus lamentis lacrymisque certabat. Et jacentis assidens lecto nullum erga eum caritatis & diligentiæ officium prætermittebat. Guisius cùm adesse mortem sensisset, osculatus parvos filios amoveri inde nec ampliùs in conspectum suum adduci jussit. Deinde conjugem (ea erat Herculis

Ferrarienſium Ducis filia, juventâ & formâ inſignis) afflictam dolore fractamque conſolatus, communes liberos ita inſtitueret monuit, ut ſecundùm Dei majeſtatem, Regem maximè venerarentur. Converſâ
» inde ad Reginam oratione, magnopere eam eſt ad-
» hortatus, ut Regis filii curam gereret, cujus vitæ
» Regnoque per ſpeciem tuendi jura novorum ſacro-
» rum hos novæ ſuperſtitionis auctores inſidiari non
» dubium eſſet, & ex ſuo caſu nefariaque fraude, quâ
» ſe occidiſſent, utile ſibi ſuiſque ad cavendum docu-
» mentum caperet. Nullas verò cum iis pacis condi-
» tiones auribus admitteret, niſi quibus peregrinæ
» Religionis cultus è Gallia penitus exterminaretur;
» nunquam enim ſanum atque integrum habituram
» Regnum, nunquam ſeditioſis defuturam materiam,
» dum ea peſtis in viſceribus hæreret. Et quando vi-
» ctoria in manibus eſſet, inſiſteret obſidioni, nec
» bellum niſi redactis in poteſtatem perduellibus
» omitteret; & cùm eorum capita unius oppidi incluſa
» muris teneret, uteretur fortunâ, meminiſſetque
» nullum bellum atrocius eſſe, quàm quod in inſidio-
» ſæ pacis nomine deliteſceret. Hæc cùm dixiſſet, & Reginæ filios conjugemque commendâſſet, animam ſumma cum religione omnibus quæ Catholica Eccleſia morituris adhibet, ſacris expiatam edidit. Vir non belli artibus, quibus omnes ejus ætatis Duces Galliæ anteîſſe exiſtimatur, clarior quàm humanitate, liberalitate, omnibus communis vitæ officiis in vulgus gratior optatiorque. Itaque ejus mortem omnes boni haud minùs quàm paulò antè Henrici Regis deflevêre; utra certè luctuoſior Galliæ fuerit,

non facilè ſtatueris : adeo illo Catholicæ Religionis vindice ſublato, omnis inde ad Hugonottos fortuna vertit : quorum ſcelere, lacerato diſtractoque Galliæ Regno ſupremum jàm inſtare fatum videtur. Dicerem hujus viri caſum, quo tantæ virtutis tantarumque rerum curſus eſt interciſus, maximè omnium miſerabilem, niſi filiorum ejus exitus, qui à nobis loco ſuo tradetur, multò miſerabilior, & haud ſcio, an Galliæ calamitoſior extitiſſet.

DE
HENRICO TERTIO
REGE GALLIÆ.

EX omnis vetuſtatis memoria perpauca numerantur exempla eorum qui odii aut vindictæ ſtimulis acti, ſe ipſos non dubiæ morti deſtinârunt, ut alteri vitam ereptum irent. Natura enim conſervatrix humanæ ſocietatis hunc furori atque audaciæ frenum injecit; & neminem uſque adeo rabie & cupidine opprimendi alterum efferri atque exardeſcere patitur, ut periculi ſui obliviſcatur; ita enim aliis perniciem moliri in animum inducimus, ut priùs ſaluti noſtræ conſultum velimus; nec facilè quiſquam tantâ dementiâ occupatur, ut quod ab ira atque impetu inimico inferre exitium parat, in id ipſe ſe certiùs præcipitet; ſed ſi quis ad hanc vecordiam efferavit animum, ab eo nullius vita ſatis tecta munitaque fuerit. At hujus quoque facinoris documenta ætas noſtra dedit, & deteſtabiliora, quò in clarioribus capitibus graſſata inſania eſt. Quippe Henricus Rex Galliæ valentiſſimi Regni ſuccinctus opibus, nuper imbellis fratriculi cultro ſuccubuit: Mahometum apud Turcas Purpuratorum Principem, virum ſum-

mæ potentiæ: & Vilhelmum Naſſaum, cognomento Aurangium, tantis Belgarum ſtudiis, tot armatorum millibus ad ejus cuſtodiam excubantibus eâdem oppreſſos vi cecidiſſe, ſuo loco oſtendimus. Henricus II. Henrici hujus pater, ſuperioribus annis, ut ſuprà à nobis demonſtratum eſt, in filiæ nuptiis non minùs Galliæ, quàm ſuo fato interfectus, egregiam quatuor filiorum ſobolem haud mediocre immaturæ atque infelicis mortis ſolatium reliquit, quà regnum à Franciſco patre, cui Galli ob excellentem virtutem Magni cognomentum tribuunt, in domum illatum, ſatis poſteritati firmâſſe videbatur. Sed ut pleraque mortalium, magnopere eum hæc ſpes fefellit, cùm nec ſtirpem nec regnum propagare contigerit, utriſque intra paucos annos, raro humanæ infirmitatis exemplo, extinctis. Franciſcus, qui maximus natu filiorum patri primus in regnum ſucceſſit, cùm captas novæ ſuperſtitionis amore popularium mentes & paſſim à fide Chriſtianæ diſciplinæ deſciſcentes revocare ad ſanitatem, atque illâ lue purgare Regnum cuperet, in eamque curam maximè intenderet, repente in ipſo adoleſcentiæ flore, atque in ipſo pii conſilii apparatu, importunâ vi morbi interiit. Carolum puerum admodum, ad quem ætate proximum Regni hereditas rediit, hæ Galliæ turbæ tumultuſque excepêre, ut ſæpè in magno amittendæ dignitatis vitæque diſcrimine ſit verſatus. Adoleſcentiam tandem tranſgreſſus, ætate ingenioque firmari, & ſui & imperii potens fieri cùm cœpiſſet, intentum & ipſum ſanandis Regni vulneribus, ſuorumque animis à pravis erroribus ad

veræ pietatis cultum reducendis, vita per labores & pericula acta destituit; nec ipsum quidem compotem liberorum. Franciscus quartus fratrum, cui Alensonio cognomentum fuit, uxore non ductâ, adolescens decessit. Henrico autem, de quo nobis nunc sermo est, nascenti nomen Alexandro parentes indidêre. Sed Henrici patris tanta apud Gallos caritas fuit, ut post ejus casum, hunc puerum, Alexandri abjecto, Henrici referre nomen optârint: quæ res eò majorem illi ad vulgus gratiam conciliavit, quòd ingenium quoque & mores patris elucere in ejus indole videbantur. Ergo proximæ regiæ potentiæ opes ejus semper fuêre. Pene puer adhuc bellicis rebus toto Regno cum summo imperio præficitur, eidem exercitus, eidem bella mandantur, quibus tum ab intestinis tumultibus, quos exitiabile de Religione dissidium, conciverat, Gallia lacerabatur. Atque Henricus quidem in ipsa pueritia, priusquam militiam nosset, Imperator belli effectus, adeo feliciter arma tractavit, ut quanquam adversarum partium duces, & Regii Sanguinis dignitate ipsum pene æquarent, & diuturno bellorum usu famâque longè anteïrent; tamen nunquam cum eo congressi acie sint, quin magna cum clade victi fusique abierint: quorum Condeius, qui regiâ stirpe ortus, obtentu novorum sacrorum, quorum se vindicem ferebat, & factionis opibus, & externis Germanorum Anglorumque auxiliis fretus, ipsum affectare regnum credebatur, etiam occisus est eo prælio quod circa Cognacum est commissum; in quo cùm equo dejectus captusque, primò à militibus

quis

quis esset ignoraretur, mox ingentem pecuniæ vim, si incolumis dimitteretur, pollicentem, detractâ galeâ agnitum, unus militum cum exprobratione cladium impietatisque, quâ patriam involverat, sclopeti glande in caput incussâ, interfecit. Nec ei regiæ stirpis sanguine, quod atrox in Gallia habetur, imbuisse manus fraudi fuit: quin collaudatum ab Henrico, præmiisque auctum ferunt, cui eo hoste extincto potiùs quàm captivo opus erat. Et Gaspar Colinius, quem Ammiralium dixêre, de quo suprà suo loco disseruimus, magis solertiâ & calliditate, quâ omnes ætatis suæ Duces anteisse est creditus, adolescentis vim victoriasque elusit, quàm vi atque armis par fuit: quanquam is quoque ipse suis aliquando captus & circumventus artibus, operam hoc eodem Henrico maximè navante, cum omnibus factionis ejusdem Principibus, miserabilem vitæ finem est nactus: Lutetiam enim per speciem nuptiarum, quibus Regis soror Navarro jungebatur, pellectum, domi suæ immissi percussores trucidârunt, & excito ad arma populo, sævâ passim cæde totâ urbe est grassatum. Quâ trucidatione peractâ, cùm Hugonottorum reliquiæ (hoc nomine Galliæ hæretici nominantur) Rupellam in validum ac permunitum oppidum, ac nobilem in Oceani littore portum confugissent, atque inde veluti ex tuto receptis à terrore animis, pleni irarum Regis imperium spernerent, & ultro ulturos se indignam suorum cædem minarentur, ad domandam armis contumaciam urbemque imperio parêre cogendam Henricus mittitur. Tantam gloriam victis profligatisque ho-

ſtibus, ex patriæ calamitatibus traxerat, ut quicquid armis decernendum gerendumque eſſet, haud alterius quàm ejus ſeu virtuti, ſeu felicitati curæque mandandum Galli cenſerent. Et cùm apud ſuos magnus claruſque haberi, tum ab exteris gentibus, ut omnium rerum major ex longinquo famâ, ſummis ejus nomen laudibus celebrari cœpit, unuſque ætatis ejus Imperator omnium ſermone ferri. Rupellam igitur obſidenti & terrâ marique prementi, nuntii à Polonis ultimiſque Europæ nationibus eum ſibi Regem depoſcentibus venêre : Nam Poloni morte Sigiſmundi Auguſti, Rege orbati, quanquam & aliis permultis, & ante alios Maximiliano Cæſare, Erneſto filio Regnum petente, & ſummis ſtudiis nitente, ut finitimorum Regnorum opes utriſque firmatæ ac præſidio futuræ jungerentur; tamen apud gentem ad arma natam admiratio virtutis Henrici longè gentium abſentis, vicini ac prope præſentis Cæſaris ambitione ac prenſatione potentior fuit. Et ignotum ac ne viſum quidem eorum cuiquam, nec aliâ re quàm opinione bellicæ diſciplinæ, eâque non tam ex vero hauſtâ, quàm inani rumore atque auditione acceptâ, commendatum Regem, ei quem in limine ipſo Regni ſui habebant, finitimorum familiæ ſuæ Regnorum opportunitate maximè repetendum, genere, ætate, indole cuivis honori parem prætulerunt. Magnifica ſanè res, & haud ſcio an novi exempli, nec Henrico ſolùm, ſed Gallico nomini maximè decora, à tam longinqua gente ad Regnum vocari. Et Galli haudquaquam ſuarum laudum contemptores gloriabantur, Henricum ſuum

fidem affirmâsse Poëtarum fabulis, qui advenisse olim in Regiam Galliæ à Bulgarorum gente missos Legatos, Rugerium quemdam equitem & bellatorem insignem, Regem sibi dari postulantes, finxêre. Et auxit admirationem rei numerus & dignitas Legatorum, & insuetus Gallorum oculis cultus. Erant enim ipsi comitesque eorum plerique ferarum pellibus, quas ingenti parant pretio, contecti, & omnes purpurâ auroque & gemmis non homines solùm, sed etiam equi fulgebant. Sed de his ac de Polonorum comitiis quibus ipsi interfuimus, alibi à nobis fusiùs memoratum est. Adventu Legatorum omissum bellum, & compositis ad Rupellam rebus, Lutetiam est reditum; atque inde ornata profectione Henricus Rege fratre, matreque & omnibus Galliæ Principibus ad ultimos usque fines Regni prosequentibus, è Gallia discessit; ac per interiora Germaniæ, acceptâ priùs à Cæsare atque ab singulis Regulis fide, tutum per fines eorum transitum fore, fluminibus Rheno, Albique & Oderâ superatis, in Poloniam exiit, tantis studiis ab ea gente acceptus cultusque, quantis paulò ante eum Regem sibi delegerant. Et ipse juvenis, quod salutare illi genti futurum fuit, cum vitæ institutis & divinarum ceremoniarum cultu, pii & Catholici animi specimina dedit; tum procerus corpore, promptus aditu, tractatu comis, facundus alloquio, quia alio experimento probandi sui tempus non fuit, expectationi ac spei, quæ de illo erat, egregiè respondit. Sed ea res longè alium exitum quàm utrique speraverant, habuit: Nam Carolus Rex Galliæ, Henrici frater,

tabifico morbo intra juventam consumptus, quinto pòst mense quàm Henricus in Poloniam venerat, vitâ excessit, cujus morte Regnum Galliæ hereditario jure ad Henricum ipsum redibat: qui simul & de fratris exitu certior est factus, & novi quotidie alii super aliis nuntii ad eum à matre, amicisque & maximè à Guisiis fratribus missi veniebant, maturaret reditum, omniaque posthaberet, monentes; Alençonium fratrem jam ante ab se æmulatione potentiæ tantùm non palàm discordem, imminere occasioni; Regem Navarræ cum eo assiduè & consilia miscere, & apud utrumque adolescentem præstò esse corruptores, & à matre ægrè eos, nec diu contineri posse, maximè illâ opinione spem eorum firmante, retentum iri in Polonia eum, nec liberam discedendi facultatem habiturum. His concitus Henricus, cùm Poloni ab se de abeundi necessitate appellati, rem ad concilium gentis rejecissent, quod nec citò cogi, nec satis quid decreturum esset statui poterat, veritus, ne qua longior mora discessui suo objiceretur, fugæ consilium cepit, ac nocte intempestâ, cum paucis consilii consciis Regiâ egressus, incitatis equis antè finibus Regni evasit, quàm eum Poloni, qui re cognitâ statim pro se quisque persequi fugientem Regem contenderunt, retracturi haud dubiè si in sua terra deprehendissent, adipisci possent. Nam Cracovia, regia civitas, unde Henricus fugam ceperat, in aditu sita est Regni, nec longiùs unius diei itinere à Silesiæ finibus abest, quæ gens Bohemiæ adjuncta, Maximiliani juris est: qui pergentem porrò iter subinde assecuti sunt, eos excu-

ſatâ maturandi neceſſitate, nec minori curæ Poloniam ſibi quàm Galliam ipſam fore, pollicitus, benignè allocutus cum honore dimiſit. Ipſe continenti curſu in Italiam per Carnos & Julias Alpes tranſcendit, nec antè de celeritate remiſit, quàm Venetias appulit. Maximilianus Cæſar per cujus Regnum iter habuit, non ſolùm tutè pertransîſſe eum eſt paſſus, ſed hoſpitalibus officiis, & maximis honoribus cultum dimiſit: quippe ex ejus diſceſſu novæ illi ſpes potiundi Poloniæ Regno renaſcebantur, cùm abſentem Regem non diu paſſuri Poloni viderentur. At Henrico adventus Venetias, & itineris curſum finiit, & gloriæ; totamque illam militaris & magnarum rerum cupidi animi opinionem non amiſit ſolùm, ſed prorſus in contrariam famam vertit; effecitque, ut crederent homines, nec veris eam laudibus antea nixam, nec ſuâ illum, ſed alienâ induſtriâ claruiſſe, alienâque virtute res benè geſtas non tam ſuo merito illi, quàm quia penes ipſum imperii nomen fuit, in gloriam ceſſiſſe; & effeminatum ac mollem fortium virorum famam traxiſſe. Veneti eum non magnificè ſolùm, ſed lætis ac libentibus animis venientem accepere; ab recenti enim initæ cum Turcarum Rege pacis invidiâ, quâ ſe flagrare intelligebant, peropportunam ſuæ Reipublicæ rebantur facultatem, magnum Regem officiis promerendi devinciendique ſibi. Ergo nihil prætermiſſum quod fieri in honorem ejus anguſtia temporis eſt paſſa; cùm feſtis, epulis, ludiſque & nobilium matronarum cœtibus, & ſpectaculis omnis generis detinuerunt: tum pecuniâ, cujus æquè indigus ſemper &

prodigus fuit, juverunt; & bonis etiam consiliis ad sananda Regni sui vulnera, si uti iis scivisset, instruxerunt. Idem præter Gallos, qui gregatim quotidie affluebant, alii quoque Italiæ Principes fecêre, qui & ipsi frequentes ad colendum eum concurrerunt: nam Sabaudiæ, Ferrariæ, Mantuæ, Parmæ, Urbini Duces illi præstò officii causâ fuerunt: sed ipse omissis aliis unas voluptates amplexus, dies conviviis ludicrisque, noctes libidinibus transigebat: quæ eò plus dedecoris habere videbantur, quò minus famæ quæ de illo fuerat, congruebant. Nec ejus Venetiis mora, quàm reliquum iter, deformior fuit. Nihil cultum in comitatu ejus, nihil militare, nihil severum, remissa, soluta, neglecta omuia. Sequebantur impuræ mulieres, saltatrices, mimæ, mimique & scenicus apparatus, scurræ & fidicines, tibicinesques, turpis vel Bacchantibus grex. Atque hoc agmine Galliam est ingressus, quam ut armatus iniret, omnes amici suadebant, ut præsentis terrore exercitûs contumaces, & imperio minùs parentes in fidem obsequiumque redire subigeret, & maximè fratrem Navarrumque contineret. Quod consilium non tam spretum ab ipso est, quàm per segnitiem omissum. In Galliam cùm venisset, Lugduni, ubi matrem fratremque & Navarrum obviam habuit, ut omnes intelligerent qualem Regem essent habituri, quibusque cogitationibus occuparetur ejus animus, prima cura fuit, catellos aliquot parvitate ac specie insignes, immani pretio sex millium aureorum parare, quos inde nobilibus feminis dono daret. Atque has quidem undique concurrentes

(nam pro more Gallorum in Regia sæpè feminarum haud minor quàm virorum authoritas est) comiùs lætiusque quàm militares homines accipiebat: cum iisdem omne tempus terebat, curâ Regni matri ferè permissâ, quæ non solùm non revocabat à libidinibus filium, sed etiam materiam præbebat, quò ipsa potentiâ potiretur. Et Rex tanquam vereretur, ne satis abolere bellicosi opinionem non posset, capillum unguentis cincinnisque muliebriter componebat, auribus annuli, annulis margaritæ ingentis pretii pendebant, item collo distincta gemmis monilia, & brachia armillis, lapillis digiti nitebant. Huic tam effeminato cultui reliquus quoque ornatus congruebat, prorsus ut muliere corruptior videri velle videretur. Atque hæc non bonis in rebus & in Regno pacato, & jussa Regis haud secus quàm cœlestis Numinis capessente, quale pater ejus avusque habuerant: Sed hinc gravissimarum Religionum contagione ægro, hinc intestinis dissidiis, quà multitudinis contumaciâ, quà Principum ambitione laborante. Et ad id suspecta Navarri fides, & frater malis consiliis imbutus; & quod maximè metuendum providendumque illi fuerat, alendis astu discordiis & premendæ Galliæ, ne pristinas resumeret vires, ab veteri æmulatione Hispania imminens. Hæc novi regni initia, quod fieri necesse erat, brevi in Regis contemptum vertêre. Quod unum temperandæ libidini remedium existimabatur, multorum hortatu, & maximè ejus Sacerdotis, cui delicta vel mente agitata aperire & confiteri catholico ritu consueverat, (nam Dei metum non exuit unquam,

& catholicorum institutorum cultu adeo non abstitit, ut sæpè nimius in sacrorum studio visus sit) ducendæ uxori animum adjecit. Sed ne hoc quidem consilium tam ex regni usu, quàm ex suo sensu & cupiditate mensus est. Et qui affinitate munire res suas potuit, privatam quamvis claro genere, quia forma placuerat, prætulit. Ea fuit Claudia Lotharingi cognomento, Vademontii filia. Hujus puellæ Rex in Poloniam proficiscens, cùm in Lotharingiam divertisset, apud sororem suam quæ in matrimonio Ducis erat, conspectæ ita specie & humanitate est captus, ut ex eo tempore illam conjugio suo destinâsse credatur. Cùm igitur amicorum consilia matrimonium urgerent, & alii aliam pro cujusque studio ingererent, ipse dissimulato consilio acciri ab domo Lutetiam Vademontium jussit. Advenientem, missis qui in Regiam deducerent, hospitio accepit, ignaris omnibus, & ipso inprimis Vademontio mirante, eo se honore dignari. Posterâ die salutato Rege, ecquid se velit, exquirit. Rex filiam, ut Lutetiam adduci jubeat, monet; causam cur ea accerseretur, reticet. Nec ille cunctanter paret; nam mos Galliæ Principibus, tam filias in Aulam ad Reginarum cultum mittere, quàm filios in disciplinam ministeriaque Regibus tradere. Adventanti Rex ipse cum patre magno comitatu occurrit. Novitas rei præbuit materiam sermonibus, haud sanè puellæ famæ secundis, cùm nemo adhuc de conjugio suspicaretur. Eâ in Regiam perductâ, sevocat patrem Rex, & filiam posterâ die nupturam sibi, Reginamque Galliæ futuram nunciat. Manare tum

seni

ſeni gaudio lacrymæ, ſuamque fortunam longè infra id faſtigium ferens, Regis dexteram oſculis fatigat: & mederi quidem viſa eſt incontinentiæ Regis novæ nuptæ conſuetudo. Nec dubium quin ſi ſecuta liberorum procreatio fuiſſet, ſanitatem Regno allatura, aut certè impendentia mala averſura fuerit, niſi maximum malorum omnium ſterilitas ipſa Reginæ fuiſſet, quæ virum ſexdecim ferme annos paſſa, nunquam concepit. Huc acceſſit non multò pòſt Franciſci fratris mors, qui quanquam ſeceſſerat ab eo, & Catholicis adverſas partes tueri videbatur, Belgiſque Hiſpanorum imperium detrectantibus ſe accommodaverat; tamen & permanſerat ipſe cunctanter in Catholicæ Religionis fide, & ſtirpis domûſque in Henrico deficientis ſpem ſuſtentabat, quam inde illo intra pubertatem extincto, ultima ſolitudo inceſſit. Atque hac Regis Regnique orbitate vel accuratus & intentus ſperni Henricus potuiſſet; incurioſum ac negligentem contemptui inde ſuis eſſe cœpiſſe, nemo miretur. Multi Provinciarum Præfecti miſſos à Rege ſucceſſores repulerunt, & verbis fidem obſequiumque præferentes, imperium ab eo adeptum, eo invito retinuerunt; nec ipſi juſſa detrectantes coërcendi magna cura fuit. Henricus Borbonius Navarræ Rex, quem Ammiralio, & factionis ejus principibus occiſis, metu ad pœnitentiam præteritorum, aut pœnitentiæ ſimulationem adegerant, in ſuum Regnum profûgit, ac repetitis Hugonottorum ſacris quæ juraverat, eorum ſe vindicem ut antea ferens, arma quibus partium jura tueretur, parare

cœpit. Franciſcus frater item ab Rege ſeceſſerat, & Navarro ipſo ſibi certis amicitiæ fœderibus adjuncto, Gallorum haud parvam manum trahens, cum Aurangio Belgiſque conſilia miſcebat, Rege lentè omnia ferente. Ad hæc quibus convelli haud dubiè Regnum apparebat, adjecit aliud gravius capitaliuſque erratum, quod inde & ipſi & Regno interitum attulit. Nam qui propter ſegnitiem & luxuriam à ſuis contemneretur, contemnere ipſe veteres amicos cœpit, & præmia fidei & navatæ operæ, quæ illis debebantur, Adoleſcentibus non ullius virtutis merito, ſed novorum obſequiorum commendatione, in ſummum gratiæ & potentiæ locum adſcitis, tribuere. Id verò adeo quorundam indignationem commovit, ut ab hac irarum flamma illa incendia extiterint, quæ utinam non ſupremo Galliæ ſanguine extinguenda ſint! Vivo adhuc Carolo Rege, Henricus longè conjunctiſſimos habuerat Guiſios fratres, de quibus ſupra diximus: qui cùm ejus eſſent æquales, uſque ab ineunte ætate unà educati, unà domi, unà in bellis, unà in ludis feriiſque aſſiduâ conſuetudine adeo in omnia jura familiaritatis pervenerant, ut non cibum ſolùm eâdem plerumque menſâ, ſed ſæpè eodem quoque lecto ſomnum caperent. Hi ſuam domûſque fortunam uni Henrico applicaverant, ei nobilitatem, ei milites adjungere, denique ad illius amplitudinem ac potentiam omnia conferre. Quæ ſanè horum maximè ſtudiis eò exceſſerat, ut invidioſæ graveſque jam Carolo ipſi Henrici opes eſſent, duæque jam Regiæ in Gallia, ac duo prope Reges conſpice-

rentur; majorque militarium hominum ad Henricum, quàm ad Regem concursus esset: quæ causa fuerat Carolo, Legatos in Poloniam mittendi ad Regnum fratri petendum, quando Gallia duos jam Reges capere non posset. Qua in petitione cùm superatis competitoribus honorem tenuisset, & post receptam adventu Legatorum Regis appellationem, post primam illius gloriæ, quâ Gallia ipsa efferebatur, voluptatem celebritatemque urgeretur discessus, Catholici, qui omnibus bellis quæ cum Hugonottis gesserant, eo Duce feliciter usi fuerant, & ante omnes Guisii fratres providentes, summoto Henrico, quo ipsorum fortuna maximè niteretur, valde in arctum redigi familiæ suæ opes, ipsum à Poloniæ conditione revocare, atque in Gallia retinere sunt conati. Primùm quidem deterrebant à suscipiendo eo Regno, quòd per ferocissimas & ejus nomini, propter recentem cædem Ammiralii infensissimas nationes, esset petendum; quodque inane modò nomen Regis illi tribueret, potestatem ac vim Regni Senatui relinqueret. Quò ut incolumis perveniret, quid tandem aliud quàm procul à suis, procul à patria, procul à tot fidelibus amicis, alio prope in orbe non Regem, sed regnantis Senatûs ludibrium futurum; ubi non publicæ pecuniæ, non belli pacisque, non denique sui ipsius jus arbitriumque esset habiturus? Quid verò si Regem fratrem carentem liberis, nec firmissimâ valetudine utentem, fato suo defungi contingeret? An expectaturos crederet reditum ejus, qui novis rebus studerent; qui Alensonium fratrem jam antè æmulatione in

præsentem eum sollicitare atque incitare essent soliti? An ergo Barbarum Regnum, quod gloriosiùs repudiaturus quàm habiturus esset, spei propè non dubiæ succedendi in patrium Regnum anteferret? Ad hæc proprias quoque preces adjungebant, ne se, ne tot præstantes viros qui secuti fortunam ejus essent, quorum rès omnes ab ipso penderent, destitueret: quibus propter firmam adversùs ipsum fidem nec Rex satis propitius, & frater etiam infensus esset futurus. Moverant & consilium, & consilii authores juvenis animum, penitusque jam à profectione alienaverant, ni præsentium Legatorum pudor, & Rex & mater, quà precibus, quà authoritate tenuissent, ut porrò iretur. Nec tamen iisdem monentibus Guisiis, antè Lutetiâ movit, quàm in publico Principum ac Parisiorum Concilio ad ipsum id coacto, Legatis Poloniæ, Rege ac matre coram, Henrico successio in Regnum Galliæ, si fratrem sine filiis decedere contingeret, decreta est. Proficiscentem Carolus Umenæ Dux, unus è Guisiis fratribus, officii causâ in Poloniam est secutus; principiisque ejus apud illam gentem adfuit. Post quæ rediturus in Galliam, interfuimus ipsi cùm à Rege dimitteretur, adeo sæpè repetiti inter eos amplexus sunt, adeò uberes oculis utrique manabant lacrymæ, adeò hærebant oculis, ut commoverentur magnopere illâ tam arcti amoris specie omnes qui aderant. Quibus ægrè tandem divulsis, cùm ascensurus equos Umenius esset, revocatus à Rege est, & iterum spectaculo iidem amplexus, eadem oscula, eædem lacrymæ fuêre. Hæc eadem factitata Galli memorabant, cùm

è Gallia proficiſcens ab Duce Guiſiæ, trium fratrum natu maximo, digrederetur. Quæ nos ideo retulimus, ut intelligatur, ex quanta conjunctione ac benevolentia, in quàm hoſtilia atque atrocia odia mox proruperint. Hi igitur qui nuper longè gentium abductum veluti amiſſum Henricum doluerant, eum jam Poloniâ Germaniâque elapſum, non reducem modò atque incolumem, ſed Galliæ quoque Regem accipere impensè lætabantur, tandemque & profuſi à patre patruiſque pro ſalute Galliæ ſanguinis & ſuorum in Henricum ipſum officiorum præmia capturos ſe non ſolùm ipſi ſperabant, ſed Galli, vel conſortes Regni futuros ex ſuperioris temporis gratia opinabantur; opinionemque confirmârat ducta ex eorum potiſſimùm domo conjux: ignari prorſus, Henrici reditum utrique domui calamitoſum futurum. Nam meritorum ratio fortaſſe inter privatos jus obtinet, Regibus omnia ex libidine ſunt: nec ullos plerumque acriùs oderunt, quàm quorum beneficia diſſimulare non poſſunt. His enim neque reponere, quia grave, volunt; neque pati poſſunt, quia ut exprobratores aſpiciunt. Verùm quod fateri neceſſe eſt, non hæc ſemper in dominantibus reſidet culpa: ſæpè haud minùs ab his peccatur, qui gratiam promeruerunt, dum non expectare, ſed occupare præmia; nec ea danti accepta referre, ſed ut debita exigere properant: modum ſcilicet neutri tenent; neque illi reddere, neque hi recipere beneficia norunt, cujus rei nuſquam alibi quàm Romæ frequentiora exempla reperies; ubi & eligitur Princeps, & ob ſenium ſæpè mutatur. Henricus ergo

primò ſenſim, mox apertiùs à priſtina amicitia recedere; utique poſtquam geminâ veluti face amoris & gratiæ occupatus, incenſuſque ejus animus eſt. Nam Adoleſcentes duo & voluntatem Regis & potentiam Regni inter ſe diviſerant. Natos equeſtri loco, ex humili fortuna eò indulgentiâ atque amore provexerat Rex, ut non contentus honorum titulis Principibus Galliæ æquâſſe, etiam divitiis antecellere voluerit, ſolos geſtiens non plus poſſe tantùm, ſed etiam plus habere. Horum poteſtati valentiſſimæ Regni partes ſuut traditæ. His exercitus, his imperia mandabantur, hos ut quiſque aut neceſſitudine aut gratiâ attingebat, ita potentiæ proximus habebatur. Rex cùm Galliam tributis & collationibus fatigaret, ſæpè bella, ſæpè neceſſaria Regni munia, inopiâ omiſit; nam & Regni opes duorum gratiâ trahebat. Sæpè à populis, ſæpè à Sacerdotum ordine detracta cultui & neceſſitatibus ſuis, pecunia collata eſt, ut magnitudine æris alieni, quâ premebatur Rex, levaretur; ea pecunia ſtatim iiſdem gratioſis, quos Galli ſuâ linguâ *Mignones* appellabant, veluti geminæ implendæ voragini, ingerebatur: quæ res Gallis ipſo pecuniæ damno gravior erat. His denique duobus Rex ita ſe abutendum permiſerat, ut matris quoque, quam antea revereri, cui tribuere plurimùm erat ſolitus, propter eos reſpectum exueret. Hi, ut nulla potentiæ fida ſocietas, & diſſidebant inter ſe, & diverſis ſtudiis Regem diſtrahebant. Sed Epernonius, non quia carior, ſed quia plus audebat malis artibus, præpollere videbatur; eoque majori apud omnes odio erat.

At Rex abjectâ Regni curâ interdum à voluptatibus ad ſtudium Religionis verſus, abdere ſe Monaſteriorum ſeptis, Sacerdotum ediſcere carmina, diviniſque officiis perinde operari, maximè Capucinorum familiæ adhærere, quorum eſt vivendi ratio inprimis dura atque horrida. Cum his vini, cibi, ſomni abſtinentiâ certare, eadem obire precandi, vigilandi, ſilendi tempora; denique etiam loris & diſciplinâ eorum, corpus cædere. Adeuntes interim foribus arcebantur, reſponſa per eoſdem Capucinos, homines plerumque talium rerum imperitos dabantur. Per hæc ruere res Gallica, & cuncta in dies abire in deterius. Guiſii fratres ubi non pro ſua ſpe & priſtinæ familiaritatis jure patêre ſibi Regem, & mox etiam refugere colloquia, declinare congreſſus; & haud dubiè odium ſibi pro gratiâ reddere ſensêre, quæ prima diſſidentium irritatio eſt, querelis rem celebrant, ſua prædicant merita, Regem ut ingratum incuſant; & inde ex diſſidio ejus, & gratioſorum invidiâ quæ maximè apud omnes ordines erat, creſcere ipſi, & captare vulgi ſtudia intendunt. Ex his, auctis exulceratiſque utrinque odiis, cùm neque Rex præſcribi ſibi ab his qui imperio ſuo continerentur, pateretur, & ſuum jus ſuum judicium eſſe diceret, quos præferre, quos præterire, quorum operâ, quorum conſilio uti vellet, & pertinax propoſiti, quæ inde ſecutura eſſent, aut parvipenderet, aut parum proſpiceret; & Guiſii, quibus initio ab priſtinæ gratiæ fiduciâ non dominari, ſervitutis inſtar fuerat, cùm inſuper præmiis ſuis inflatos & ſubnixos inimicos aſpicerent, ad eum

furorem irâ atque æmulatione exarſerunt, ut juvenes alioquin omnibus corporis atque animi ornamentis inclyti, & ſtirpe longè nobiliſſimâ geniti, ne dignitatem amitterent, fidem deſerere ſuſtinuerint, ſine qua ne dignitas quidem ipſa conſtare poteſt, duceſque & authores ejus conjurationis extiterint, quæ Hiſpanicis inſtructa conſiliis, & novis ſubinde Indici auri nutrimentis valeſcens, ne morte quidem eorum finem habuit, aut omnino habitura, niſi fortiſſimæ gentis in dies ſe mutuis cladibus conficientis, excidio videtur. De qua hîc plura dicere omittimus, quia fuſiùs in Guiſiis ipſis à nobis tradita eſt. Tantâ quidem arte atque eo titulo tecta inſignitaque eſt, ut Rex ipſe caput ſe ei præbere ſit coactus, & quæ ſuæ potentiæ minuendæ, ac Regni ſui diſtrahendis viribus ſocietas inita erat, ejus participem ipſum ac Principem fieri neceſſe habuerit. Quâ neceſſitate tandem experrectus (& erat cùm animum intendiſſet, quantumvis magnæ rei par) capeſſere Regni curas; & quod antea fatebatur, non fuiſſe Regem ſe ac imperii ſui potentem oſtendere, ſed ſerò, cùm pene jam circumventus eſſet, inſtitit. Et cùm Helvetiorum & Germanorum ingentes copiæ (ad triginta millia fuiſſe dicuntur) trajecto Rheno auxilium Navarræ Regi hoſti tum judicato ferentes, in mediam Galliam penetrâſſent, quæ copiæ ſi ſe ad Havam junxiſſent, haud dubiè arbitrium rerum in Galliâ ad Hæreticos perventurum erat; celeriter comparato exercitu, adeò ſtrenuam repellendis hoſtibus operam navavit, ut hinc objiciens ſe eorum itineri; hinc Guiſiis cum expe-

ditis equitum turmis postremum agmen carpentibus vexatos, commeatu prohibitos, ad eam inopiam necessitatemque omnium rerum compulerit, ut pacisci secum, ac impetratâ salute, retrò quà venerant, abire coacti sint; tam crebris afflicti cladibus, ut ex tanto numero vix quinta pars domum redierit. Videbaturque egregiè Barbaros ab Gallicis rebus deterruisse, suorumque animos ad spem novorum morum, ac melioris fortunæ erexisse, nisi susceptum aliquando Regium animum paulò pòst præcipiti irâ sævitiâque corrupisset. Nam majores Guisiorum prope quàm suas jam esse opes cernens & se in suo Regno pro Rege non haberi, & nuper Lutetiæ tantùm non captum ab iis, & vix per indignæ fugæ dedecus dolum insidiarum evitâsse; mox etiam conventum nobilitatis habere, & in eo omnia ex eorum statuere atque ordinare libidine coactum fuisse reputans molestè tulerat. Id etiam vehementer animum ejus perstrinxerat, Ducem Sabaudiæ per contemptum sui, Salutios, Cremoniolos, aliosque subalpinos populos qui Gallici juris sunt, eorum oppidis partim vi, partim proditione captis, recepisse: quod non fuisset ausurus nisi occulto cum Guisiis fœdere esset junctus: ut fere Reges contemptum sui, quem segnitie contraxêre, crudelitate ultum ire properant, non aliter se majestatem Regii nominis vindicare, & ereptum jus imperii restituere ac sancire sibi statuit posse, quàm auctoribus nefariæ defectionis opprimendis, statuendoque insigni aliquo documento, ne quis posthac talia auderet. Et cùm validiores eos esse intelligeret, quàm ut legibus ag-

grederetur, animum irâ atque odio æstuantem, ad vim, ad fraudem, ad insidias adjecit, & injurias publicè regio nomini illatas, privato ulcisci jure doloque elegit, virum potiùs in eo, quàm Regem imitatus. Quò securiores sui redderet, seque omnem ex animo deposuisse præteritarum offensarum memoriam persuaderet, & eò certiùs falleret, omnia pro pristina familiaritate cum iis agere, Guisiæ Ducem nunquam à latere suo dimittere, nihil publicè, nihil privatim, sine opera & consilio ejus incipere, Tribunatus, Præfecturas, pecunias ipsi amicisque ejus, quantas & quas vellet, tribuere. Scilicet, facilè largiebatur, quæ mox omnia cum vita simul ei erepturus erat. Ad avertendam omnem suspicionem fecerat sibi morem evocandi è Curia ubi Concilium agebatur (ea juncta regiis ædibus erat) in conclavia sua Guisium, atque ei aliquid de publicis rebus mandandi. Cùm ergo tempus est visum, instructis insidiis, & idoneis hominibus dato negotio, acciri Guisium jubet; qui nihil suspicans doli, quod idem sæpè factitaret, solus posticâ viâ, ut solebat, ingressus antequam ad Regem perveniret, interficitur, atque eodem tempore Franciscus filius, Aloysius frater Cardinalis, materque, & unà Lugdunensis Episcopus, & Parisiorum Magistratus, & Namurii Dux qui erat eâdem quâ Guisius matre natus, & alii præterea aliquot capiuntur, & arctissimæ custodiæ statim mandantur; & paulò post Cardinalis, nihil eum sacrosanctæ dignitatis honore protegente, necatur. Umeniæ Dux, tertius fratrum, ad quem occidendum Rex celeriter Alfonsum Corsi Sampetri

filium, audacem ac ſtrenuum hominem miſerat, parvo momento percuſſorem declinavit. Patratâ cæde tantus cepit omnes pavor, & Rex nuper blandus & comis omnibus, tam adeo truci vultu omnes aſpiciebat, ut alloqui eum homines plures inde per dies non auderent. Regina mater cùm Rex ad ipſam adiiſſet, gratulatuſque ei eſſet quod proditorum perfidiam aliquando vindicâſſet, profudiſſe lacrymas, Atque *utinam, fili, tam præceps ac tam crudele consilium non in caput tuum ac Regni tui exitium recidat!* dixiſſe fertur; nec multò pòſt morbum contraxit qui illi ſupremus fuit. At Pariſiis ad primum cædis nuntium haud ſecus quàm in capta Urbe eſt trepidatum; & erat Guiſius ſummâ apud multitudinem gratiâ, & quiſque in eadem cauſa eadem ſibi metuenda eſſe reputabat. Sponte ſuâ commotos, conſpectâ Guiſii uxore quæ cum parvis liberis in publicum prodierat, tanta miſeratio inceſſit, ut non aliter quàm ſi ſingulos privatim ea clades attingeret, omnes complorarent: & mulier virilis animi totam pervadens urbem omittere fletus, & animos vindictæ firmare hortabatur; adeoque iras incendit, ut Rege atrocibus decretis proſciſſo, Ducem ſibi Umenium Guiſii fratrem eligerent, portas clauderent, & bellum ſtrenuè atque enixè pararent: & Umenius ea ſpecimina ſui dederat, ut nullâ Imperatoriâ laude fratre inferior haberetur. Rex ubi evaſiſſe Umenium, & in armis tumultuque eſſe Pariſios, multaſque præterea civitates horum exemplo, & tam indignæ cædis facinore alienatas ab ſe eſſe intellexit, & furentibus faces ſubdituros Hiſpa-

nos, animos addituros, & aurum etiam, si res poſceret, ſuppeditaturos non dubitaret; & ipſe à pecunia, à militibus, à rebus omnibus eſſet imparatus: ex quo credi poteſt, eum potiùs impotenti animi impetu quàm certo ac deliberato conſilio, ad Guiſios occidendos, impulſum eſſe. Navarrum exercitumque ejus ultro fidem operamque pollicentem ad ſe recepit, & quem nuper hoſtem judicatum proſcriptumque bello proſequebatur, eum defenſorem dignitatis ſuæ adſcivit. Tanto tum odio Guiſiorum Henricus ferebatur, ut qui ab ineunte ætate internecinum ſe hoſtem hæreticorum exhibuerat, decretis, ſuppliciis, armis denique bello proſecutus fuerat, quos ſæpè vitæ ſuæ inſidiatos, quorum ſcelere & Gallia tot cladibus eſſet attrita, & ipſe in ſummum ſæpè diſcrimen vitæ Regnique veniſſet, eorum ſe fidei committeret, nec aliter tutum ſe in ſuo Regno fore exiſtimaret. At paulatim redeunte in Gallorum & maximè equitum animos reverentiâ Regis, Nobilitatis concurſus ad eum fieri eſt cœptus, & ipſe, ut erat in dicendo copioſus & prudens, non crudelitatem illam (quippe cui non perſpectam clementiam ſuam eſſe?) ſed neceſſitatem vindicandi jus Regiæ Majeſtatis ab his qui obliti fidei, obliti beneficiorum, quibus ab ſe domoque ſuâ ipſi parenteſque eorum cumulati eſſent, fœdere cum Galliæ hoſtibus inito, atque eorum pecuniis conſiliiſque inſtructi, Regem ſuum nefariâ conjuratione circumvenerant, & pene ut captum atque obnoxium nihil niſi ex ipſorum libidine ſtatuere atque agere paterentur, apud omnes diſſerebat. Fatebatur

ſe ad eam diem negligentem rerum ſuarum fuiſſe, ſi appellari negligentia poſſet quædam remiſſio curarum ex nimia fiducia firmi atque conſtantis ſuorum erga ſe obſequii caritatiſque. Alios nunc mores, aliam vitam tempus poſcere; nec ſe tempori defuturum, & brevi effecturum, ut intelligant homines Regem ſe Galliæ eſſe, & qui in ſuo Regno ad meliorem fortunam aſpirarent, eam ab ſe per bonas artes promerendam, non ſeceſſionibus, & exterorum Regum opibus, & ſollicitandis captandiſque vulgi ſtudiis parandam eſſe. Aliquot dici in armis eſſe civitates, ab iiſdem illis fraude & fictis in ſe criminibus depravatas inductaſque; iis ſe pœnitentiæ ſpatium dare, dum ex unius Lutetiæ exitu, pœniſque quas ſeveriſſimè eſſet exacturus, cæteræ, quid ſibi ſperandum eſſet, ſtatuere poſſent. Nec minaciùs loquebatur quàm ſtrenuæ obſidioni urbis intendebat. Jamque tantum terroris incuſſerat omnibus, atque adeo præſidiis idoneis locis diſpoſitis, fame armiſque premebat obſeſſos, ut magis, quia deſperarent veniam quàm certâ ſpe reſiſtendi, bellum tolerarent. Interea Romæ cognitâ Cardinalis cæde, cùm læſa in eo Pontificis Maximi Majeſtas, violatumque fas ſacerdotalis ſanctitatis pleriſque videretur, & Rex jure cæſum ab ſe, quem Regno ac vitæ ſuæ inſidiatum comperiſſet, contenderet, Sixtus V. Pontifex nunquam modicè ſuâ poteſtate uſus, & quamcunque in partem tuliſſet animus, ſemper nimius, Regi per edictum tempus præfinivit, intra quod niſi ſibi ſatisfeciſſet, diris eum devovebat. Ea res in Galliam perlata, Navarro quidem, cæteriſque

qui doctrinam contemnentem Catholicæ Ecclesiæ jura sequebantur, ridiculo fuit; ab Henrico hactenus spreta est, ut injuriâ tortum in se eo tempore id telum quereretur, illâque se teneri culpâ negaret. Lutetiæ eò magis incendit ea res multitudinis adversùs Regem odium, quò justiùs fecit. Sed urgebantur nihilominus obsidione, nec ipsi ad resistendum ob id validiores erant, nec Henricus segniùs oppugnationi insistebat; omniaque in dies illis arctiora fiebant, ancipitique curâ inter odium metumque torquebantur. Si portas aperuissent, iratum infensumque Regem metuebant, palam minas & supplicia intentantem; si ultimam vim expectarent, incendia, cædes, direptiones, excidium urbis prospiciebant, & Hugonottorum furorem in Templa, in sacra, & profana omnia debacchantium horrebant. Cùm hæc mala omnium sermonibus celebrarentur, & in omnium versarentur oculis, extitit unde minimè credi posset, ex disciplina pietatis & Religionis, qui novi & vix fidem habituri exempli facinus non agitare solùm animo, quod satis audax videri poterat, sed etiam palam ferre, ac denique exequi auderet: sive ea turbatio mentis, sive patriæ liberandæ ardor fuerit. Dominicanæ familiæ adolescentem incessit impetus occidendi Regis, à quo tantum civitati periculum instaret. Vigesimum vix annum excesserat, idque ætatis puerilibus ministeriis, addiscendæque intra septa disciplinæ, procul cœtibus congressibusque hominum, egerat, expers earum rerum cogitationumque, quibus animus ad facinus audaciamque firmari solet. Quò magis mi-

rari licet, unde illi sontium virorum spiritus, & tanta aut gloriæ affectatio, aut odii iræque agitatio fuerit. Id ipse primò secum voluit, mox etiam amicis aperuit; & ut magnæ rei semel concepta imago penitus animo insidet, etiam in somniis visisque invitari se aiebat. Ubi his quibuscum locutus fuerat, satis insanus est visus, & captum errore, ac spe gloriæ delusum animum nihil magnitudine periculi moveri, & prorsus morti obfirmatum constitit: tum Guisii uxor ad quam adductus à consciis fuerat, aliique quibus id commendatum erat, domitorem Tyranni, liberatorem Galliæ, unicum Catholicæ Religionis vindicem appellantes, Deumque ipsum tam piis ausis adfuturum, vim aditumque daturum, aliaque quæ inflandæ intendendæque vanitati essent jactantes, perpulêre juvenem ut rem penitus susciperet. Et ne, non dubiâ propositâ morte, interdum ad vitæ desiderium revocaretur, territusque periculo, consilio absisteret, etiam evadendi opem illi faciunt, futurosque aiunt in ipso cubiculo Regis inter intimos amicorum qui conatui ejus faverent, & in tempore opem afferrent: & præter gloriam, quæ æterna longè præclarissimum facinus audentem maneret, etiam præmia ingentia illi pollicentur, quæ secutura domum ejus essent, si quid ei secus accidisset. His promissis hortationibusque instinctus, cùm præceptæ jam animo gloriæ nullam ferret moram, maturando consilio dolus atque ordo rei instruitur. Ante omnia sicam aptam intra vestes abdi parant; & ne petitio falleret, & quantumvis leve vulnus mors sequeretur, ferrum veneno inficiunt.

Dominicanus inde ſimulatâ in Regem fide, clam cum quodam colloquitur qui Lutetiæ Henrici partes fovebat, & quantum tempus patiebatur, auctor reconciliandæ cum Rege gratiæ & clementiæ implorandæ erat: huic compertas ſibi inſidias quæ Regis vitæ pararentur, aperuit. Sed quia res ad plures & præpotentes viros, de quibus nemo ſuſpicaretur, pertineret, non alteri ſe indicium rei nominaque conjuratorum quàm Regi ipſi editurum. Rex ab illo quicum locutus fuerat Dominicanus, certior factus, etſi magnitudinem rei indicis levabat humilitas, tamen venire ipſum ad ſe jubet. Nec ille ſibi moram facit. Profectus Lutetia in caſtra admittitur, & quæ afferret uni ex amicis Regis enunciare jubetur; ſed ille negat cum alio quàm cum Rege ſe colloqui velle. Diu ſpretus, tandem, ne quid neglectum videri poſſet quod ad ſalutem Regis pertineret, vincente fato, quod divino conſilio omnibus ſtatutum minimè humanâ vitari induſtriâ poteſt, ad eum perducitur, ac remotis arbitris, quæ magis in rem eſſe viſa ſunt, orditur, intento Rege, quia vero ſimilia aptaque loquebatur; donec obſervato tempore ſtrictâ repente ſicâ, quam veſte tegebat, inguina Regis hauſit; qui vulnere accepto impetum in ſicarium dedit, reluctantique & ictum repetere conanti, ferrum manu extorſit, eodem illi ferro duo vulnera retulit. Sed audito ſtrepitu cùm accurriſſent qui proximi aderant, irâ & rabie adversùs inſidiatorem conſilium eripiente, antè eum confecerunt trucidaruntque quàm, quod Rex jubebat, capi vivuſque aſſervari poſſet. Vocati Medici

cùm

cùm vulnus Regis inſpexiſſent, eo religato, minimè lethale eſſe pronunciârunt, ignari ſcilicet fraudis venenique quo illitum ferrum erat. Sed infeſto mox viru in viſcera graſſante, & remedia prævertente, poſterâ die certum inſtare exitium intellexêre. Et Rex ubi idem ſenſit, fertur fortunam Galliæ miſeratus, haudquaquam Dominicanum hominem in tantam malorum molem ſtrinxiſſe ferrum, quanta Gallicum nomen ex ſuo caſu maneret, dixiſſe: Ac ſe quidem indignis ſuorum inſidiis exceptum erratis ſuis fortaſſe dignas pœnas ſuſtinere; cæterùm, falſus utinam vates eſſet! multo ſibi ſanguine Galliam, ipſoſque inimicos ſuos parentaturos. Vocatum inde ad ſe Navarræ Regem, per omnia jura quæ ſibi cum illo eſſent, per ſpem ejus, per ſalutem Galliæ, in cujus Regnum, ſi ſibi paruiſſet, ſucceſſurus eſſet, obteſtatus eſt, ut abjectâ hæreſi quâ hactenus captam mentem habuiſſet, tandem veræ, ideſt Catholicæ Religionis, fidem amplecteretur, ejuſque rei pignus ſibi dexteram daret. Quâ acceptâ, veluti prece expugnâſſet, quod antea ne bello quidem atque armis aſſequi potuerat, lætus acciri Sacerdotes juſſit, ac placato per omnia piacula quæ morituris Catholica inſtituit Eccleſia, Deo, omnibuſque quæ Chriſtianum & Catholicæ fidei clientem decent, ritè ac piè peractis, animam egit, ætatis ſuæ anno trigeſimo ſeptimo: Vir ſeu regiæ ſtirpis dignitate, ex qua ortus erat; ſive indole, quâ ſtirpem æquabat, Regno habitus digniſſimus, niſi regnare ipſe noluiſſet; egregias certè animi atque ingenii virtutes,

veraſque conſilii, eloquentiæ, humanitatis, liberalitatis, religionis laudes, mollium primò voluptatum ſordibus, deinde ſegni curarum declinatione, poſtremò effuſo erga parum dignos ſtudio, & injuſtâ ab his qui de ſe, de Regno, de Republica, tum ſuis, tum parentum ſuorum officiis optimè eſſent meriti, alienatione corrupit. Quæ errata in eas illum anguſtias compulêre, ut ea fraudis & crudelitatis infamiâ corrigere neceſſe habuerit: quod, ſi exitum ſpectes, erratorum omnium longè graviſſimum atque maximum fuit.

DE

HENRICO & ALOYSIO LOTHARINGIS, FRATRIBUS, FRANCISCI FILIIS.

AB hac nefaria opinionum ac errorum pravitate, quâ hujus ſeculi impietatis Magiſtri, aliique ſeditionum & novarum rerum architecti Galliam opplevêre, ſi ſingulas clades, quà Principum, quà populorum; ſi prælia, cædes, incendia, rapinas, direptiones urbium, excidia templorum, ſepulcrorum, reliquiarum, ſimulacrorum diſturbationes, ſi ſacrilegia, ſi inceſta ſtupra ſacratis virginibus illata, ſi Sacerdotum omnis generis fœdas trucidationes, ſi denique ſacrarum rerum omnium, atque adeo ipſius divinæ Hoſtiæ ludibria, quibus nobiliſſimum & nuper florentiſſimum Regnum obſtrictum temeratumque, ac tandem labefactatum atque convulſum eſt, enarrare velim, operoſum negotium ſuſcipere, aut certè juſtam multorum voluminum hiſtoriam texere neceſſe habeam. Adeo multa furoris & crudelitatis exempla unius gentis paucorum annorum agitata hæreſi diſſidia ſuppeditârunt. Sed nos

instituti nostri memores, pauca attingemus, in quibus maximè videntur memoratu dignæ Henrici & Aloysii fratrum ; alterius Ducis Guisiæ ; alterius Cardinalis neces, & facinoris atrocitate ; & quia eas mox Regis ipsius, qui patravit, miserandus exitus est secutus. Hi Francisco Lotharingo, Guisiæ Duce, quem suprà Gasparis Colinii insidiis occisum ostendimus, & Renatâ Herculis Ferrariensium Ducis filiâ nati, non solùm à parentum dignitate avitàque virtute non degenerârunt, sed præclaræ indolis gloriâ & spe amplioris fortunæ etiam antecesserant, nisi cursum rerum consiliorumque seu fati necessitas omnibus divino nutu statuta, sive ipsorum juvenum in custodia sui parum cautus, & nimiùm sibi fidens animus intercidisset. Henricus natu major patri in Ducatum Guisiæ reliquasque præfecturas admodum puer successit. Aloisius, & honorem Cardinalatûs, quem duo patrui tenuerant, & sacerdotia eorum, quæ multa utrique opimi vectigalis habuerant, est adeptus. Accessit tertius frater Carolus Mæniæ Dux, nulla animi aut ingenii laude iis inferior. In omnibus amplissimi generis nobilitatem & artes nobilitate dignas decorabat eximia corporis forma, ut haud facilè totâ Galliâ non solùm inter Principes, sed ne inter privatos quidem, qui cum his tribus fratribus, aut proceritate corporis, aut robore ac firmitate membrorum, aut habitu, ac dignitate oris conferri possent, invenirentur. Formæ indolique aderat humanitas & comitas morum, & maximè Duci Guisiæ mirum, ad alliciendos animos gratiamque promerendam, sive artis, sive naturæ donum. Natandi,

venandi, equitandi, jaculandi, armorumque omnis generis peritissimus. In bellis ne inter gregarios quidem audaciorem, pugnacioremque invenisses: æstus, hiemis, inediæ, sitis, laboris patientissimus. Sed manu an consilio promptior non facilè discreveris. In dicendâ sententiâ parem modestiam eloquentiamque præstabat. Ergo hi fratres à prima ætate cum Carolo Rege, Henricoque Regis fratre pariter educati, cum utroque in omnia jura familiaritatis pervenerant. Maximè tamen Henrico adhæserant, huicque suam ac domus fortunam applicaverant; quantum gratia, quantum opibus valebant, ad hunc unum conferebant. Huic popularium studia, huic milites, huic equites conciliabant: denique huc omnia trahebant, ut Henrici auctoritas opesque apud omnes quam valentissimæ essent; sive Rege filios non procreante successorem aliquando in regnum Henricum prospiciebant; sive cum bella atque arma, quibus ea tempestate Gallia intestinis discordiis, atque hæreticorum seditionibus agitata, vexâbatur, tractantem sequi, & ipsos armis assuescere, & bellicis imbui artibus, militaribusque rebus clarescere, dignitatis eorum maximè intererat. Et Henricus Ducatus militarisque imperii, ac summi armorum atque belli juris à fratre traditi sibi haud alios participes atque administros malle: ad hos equitum; ad hos peditum præfecturas, ad hos primas exercitûs ac bellorum procurationes deferre, cum his maximè jus imperii sui communicare; atque adeo iis se dedere, ut cum non multò pòst à Polonorum gente expetitus Rex, inde-

que pernobili Principum legatione accitus ad capesſendum Regnum eſſet, Ducis Guiſiæ ac fratrum ſtudiis, deſeri ſe impensè lamentantium, tantùm non retentus in Gallia, ſpreto longinquæ atque alio propè in orbe ſitæ nationis regno ſit. Et abjeciſſet Henricus Poloniæ conditionem, niſi verecundiæ tot circumſtantium legatorum, & acribus matris hortationibus, & Regis auctoritate pene extruſus Gallia fuiſſet. Nam Carolus Rex ſicuti initio, cum Regnum tanto inteſtini diſſidii motu concuſſum agitaretur, haud alii, quàm fratri armorum atque exercituum imperium credi tuto poſſe exiſtimavit, quòd & adoleſcentia Henrici, & naturæ bonitas procul omni æmulatione atque ſuſpectione erat, ita confirmatam jam ejus ætatem, & res admirabili felicitate geſtas, & accenſa inde popularium erga juvenem ſtudia, & majorem militarium præſertim hominum ad eum, quàm ad ſe concurſum cernens, nimiis jam illius opibus angi, nec tutum rebus ſuis credere duas frequentari in Gallia Regias videbatur. Sunt qui tradunt, primùm omnium hanc Regis curam Gaſparem Colinium Ammiralium rimatum eſſe, ab ipſoque clam ſummiſſos, qui Regem, ad petendum Henrico fratri Poloniæ Regnum adhortarentur, non ut levaretur Henrici diſceſſu Gallia, ſed ut amoto per ſpeciem honoris eo Catholicorum Duce, firmior inde Hæreticorum factio, cujus ipſe Princeps erat, fieret. Conſilium Rex nequaquam eſt aſpernatus. Prætendebatur vetus cum Auſtria familia de potentatu contentio, ne nobile Regnum ad Erneſtum Maximiliani Cæſaris filium

deferretur, cui à patre magna ope, summisque totius familiæ studiis conciliari ferebatur. Et præterea Henrici ipsius dignitas, cujus virtus ac virtutis fama, cùm privati fortunam excessisset, decoranda utique regali nomine, honoreque videbatur. Ita in petitionem est descensum; eo quidem eventu, ut Henricus prælatus Ernesto, & adscitus ad regnum magno gentis consensu fuerit: tantum gloriæ illi victi sæpè ab se justa acie adversarum partium Duces, tantum patriæ clades pepererant. Id initio lætum Gallis omnibus, qui quem ipsi favore extulerant, quoque imperante tot victoriis potiti erant, cum Regem appellari jam & esse, lætè admodum ferebant. Sed ubi abeundum Henrico fuit, seque deseri veteres amici ejus, & ante omnes Guisii juvenes senserant, quanquam sublatus jam erat Colinius, & capita factionis ejus, ut suprà demonstratum à nobis est, tamen magnopere animum ad cogitationem rerum suarum revocare cogebantur. Nam Alensonius, alter Regis frater tradiderat se eorum inimicis, alienumque ab iis animum palam ferebat; nec securi satis de Regis ipsius gratia videbantur, cui ipsi, quæ in Henricum studia contulerant, nimia visa erant. Et proficiscens Henricus, non matrem, non fratres, domumque non denique patriam ipsam tam ægrè reliquisse, quàm à Ducis Guisiæ complexu distrahi avellique est visus. Secutus in Poloniam eum est Carolus Mœniæ Dux, Guisii frater, à quo post susceptum Cracoviæ Diadema, cùm discederet in Galliam rediturus, spectavimus ipsi, qui in Polonia ac tum fortè in Regia

eramus, quàm multis utriuſque lacrymis, quanta intimæ neceſſitudinis ac benevolentiæ ſignificatione dimiſſus ſit. Fractæ magna ex parte diminutæque Guiſiorum ſpes in Gallia amoto Henrico videbantur; quanquam nec ipſi deſponderant animos, non parvis familiæ opibus & egregiâ virtute, qua ſinguli juvenes haud dubiè præſtabant, fidentes: Et Rex veluti in ſolatium amiſſi Henrici, benignè humaniterque eos habebat; & credebantur brevi per obſequia & præclaras artes, parem gratiæ locum apud ipſum quoque Regem adepturi, cùm paucis poſt menſibus vix dum novi Regni habenas capeſſenſente Henrico, Carolus Rex nullius ex Iſabella conjuge (ea erat Maximiliani Cæſaris filia) ſuſceptis virilis ſtirpis filiis moritur. Catharina Regis mater crebris celeribuſque miſſis in Poloniam nuntiis Henricum in Galliam, ad ſuſcipiendum extincti fratris Regnum revocat, & ut maturet, omniaque poſtponens reditum acceleret ſuum, etiam atque etiam hortatur. Interea, ne qua nova conſilia inirentur Alenſonium filium & Navarrum generum à latere ſuo abſcedere vetat, appoſitiſque cuſtodibus, novi quicquam moliendi omnem iis facultatem præcludit, ſeque cum cæteris præſidiis, tum firmis Helvetiorum cohortibus communit, datque operam, ut integra omnia ad Henrici adventum reſerventur. Sed non mater, non quiſquam alius aut majoribus obteſtationibus, frequentioribuſque nuntiis reditum Henrici urgebat, aut abſenti arctiorem fideliòremque operam navabat, quàm Dux Guiſiæ fratreſque. Quippe quorum ſpes

lapſæ

lapsæ nuper non erexerant modò sese, sed non dubiè summos jam tum gratiæ ac potentiæ gradus eo sub Rege perceperant. Nec Henricus in Regnum reversus, cùm matrem Principesque alios Galliæ Lugduni obviam habuisset, non responsurus expectationi initio est visus. Nam & Ducem Guisiæ secum assiduè habebat, & principem eum omnibus consiliis adhibebat. Verùm, ut est fluxa omnis Regum gratia, brevi nequaquam tam firmas in Henrici animo habere radices Guisii sensêre, quàm ipsi opinati fuerant. Nam Henricus qui haud dubiè inflatior Polonia redierat, planè illam quâ Galli gaudent, cum suis Regibus familiaritatem aspernari videbatur. Primò igitur frigescere pristina benevolentia; deinde cùm duo nobiles adolescentes animum Regis cepissent, iisque ille se penitus dedisset, dirempta omnis cum Guisiis necessitudo est. Quod neque illi taciti ferebant, qui cùm parentis familiæque merita in Regiam Galliæ, tum verò sua in ipsum Henricum prædicantes, omnia querimoniis miscebant. Et Henricus, pro Regum ingenio, nihil cuiquam deberi ab se æstimantium, tantò longiùs à priori amicitia recessit, quantò illos justiùs, liberiusque de se conqueri intelligebat. Auxit quoque illis & animos & dignationem ducta ab Henrico ex eorum potissimum dono uxor. Fuit hæc Vademontii Lotharingi Reguli filia, nomine Claudia, virgo florentissimâ formâ, cujus Rex in Poloniam proficiscens apud patrem visæ ita amore exarsit, ut jam tum eam conjugio suo destinâsse dicatur: Et regressus inde, statim appellato puellæ patre, amo-

rem suum est executus, celebratis solemni ritu ac regiâ opulentiâ nuptiis. Ægrescebant in dies Regis ac Guisiorum animi. Nam dolor atque ira, ubi in apertas querelas erumpit, facilè haud modum teneas. Nec adolescentes genere, ingenio, ætate feroces parum sibi gratiæ relatum queri poterant, quin simul Regi turpem illiberalis atque ingrati animi notam infligerent: quibus rebus non solùm benevolentia omnis ex animo amittitur, sed vehementer odium irritatur. Sic igitur exasperatos accensosque juvenes oblata insuper occasio facilè transversos egit. Eos enim Henricus induerat mores, ut jam quis homo esset, non satis intelligeretur. Nunc pietatis studio solitudinis appetens, in septa se Capucinorum abdebat, ubi pari cum illis disciplinâ, religionibus, divinisque rebus operabatur. Nunc conviviis, voluptatibus, nobilium matronarum cœtibus, patrio quidem more, sed intemperantiùs, quàm Regem deceret, dies noctesque transigebat, delegatâ amicis Regni curâ. Et cuncta duorum adolescentium libidini parebant. His & Rex & Regni opes divisui erant. Cæteri, nisi quos hi ipsi proveherent, negligebantur. Per hæc, quod necesse fuit, non principibus solùm, quos domesticæ opes & præcipua nobilitas efferre solet, sed ipsi quoque plebi in magnum Rex contemptum venerat, ut incertum esset, gratiosorum invidiâ, an felicitate atque inertiâ suâ magis premeretur. Guisii certè utramque insectantes, ad suam occasionem trahebant, & alienum odium in suam gratiam cùm apud multitudinem, tum apud ipsam quoque nobi-

litatem vertebant. Et ut cuique, aut mala in Rege ſpes, aut præſentium tædium erat, Guiſii ſe applicabant. Accedebat ad hæc Regis ſolitudo, mortuo nuper fratre, & uxore ſterili; nam bonorum quoque ac præſtantium Regum opes, auctoritatemque amiſſa ſpes liberorum frangere ac minuere ſolet, dum quiſque animum ad ſucceſſorem adjicit, majori ſæpè futurorum, quàm præſentium curâ. Et præter cæteros Guiſii fratres eam rem ad ſe domumque ſuam magnopere pertinere arbitrabantur, quibus veteres & à parentibus traditæ cum Borbonia familia, ad quam extincto Henrico proxima in Regnum ſucceſſio legibus Galliæ redibat, ſimultates intercedebant. Nam inde ab Carolo Borbonio, illo Regni patriæque proditore, qui poſtea, ulciſcente Deo nefarium auſum, in oppugnatione Romanæ Urbis ictus telo è mœnibus miſſo cecidit, Reges ipſi Galliæ inviſam Borboniam gentem premere cùm inſtituiſſent, proindeque æmulos ei adverſarioſque pari nobilitate objicerent, Claudium primo, & Franciſcum Lotharingios, deinde liberos, nepoteſque eorum ad magnas opes provexerant, Guiſia aliiſque non paucis oppidis eorum ditioni ſubjunctis, eoſdem validarum Provinciarum Præfecturis, omnibuſque pacis ac belli honoribus, imperiiſque auxerant. Hinc eis ad tuendam dignitatem, invidiamque repellendam, vires ſuccreverant, quibus ita uſi ſunt ultimis hiſce temporibus, ut florentiſſimum Regnum pene in diſcrimen adductum ſit.

FINIS.

INDEX HISTORIARVM.

FINIS.

INDEX

RERUM MEMORABILIUM.

N

O

P

FINIS INDICIS RERUM MEMORABILIUM.

EXTRAIT DU PRIVILEGE DU ROY.

PAR Lettres Patentes du Roy, données à Fontainebleau le dixiéme jour de Septembre mil six cens soixante-dix-neuf, Signées, D'ALENCE', & scellées du grand Sceau de cire jaune; Il est permis à ANTOINE CELLIER Maistre Imprimeur & Marchand Libraire à Paris, d'imprimer, vendre & debiter par tous les lieux qui sont sous l'obeïssance de Sa Majesté, un Manuscrit intitulé *Casus Virorum Illustrium, Auctore Antonio Maria Gratiano à Burgo Sancti Sepulchri*, avec la traduction en François du Sieur FLE'CHIER, pendant six années entieres, à compter du jour que ledit Manuscrit sera achevé d'imprimer la premiere fois; Et deffenses tres-expresses sont faites à toutes personnes, de quelque qualité & condition qu'elles soient, d'imprimer, faire imprimer, vendre & distribuer ledit Livre, sous quelque pretexte que ce soit, sans le consentement dudit Cellier, ou de ceux qui auront droit de luy, ny d'en faire des Extraits ou Abregez, sous peine de Trois mille livres d'amende, confiscation des Exemplaires contrefaits, dépens, dommages & interests, ainsi qu'il est plus au long porté par lesdites Lettres.

Registré sur le Livre de la Communauté des Imprimeurs & Marchands Libraires de Paris, le dernier jour de Novembre 1679.
Signé, C. ANGOT, Syndic.

Achevé d'imprimer pour la premiere fois le dernier Novembre 1679.

Les Exemplaires ont esté fournis.

ERRATA

quæ benevolus Lector, priusquàm legat, emendare rogatur.

PAg. 24. *lin.* 3. peritis, *lege* peritus. *Pag.* 34. *lin. ult.* ipsa, *lege* ipse. *Pag.* 44. *lin. penult.* Aquilam, *lege* Aquilæam. *Pag.* 147. *lin.* 24. Ministros, *lege* Ministris. *Pag.* 152. *lin.* 2. Anabaptistis, *lege* Anabaptistas. *Pag.* 192. *lin.* 13. enatam, *lege* Renatam. *Pag.* 238. *lin.* 26. ignoraverat, *lege* ignoverat. *Pag.* 243. *lin.* 10. avita, *lege*, aviâ; & *lin.* 23. restituendi, *lege* restituendo. *Pag.* 290. *lin.* 15. esse, *lege* esset. *Pag.* 293. *lin.* 22. persuaserat, *lege* pervaserat. *Pag.* 309. *lin.* 13. ad se deduceret, *lege* ad se ut deduceret. *Pag* 311 *lin.* 18. factum, *lege* fatum. *Pag.* 316. *lin.* 29. infectus, *lege* inficientibus. *Pag.* 328. *lin.* 21. abruto, *lege* abrupto. *Pag.* 330. *lin.* 9. propriis, *lege* properis. *Pag.* 350. *lin.* 6. violantem, *lege* Hiolantem. *Pag.* 352. *lin.* 20. gregaris, *lege* gregariis. *Pag.* 354. *lin.* 12. *post* Cæsarem, *adde* ferunt. *Pag.* 357. *lin.* 3. fiduciam, *lege* fiducia.